LIBRI IMPRINT

Comunicare, cultură şi societate
Culegere de studii

Editori:
Maria Sinaci şi Cristian Măduţa

Referenţi ştiinţifici:
Florin Lobonţ
Claudiu Porumbăcean

Un proiect editorial finanţat din fonduri publice prin

Comunicare, cultură şi societate. Culegere de studii
Ed. Maria Sinaci, Cristian Măduţa
ISBN 978-615-80340-8-1 (print)
ISBN 978-615-80340-9-8 (eBook)
LIBRI Imprint

© Trivent Publishing, 2017
Available online at http://trivent-publishing.eu
Cover: CC0

Trivent Publishing
1119 Budapest, Etele út 59–61.
Hungary

CUPRINS

Cuvânt înainte 1
Maria Sinaci, Cristian Măduţa

Partea I
Comunicare

Semnificație și comunicare. Modelul Bühler-Habermas 2
Ioan Biriș

Comunicare şi strategii ale persuasiunii centrate pe auditoriu 19
Constantin Grecu

Beneficiile terapiei asistate de animale în comunicare, dezvoltare personală, fizioterapie și sănătate mentală 34
Cristina-Elena Mercea

Teorii ale efectelor mass-media în comunicare. Concepte de referinţă 46
Mihaela Ozarchevici

Comunicarea și Internetul într-o lume globalizată: aspecte etice 53
Maria Sinaci

Administrarea clasei. Abordări moderne versus abordări tradiționale 68
Laura-Rebeca Stiegelbauer, Andreea Elena Păcurari

Partea II
Cultură

Idei pedagogice inovatoare în opera lui Ștefan Bârsănescu 81
Sorin Bulboacă

Între tradiţie şi rebeliune: iudaismul în scrierile lui Franz Kafka 93
Ana-Blanca Ciocoi-Pop

Modernism şi postmodernism. Aspecte legate de opera critică a lui David Lodge 101
Stăncuţa Ramona Dima-Laza

Religie, comunitate şi Facebook în România 109
Gheorghe Falcă

Personaje feminine în romanul psihologic: Camil Petrescu 118
Florica Faur

Dileme identitare și dinamică socială. Haiti sau despre sincretismul cultural 132
Speranța Sofia Milancovici

Scurtă anatomie a unui dezastru istoric. Eșecul universității românești de astăzi 142
Adrian Păcurar

Identitate şi postmodernism în poezia lui Ioan Flora 159
Virginia Popović

Partea III
Societate

Exilul ca modus Vivendi: Petru Popescu şi Jeffrey Eugenides 168
Miruna Ciocoi-Pop

Haiti: repere istorice, sociale și politice 177
Ștefan-Iaroslav Daniel

Strategii şi resurse în construcţia de imagine. Timişoara, Capitală Culturală Europeană în 2021 195
Lia Lucia Epure

Teoria acțiunii sociale a lui Jürgen Habermas 202
Ioan Lesuțan

Participarea socială a persoanelor vârstnice 221
Aurora Lupaş

Modelul asistenţial de intervenţie şi îngrijire paleativă în demenţă 230
Oana Alexandra Morcan

Scurte biografii ale autorilor 238

Cuvânt înainte

Prezentul volum reprezintă o culegere de studii realizate de cadre didactice din mediul academic, de la Universitatea de Vest ,,Vasile Goldiș" din Arad, Universitatea de Vest din Timișoara, Universitatea ,,Lucian Blaga" din Sibiu şi Universitatea din Novi Sad.

Rezultat al interesului comun și colaborării autorilor în ceea ce privește abordarea unor domenii de cercetare de maximă actualitate, atât la nivel național, cât și internațional, volumul reunește studii care, în cea mai mare parte, au fost prezentate sub formă de comunicări la conferințele organizate de către Universitatea de Vest ,,Vasile Goldiș" din Arad, cu prilejul ,,Zilelor Academice Arădene". Autorii studiilor sunt universitari recunoscuți în domeniile de cercetare pe care le abordează, fapt care îmbogățește valoarea volumului de față. Cele trei secțiuni, comunicare, cultură și societate, însumează douăzeci de lucrări cu teme generoase, acoperind într-un mod echilibrat domeniile de interes.

Volumul *Comunicare, cultură și societate* poate constitui un *instrumentum studiorum* util studenților, profesorilor, dar și tuturor cititorilor interesați de aceste teme atât de actuale.

În final, dorim să facem precizarea că publicarea acestui volum colectiv s-a realizat în cadrul proiectului ,,Comunicare și cultură în societatea mileniului III", finanțat de Centrul Municipal de Cultură Arad, prin Asociația pentru cultură, educație și tineret ,,Vasile Goldiș" din Arad.

Maria Sinaci
Cristian Măduța

Partea I. Comunicare

Semnificație și comunicare. Modelul Bühler-Habermas

Ioan Biriș
Universitatea de Vest din Timișoara

Abstract
Our study starts from the thought-language-reference relationship and tries to explain the concept of significance. Significance is considered a central concept for communication and is accepted as a primitive relationship. After presenting Frege's paradox of significance, the study presents the Bühler-Habermas model for communication. This model is considered to be a representative model in contemporary debates of the field.

Keywords: communication; significance; meaning; reference; model.

I. Introducere

Pentru vechii stoici ai Greciei antice, o deosebire între „civilizați" și „barbari" era aceea că ultimii nu înțelegeau „incorporalul", adică, am putea spune astăzi, nu înțelegeau registrul gândirii și al comunicării. Stoicii erau interesați în mod deosebit de limbaj, denumind lucrurile semnificate cu termenul *lekta* (derivat din *lekton*), termen care, ne informează Sextus Empiricus, voia să cuprindă împreună semnificatul, pe cel care semnifică și obiectul semnificat[1]. Dacă ultimele două componente sunt corporale, primul este incorporal. Dar termenul *lekton* are o ambiguitate originară: el desemnează și pe „a însemna" și pe „a spune", de aceea unii l-au identificat cu gândurile, alții cu sunetele, adică s-a ajuns la confuzia gândirii cu limbajul.

[1] Pentru o tratare mai extinsă a subiectului se poate consulta Ioan Biriș, *Conceptele științei* (București: Editura Academiei Române, 2010), cap. III, de unde reluăm unele idei în studiul de față.

Există oare un spirit al limbii? Confuzia de care aminteam permite un răspuns afirmativ. Foarte multă vreme s-a crezut că rolul limbajului poate fi redus la funcția de comunicare. Humboldt ne atrage însă atenția că această reducție este o greșeală[2], deoarece nu trebuie să uităm că există o activitate liberă a spiritului, acea „libertate adamică" prin care spiritul dă nume lucrurilor. Dar în fața confuziei de care vorbeam se arată oarecum descumpănit și Humboldt, oscilând și el adesea între a acorda preeminență gândirii în fața limbajului, a considera că gândirea și limbajul formează un compus indivizibil, ori a socoti că cele două formează pur și simplu o identitate.

Ținând seamă de confuzia originară, ne-am putea întreba imediat cum se poate corela gândul cu sunetul, conceptul cu limbajul, din moment ce sunt naturi atât de diferite? Humboldt crede că există, totuși, niște mediatori senzoriali cu proveniență exterioară sau cu una interioară. De exemplu, în limba germană conceptul *Vernunft* (rațiune) ar avea drept mediator între el și cuvântul corespunzător pe *nehmen* (a lua); conceptul *Verstand* (intelect) presupune drept mediator pe *stehen* (a sta) etc. Fiecare limbă are mediatorii săi specifici, în funcție de geniul ei și de forța spirituală de care dispune. La rândul său, Peirce consideră, de asemenea, că între gândire și limbaj e nevoie de mediatori, deoarece gândirea nu poate ajunge în mod nemijlocit la lucruri, nici la sunete. Peirce va sublinia ideea că „gândirea trebuie să preceadă orice semn", căci numai așa se poate evita eșecul regresiei la infinit. „În lumina faptelor externe, singurele cazuri de gândire pe care le putem găsi sunt cazuri de gândire în semne"[3].

Nici Wittgenstein (în *Cercetări filosofice*) nu se abate de la această linie. Fiind convins că „gândirea este înconjurată cu un nimb... ", gânditorul austriac susține ferm că ea, gândirea „*precedă* orice experiență și trebuie să treacă prin întreaga experiență"[4]. La fel Gadamer – pentru a aminti doar câteva nume mai reprezentative – dar dintr-o cu totul altă perspectivă, anume aceea a hermeneuticii, apreciază că raportul gândire – vorbire în plan

---

[2] Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității* (traducere în limba română de Eugen Munteanu) (București: Humanitas, 2008), 61.

[3] Charles S. Peirce, *Semnificație și acțiune* (selecția textelor și traducere din limba engleză de Delia Marga) (București: Humanitas, 1990), 60.

[4] Ludwig Wittgenstein, *Cercetări filozofice* (traducere din limba germană de către Mircea Dumitru și Mircea Flonta, în colaborare cu Adian-Paul Iliescu) (București: Humanitas, 2003), 250.

uman corespunde, cu toate imperfecțiunile sale, raportului divin al trinității[5].

Dar dacă e așa, putem afirma că procesele lingvistice și cele ale gândirii sunt virtual identice? Greu de răspuns, deoarece adesea întâlnim nesuprapuneri între concept și cuvânt, între gândire și expresia lingvistică. La vremea sa, Tocqueville explica aceste nesuprapuneri prin faptul că, după cât se pare, mintea umană e în stare să inventeze cu mai multă ușurință concepte și idei decât cuvinte, ceea ce face inevitabilă apariția omonimelor. Pe de altă parte, nu sunt puține situațiile când mai mulți termeni se regăsesc sub același concept. Iată de ce suntem nevoiți să încercăm să clarificăm rolul semnificației în acest proces, căci, după cum vom vedea, ea, semnificația, deține locul central în toată această dezbatere.

II. Putem defini semnificația?

Dacă apelăm la definițiile de dicționar putem observa imediat că, în limba română, pe filieră franceză și cu înrădăcinare în latină, „a semnifica" vine de la „semn" (în latină *significare* = după semn; în franceză *signifier* = a semnifica), „semnificație" (ca substantiv) fiind în semiotică o funcție a semnelor, o funcție de a reprezenta ceva independent de ele, dar și o denotație, o valoare simbolică, un înțeles, precum și conținutul semantic al unui cuvânt, sensul sau accepția. Are ca sinonim pe „înțeles". În engleză avem adesea sinonimie între *meaning* (înțeles, sens și semnificație) și *signification* (semnificație, sens, înțeles), cu observația că *meaning* poate avea și sens de minte, rațiune, inteligență sau judecată. Lucrurile se pot complica uneori deoarece același verb, *mean*, poate însemna acțiuni foarte diferite: a însemna, a se referi la ceva, a înțelege; dar și a intenționa, a vrea ceva; sau a crede, a socoti și a gândi. Nici în germană lucrurile nu sunt simple. Verbul *bedeuten* exprimă pe a însemna, dar și pe a anunța, a da cuiva de înțeles (adică, simultan, acțiune de gândire și de comunicare). Substantivul *Bedeutung* exprimă semnificația, sensul, înțelesul, însemnătatea, fiind sinonim sub un anumit aspect cu *Sinn* (când acest substantiv desemnează sensul, înțelesul, accepțiunea), însă trebuie să fim atenți și aici că *Sinn* poate avea multe alte accepțiuni, de simț (cele cinci simțuri), de minte sau gând, de fire sau caracter etc.

Pentru a simplifica puțin lucrurile, să amintim că semnificația este conceptul central al semanticii și că ea, semnificația, se referă la conținutul

[5] Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și metodă* (traducere de Gabriel Cercel, Larisa Dumitru, Gabriel Kohn și Călin Petcana) (București: Teora, 2001), 314.

semantic al cuvintelor și expresiilor. Teoria semantică (*Bedeutungslehre*) vizează deopotrivă conținutul gândurilor și al enunțurilor. Acest „conținut" este important pentru analiza noastră. Să observăm că el este dual, este și al gândurilor și al limbajului, precum *lekton*-ul stoicilor. Pentru că atunci când gândim, ne gândim la *ceva* (la un conținut al gândului), și când vorbim, spunem *ceva*[6] (și dorim să spunem același conținut).

Această situație (dificilă și oarecum paradoxală) se impune din moment ce se consideră că gândirea și limbajul nu pot fi despărțite. Dar ce vrem noi să spunem atunci când susținem că expresiile lingvistice „semnifică" ceva? După opinia lui Recanati[7] avem trei răspunsuri posibile: 1) a semnifica exprimă o asociere a expresiei lingvistice cu reprezentările mentale (adică, în alte cuvinte, asocierea, articularea limbaj-gând); 2) a semnifica pentru o expresie lingvistică exprimă faptul de a „face referință" la ceva din lumea exterioară, la o realitate extralingvistică (obiect, proprietate, stare de lucruri); 3) a semnifica exprimă faptul că expresia lingvistică joacă „un rol distinct" în activitatea socială a limbajului.

Cele trei răspunsuri posibile (respectiv tot atâtea accepții ale semnificației) ne pun în gardă cu privire la complexitatea problemei, căci ele vizează trei planuri de analiză: a) vizează sintaxa, planul structural al relațiilor dintre expresii; b) vizează relațiile dintre expresii și lumea exterioară (extralingvistică); c) vizează relațiile cu vorbitorii. Această complexitate a semnificației a fost înțeleasă acum aproape un secol de către Charles William Morris, atunci când acest autor conștientizează că diversele „semne" nu pot avea semnificație decât în interiorul unui sistem, că semnificația presupune cu necesitate o perspectivă sistemic-relațională, perspectivă în care trebuie să distingem cât putem de clar între planurile sintactic, semantic și pragmatic. Mai mult, subliniază Morris[8], ar trebui să acceptăm că, pentru științele umane, „semnul" poate juca același rol pe care îl are conceptul de atom pentru fizică, ori conceptul de celulă pentru biologie.

Dificultățile în legătură cu semnificația rezidă însă în chiar dificultățile limbajului natural, de unde lupta continuă a filosofiei cu acest limbaj. Dacă acceptăm că semnificația este de fapt o proprietate semantică a expresiilor din limbajul natural, va trebui să admitem în același timp că și ambiguitatea

---

[6] Vezi și François Recanati, *Philosophie du langage (et de l'esprit)*(Paris: Gallimard, 2008), 11.

[7] *Ibidem*, pp. 20-21.

[8] Charles William Morris, *Foundations of the Theory of Signs* (Chicago: University of Chicago Press, 1938), 42.

este o astfel de proprietate (atunci când enunțurile au mai mult de o semnificație), ba chiar și anomalia[9] reprezintă o atare proprietate (în situațiile în care semnificația este aberantă).

Important este însă că, așa cum s-a putut vedea mai înainte, semnificația – cu toate dificultățile izvorâte din limbajul natural – îndeplinește rolul central în procesul de cunoaștere și de comunicare, ea fiind aceea care ne permite să pornim de la limbaj și gânduri către lumea exterioară și către cea interioară a vorbitorilor, precum și invers, să începem drumul nostru de la aceste lumi către gânduri și limbaj.

Și din moment ce limbajul natural ne informează despre lumea exterioară și despre vorbitori, putem accepta că semnificația este o relație din aceeași familie cu relația de referință și de adevăr, deoarece pune în legătură limbajul cu obiectele extralingvistice. Iată de ce relația de semnificație poate suporta și ea schemele[10] obșnuite de inferență:

1) Dacă *S* semnifică P	2) Dacă *S* semnifică P
S este adevărat	P
----------	----------
P	*S* este adevărat

În cazul 1), pornind de la semnificație (și limbaj) aflăm anumite lucruri despre lume; în cazul 2), pornind de la o anumită referință, aflăm că enunțul nostru este adevărat. Exemplificând, vom putea face următoarele inferențe: 1) Când spunem că vremea la Timișoara este frumoasă aceasta înseamnă că vremea la Timișoara este frumoasă/Enunțul nostru „vremea la Timișoara este frumoasă" este adevărat/Deci, vremea la Timișoara este frumoasă (ca realitate); 2) Când spunem că vremea la Timișoara este frumoasă aceasta înseamnă că vremea la Timișoara este frumoasă/Vremea la Timișoara este frumoasă (ca realitate)/Deci, enunțul noastru „vremea la Timișoara este frumoasă" este adevărat.

Pe de altă parte, după cum am văzut, din rolul său relațional central, semnificația conectează limbajul nu doar cu obiectele extralingvistice, ci și cu atitudinile propoziționale ale vorbitorilor. Chiar atunci când avem aceeași referință, vom putea înregistra diferențe de semnificație provenite din diferențele de atitudine sau de perspectivă ale vorbitorilor. Acest lucru se poate observa ușor din exemplul clasic cu „Luceafărul de dimineață" și

[9] Vezi și Richard Larson, Gabriel Segal, *Knowledge of Meaning: An Introduction to Semantic Theory* (MIT Press, 1995), 2-3.
[10] *Ibidem*, 6.

„Luceafărul de seară" (ambele expresii având același referent, planeta Venus). În cazul în care un subiect S se referă la Luceafărul de dimineață, lucrurile se desfășoară astfel: S gândește (crede) că „steaua X este Luceafărul de dimineață" ≡ (ceea ce este echivalent) cu gândul că S crede că X este Venus și că X apare dimineața. La fel putem raționa și în legătură cu Luceafărul de seară. Deși referentul e același (planeta Venus), cele două expresii („Luceafărul de dimineață" și „Luceafărul de seară") prezintă diferențe de semnificație rezultate din diferențele de atitudine ale vorbitorului, diferențe ce provin din resursele intensionale[11] ale credinței și minții. Ceea ce-i face pe M. Devitt și K. Sterelny să afirme că semnificațiile expresiilor de mai sus „sunt mai subtile"[12] decât rolul lor referențial.

Așadar, va trebui să facem o corectură în legătură cu afirmația de mai sus, în care atrăgeam atenția că relația de semnificație face parte din familia relațiilor de referință și de adevăr. Da, poate fi încadrată în această „familie de relații", cu sublinierea însă că semnificația nu se reduce la aceasta! Atitudinile subiecților exprimă și ele semnificație. Însă diferitele credințe, dorințe, rugăminți sau promisiuni, ordine etc. nu există ca proprietăți substanțiale ale unor obiecte extralingvistice, ele fiind doar în mințile subiecților, în lumea lor subiectivă. E vorba de diverse atitudini mentale, iar semnificația acestora nu mai trebuie căutată extensional, ci prin excelență intensional. Totodată, fapt deosebit de important pentru comunicare, nu trebui să uităm planul intersubiectiv al subiecților, relațiile de comunicare între ei și diferențele de semnificație ce pot apărea în acest plan. Căci, pentru a rămâne la exemplul de dinainte, faptul că un subiect S crede că o anumită stea este „Luceafărul de dimineață" este o atitudine de credință a acelui S, dar în același timp ea este o atitudine de credință și pentru alți subiecți din aceeași comunitate, adică funcționează și intersubiectiv.

III. Paradoxul lui Frege

Cititorul poate observa că nu am dat un răspuns tranșant la întrebarea pusă la începutul celei de-a doua părți din prezentul studiu: putem defini semnificația? Nu dăm un răspuns tranșant (adică nu propunem o definiție) având convingerea că, la nivelul cunoașterii actuale, o definiție anume (cu toate constrângerile sale logice) ar fi destul de hazardată. Se știe de multă vreme – așa cum subliniau Antoine Arnauld și Pierre Nicole în *Logica...* lor din 1662 – că e imposibil să definim toate cuvintele (deoarece se ajunge la o

[11] Vezi și Paul Saka, *How to Think about Meaning* (Springer, 2007), 151.
[12] Michael Devitt, Kim Sterelny, *Limbaj și realitate. O introducere în filosofia limbajului* (traducere în limba română de Radu Dudău) (Iași: Polirom, 2000), 53.

regresie la infinit). Se știe, de asemenea, că definițiile numelor pot fi arbitrare, dar ale lucrurilor n-ar trebui să fie așa, că definițiile nominale trebuie distinse de cele ale lucrurilor (pentru că definirea lucrurilor se impune să nu fie dependentă de voința și de subiectivitatea oamenilor).

Apoi, cum mărturisește Frege la un moment dat (într-o scrisoare din 27 decembrie 1899 către Hilbert), fiecare definiție conține un anumit semn (un cuvânt, o expresie etc.) ce nu posedă o referință dată dinainte, ci doar definiția îi va conferi una, adică va stipula ceva cu ocazia definirii. Numai că astfel de stipulări produc nu de puține ori simple platitudini, așa cum platitudini sunt numite de către unii autori[13] și susținerile tradiționale în legătură cu semnificația, anume că „semnificația determină extensiunea enunțurilor ori a conceptelor" sau că „semnificația este determinată de anumite stări mentale ale vorbitorilor", „platitudini" pe care le-am amintit și noi în rândurile anterioare.

Nu dorim să rămânem la nivelul platitudinilor, fie ele și „tradiționale". Pe de altă parte, respectivele „platitudini" surprind elemente sau părți de explicație pe care nu le putem ocoli. Chiar dacă pare o „platitudine", ideea că semnificația are ceva în comun cu relația de referință sau de adevăr nu poate fi respinsă pur și simplu (căci semnificația, într-un fel sau altul, poate determina referința); și nu poate fi respinsă necritic nici ideea că atitudinile mentale produc semnificație.

Ce rămâne de făcut în această situație? Sugestia noastră este aceea că relația de semnificație (având în vedere complexitatea sa, manifestarea în multiple planuri și echivocitățile pe care le implică) ar trebui considerată o relație primitivă. Privită în unitatea ei, am văzut că semnificația vizează simultan planurile semantic, sintactic și pragmatic. Dar cum pot fi cuplate toate aceste planuri? Cum poate fi cuplată obiectivitatea din planul semantic cu subiectivitatea mentală?

Potrivit lui Frege, obiectivitatea poate fi recunoscută cel puțin prin două calități: a) ceva este obiectiv dacă are calitatea de a fi comunicabil; b) putem vorbi despre obiectivitatea a ceva dacă acel ceva este cognoscibil. Frege recunoaște (în *Despre concept și obiect*, 1892) că la începuturile activității sale (de exemplu în lucrarea *Fundamentele aritmeticii*, 1884) nu făcea nici el distincție între sens și semnificație: „Atunci când am scris *Fundamentele aritmeticii*, nu făcusem încă distincția între sens și semnificație..."[14]. Or, într-

[13] Vezi, de exemplu, A. C. Grayling, *Truth. Meaning and Realism* (London/NewYork: Continuum, 2007), 56.

[14] Gotlob Frege, *Scrieri logico-filosofice I* (traducere de Sorin Vieru) (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977), 296.

un conținut judicabil, realizează Frege mai târziu, e nevoie să distingem între „gând" și „valoare de adevăr", între sens și semnificație.

Dar o dificultate majoră apare chiar în legătură cu calitatea de a fi „comunicabil". Subiecții umani comunică prin limbaj, prin expresii lingvistice formate din propoziții (*satz*, în germană). Însă, atrage atenția Frege, termenul *satz* are și el o pluralitate de sensuri. În plan strict lingvistic, diferitele propoziții sau expresii sunt sensibil perceptibile. În schimb, sensul sau conținutul respectivelor enunțuri care contează în comunicare sunt neperceptibile. Acest „sens" poate fi numit și „gând", iar gândurile pot fi adevărate sau false. Din păcate, observă filosoful și logicianul german, aceste aspecte nu sunt diferențiate destul de clar în foarte multe cazuri.

E totuna gândul cu sensul? Așa s-ar părea, dar Frege nu este îndeajuns de consecvent în această direcție. Căci, așa cum ne atenționează și M.Dummett[15], gânditorul german scrie cel puțin în două feluri diferite cu privire la sens: a) de regulă susține că sensul este modalitatea în care ne este dat referentul într-un enunț (planeta Venus, ca referent, ne este dată uneori în modalitatea „Luceafărul de dimineață", un sens al acestui referent; iar alteori în modalitatea „Luceafărul de seară", care este un alt sens al aceluiași referent); b) uneori ne lasă să înțelegem că sensul este „obiectul" atenției conștiente, un „obiect" care nu ne este „dat" aidoma obiectelor din lumea fizică, ci este „captat" de mintea noastră[16]. Ceea ce înseamnă că se impune să facem diferențieri și în cadrul modalităților de desemnare. Pentru că, de pildă, în expresia „$2^2 = 4$", ceea ce se desemnează este valoarea de adevăr („adevăratul"); pe când în expresia „$2^{2''}$" este desemnat numărul 4. Semnificația este aceeași, dar sensurile sunt diferite. Putem spune atunci că în astfel de cazuri sensurile sunt „părți" ale aceleiași semnificații (ale aceluiași „obiect" de referință), că sunt doar „părți" ale gândului.

Concepția semantică a lui Frege distinge între trei niveluri, după cum urmează[17]:

---

[15] Michael Dummett, *Originile filosofiei analitice* (traducere de Ioan Biriș) (Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2004), 120.

[16] Pentru o înțelegere mai cuprinzătoare a acestor probleme se pot consulta și lucrările următoare: Ioan Biriș, *Conceptele științei* (București: Editura Academiei Române, 2010); Ioan Biriș, „Expulzarea gândurilor din minte. Filosofia analitică timpurie de la Bolzano la Frege", în *Studii de istorie a filosofiei universale*, vol. XXIII (București: Editura Academiei Române, 2015).

[17] Ioan Biriș, *Conceptele științei*, 138.

Referinţă (Semnificație)--------- Sens ----------Reprezentare
(*Bedeutung*) (*Sinn*) (*Vorstellung*)

Nivelul reprezentării este unul strict subiectiv, ceea ce înseamnă că la acest nivel nu se poate comunica, deoarece reprezentările sunt pur personale. Doar nivelul referinței (al semnificației) și nivelul sensului pot avea valoare comunicațională și cognitivă, nivelul referinței fiind în sens propriu obiectiv, iar cel al sensului fiind intersubiectiv.

Se poate susține atunci că, prin multiplele sale diferențieri (între sens și referință, între desemnare și semnificare etc.), Frege ne propune o teorie semantică originală și proteică, o teorie în cadrul căreia numele denotă obiecte, predicatele denotă o funcție, iar asertarea unei propoziții denotă valoarea sa de adevăr. Ținând să-și prezinte cât mai clar concepția, Frege, într-o scrisoare din 24 mai 1891 adresată lui Husserl, își comunică poziția prin următoarea diagramă[18]:

Satz (propoziţie)	*Eigenname* (nume propriu)	*Begriffswort* (nume de concept)
↓	↓	↓
Sinn des Satzes (sens al propoziţiei) (Gedanke)	*Sinn des Eigennamens* (sens al numelui propriu)	*Sinn des Begriffe* (sens al conceptului)
↓	↓	↓
Bedeutung des Satzes (semnificaţie a propoziţiei) (Wahrheitswert) (valoare de adevăr)	Bedeutung des Eigennamens (semnificaţie a numelui propriu) (Gegenstand) (obiect)	Bedeutung des Begriffs (semnificaţie a conceptului) (concept)
		↓
		Gegenstand, der unter den Begriff fällt (obiect, cel care cade sub concept)

[18] *Ibidem*, 283.

Realizând astfel de distincții, Frege urmărește să apere caracterul obiectiv al cunoașterii și comunicării, să înlăture sistematic capcanele psihologismului. Termenii singulari (numele proprii) nu pot avea ca referință decât obiecte, iar termenii generali (conceptele) se referă la predicate, la proprietăți, nu la obiecte. Coloanele diagramei propuse de Frege ne sugerează clar aceste distincții nete.

Însă întrebarea care se poate ridica imediat este următoarea: cum se realizează unitatea enunțurilor pe orizontala diagramei? Cum, adică, e posibil să construim enunțuri în care să se regăsească împreună, să constituie o unitate un termen singular (ce denotă un obiect) și un termen general (care denotă o proprietate)? Un răspuns în spiritul teoriei lui Frege ar fi acela că, din moment ce conceptul poate fi considerat ca o funcție, rezultă că proprietățile sunt entități nesaturate, sunt incomplete, având astfel nevoie de obiecte pentru a se realiza. De exemplu, în propoziția „zăpada este albă" avem termenul singular „zăpada", care denotă o substanță, și termenul general „albă", care denotă proprietatea de a fi „albă" („albeața" ca proprietate). Soluția pare a fi însă paradoxală. Dacă formăm enunțul „Albeața este o proprietate", putem spune că „albeața" este subiectul enunțului, un subiect cu articol hotărât la singular (articolul hotărât la singular fiind criteriul lui Frege pentru un obiect, iar articolul nehotărât indică un concept), deci „albeața" este un obiect, nu o proprietate! (Adică proprietatea nu este proprietate!?). Întâlnim pe această cale ceea ce a fost numit uneori „paradoxul lui Frege"[19]. Asumându-l, Frege susține că acesta nu este decât o consecință a dificultăților limbajului natural, care adesea procedează la substantivizare, la „reificarea" proprietăților pentru a putea comunica.

Putem formula acum următoarea concluzie: luând ca punct de plecare analiza limbajului (Frege fiind considerat părintele „turnurii lingvistice" în filosofie), gânditorul german este nevoit să accepte pluralitatea de sensuri, chiar o inflație a sensurilor[20], făcându-se astfel loc și obiectelor ficționale. Dar în acest fel Frege ajunge să slăbească tradiția denotativă, referențială a semnificației și să accepte perspectiva intensională. Acest pas este făcut în esență prin admiterea principiului contextului, prin acceptarea ideii că termenii limbajului nu dispun prin natura lor de referință și sens, ci își dobândesc denotația și sensul din contextul în care sunt utilizați. De ce se

[19] Vezi și François Recanati, *op. cit.*, 73.

[20] Se poate consulta în această privință și Ioan Biriș, „Spre o naturalizare a ontologiei entităților literare fictive. Schiță posibilă", în *Revista de filosofie*, tomul LXIV, nr. 4, 2017 (București: Editura Academiei Române, 2017).

întâmplă acest lucru? Simplu spus, din cauza nesuprapunerii limbajului nostru cu realitatea, din cauza autonomiei de care limbajul dispune în raport cu realitatea.

Dar o nesuprapunere avem și între gândire și realitate, precum și între gândire și limbaj. De aceea se poate vorbi și de un paradox al referinței. În această direcție a condus îndeosebi ontologia lui Meinong, care admite o „inflație a obiectelor" în momentul în care acceptă că orice termen din limbaj denotă „un obiect". În acest fel se legitimează și „existența" obiectelor ficționale, dar referința ajunge și ea să fie ceva paradoxal. Căci, de exemplu, dacă formăm propoziția „Pegas este non-existent", din aceasta putem deduce enunțul „Există ceva, un x, astfel că x este non-existent", adică ajungem la situația paradoxală a unui referent care există și nu există!

Într-o atare situație paradoxală (privind referința, „obiectul" și proprietățile), trebuie să fim de acord cu Sartori[21] care atrage atenția că nu poate exista o comunicare eficientă dacă nu avem concepte clare, iar conceptele clare presupun un limbaj clar, precum și limbajul, la rândul său, are nevoie de termeni clari, bine definiți. Pentru aceasta se impune să stabilim ce fel de complicații pot apărea (din cauza nesuprapunerilor de care aminteam) atât în raporturile dintre semnificație și termen, cât și în cadrul celor dintre semnificație și referent, așa cum se poate vedea în schema de mai jos:

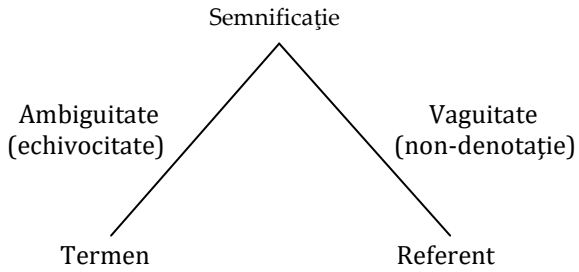

După cum se poate observa, pe relația semnificație – termen putem întâlni adesea ambiguități, echivocități din cauza polisemiei naturale a termenilor. Situațiile de univocitate (de corespondență unu-la-unu în raportul semnificați – termen) sunt mai degrabă cazuri ideale. Iar pe relația semnificație – referent găsim de multe ori o denotație vagă, ceea ce înseamnă referenți *fuzzy*.

[21] Giovanni Sartori, „Guidelines for Concept Analysis", în vol. Giovanni Sartori (ed.), *Social Science Concepts* (Beverly Hills/London/New Delhi: Sage Publications, 1984), 22.

Rămâne proiectul lui Frege un eșec? Spuneam la un moment dat că teoria lui Frege nu este doar novatoare, ci și proteică, ceea ce înseamnă că, dincolo de unele aspecte paradoxale care pot decurge din susținerile sale, nu sunt puține chestiunile în care Frege oferă și deschideri ce așteaptă să fie valorizate. O astfel de deschidere este și concepția filosofului german despre gând, adică despre conținutul de judecată. Am văzut că, pentru acest teoretician, gândurile sunt obiective, sunt în afara minții, a conștiinței. Iar judecata efectivă trebuie să ne conducă la recunoașterea adevărului unui gând, la referința sa. Până aici Frege încearcă să asigure obiectivitatea cunoașterii și comunicării, fiind fidel tradiției referențiale extensionale. Tradiție pe care, însă, pare să o trădeze în momentul în care susține că gândul și judecata nu sunt de ajuns, ci e nevoie și de asertarea judecății. Numai că asertarea nu este o operație pur logică (așa cum și-ar fi dorit Frege), deoarece ea introduce oarecum mascat și subiectivitatea celui care asertează (subiectivitate pe care logicianul nostru voia să o țină la distanță de tot acest proces, ca fiind incomunicabilă, după opinia sa). Este introdusă și subiectivitatea pentru că asertarea presupune asentimentul subiectului la conținutul judicabil, adică „atitudinea propozițională" în termenii analizelor contemporane. Or, prin acest al treilea moment, Frege trece de la perspectiva extensională a semnificației la perspectiva intensională a acesteia.

O altă deschidere, legată de aceasta de mai sus, este cea referitoare la a doua accepție a noțiunii de sens, respectiv considerarea sensului ca „parte" a semnificației. Această deschidere ne trimite la o interpretare holistă a semnificației.

Cu aceste deschideri Frege ne ajută să înțelegem mai bine noile încercări de teoretizare a comunicării, încercări dintre care, în rândurile de față, ne vom opri doar asupra modelului Bühler-Habermas.

IV. Modelul comunicațional Bühler-Habermas

Firește, Frege ne oferă deschiderile amintite dintr-o perspectivă filosofică și logică. Dar în secolul XX, adică în perioada care i-a urmat teoreticianului german, înțelegerea naturii comunicaționale a limbajului s-a îmbogățit foarte mult prin achizițiile noi din domeniile lingvisticii, teoriei comunicării și teoriei actelor de vorbire.

În mod tradițional s-a judecat că rolul comunicării este acela de a transmite informație. Dar informația interferează cu semnificația. Dacă semnificația este un fenomen de relație (o relație primitivă, cum am propus noi), informația este și ea „prin excelență un *fenomen de relație*, un produs al

mai multor medieri”[22]. Atunci când este urmată valoarea adevărului, informația își subordonează semnificația, dar când în prim-plan sunt propulsate valori apreciative raporturile se pot schimba, semnificația fiind aceea care subordonează informația. Procesul de comunicare în întregul său va trebui înțeles atunci ca „fenomen de relație”, un proces în care mai degrabă relațiile produc entitățile, decât invers. Entitățile din realitate, mai ales din realitatea socială, sunt construcții ale relației de comunicare, așa cum susțin îndeosebi unii reprezentanți ai Școlii de la Palo Alto. Pentru Ernst von Glasersfeld, de pildă, cunoașterea tradițională este profund îndatorată modelului corespondenței, unei corespondențe iconice între cunoștințe și realitate; dar astăzi acest model se impune a fi înlocuit cu unul al „potrivirii selective”, al adecvării în sens de adaptare[23], adică un model construcționist[24].

De fapt, într-o oarecare măsură, se revine la înțelesul originar al comunicării (înrădăcinat în latinescul *munus*, vizând schimburile dintre indivizi, relaționarea), după ce modernitatea luministă a impus înțelegerea comunicării doar ca transmitere de informații. Însă astăzi, în așa-numita postmodernitate, apreciază Aurel Codoban, trebuie să recunoaștem „că dacă mai întâi comunicarea a fost supusă existenței și apoi cunoașterii, acum e o comunicare supusă numai sieși, e o comunicare autonomă, care relaționează. Iar comunicarea ca relaționare înlocuiește cultura, înlocuiește transmiterea tradiției”[25], exemplul elocvent constituindu-l rețeaua net, *world wide web*, o lume ca plasă de relații.

Or, faptul că limbajul și procesul de comunicare reprezintă o activitate creativă, că în înțelegerea semnificației suntem nevoiți să luăm în calcul relaționarea socială, dar și psihologia proceselor de gândire și a limbajului, sunt tot atâtea chestiuni care au stat în atenția lui Karl Bühler încă în prima parte a secolului XX. Bühler n-a fost un lingvist, ci psiholog, filosof și logician, ocupându-se mulți ani cu studiul psihologic al proceselor de gândire și cu psihologia limbajului (teza de abilitare a lui Bühler avea ca titlu *Tatsachen und Probleme zu einer Psychologie der Denkvorgänge*, 1907 – Fapte și probleme pentru o psihologie a proceselor de gândire). Rezultatele sale cele

---

[22] Ion Irimie, *Scrisori despre informație* (Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2010), 10.

[23] Ernst von Glasersfeld, „Einführung in den radikalen Konstructivismus”, în vol. Paul Watzlawick (Hg.), *Die erfundene Wirklichkeit. Wie wiessen, was wir zu wissen glauben? Beitrage zum Konstruktivismus* (München/Zürich: Piper Verlag, 2010), 20.

[24] Pentru o tratare mai largă cu privire la construcționism se poate consulta Ioan Biriș, *Filosofia și logica științelor sociale* (București: Editura Academiei Române, 2014), cap. 2.3.

[25] Aurel Codoban, *Imperiul comunicării. Corp, imagine și relaționare* (Cluj: Idea Design & Print Editură, 2011), 5.

mai semnificative[26] constituie o adevărată teorie a limbajului înțeles ca un sistem-câmp-simbol, autorul considerând că fiecare limbaj utilizează simultan câmpul cognitiv, pe cel simbolic și pe cel deictic. Dacă, după cum am văzut, Frege lăsa în afara fluxului comunicării problemele subiective ale reprezentării, Bühler le va integra și pe acestea în structura procesului comunicațional, stabilind că principalele componente ale acestui proces sunt emițătorul, receptorul și conținutul comunicării.

Celor trei componente le corespund trei funcții importante: respectiv, emițătorului îi corespunde funcția expresivă, receptorului funcția apelativă, iar conținutului comunicării îi revine funcția referențială (descriptivă). De aceea limbajul este un fel de „medium", psihologul Bühler imaginând comunicarea parcă după un model terapeutic, unde abia după ce se stabilește relația de încredere terapeut-pacient poate avea loc și transmiterea informațiilor. Am putea spune că relația domină conținutul, că îl include.

Modelul propus de Bühler este apreciat de către Jurgen Habermas drept unul valoros și actual pentru înțelegerea activității comunicaționale din perspectiva intercomprehensiunii de limbaj, căci acest model angajează în mod simultan comprehensiunea semnificației legată de intenționalitatea emițătorului, dispoziția receptorului și conținutul mesajului. Este motivul pentru care Habermas[27] consideră că teoriile semnificației elaborate pe parcursul secolului XX ar trebui clasificate ținând seamă de structura comunicării așa cum este ea văzută de către Bühler: adică vom avea semantici intenționale (care corespund funcției expresive a emițătorului și pun accent pe relevarea intențiilor acestuia, pe actele emițătorului în direcția conferirii de semnificație, semantici dezvoltate îndeosebi de către Husserl și Grice); semanticile pragmatice sociale (legate de funcția apelativă și de receptor), teorii dezvoltate în opera târzie a lui Wittgenstein și în pragmatica socială; semanticile formale (corespunzătoare funcției referențiale), apărute mai ales în tradiția Frege – Dummett. Celor trei tipuri de semantici le vor corespunde tot atâtea tipuri de acte de vorbire. Astfel, semanticilor intenționale le corespunde tipul actelor de vorbire expresive, celor pragmatice le este asociat tipul actelor de vorbire regulative, deoarece în acest caz pe latura receptorului sunt formulate așteptări normative, iar semanticilor formale le corespund actele de vorbire constatative.

---

[26] Vezi, Karl Bühler, „Die Axiomatik der Sprachwissenschaft", în *Kant Studien.* 38 (1933); Karl Bühler, *Sprachtheorie* (Jena: Gustav Fischer, 1934).

[27] Jurgen Habermas, *Postmetaphysical Thinking: Philosophical Essays* (Cambridge/MA: MIT Press, 1992).

Respectivele tipuri de acte de vorbire atrag, după opinia lui Habermas, tipuri diferite de pretenții sau revendicări de validitate. Actele expresive (respectiv vorbirea expresivă) revendică o validitate a autenticității (a corectitudinii subiective), cele pragmatice au pretenții pentru o corectitudine intersubiectivă, iar actele constatative pretind o corectitudine obiectivă (adică valoarea de adevăr), aflată în concordanță cu referentul. Apoi, în continuare, inclusiv diversele discursuri pot fi împărțite în funcție de cele trei tipuri: vorbirea expresivă constituie un discurs de tip terapeutic, actele de vorbire regulativă se regăsesc în discursurile practice, iar vorbirea constatativă formează corpul discursului teoretic. În fine, diferitele tipuri de discursuri constituie lumi diferite, universuri diferite, după cum urmează: discursurile terapeutice eșafodează lumi subiective; cele practice construiesc lumi intersubiective; iar discursurile teoretice ne furnizează lumile obiective.

Toate elementele amintite mai sus pot fi reprezentate precum în tabelul alăturat:

Modelul comunicaţional Bühler-Habermas

Elementele comunicării	Funcțiile comunicării	Teorii ale semnificației	Actele de vorbire	Forme de validitate	Tipuri de discursuri	Tipuri de lumi
Emițătorul	Expresivă	Semantici intenționale	Expresive	Autenticitatea	Terapeutice	Subiective
Receptorul	Apelativă	Semantici pragmatice	Regulative	Corectitudinea intersubiectivă	Practice	Intersubiec-tive
Conținutul	Referenținală	Semantici formale	Constatative	Adevărul	Teoretice	Obiective

Vom încheia făcând sublinierea că modelul acesta, precum și altele contemporane și concurente, înglobează și dimensiunea subiectivă a comunicării, ceea ce nu permitea teoria lui Frege. Dar această cuprindere nu poate avea loc decât cu prețul slăbirii „obiectivității", „obiectivitate" la care ținea atât de mult logicianul Frege. Dacă fiecare tip de vorbire (expresiv, apelativ și referențial) permite creația unei lumi, înseamnă că toate cele trei tipuri reprezintă tot atâtea modalități de re-ferire, cu condiția ca în procesul comunicațional să fie presupusă inteligibilitatea ca o normă generală a comunicării. Iar această normă (conștientizată de către Habermas) are darul de a re-aduce în centrul atenției problema „obiectivității".

Bibliografie

Biriș, Ioan. *Conceptele științei.* București: Editura Academiei Române, 2010.

_____. *Filosofia și logica științelor sociale*. București: Editura Academiei Române, 2014.

_____. „Expulzarea gândurilor din minte. Filosofia analitică timpurie de la Bolzano la Frege". *Studii de istorie a filosofiei universale*. Vol. XXIII (2015).

_____. „Spre o naturalizare a ontologiei entităților literare fictive. Schiță posibilă". *Revista de filosofie*, tomul LXIV, nr. 4 (2017).

Bühler, Karl. „Die Axiomatik der Sprachwissenschaft". *Kant Studien,* 38 (1933).

_____. *Sprachtheorie*. Jena: Gustav Fischer, 1934.

Codoban, Aurel. *Imperiul comunicării. Corp, imagine și relaționare*. Cluj: Idea Design & Print Editură, 2011.

Devitt, Michael; Sterelny, Kim. *Limbaj și realitate. O introducere în filosofia limbajului* (traducere în limba română de Radu Dudău). Iași: Polirom, 2000.

Dummett, Michael. *Originile filosofiei analitice* (traducere de Ioan Biriș). Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2004.

Frege, Gotlob. *Scrieri logico-filosofice I* (traducere de Sorin Vieru). București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.

Gadamer, Hans-Georg. *Adevăr și metodă* (traducere de Gabriel Cercel, Larisa Dumitru, Gabriel Kohn și Călin Petcana). București: Teora, 2001.

Grayling, A. C. *Truth. Meaning and Realism*. London/NewYork: Continuum, 2007.

Habermas, Jurgen. *Postmetaphysical Thinking: Philosophical Essays*. Cambridge/MA: MIT Press, 1992.

Irimie, Ion. *Scrisori despre informație*. Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2010.

Larson, Richard; Segal, Gabriel. *Knowledge of Meaning: An Introduction to Semantic Theory*. MIT Press, 1995.

Morris, Charles William. *Foundations of the Theory of Signs*. Chicago: University of Chicago Press, 1938.

Peirce, Charles S. *Semnificație și acțiune* (selecția textelor și traducere din limba engleză de Delia Marga). București: Humanitas, 1990.

Recanati, François. *Philosophie du langage (et de l'esprit*). Paris: Gallimard, 2008.

Saka, Paul. *How to Think about Meaning*. Springer, 2007.

Sartori, Giovanni. „Guidelines for Concept Analysis". În *Social Science Concepts*, ed. Giovanni Sartori, Beverly Hills/London/New Delhi: Sage Publications, 1984.

von Glasersfeld, Ernst. „Einführung in den radikalen Konstructivismus". În *Die erfundene Wirklichkeit. Wie wiessen, was wir zu wissen glauben? Beitrage zum Konstruktivismus*, ed. Paul Watzlawick, München/Zürich: Piper Verlag, 2010.

von Humboldt, Wilhelm. *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității* (traducere în limba română de Eugen Munteanu). București: Humanitas, 2008.

Wittgenstein, Ludwig. *Cercetări filozofice* (traducere din limba germană de către Mircea Dumitru și Mircea Flonta, în colaborare cu Adian-Paul Iliescu). București: Humanitas, 2003.

Comunicare şi strategii ale persuasiunii centrate pe auditoriu

Constantin Grecu
Universitatea de Vest din Timişoara

Abstract
This article discusses communication with reference to public discourse, especially political, meant to influence the beliefs, attitudes, and actions of the people it addresses. Therefore, the present material analyses strategies of persuasion in public communication, as well as the nature and the types of the targeted audience. Using persuasive means in relationship to the audience does not always lead to reaching the goals, therefore sometimes veritable disputes can be generated.

Keywords: communication; persuation; audience; strategy; political discourse.

S-a spus adesea, pe bună dreptate, că trăim în mediul comunicării, fără ca în cea mai mare parte a timpului să fim conștienți de existența și de importanța lui, așa cum trăiesc peștii în apă, fără să știe ce este apa. Este chiar adesea citată o anecdotă înțeleaptă a scriitorului David Foster Wallace, redată într-o parabolă despre apă. Conform acesteia, doi pești tineri, înotând în apă, se întâlnesc cu un pește mai bătrân, înotând din sensul opus. Trecând pe lângă ei, acesta le-a spus: „Bună dimineața, băieți, cum este apa?" Cei doi pești tineri au mai înotat puțin, după care s-au oprit, iar unul dintre ei, privind spre celălalt, l-a întrebat: „Ce naiba este apa?"[1] Oamenii trăiesc în mediul comunicării așa cum trăiesc în atmosfera încărcată cu oxigenul necesar vieții, așa cum trăiesc peștii în apă, fără să fie, în cea mai mare parte a timpului, conștienți de acest lucru. Comunicarea pare un lucru natural, de la sine înțeles, pe care toată lumea îl cunoaște în mod implicit și care n-ar ridica nicio problemă. Dar, ca și multe alte cazuri, și în acest caz se constată că majoritatea oamenilor ajung să aibă conștiința comunicării doar atunci când

[1] David Foster Wallace, *This is Water: Some Thoughts, Delivered on a Significant Occasion, about Living a Compassionate Life* (transcrierea Kenyon Commencement Address), Marginalia, May 21, 2005.

apar anumite dificultăți în comunicare și, drept consecință, dificultăți în viața lor reală.

Progresul tehnologic în privința mijloacelor de comunicare a produs semnificative mutații pe toate planurile vieții sociale, inclusiv cel al petrecerii timpului liber care, în loc de recreere și recuperare a forțelor fizice și mentale, este tot mai mult încărcat cu folosirea gadgeturilor pentru a fi în legătură permanentă cu lumea și cu semenii. Este o trăsătură și o latură componentă a epocii postmoderne pe care o traversăm, în care, concomitent cu procesele de mondializare, de reducere a distanțelor spațiale și temporale dintre oamnei, cu creșterea vitezei cu care aceștia sunt informați despre evenimente și persoane, aceștia devin tot mai izolați și tot mai însingurați unii față de alții.

Dezvoltarea tehnologiei și pătrunderea ei tot mai mult în intimitatea vieții oamenilor au condus la serioase modificări în comunicarea cotidiană dintre aceștia. Ar fi fost de așteptat ca tehnologia să determine o ușurare a muncii și vieții oamenilor, dar, de fapt, se constată că ea, pe lângă o ușurare care nu poate fi negată, a produs și o saturare tehnologică și o îndepărtare a speranței de folosire plăcută a timpului liber. Oamenii sunt din ce în ce mai mult preocupați de tehnologie decât unii față
de alții, ceea ce afectează comunicarea dintre ei. Mai mult chiar, dezvoltarea tehnologică și folosirea excesivă a mijloacelor tehnice în locul celor personale de comunicare au determinat o reducere nu doar a contactelor directe, ci și a capacității de reflecție intelectuală, de „lucrul" cu ideile sau cu luarea deciziilor privind viața în această lume. Se vorbește despre o criză morală, ca o consecință a celor menționate mai sus. Este adevărat că orice perioadă importantă de tranziție a fost însoțită de crize morale, dar cea actuală ne pune tot mai acut în față întrebări cum ar fi „Cum pot fi eu un mai bun comunicator?" sau „Cum pot eu spune ceea ce înțeleg și înțelege ceea ce spun?" etc. După Annette Holba[2], criza morală din comunicare se manifestă prin două simptome: narcisismul, care se caracterizează printr-o devalorizare a sinelui, și lipsa „adăpostului", caracterizată prin trăirea într-o vreme în care incertitudinea și suspiciunea au devenit omniprezente în relațiile și cultura occidentale.

Deși comunicarea a constituit dintotdeauna un obiect de reflecție din partea unor persoane, pentru că ea a fost înainte de toate o realitate care s-a dezvoltat în strânsă interdependență cu relațiile dintre oameni și cu

[2] Annette Holba, *Philosophical Leisure. Recuperative Practice for Human Communication*. Milwaukee, Wisconsin: Marquete University Press, 2007, 33.

comunitățile umane, în ultimul secol și mai ales în ultimele câteva decenii, ea a trecut în prim-planul preocupărilor teoretice și practice. Au apărut specializări și domenii de cercetare, instituții și publicații, manifestări științifice naționale și internaționale pe teme ale comunicării. S-a adunat o literatură uriașă, care tinde să sufoce comunicarea propriu-zisă. Apariția radioului și a televiziunii, apoi a internetului, a telefoniei mobile, a e-mailului și a rețelelor de socializare, a tabletei etc. au configurat atât o adevărată revoluție comunicațională, cât și, cum spuneam, o criză morală.

Și totuși, constatăm că sunt încă prea mulți cei care se angajează în comunicare, îndeosebi cea de grup, cea publică și cea de masă, care în loc de mijloacele adecvate ale comunicării eficiente recurg la agresivitate și violență de limbaj, la amenințări și insulte, la întreruperea continuă a interlocutorului sau la suprapunerea discursului lor peste cel al partenerului de comunicare. Deși există un exces de comunicare și suntem asaltați din toate părțile de comunicare, mai mult sau mai puțin oportună, se invocă tot mai des lipsa de comunicare pentru a justifica numeroasele încălcări ale regulilor comunicării corecte și se lansează tot mai mult chemarea la mai multă comunicare. Asistăm și la un alt fenomen, de-a dreptul paradoxal: deși există atât de multă comunicare și socializare pe rețelele special create în acest scop, oamenii, mai ales tinerii, se izolează tot mai mult în fața calculatoarelor pentru a „comunica" și „socializa" cu persoane adesea necunoscute și aflate la distanțe uriașe. Dar ceea ce șochează cu adevărat este situația în care anumiți oratori, mai ales politici, când sunt în situația de a se adresa cu discursuri unor publicuri pe care vor să le influențeze, n-au grijă mai mare decât aceea de a „ieși bine" sau de „a da bine", fără nicio preocupare legată de eficiența discursului în raport cu publicul abordat. De aceea, în textul de față vom avea în vedere tocmai discursul public, îndeosebi politic, intenționat a influența credințele, atitudinile și comportamentele celor cărora li se adresează.

Pentru a înțelege și a utiliza eficient comunicarea, metodele și mijloacele de comunicare, am putea rporni de la modelele cele mai simple, urcând treptat spre cele mai complexe și sofisticate. Evident, nu ne propunem un asemenea demers, dar vom reflecta puțin asupra componentelor și relațiilor celor mai simple ale acestul complex fenomen. Dacă ar trebui să reducem comunicarea la ceea ce are ea mai simplu, am spune că acest fenomen presupune trei elemente: comunicatorul (cel care lansează un mesaj sau o informație), receptorul (cel care primește mesajul sau informația) și mesajul sau informația ca atare. Încă Aristotel, în urmă cu circa 2.350 de ani, în *Retorica* sa, spunea că „discursul este format din trei elemente, și anume: cel

care vorbește, subiectul despre care el vorbește și cel căruia el îi vorbește"[3]. În continuare, gânditorul grec antic vorbește despre cele trei genuri ale retoricii – deliberativ, judiciar și epidictic –, în funcție de clasele de auditori ai discursului. Aceste clase, așa cum le prezintă în rezumat autorul notelor și comentariilor[4], sunt: spectatori (în genul epidictic), judecători ai trecutului (în genul judiciar) și judecători ai viitorului (în genul deliberativ). Ca spectator, auditorul admiră talentul oratorului. Ca judecător, aprecierea lui poartă asupra viitorului sau asupra trecutului. În genul deliberativ susținem sau combatem, în genul judiciar apărăm sau acuzăm, în genul epidictic lăudăm sau blamăm. „Timpurile" acestor trei genuri sunt diferite: deliberăm asupra a ceea ce se cuvine făcut în viitor; judecăm în legătură cu trecutul; lăudăm sau blamăm acțiuni prezente. Scopurile fiecărui gen se constituie într-o triplă diferențiere: deliberativul are în vedere utilul sau dăunătorul; judecătorul vizează legalul sau ilegalul; epidicticul ține spre nobil sau rușinos. Cele trei genuri au ca locuri comune: posibilul și imposibilul, universalul și individualul, marele și micul.

Mai trebuie adăugat și faptul că tot lui Aristotel îi datorăm, în principal, distincția dintre cele trei genuri de apeluri proprii celor trei genuri de discurs. Este vorba de modalitățile prin care cele trei componente ale comunicării contribuie la persuadarea auditorului, adică la influențarea acestuia în scopul acceptării și adoptării ideii sau punctului de vedere al oratorului. De altfel, de la bun început retorica, apreciată drept o corespondentă a dialecticii, cealaltă față sau pandantul dialecticii, este definită ca artă a persuadării cu toate mijloacele disponibile. Pentru atingerea acestui scop, ea dispune de trei tipuri de apeluri: apelul etic (*ethos*), care constă în ansamblul trăsăturilor prin care oratorul devine credibil în fața auditorului, apelul logic (*logos*), care se referă la modalitățile de argumentare, de susținere prin discurs a acelui punct de vedere, și apelul afectiv (*pathos*), care vizează ansamblul modalităților prin care oratorul reușește să stârnească în auditor emoțiile și sentimentele favorabile tezei susținute prin discurs. Cele trei tipuri de apeluri se regăsesc în fiecare dintre cele trei genuri de discurs, evident, cu ponderi diferite, după opțiunile și scopurile oratorilor. Persuadarea este realizată atunci când toate aceste apeluri concură în mod efectiv și pozitiv la susținerea tezei.

De-a lungul celor peste două milenii, retorica, singura sau cea mai importantă disciplină despre comunicare, s-a dezvoltat și complicat foarte

---

[3] Aristotel, *Retorica* (trad. din gr. de Maria-Cristina Andrieș; note și comentarii de Ștefan-Sebastian Maftei), Editura IRI, București, 2004, I.3, 1358a 37.

[4] Ștefan-Sebastian Maftei, „Note" la *Retorica*, 377.

mult, s-a diferențiat în subdiscipline speciale, și-a îmbogățit instrumentarul metodologic și analizele filosofice, sociologice, lingvistice, logice etc. O analiză a *Retoricii* aristoteliene în contextul operelor Stagiritului conduce la concluzia că autorul său a pus accentul principal pe modalitățile logice de argumentare, sugerând o centrare a discursului pe gândirea logică și pe argumentele raționale folosite în discurs. Să nu uităm că el a fost întemeietorul logicii clasice, care îi și poartă numele. Și chiar dacă a scris și lucrări (fundamentale) de etică și de politică, logicianul pe care-l întruchipa și-a spus în cele din urmă cuvântul. Dintre urmașii lui Aristotel care au contribuit decisiv la configurarea retoricii clasice trebuie menționați retoricienii latini Cicero și Quintilian în mod deosebit. Dar trebuie spus că de-a lungul a aproape două milenii retorica a ocupat un loc important în învățământul european, până spre sfârșitul secolului al XIX-lea când, în Franța, de pildă, ea a fost scoasă din învățământ și considerată până de curând o disciplină a discursului găunos, înzorzonat, lipsit de substanță, menit să-i amăgească și să-i înșele pe oameni cu stilul ei pompos.

La jumătatea secolului XX au apărut, independent una de altă, două cărți, una a autorului britanic, ulterior americanizat, Stephen E. Toulmin, *The Uses of Argument* (1958), și cealaltă a autorilor belgieni Chaïm Perelman și Lucie Olbrechts-Tyteca, *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique* (1958). Cele două cărți, care constituie punctul de pornire al unei revigorări și adaptări la noile condiții a retoricii clasice a lui Aristotel, Cicero și Quintilian, deși tratează o vastă problematică legată de canoanele retoricii, genurile discursului retoric, tipurile de apeluri și rolul limbajului, respectiv, al figurilor retorice în realizarea persuasiunii, pun, totuși, accentul principal pe discursul judiciar și pe apelul logic. Nu întâmplător, ambele conțin în titluri cuvântul „argument", respectiv „argumentare".

Stephen E. Toulmin și-a propus să întemeieze o logică a discursului obișnuit, în care argumentele iau forma unor raționamente doar probabile, nu apodictice ca cele deductive ale logicii clasice. El a teoretizat și analizat pe larg entimema, considerată de către Aristotel silogismul retoric, și a subliniat dependența de context, numită dependența de domeniu (*field*), a argumentelor. Toulmin a examinat măsura în care studiul formal al logicii ar putea fi aplicat la evaluarea argumentelor pentru a reține posibilitatea de a fi aplicat la evaluarea argumentelor reale, folosite în discursul obișnuit. În continuarea teoriei aristotelice a entimemei și bazându-și demersul analitic pe exemplul argumentării juridice, Toulmin a dezvoltat o schemă de reprezentare și analiză a argumentelor care a devenit extrem de populară.

Dar de o importanță deosebită pentru obiectivul demersului nostru este conceptul de domenii de argumenate sau tipuri logice de argumentare, în

discuția sa a argumentelor. „Prima problemă pe care ne-am propus-o", scrie Toulmin, „poate fi reformulată sub forma întrebării, 'Care lucruri privitoare la forma și la meritele argumentelor noastre sunt *invariante în raport cu domeniul* (*field-invariant*) și care lucruri privitoare la ele sunt *dependente de domeniu* (*field-dependent*)?'"[5] El explică distincția în felul următor: „Aceste lucruri privitoare la modurile în care noi evaluăm argumentele, standardele cu referire la care noi le evaluăm, și modul în care noi calificăm concluziile noastre cu privire la ele, sunt aceleași indiferent de domeniu (invariante în raport cu domeniul), și care dintre ele variază după cum trecem de la argumente dintr-un domeniu la argumente dintr-un alt domeniu (dependente de domeniu)"[6]. Mai exact, vom spune că două argumente aparțin aceluiași domeniu dacă datele [evidența] și concluziile din fiecare dintre cele două argumente sunt, respectiv, de același tip logic. Nu toate argumentele sunt supuse evaluării prin excat aceleași criterii sau standarde. Argumentele fac parte din același domeniu dacă au sens compararea lor unul cu altul și judecarea lor pe baza unor criterii speciale similare.

Această relativizare a argumentelor și a argumentării la context și constatarea unei mari diversități a contextelor este un pas spre sublinierea rolului auditoriului și a apelului emțional în procesul persuadării prin discurs. Ceva mai departe pe această cale a mers Chaïm Perelman, care s-a ocupat pe larg de problematica auditoriului, introducând, printre altele, distincția dintre auditoriul universal și celelalte tipuri de auditoriu. În cartea sa, scrisă împreună cu Lucie Olbrechts-Tyteca, Perelman subliniază, înainte de toate, că natura auditoriului căruia îi pot fi supuse cu succes argumente este cea care determină, într-o largă măsură, și aspectul pe care îl vor lua argumentările și caracterul, forța care li se va atribui acestora. Autorii belgieni disting trei feluri de auditoriu, pe care le consideră importante pentru retorică deoarece ele pot testa și conferi substanță calității argumentelor. „Primul, constituit din întreaga umanitate, sau cel puțin de către toți oamenii adulți și normali și pe care îl vom numi auditoriul *universal*; al doilea format, în cadrul dialogului, doar de *interlocutorul* căruia ne adesăm; al treilea, în sfârșit, constituit din *subiectul însuși*, atunci când deliberează sau își reprezintă argumentele actelor sale"[7].

---

[5] Stephen E. Toulmin, *The Uses of Argument*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, 14-15. (Prima ediție, 1958).

[6] *Idem*, 15.

[7] Chaïm Perelman și Lucie Olbrechts-Tyteca, *Tratat de argumentare. Noua retorică*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2012, 44-45. (Trad din fr. de Aurelia Stoica) (Prima ediție, în fr., 1958).

Pe baza distincției dintre auditoriul universal și celelalte feluri de auditoriu, Perelman și Olbrechts-Tyteca introduc alte distincții importante, cum sunt cea dintre demonstrație și argumentare și cea dintre convingere și persuasiune. În timp ce demonstrația este un raționament apodictic, iar concluzia trebuie acceptată de către orice ființă rațională, deci, de un auditoriu universal, argumentarea vizează opinia și plauzibilul, și se adresează unor auditorii speciale, ea având ca obiectiv persuadarea auditoriului special vizat. „O argumentare care se adresează unui auditoriu universal trebuie să convingă auditorul de caracterul constrângător al argumentelor furnizate, de evidența lor, de validitatea lor atemporală și absolută, independentă de contingențele locale sau istorice”[8]. Spre deosebire de auditoriul universal, „Auditoriul de elită nu este întotdeauna... considerat asimilabil cu auditoriul universal... Auditoriul de elită este considerat drept modelul căruia trebuie să i se conformeze oamenii pentru a fi demni de acest nume: auditoriul de elită creează norma pentru toată lumea”[9]. În sfârșit, scopul oricărei argumentări este de a persuada, adică „de a provoca sau de a spori adeziunea spiritelor la tezele prezentate asentimentului lor: o argumentare eficace este cea care reușește să crească această intensitate de adeziune, astfel încât să declanșeze la auditori acțiunea prevăzută (acțiune pozitivă sau reținere), sau, cel puțin, să le creeze o înclinație către acțiune, care se va manifesta la momentul oportun”[10]. Persuadarea este o influențare fără constrângere, realizată cu ajutorul discursului argumentativ, în vederea schimbării credințelor, opiniilor, atitudinilor și comportamentelor unui auditoriu.

În ultima jumătate de secol, literatura dedicată retoricii a crescut enorm, dar mai ales în cadrul cercetărilor preocupate de procesul comunicării. Așa cum remarca autorul american Edward P. J. Corbett[11], cercetarea și învățământul retoricii au fost treptat înlocuite cu cele legate de comunicare, în strânsă conexiune cu apariția unor mijloace tehnice de comunicare, infinit mai eficiente decât discursul oral ținut în fața unui public. Și, totuși, acest tip de discurs nu numai că nu a dispărut, dar chiar a rămas ca modalitatea cea mai potrivită de comunicare pentru foarte multe situații. Stephen E. Lucas[12]

---

[8] *Idem*, 46.
[9] *Idem*, 49.
[10] *Idem*, 62.
[11] Edward P. J. Corbett, *Classical Rhetoric for the Modern Student* (Second Edition), Oxford University Press, New York, 1971, 41.
[12] Stephen E. Lucas, *Arta de a vorbi în public*(Trad. din engl. de Miruna Andriescu), Editura Polirom, Iași, 2014, 27.

remarcă pe bună dreptate faptul că nici extinderea internetului, nici progresele altor tehnologii nu au diminuat necesitatea discursului public. În această epocă a e-mailului, a Facebook-ului, a Twitter-ului etc., firmele sunt foarte îngrijorate că absolvenții de facultate își pierd treptat capacitatea de a vorbi în public în mod profesionist. Același lucru este valabil și în viața comunității.

Actualele cercetări ale comunicării au preluat mai multe direcții de cercetare și de învățământ din cultura clasică și modernă. După Robert T. Craig, „Definită de obicei ca transmitere sau schimb de idei, comunicarea se corelează cu retorica în diverse moduri mai restrânse și mai cuprinzătoare. Comunicarea a fost multă vreme o mică parte a retoricii în ipostaza de *communicatio*, o tehnică prin care retorul deliberează în mod plasic cu auditoriul; de exemplu, prin a pune și a răspunde la întrebări retorice... În moduri mai cuprinzătoare, comunicarea în ansamblu poate fi considerată ca aproape sinonimă cu retorica, ca subsumând sau fiind subsumată de retorică, sau chiar ca jucând un rol principal – fie eroic, fie josnic – ca cel mai mare dușman al retoricului. Comunicarea se corelează cu retorica în aceste diverse moduri în parte deoarece comunicarea, nu mai puțin decât retorica însăși, a fost conceptualizată pe modele radical diferite”[13]. Același autor notează că din retorica clasică, a fost preluată ideea conform căreia comunicarea poate fi studiată și cultivată ca artă practică a discursului. În timp ce arta retoricii încă se referă înainte de toate la teoria și practica comunicării publice, persuasive, artele comunicării în general cuprind întregul domeniu al practicilor comunicării, inclusiv comunicarea interpersonală, organizațională și interculturală, comunicarea de masă, comunicarea mediată de tehnologie și practicile specifice unei varietăți de profesii și domenii. Teoria retorică modernă a elaborat și a problematizat dimensiunile epistemologice, sociologice și politice ale tradiției clasice în moduri care contribuie la rândul lor la teoria comunicării. Dar teoriile actuale ale comunicării au preluat multe și importante elemente din semiotică, fenomenologie, cibernetică, psihologia socială, teoria socioculturală, tradiția critică etc.

Cu toate acestea, retorica nu și-a pierdut nici obiectul, nici interesul. Ea a continuat să se dezvolte și să se rafineze, chiar dacă, în cea mai mare măsură, în cadrul mai larg al teoriilor comunicării. Una dintre direcțiile cele mai promițătoare în dezvoltarea retoricii în cadrul teoriilor comunicării o

[13] Robert T. Craig, “Communication”, *Encyclopedia of Rhetoric*. Ed. Thomas O. Sloane, ©2006, Oxford University Press. http://www.oxford-rhetoric.com/entry?entry=t223.e45.

constituie criticismul retoric, cel mai bine reprezentat și cultivat în țara noastră de către Georgina Oana Gabor[14]. Conform acestei talentate și originale autoare, criticismul retoric, care poate fi numit și critică retorică sau retorică critică, în funcție de gust, ni se înfățișează sub forma unei meta-teorii, adică a unei meta-retorici, care cercetează complexul fenomen al comunicării prin analiză, în vederea evaluării și înțelegerii comunicării în diferitele sale forme și niveluri. Inspirată în mod special de lucrarea monumentală a autorului american Em Griffin[15], îndeosebi de revigorarea metodelor empirice în studiul comunicării, autoarea, după ce trece în revistă principalele momente istorice ale retoricii, procedează la practicarea criticismului retoric, prin analiza empirică a unor texte de comunicare interculturală reprezentative aparținând unor autori americani importanți din zilele noastre. Scopul mărturisit al autoarei este de a cerceta metodele calitativ-critice folosite în comunicarea interculturală, pornind de la unele studii de caz și de la experiența personală dobândită în mediul academic american timp de mai mulți ani. Georgina Oana Gabor realizează, astfel, o interesantă și promițătoare cercetare a comunicării interculturale atât din punct de vedere umanist (criticismul retoric), cât și din punct de vedere științific (teoria comunicării).

Înainte de a trece la schițarea celor mai eficiente strategii de persuadare în comunicarea publică (cea pe care o vizăm, cu precădere, în textul de față), se impune o temeinică analiză a naturii și tipurilor auditoriului. Desigur, având în vedere discursul oral prezentat în fața unui public cu care se poate interacționa direct, cunoașterea auditoriului se bazează la rândul său pe analiza prealabilă a ascultării. „Într-o lume în care toți oamenii recunosc importanța unei mai bune comunicări – spun Ronald B. Adler și George Rodman –, nevoia unei bune ascultări este evidentă. La nivelul cel mai profund, ascultarea este la fel de importantă ca și vorbirea. La urma urmelor, este imposibil să se realizeze comunicarea fără ca cineva să recepționeze un mesaj... Dacă frecvența constituie o măsură a importanței, înseamnă că ascultarea se califică ușor ca fiind cel mai proeminent gen de comunicare. Noi petrecem mai mult timp ascultându-i pe alții decât în orice alt tip de comunicare"[16]. Un studiu realizat pe un eșantion format din studenți

[14] Georgina Oana Gabor, *Criticismul retoric în științele comunicării*, Institutul European, Iași, 2015.
[15] Em Griffin, *A First Look at Communication Theory* (Third Edition), McGraw-Hill, New York, 1997.
[16] Ronald B. Adler and George Rodman, *Understanding Human Communication* (Ninth Edition), Oxford University Press, New York and Oxford, 2006, 116.

americani arată că aceștia petrec, în medie, din timpul lor total de comunicare, 14% cu scrisul, 16% cu vorbitul, 17% cu cititul și 53% cu ascultatul. Iar un alt studiu, realizat pe un eșantion de angajați, arată că aceștia, la locul de muncă, își petrec în medie 60% din totalul timpului lor de comunicare cu ascultatul la alții. Că ascultarea este percepută ca fiind o modalitate de comunicare la fel de importantă ca și vorbitul se vede și din faptul că un grup de adulți, puși să identifice cele mai importante deprinderi de la locul de muncă, au situat ascultarea pe primul loc. Dintr-un alt studiu, privitor la legătura dintre ascultare și succesul în carieră, rezultă că ascultătorii mai buni ajung să ocupe cele mai înalte poziții în cadrul organizațiilor lor. Din toate cele de mai sus, dar și din multe alte considerente, devine evidentă necesitatea bunei educări a capacității de ascultare pentru realizarea unei comunicări eficiente, dar și nevoia de a pune în evidență și a soluționa dificultățile care apar în calea unei ascultări eficiente. Din acest ultim punct de vedere, trebuie subliniat mai întâi că a asculta nu este același lucru cu a auzi, că ascultarea nu este un proces natural, că ea presupune efort și intenționalitate, concentrarea atenției la discursul care se prezintă auditoriului, că ascultătorii nu recepționează toți în același fel aceleași mesaje etc.

Comunicarea publică poate urmări, în linii mari, unul dintre următoarele trei obiective: a informa, a persuada sau a distra. Aceste obiective, deși pot fi tratate separat unul de altul, în realitate, se suprapun într-o măsură sau alta. Astfel încât, nu putem vorbi de discurs pur informativ, sau pur persuasiv sau pur distractiv. Toate influențează, într-un fel sau altul, auditoriul, chiar dacă nu urmăresc în mod explicit acest lucru. Și toate utilizează cele trei tipuri de apeluri, anume, apelul etic, apelul logic și apelul afectiv, chiar dacă în măsuri diferite și cu accente diferite.

Așa cum am arătat în cele de mai sus, ceea ce urmărim în aceste pagini este cu precădere discursul persuasiv. Dar îl vom trata în comparație cu cel informativ, chiar dacă ele se deosebesc și interacționează totodată. Conform autorilor Judy C. Pearson, Paul E. Nelson, Scott Titsworth și Lynn Harter, scopul discursului informativ este de a consolida și spori cunoașterea și înțelegerea auditoriului cu privire la o anumită temă. El constă în transmiterea de informație cognitivă de către vorbitor către auditoriu și se realizează, în principal, prin folosirea de către vorbitor a unor definiții, descrieri, explicații, narațiuni și demonstrații. Discursul informativ este cel mai bine întruchipat de discursul didactic. La rândul său, „O prezentare persuasivă este un mesaj desemnat în mod strategic să producă o schimbare în auditoriu. Intenția este de a-i schimba pe ascultători într-un mod care este

consistent cu scopul urmărit”[17]. Dacă în discursul informativ vorbitorul enunță de la bun început în mod clar că urmărește să transmită celor care-l ascultă anumite cunoștințe despre tema în discuție, așa cum se procedează, de pildă, în cazul lecțiilor și al prelegerilor, în cazul discursului persuasiv, vorbitorul trebuie mai întâi să analizeze și să cunoască auditoriul său (interesele, credințele, valorile, gradul de cultură etc.), înainte de a-i spune că vrea să-l influențeze pentru a adopta un anumit punct de vedere. Dacă se începe cu acest ultim obiectiv, discursul va fi, în mod clar, un eșec. „Dacă enunți în primele tale câteva cuvinte că intenționezi să schimbi religia, partidul politic sau poziția auditoriului în legătură cu avortul, foarte probabil îți vei ostiliza auditoriul de la bun început”[18].

Publicul, în ipostaza sa de auditoriu, poate fi clasificat în mai multe moduri, în funcție de criteriile folosite. Astfel, de pildă, în analiza demografică a auditoriului, vorbitorul poate ține seama în primul rând de anumite caracteristici generale ale membrilor auditoriului, cum ar fi vârsta, sexul, zona geografică, ocupația, nivelul socio-economic, educația, religia etc. „Aceste caracteristici cunoscute sugerează inferențe cu privire la credințele, atitudinile și valorile auditoriului. Aceste inferențe sunt apoi utilizate pentru a ajusta mesajul către ceea ce par a fi nivelul și interesele auditoriului. Aceasta nu înseamnă că vorbitorul își va modifica încrederea în argumentul său, ci doar că își va adapta prezentarea pentru a realiza un impact maxim”[19]. Dar oricare ar fi genul de auditoriu și indiferent de mărimea lui, vorbitorul are obligația de a se informa în prealabil cu privire la datele demografice menționate mai sus, de a cunoaște cât mai bine interesele, credințele, atitudinile și valorile auditoriului spre a le putea influența în sensul urmărit prin discursul său. Lucrurile stau cu atât mai mult astfel cu cât obiectivul urmărit este persuadarea.

Când urmărim persuadarea, argumentarea și auditoriul real, nu convingerea, demonstrația și auditoriul universal, ne dăm seama că teza în favoarea căreia argumentăm pentru a obține aderența auditoriului nu este un adevăr logico-matematic demonstrat și universal valabil, care nu admite opoziție, ci o opinie, care poate fi apreciată doar ca probabilă sau plauzibilă, care nu doar că admite, dar chiar presupune posibilitatea unei poziții diferite sau chiar opuse. În acest context, trebuie să reținem că adevărul și falsul pur

---

[17] Judy C. Pearson, Paul E. Nelson, Scott Titsworth and Lynn Harter, *Human Communication* (Forth Edition), McGraw-Hill, New York, 2011, 392.
[18] *Idem*, 394.
[19] Steward L. Tubbs and Sylvia Moss, *Human Communication. Principles and Contexts* (Ninth Edition), McGraw-Hill, Boston etc., 2003, 406.

și simplu constituie cele două extreme ale unui continuum. Din punctul de vedere al logicii clasice, bivalente, între cele două extreme nu există valori intermediare. Aici acționează principiul terțului exclus. În retorică și teoria comunicării, având de-a face cu opinii, admitem un anumit grad de subiectivitate, de încredere în adevărul tezei, o anumită probabilitate sau plauzibilitate ca teza să fie adevărată. Acesta este spațiul dintre cele două extreme, în care plauzibilitatea tezei este reversul posibilității opusului. Aristotel definea plauzibilul ca ceea ce este acceptat fie de toți oamenii, fie de cea mai mare parte dintre ei, fie de cei înțelepți. Iar în legătură cu aceștia din urmă, teza este acceptată fie de către toți, fie de către cei mai mulți, fie de către cei mai renumiți.

Una dintre ideile fundamentale, pe care se întemeiază orice strategie persuasivă, este găsirea sau crearea unui temei comun între vorbitor și auditoriu. Acest lucru a fost subliniat încă de către Aristotel, atunci când preciza că retorica, argumentarea și persuasiunea au de-a face cu opinii și cu probabilități și plauzibilități. După cum notează și Julia T. Wood, „În orice context de comunicare, temeiul comun este important. Acest principiu general și-a sporit importanța în vorbirea persuasivă. Un vorbitor persuasiv încearcă să-i miște pe ascultători către un punct de vedere sau o acțiune. Se înțelege că este mai probabil ca ei să se miște cu vorbitorul dacă constată că au cu el vreun temei comun”[20]. Kenneth Burke[21], un distins teoretician al limbajului și al retoricii, credea că oamenii sunt deosebiți între ei. Ei se diferențiază prin experiențe, atitudini, valori etc. În același timp, există o suprapunere între ei: noi împărtășim unele experiențe, valori, limbaje etc. Burke considera comunicarea drept un mod principal în care oamenii transcend diviziunile dintre ei și-și extind ceea ce le este comun. După el, găsirea unui temei comun reprezintă un proces de *identificare*, sau de recunoaștere și extindere a elementelor comune dintre comunicatori. Cu cât elementele comune sunt mai multe, cu atât sunt mai mari șansele ca discursul persuasiv să-și atingă scopul.

După o analiză demografică a auditoriului, cea care se realizează după criteriile de vârstă, sex, ocupație, teritoriul geografic etc., trebuie realizată o analiză culturală. Se știe că nivelul de cultură, dar mai ales tipul de cultură, influențează enorm disponibilitatea auditoriului de a fi influențat prin discurs. Diferențele culturale sunt clasificate sau descrise conform unor

---

[20] Julia T. Wood, *Communication in Our Lives* (Fifth Edition), Wadsworth Cengage Learning, Boston, 2009, 461.

[21] Kenneth Burke, *A rhetoric of motives*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1969, 19-21.

criterii, cum ar fi: culturile individualiste și culturile colectiviste; culturile puternic dependente de context și cele slab dependente de context; culturile care manifestă toleranță față de incertitudine și cele care au nevoie de certitudine; culturile care manifestă o mare preferință pentru putere și cele care manifestă o slabă astfel de preferință. Există, apoi, diferite modalități de a-i încadra pe oameni în grupuri, în care există diferite legături de coeziune între oameni, precum și, ca urmare a unei analize psihologice a auditoriului, ținând cont de atitudinile, credințele și valorile împărtășite de cei care se constituie în grupuri.

Dar criteriul cel mai important pentru eficiența discursului persuasiv este cel al măsurii în care auditoriul, sau părți ale lui, sunt pentru sau împotriva punctului de vedere susținut de către vorbitor. La o primă apreciere, am putea spune că o parte din auditoriu este pentru, o altă parte este împotrivă (trecem peste eventualitatea ca întregul auditoriu să fie sau pentru sau împotrivă). Această diviziune, realizată a priori, adică înainte de cunoașterea prealabilă a auditoriului, nu este suficient de rafinată pentru a ne duce destul de aproape de auditoriu. Introducerea unei categorii intermediare, cea a auditoriului indiferent, rafinează întrucâtva analiza, dar nu suficient de mult. O astfel de împărțire a auditoriului în trei grupe o găsim la Steven A. Beebe și Susan J. Beebe[22], care concep unele strategii interesante pentru discursul persuasiv, pornind de la definiția persuasiunii dată de Donald C. Bryant, conform căruia, principala funcție a retoricii și a persuasiunii „ar consta în procesul de ajustare a ideilor la oameni și a oamenilor la idei”[23]. Astfel, autorii menționați prezintă strategii potrivite referitoare la vorbitor (*ethos*), pentru sporirea credibilității lui, referitoare la organizarea discursului (*logos*) pentru folosirea eficientă a mijloacelor de argumentare, și referitoare la auditoriu (*pathos*), în vederea persuadării acestuia. „Membrii auditoriului – spun ei – pot susține puncte de vedere diferite despre tine și despre subiectul tău. Sarcina ta este de a afla dacă există vreun punct de vedere dominant susținut de o majoritate a ascultătorilor tăi. Dacă ei sunt în mod general prietenoși față de tine și ideile tale, tu trebuie să-ți proiectezi discursul în mod diferit de modul în care ai face-o dacă ascultătorii tăi ar fi neutri, apatici sau ostili”[24]. În continuare, ei dezvoltă strategii pentru persuadarea unui auditoriu receptiv, a unui

[22] Steven A. Beebe and Susan J. Beebe, *Public Speaking. An Audience-Centered Approach* (Eighth Edition), Allyn and Bacon, Boston etc., 2012, 356-359.
[23] Donald C. Bryant, “Rhetoric: Its Functions and Its Scope”, *Quaertely Journal of Speech 39(4)*, 1953, 413.
[24] Steven A. Beebe and Susan J. Beebe, *op. cit.*,356.

auditoriu neutru și a unui auditoriu nereceptiv. În legătură cu auditoriul nereceptiv (adică ostil), autorii insistă ca vorbitorul să nu-și anunțe de la început intenția de a le influența mințile, să-și înceapă discursul prin a menționa mai întâi domeniile de acord înainte de a le discuta pe cele de dezacord, să nu se aștepte la o schimbare majoră de atitudine din partea unui auditoriu ostil, și să recunoască punctele de vedere opuse pe care le pot susține membrii auditoriului său. La acestea se adaugă, desigur, tehnicile speciale privind stabilirea și întărirea proprie-i credibilități și folosirea unor modalități logice adecvate de susținere a punctului de vedere lansat spre adoptare.

S-ar putea introduce și alte categorii de auditoriu, dar ele nu trebuie să fie prea numeroase, pentru a nu se constitui în bariere în calea comunicării. De aceea, credem că este utilă împărțirea pe care o face autorul american William L. Nothstine[25] a auditoriului în șapte categorii, și anume: (1) ostil în mod activ; (2) ostil; (3) neutru; (4) indecis; (5) neinformat; (6) susținător; (7) susținător activ. Urmând această diviziune, vorbitorul poate evita capcana de a încerca să determine auditoriul să treacă de la ostil la susținător, de pildă, ca urmare a unui singur discurs. Ceea ce ar trebui urmărit este ca, pe baza participării la un discurs, auditoriul să treacă de la o stare (să spunem, ostil în mod activ) la o stare imediat următoare (ostil) etc. Ideea este că niciun public real nu este perfect omogen din punctul de vedere al acceptării tezei prezentate. Orice public real este eterogen. De aceea, vorbitorul, în discursul său, trebuie să îndrepte câte o parte a mesajului său către fiecare din aceste categorii posibile de public, având însă grijă să-și îndrepte atenția principală către publicul țintă pe care dorește în cea mai mare măsură să-l influențeze.

Bazându-se pe această împărțire în șapte categorii, vorbitorul poate evita mai ușor o serie de mituri sau concepții greșite despre comunicare. Autorul american menționat mai sus distinge nouă astfel de mituri: (a) locutorul trebuie să știe un singur lucru despre publicul căruia urmează să i se adreseze, anume, dacă este pentru sau împotriva lui; (b) unicul lucru necesar pentru reușita comunicării este un mesaj clar, deoarece o expunere clară ar trebui să persuadeze publicul abordat; (c) numai un public ostil impune o comunicare persuasivă, auditoriul prietenos este deja de partea vorbitorului; (d) a persuada înseamnă a transforma un auditoriu ostil într-unul cu o atitudine de susținere; (e) între a persuada și a informa este o diferență considerabilă; (f) pentru a-i influența pe ceilalți, este bine ca vorbitorul să se

[25] William L. Nothstine, *Arta convingerii* (Trad. din engl. de Adriana Bădescu), Editura CODEX, București, 1998.

bazeze întotdeauna pe date statistice; (g) o argumentație logică perfectă va reuși oricând să persuadeze un auditoriu; (h) oferiți oamenilor date concrete și întotdeauna vor crede ceea ce le spuneți sau vor acționa așa cum doriți; (i) realitatea este incontestabilă. Desigur, fiecare dintre aceste mituri presupune o analiză minuțioasă în urma căreia se pot concepe diferitele strategii de persuadare.

Numeroși alți autori, specialiști în retorică și teoria comunicării, au formulat, pe lângă modalitățile eficiente și recomandabile de persuadare, o serie de alte mituri, a căror conștientizare și eliminare ar fi de natură să conducă la creșterea eficienței comunicării în general. Unul dintre acești din urmă autori este James C. McCroskey[26], care analizează următoarele opt înțelegeri greșite ale comunicării: (a) semnificațiile se află în cuvinte; (b) comunicarea este o acțiune verbală; (c) a vorbi este tot una cu a comunica; (d) comunicarea va rezolva toate problemele; (e) comunicarea este doar un lucru bun; (f) cu cât mai multă comunicare, cu atât mai bine; (g) comunicarea se poate întrerupe; (h) comunicarea este o capacitate naturală.

După cum se poate observa, strategiile persuasive presupun un fel de politică a pașilor mărunți. Principiul pseudo-radical „sau tot sau nimic" nu funcționează în discursul persuasiv public, ba, chiar, constituie o serioasă piedică în realizarea țelului urmărit cu ajutorul lui. Înfruntarea directă și oarecum brutală a punctului de vedere advers al auditoriului pe care vrea să-l persuadeze vorbitorul duce la o controversă sau dispută care face numai rău în acest caz. Să nu uităm nicio clipă îndemnul marelui profesor american de oratorie din prima jumătate a secolului trecut, Dale Carnegie, care spunea că important este nu cum se poate ieși dintr-o dispută, ci că nu trebuie să ajungem la dispută, că trebuie s-o evităm și să ne ferim de ea așa cum ne ferim de cutremure și de șarpele cu clopoței. „Nu puteți învinge într-o dispută. Nu puteți fiindcă dacă pierdeți, sunteți învins; iar dacă ieșiți învingător, sunteți tot învins. De ce?... Îl veți face (pe interlocutor – n.n.) să se simtă inferior. Îi veți răni orgoliul. Va detesta triumful dumneavoastră"[27].

---

[26] James C. McCroskey, *An Introduction to Rhetorical Communication* (Eighth Edition), Allyn and Bacon, Boston etc., 2001, 31-35.

[27] Dale Carnegie, *Secretele succesului. Cum să vă faceți prieteni și să deveniți influent* (Trad. din engl. de Luiza Gervescu), București: Editura Curtea Veche, 122.

Beneficiile terapiei asistate de animale în comunicare, dezvoltare personală, fizioterapie și sănătate mentală

Cristina-Elena Mercea
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" din Arad

Abstract
Animal assisted therapy (AAT) is a therapeutic process, led by a specialist, in which the animal's role is to support the achievement of goals in mental health, physiotherapy, ocupational therapy, or logotherapy. A complementary benefit of AAT is the augmentation of cognitive, affective, physical and social well-beeing. Multiple health benefits of AAT have been documented both historically and in recent special literature. However, further research is needed, in order to conclude on the indications and contraindications, client populations, illness conditions, mechanism of action, characteristics and species of animals involved.

Keywords: animal assisted therapy; research; communication; mental health; psychotherapy

I. Introducere. AAA/TAA/PAA

Relația om-animal a fost una specială dintotdeauna. Este o relație profund bazată pe proiecție și pe care omul o investește cu ceea ce este el, cu ceea ce are el nevoie, cu ceea ce știe și poate. Este o relație cu sens, atât pentru om, cât și pentru animal. Ca în orice relație, fiecare parte, vine cu nevoile, dorințele și limbajul său. Modul în care părțile se întâlnesc în această relație este unul deosebit, deoarece nu vorbim despre culturi diferite, zone de proveniență diferite, ci despre specii diferite. Din acest punct de vedere sunt elemente pozitive și negative atât pentru om, cât și pentru animal. Omul nu va putea niciodată să înțeleagă sau să răspundă complet nevoilor animalului, după cum nici acesta din urmă nu o va face, prin sine însuși, pentru om. În schimb, rațiunea net superioară a omului, îi permite acestuia să investească animalul cu răspunsul la nevoile sale cele mai profunde, cele mai intime. Astfel relația și comunicarea dintre cei doi, capătă valoare

pentru om, care are și avantajul de a fi cel care decide începerea și finalizarea unei astfel de legături.

Înainte de a intra mai profund în subiectul actualului studiu, este necesară precizarea termenilor pe care îi vom utiliza pe parcursul său. Astfel vom face diferența între Activitățile Asistate de Animale (AAA), Terapia Asistată de Animale (TAA) și Psihoterapia Asistată de Animale (PAA).

AAA presupun integrarea animalelor dresate special, în diverse activități pentru facilitarea motivației, educației, recreerii. Aceste activități nu-și propun obiective clar stabillite, un plan de intervenție specific și nu necesită o evaluare a rezultatelor obținute. Ședințele sunt conduse de nespecialiști, eventual voluntari, cu animalele lor de companie. Este cazul întâlnit, din ce în ce mai mult și la noi, al proprietarilor de animale de companie, care doresc să vină în sprijinul semenilor și adesea prin muncă de voluntariat, merg cu animalele lor în spitale, centre de recuperare, sau chiar în parc, unde permit oamenilor, sau pacienților să se joace, să mângâie, să piaptăne, să plimbe, animalul lor. S-a observat că simpla interacțiune dintre un bolnav și animal grăbește vindecarea acestuia. De asemenea, persoanele care au deficiențe de comunicare sunt sprijinite în relaționare de către animalele de companie.

TAA este un proces terapeutic intențional, în care rolul animalului este de a sprijini atingerea unor obiective din cadrul sănătății mentale, fizioterapiei, terapiei ocupaționale ori logoterapiei. Un beneficiu complementar al acestei terapii este augmentarea stării de bine cognitive, afective, fizice și sociale. TAA este întotdeauna condusă de un specialist, iar intervențiile sunt documentate și evaluate. În procesul terapeutic se utilizează doar animale selectate și dresate special în acest scop. De obicei, această formă terapeutică se organizează în ședințe de 45-60 de minute, în care se realizează diverse activități, alese special de către terapeutul avizat pentru a împlini obiectivele stabilite.

Un caz special, în această categorie, este cel al animalelor însoțitoare. În cele mai multe situații, aceste animale sunt câini, care sunt special dresați pentru a acoperi anumite dizabilități ale stăpânului lor. Vorbim aici despre câinii care însoțesc persoanele cu deficiențe de vedere, de auz, de motricitate. Aceste animale muncesc în continuu, fără pauze substanțiale, fiind în permanență vigilente. Ele sunt animale atent selectate, deoarece, în mintea și acțiunile lor, adesea stă viața stăpânului lor.

Dacă în literatura de specialitate găsim referiri clare la AAA și TAA, conceptul de Psihoterapie Asistată de Animale este puțin utilizat, deși ca modalitate de lucru a fost folosită încă din 1962, când Boris Levinson își

folosește câinele, Jingles, pentru a lucra în terapie cu un adolescent[1]. Ne apropiem, și în România, cu pași mărunți, dar concreți, către dezvoltarea acestui domeniu. Beneficiile, pentru psihoterapie, constă în sprijinirea construirii relației terapeutice, în dezvoltarea emoțională și cognitivă a clienților terapiei, în susținerea clienților în munca de surmontare a barierelor, rezistențelor, în calea integrării experiențelor personale.

II. Istoric

Încă de la 1600 apar evidențe ale utilizării animalelor ca adjuvante în diferite tipuri de terapie. Cole[2] face referire, în acest sens, la John Locke, care discuta importanța implicării animalelor mici în educarea empatiei și responsabilității la copii. Fapt ce stă în picioare până în ziua de azi, întrucât, de-a lungul timpului s-au observat beneficiile relaționării copiilor cu animalele.

Un alt studiu[3] atestă utilizarea, în 1792, în Anglia, a animalelor de fermă pentru vindecarea tulburărilor mentale și aceiași autori identifică în următorii 100 de ani diverse modalități de folosire a animalelor în vindecare. Odată cu apariția medicamentelor, însă, implicarea animalelor în tratamentul bolilor scade, reapărând în literatura de specialitate, abia în jurul anilor 1940, după cum vom vedea în continuare.

Momentul declanșator pentru cercetarea interacțiunii om-animal este, însă, anul 1960, când Boris Levinson folosește termenul „pet therapist" pentru a face referire la psihoterapia asistată de câinele său, Jingles[4].

Morrison[5] prezintă pe scurt o evoluție a evidențelor privind relația om-animal și a dezvoltării cercetării în acest domeniu. Vom prelua în continuare, aceste informații. Cea mai veche dovadă prezentată este o descoperire din nordul Israelului, datând cu 12.000 de ani în urmă, și înfățișând un schelet uman, care ținea în brațe un cățel. Apoi, în secolul IX, în Gheel, Belgia, animalele au fost incluse în tratarea persoanelor cu

---

[1] Levinson, B. „The dog as co-therapist". Mental Hygiene. 46 (1962): 59-65.

[2] Cole, M.L. *Literature rewiev and manual: Animal Assisted Therapy*, Lethbridge, Alberta, 2009-

[3] Baun, M.M., McCabe, B.W. „The role animals play in enhancing quality of life for the elderly". In *Animal assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice*, ed. A. Fine, 213-234. NY: Academic Press, 2000.

[4] Levinson, B.M. „Pets: A special technique in child psychotherapy". *Menthal Hygene*. 48 (1964): 243-248.

[5] Morrison, M.L. „Health Benefits of Animal Assisted Interventions", *Complementary Health Practice Review*, 12 (2007): 51-62.

handicap. Ulterior, în 1790, în York, Anglia, iepurii și găinile au fost folosite în terapia tulburărilor mentale[3].

În 1830, comisarul britanic de caritate recomanda animalele pentru instituțiile de boli mentale. În 1867, în Bethel, Bielefield (Germania de Vest) animalele de fermă și caii au fost folosiți în tratamentul pacienților cu epilepsie.

În 1942, pacienții Spitalului de Convalescență al Armatei din S.U.A., Pawling, New York, au lucrat cu animale de fermă și au considerat tratamentul „odihnitor".

În 1944, sociologul James Bossad, a publicat articolul „Igiena mentală a deținerii unui câine", în care a discutat despre relațiile benefice dintre animalele de companie și proprietarii acestora[6]. Ulterior, în 1962, l-am menționat deja, pe psihologul Borris Levinson, care și-a folosit câinele în tratamentul unui adolescent și a publicat descoperirile sale în articolul „Câinele ca și co-terapeut”[7].

În anii 1970, apare un puseu al utilizării animalelor în terapie. Skeezer, un câine terapeut este dus în vizită la Spitalul de Psihiatrie pentru Copii, Ann Arbor, din Michigan, unde va rămâne rezident permanent. Tot în această perioadă, psihiatrul Michael McCulloch prescrie animalele de companie, ca formă adjuvantă de tratament. De asemenea, veterinarul Leo Bustad a început activitățile "Bustad Buddies" la Pullman Memorial Hospital și Tacoma Lutheran Nursing Home în Washington.

În anul 1972, Borris Levinson a realizat un studiu prin care a evidențiat faptul că la acea perioadă, o treime dintre psihoterapeuții din New York foloseau sau au folosit animalele în terapie.

În Colorado, în 1973, în regiunea Pikes Peak, organizația Humane Society a realizat o acțiune numită „animale de companie mobile” (engl. „petmobile”), prin care ducea animale în vizită la diferite azile.

Patru ani mai târziu, în 1977, Dean Katcher și Erika Friedmann au realizat un studio asupra influenței animalelor de companie asupra presiunii sanguine și ratei mortalității; iar în 1980 a fost fondată Delta Society, o organizație non-profit centrată pe studiul și evidențierea legăturii om-animal.

---

[6] Fine, A. (ed.). *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice*. San Diego, CA: Academic Press, 2000.
Morrison, M.L. „Health Benefits of Animal Assisted Interventions”, *Complementary Health Practice Review*, 12 (2007): 51-62.

[7] Levinson, B. „The dog as co-therapist”. *Mental Hygiene*. 46 (1962): 59-65.

Începând cu anii 1990, interesul este tot mai ridicat în acest domeniu. Însă nu putem vorbi, încă, despre o validare științifică, fiind necesare, în continuare, studii pe diverse teme, cum ar fi selecția animalelor pentru terapie, timpul optim de lucru cu animalul, când anume poate fi introdus animalul în terapie, care sunt afecțiunile în care se obțin cele mai bune rezultate, metode de cercetare și măsurare a rezultatelor, ș.a.

III. Beneficii ale terapiei asistate de animale

Deși cercetarea în domeniul TAA este la început, din studiile realizate se pot desprinde beneficii semnificative ale utilizării animalelor în terapie. Acestea se regăsesc atât în dezvoltarea personală, în relaționare, în echilibrare psiho-somatică dar și ca adjuvant și facilitator în abordarea patologiei, fie ea somatică ori psihică.

A. Beneficii în comunicare și relaționare

Fine[8] subliniază că în procesul terapeutic, animalele pot facilita stabilirea relației terapeutice, prin aceea că ajută la începerea comunicării între terapeut și client, făcând din cadrul terapetic un spațiu mai primitor și mai puțin anxiogen[9].

Apoi, în terapia de grup, Urichuk și Anderson[10] arată că animalele pot fi puncte de plecare pentru discuții între membrii grupului, ajutându-i pe aceștia să lege conversații și să înceapă procesul de consolidare a grupului.

Au fost studiate și efectele TAA asupra singurătății la vârstnici[11]. Cercetarea a fost realizată în trei cămine pentru bătrâni, cu pacienți funcționali cognitiv. Participanții au fost împărțiți în trei grupuri: un grup de control și două grupuri care au participat la TAA. Un grup a beneficiat de câte o ședință de TAA pe săptămână, iar celălalt de câte trei ședințe. Terapia a constat în ședințe individuale de câte 30 de minute, cu același câine, în fiecare săptămână. Activitățile s-au întins pe o perioadă de 6 săptămâni,

---

[8] Fine, A. (ed.). *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice*. San Diego, CA: Academic Press, 2000.

[9] Kruger, K. A., Tratchenber, S.W., Serpell, J.A. „Can animals help humans heal? Animal-assisted interventions in adolescent mental health". *Center for the Interaction of Animals and Society.* (2004): 1-37.

[10] Urichuk, L. J., & Anderson, D. *Improving mental health through animal-assisted therapy*. Alberta, Canada: Chimo Project, 2003.

[11] Banks, M. R., Banks,W. A. „The effects of animal-assisted therapy on loneliness in an elderly population in long-term care facilities". *The Journals of Gerontology*, *57A*(7), (2002): 428-432.

timp în care grupul de control nu a primit vizite. Scorurile pe scala singurătății au fost măsurate înainte de intervenție și la sfârșitul celor șase săptămâni. S-au obținut diferențe semnificative în grupurile cu TAA ($p<.001$), spre deosebire de grupul de control. În schimb nu s-au obținut diferențe între cele două grupuri, ceea ce poate însemna că și o ședință de terapie pe săptămână ar fi suficientă pentru a scădea scorrile pe scala singurătății. Trei ani mai târziu, Banks și Banks[12] extind cercetarea pentru a vedea dacă se obțin diferențe în resimțirea singurătății, atunci când TAA se desfășoară în ședințe individuale sau de grup. Studiul s-a desfășurat tot pe o perioadă de șase săptămâni, cu același câine, tot asupra vârstnicilor fără deterioarare cognitivă. Scorurile s-au îmbunătățit în ambele grupuri, dar totuși, doar grupul cu ședințe individuale a obținut rezultate semnificative statistic ($p<.05$). Cercetătorii au oferit a posibilă explicație asupra nesemnificativității rezultatelor din TAA de grup, prin eventuala incompatibilitate a membrilor grupului, ceea ce a putut abate atenția lor dela terapia în sine.

Efectele terapiei asistate de câine asupra interacțiunilor sociale și hiperkineziei la vârstnicii cu început de demență au fost studiate de către Richeson[13] . La studiul cvasi-experimental au participat 15 pacienți, iar rezultatele între pre-intervenție și post-intervenție au fost semnificative statistic.

O altă intervenție cu rezultate semnificative a fost cea realizată de Macauley[14], asupra a trei pacienți cu afazie post AVC. TAA s-a derulat pe o perioadă de 12 săptămâni. În timpul ședințelor de câte 30 de minute de terapie cu un câine, pacienții au înregistrat o creștere a comunicării sponane.

Sams, Fortney și Willenbring[15] au studiat influența TAA asupra utilizării limbajului și a interacțiunilor sociale la copii cu autism. La cecetare au participat un număr de 22 copii, iar ca animale de terapie au fost folositelame, iepuri și câini, cre au fost introduși în sesiunile de terapie

---

[12] Banks, M. R., Banks, W. A. „The effects of group and individual animal-assisted therapy on loneliness in residents of long-term care facilities". *Anthrozoos*, *18*(4), (2005): 396-408.

[13] Richeson, N. E. „Effects of animal-assisted therapy on agitated behaviors and social interactions of older adults with dementia". *American Journal of Alzheimer's Disease and Other Dementias*, *18*(6), (2003): 353-358.

[14] Macauley, B. L. Animal-assisted therapy for persons with aphasia: A pilot study. *Journal of Rehabilitation Research and Development*, *43*(3), (2006): 357-366.

[15] Sams, M. J., Fortney, E. V., Willenbring, S. „Occupational therapy incorporating animals for children with autism: A pilot investigation". *American Occupational Therapy Association*, *60*(3), (2006): 268-274.

ocupațională. În lotul experimental, s-au obținut rezultate semnificative atât în folosirea limbajului ($p<.05$), cât și a interacțiunilor sociale ($p<.05$).

B. Beneficii asupra dezvoltării personale

Abilitățile de comunicare, sau de oratorie pot fi îmbunătățite în TAA[16]. De asemenea, Urichuk et al.[17] spuneau că un contact frecvent al copiilor cu animalele le asigură acestora nivele mai ridicate ale stimei de sine. Autorii explică acest fapt prin atitudinea pozitivă necondiționată și ascultarea nonjudicativă pe care animalele o oferă acestora.

Aceiași autori citează un studiu al lui Melson, din 1990, care spunea că preșcolarii ai căror familii au animale de companie au mai puține probleme comportamentale în tranziția spre școală.

Thompson[18] afirma că adesea copiii se îndreaptă spre animalele lor, atunci când au o problemă preferând să se confeseze acestora, iar stresul îl eliberează prin jocul cu animalele lor de companie.

C. Beneficii în fizioterapie și convalescență

Un studiu desfășurat în perioada 2009-2011, asupra unor copii cu paralizie cerebrală și dizabilități fizice și mentale a demonstrate importanța terapiei asistate de câine, în acest caz, în recuperarea psiho-motorie a copiilor[19]. Copiii care, în viața de zi cu zi, experimentau anxietate și dificultăți datorate dizabilităților lor, au învățat mecanisme de coping, să își stabilească scopuri și să-și atingă obiectivele. În timpul studiului, copiii și-au îmbunătățit abilitățile de a-și folosi propriul corp, în limita posibilităților date de condiția fiecăruia. De asemenea, și-au dezvoltat capacitatea de empatie față de câinele-terapeut, au învățat să primească și să ofere ajutor și să comunice; astfel că rezultatele studiului au demonstrat în mod clar că în rutina unui

---

[16] Thompson, M. J. „Animal-assisted play therapy: Canines as co-therapist." In G. R. Walz, J.C. Bleuer, & R. K. Yep (Eds.), *Compelling counseling interventions*: *VISTAS* Alexandria, VA: American Counseling Association. *(2009):* 199-209.

[17] Urichuk, L. J., & Anderson, D. *Improving mental health through animal-assisted therapy*. Alberta, Canada: Chimo Project, 2003.

[18] Thompson, M. J. „Animal-assisted play therapy: Canines as co-therapist." In G. R. Walz, J.C. Bleuer, & R. K. Yep (Eds.), *Compelling counseling interventions*: *VISTAS* Alexandria, VA: American Counseling Association. *(2009):* 199-209.

[19] Elmaci, D.T., Cevizci S. „Dog-Assisted Therapies and Activities in Rehabilitation of Children with Cerebral Palsy and Physical and Mental Disabilities". *International Journal of Environmental and Public Health*. 12(5), (2015): 5046–5060.

tratament recuperator pentru copiii cu paralizie cerebrală și deficiențe fizice și mentale poate fi integrat cu rezultate deosebite un câine-terapeut.
Sobo, Eng și Kassity-Krich[20] au evaluat efectele vizitelor unui câine la 25 de copii spitalizați, care au fost operați și aveau dureri postoperatorii. Pacienții au fost vizitați de către un câine și li s-a permis interacțiunea pe o perioadă determinată de nevoile și posibilitățile fiecăruia. Au fost evaluate pre-ședință și post-ședință durerea fizică auto-raportată și durerea emoțională. S-a descoperit că amândouă au scăzut semnificativ după ședință. Semnificativitatea statistică afost de p<.001, în primul caz și p<.0001 în cel de-al doilea.

D. Beneficii în sănătatea somatică

Charnetski, Riggers și Brennan[21] au studiat schimbările în imunitate atunci când participanții mângâiau un câine (imunoglobulina A – IgA). Participanții au fost împărțiți în trei grupuri: în primul grup subiecții mângâiau un câine adevărat, în al doilea grup mângâiau un câine de pluș, iar în al treilea stăteau doar, în liniște. IgA a fost măsurată, din salivă, pre-intervenție și post-intervenție. Participanții care au mângâiat câinele real au avut niveluri semnificativ mai ridicate ale IgA în salivă, față de cei din celelalte două grupuri, astfel că cercetătorii au tras concluzia că răspunsul psihoneuroimunologic crescut obținut din mângâierea unui câine poate avea implicații positive asupra sănătății, cum ar fi îmbunătățirea abilității de a lupta împotriva infecțiilor.

Asupra efectului TAA în presiunea sanguină și ritmul cardiac au fost realizate mai multe studii[22]. Vom exemplifica în cele ce urmează pe cel al cercetătorilor Stasi, Amati, Costa, Resta, Senepa, Scarafioiti, et al.[23]. Aceștia au examinat eficacitatea TAA la vârstnici instituționalizați, fără deficiențe cognitive. Participanții au fost împărțiți randomizat în două grupuri: un

---

[20] Sobo, E. J., Eng, B., Kassity-Krich, N. (2006). „Canine visitation (pet) therapy". J*ournal of Holistic Nursing*, *24*(1), 51-57.

[21] Charnetski, C.J., Riggers, S., Brennan, F.X., „Effect of Petting a Dog on Immune System Function", *Psychological Reports,* vol. 95(3) suppl., 2004, 1087-1091.

[22] Allen, K., Shykoff, B., Izzo, J. L. „Pet ownership, but not ACE inhibitor therapy, blunts home blood pressure responses to mental stress". *Hypertension*, *38*, (2001): 815-820. Luptak, J. E., & Nuzzo, N. A. „The effects of small dogs on vital signs in elderly women: A pilot study". *Cardiopulmonary Physical Therapy Journal*, *15*(1), (2004): 9-12.

[23] Stasi, M. F., Amati, D., Costa, C., Resta, D., Senepa, G., Scarafioiti, C., et al. „Pet therapy: A trial for institutionalized frail elderly patients". *Archives of Gerontology and Geriatrics*, *9*, (2004): 407-412.

grup care participa la TAA cu o pisică, de trei ori pe săptămână, și grupul de control, în care participanții erau implicați doar în activitățile obișnuite ale căminului respective, fără a beneficia de TAA. Subiecții din grupul experimental își petreceau timp ținând în brațe și mângâind pisica. Presiunea sanguină a fost măsurată înainte și după șase săptămâni de terapie. Rezultatul a fost că participanții din grupul experimental au avut îmbunătățite atât tensiunea sistolică, cât și cea diastolică ($p<.05$), comparative cu grupul de control.

E. Beneficii în sănătatea psihică

Multiple studii s-au realizat și asupra efectelor benefice pe care animalele le au asupra vârstnicilor. Colombo, Dello-Buono, Smania, Raviola și De Leo[24] au examinat efectele pe care animalele de companie le-au avut asupra degradării cognitive, măsurate cu Mini Mental State Examinations (MMSE) și asupra calității percepute a vieții. Participanții au fost împărțiți în trei grupuri: un grup a fost responsabil pentru îngrijirea unui animal (un canar), un alt grup a fost responsabil pentru îngrijirea unei plante, iar grupul de control nu avea un animal sau o plantă pe care să le îngrijească. După 3 luni, a existat o îmbunătățire semnificativă a sănătății percepute pentru grupul care îngrijise animalul ($p<.001$). Deși nu a fost semnificativă, a existat o îmbunătățire în sănătatea percepută și în grupul care îngrijise planta, dar o scădere a sănătății percepute în grupul de control. Au fost documentate îmbunătățiri în alte măsuri ale bunăstării, inclusiv scalele de auto-îngrijire ($p <0,05$), anxietatea ($p <0,01$), depresia ($p <0,001$), funcționarea fizică ($p<.001$) și scala de satisfacție a vieții ($p<.001$).

Un alt studiu este cel realizat de Martin și Farnum[25], care au cercetat efectele TAA asupra copiilor afectați de tulburări pervasive de dezoltare. La studiu au participat 10 copii, cu vârsta mentală între 2,5 și 6,5 ani. Ei au fost implicați în sesiuni unu-la-unu, de câte 15 minute, de trei ori pe săptămână, vreme de 15 săptămâni. Pe parcursul terapiei, subiecții au fost expuși pe rând la o minge, un câine de pluș și un câine viu. În fiecare sesiune se folosea exclusiv un singur obiect terapeutic dintre cele menționate. Ședințele au fost filmate și ulterior analizate din perspectiva compotamentelor prosociale. Astfel, rezultatele au arătat că, în prezența câinelui real, viu, copiii au

[24] Colombo, G., Dello-Buono, M., Smania, K., Raviola, R., De Leo, D., „Pet therapy and institutionalized elderly: A study on 144 cognitively unimpaired subjects", *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 42 (2), 2006, 207-216.

[25] Martin, F., Farnum, J. „Animal-assisted therapy for children with pervasive developmental disorders". *Western Journal of Nursing Research*, *24*(6), (2002): 657-670.

manifestat semnificativ o concentrare mai bună (p<.001), au râs mai mult (*p* ⊚⊚.019) și pentru o mai lungă perioadă de timp (*p* ⊚⊚.025).

Dar, TAA are beneficii și pentru terapeut. Fine[26] și Thompson[27] discută importanța animalelor în completarea relației terapeutice și rolul de adjuvant al animalului în construirea relației terapeut-client. Fine[26] subliniază și faptul că profesioniștii în sănătatea mentală sunt mai puțin susceptibili de a experimenta epuizarea sau oboseala, în parteneriat cu un animal de terapie.

Prin urmare, toate cercetările prezentate aici, precum și cele care au mai fost realizate, pe lângă acestea, vin mereu în sprijinirea ideii de necesitate a dezvoltării TAA, a realizării de studii aupra variatelor implicații ale TAA precum și a educării și formării profesionale în domeniu.

Bibliografie

Allen, K., Shykoff, B., Izzo, J. L. „Pet ownership, but not ACE inhibitor therapy, blunts home blood pressure responses to mental stress". *Hypertension*, *38*, (2001): 815-820.

Banks, M. R., Banks, W. A. „The effects of animal-assisted therapy on loneliness in an elderly population in long-term care facilities". *The Journals of Gerontology*, *57A*(7), (2002): 428-432.

Banks, M. R., Banks, W. A. „The effects of group and individual animal-assisted therapy on loneliness in residents of long-term care facilities". *Anthrozoos*, *18*(4), (2005): 396-408.

Baun, M.M., McCabe, B.W. „The role animals play in enhancing quality of life for the elderly". In *Animal assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice*, ed. A. Fine, 213-234. NY: Academic Press, 2000.

Charnetski, C.J., Riggers, S., Brennan, F.X., „Effect of Petting a Dog on Immune System Function", *Psychological Reports,* vol. 95(3) suppl., 2004, 1087-1091.

Cole, M.L. *Literature rewiev and manual: Animal Assisted Therapy*, Lethbridge, Alberta, 2009.

Colombo, G., Dello-Buono, M., Smania, K., Raviola, R., De Leo, D., „Pet therapy and institutionalized elderly: A study on 144 cognitively

[26] Fine, A. (ed.). *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice*. San Diego, CA: Academic Press, 2000

[27]Thompson, M. J. „Animal-assisted play therapy: Canines as co-therapist." In G. R. Walz, J.C. Bleuer, & R. K. Yep (Eds.), *Compelling counseling interventions*: *VISTAS* Alexandria, VA: American Counseling Association. *(2009):* pp.199-209

unimpaired subjects", *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 42 (2), 2006, 207-216.

Elmaci, D.T., Cevizci S. „Dog-Assisted Therapies and Activities in Rehabilitation of Children with Cerebral Palsy and Physical and Mental Disabilities". *International Journal of Environmental and Public Health*. 12(5), (2015): 5046–5060.

Fine, A. (ed.). *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice*. San Diego, CA: Academic Press, 2000.

Kruger, K. A., Tratchenber, S.W., Serpell, J.A. „Can animals help humans heal? Animal-assisted interventions in adolescent mental health". *Center for the Interaction of Animals and Society.* (2004): 1-37.

Levinson, B.M. „Pets: A special technique in child psychotherapy". *Menthal Hygene*. 48 (1964): 243-248.

Levinson, B. „The dog as co-therapist". *Mental Hygiene*. 46 (1962): 59-65

Luptak, J. E., & Nuzzo, N. A. „The effects of small dogs on vital signs in elderly women: A pilot study". *Cardiopulmonary Physical Therapy Journal*, *15*(1), (2004): 9-12.

Macauley, B. L. Animal-assisted therapy for persons with aphasia: A pilot study. *Journal of Rehabilitation Research and Development*, *43*(3), (2006): 357-366.

Martin, F., Farnum, J. „Animal-assisted therapy for children with pervasive developmental disorders". *Western Journal of Nursing Research*, *24*(6), (2002): 657-670.

Morrison, M.L. „Health Benefits of Animal Assisted Interventions", *Complementary Health Practice Review,* 12 (2007): 51-62.

Richeson, N. E. „Effects of animal-assisted therapy on agitated behaviors and social interactions of older adults with dementia". *American Journal of Alzheimer's Disease and Other Dementias*, *18*(6), (2003): 353-358.

Sams, M. J., Fortney, E. V., Willenbring, S. „Occupational therapy incorporating animals for children with autism: A pilot investigation". *American Occupational Therapy Association*, *60*(3), (2006): 268-274.

Sobo, E. J., Eng, B., Kassity-Krich, N. (2006). „Canine visitation (pet) therapy". J*ournal of Holistic Nursing*, *24*(1), 51-57.

Stasi, M. F., Amati, D., Costa, C., Resta, D., Senepa, G., Scarafioiti, C., et al. „Pet therapy: A trial for institutionalized frail elderly patients". *Archives of Gerontology and Geriatrics*, *9*, (2004): 407-412.

Thompson, M. J. „Animal-assisted play therapy: Canines as co-therapist." In G. R. Walz, J.C. Bleuer, & R. K. Yep (Eds.), *Compelling counseling interventions*: *VISTAS* Alexandria, VA: American Counseling Association. *(2009):* 199-209.

Urichuk, L. J., & Anderson, D. *Improving mental health through animal-assisted therapy*. Alberta, Canada: Chimo Project, 2003.

Teorii ale efectelor mass-media în comunicarea politică. Concepte de referinţă

Mihaela Ozarchevici
Universitatea de Vest "Vasile Goldiş" Arad

Abstract:
This research started from existing debates in the literature regarding the beginning of communication, mass communication and political communication as scientific disciplines, all three areas having a common object of increased interest in researching the effects of the media. One of the main streams in defining political communication focused on researching media deals with the attitudes of politicians and their behavior during and outside election campaigns. Research on mass communication and political communication has become almost synonymous with concerns about the effects of the media.

Keywords: communication; effects of communication; stages in the evolution of communication; political communication

Deşi este recunoscut faptul că mass-media este un instrument puternic în influenţarea opiniei publice şi a comportamentului electoral, efectele pe care aceasta le produce la finalul unui eveniment sunt dificil de estimat. Efectele pe care mass-media le-au produs au fost împărţite de analişti în funcţie de perioada în care a avut loc cercetarea acestora.

Autorii olandezi J.J. Van Cuilenburg, O. Scholten, G.W. Noomen identifică trei etape în analiza efectelor mass-media, fiecare dintre ele având o tentă dominantă: 1. etapa de început (1920-1940) - tema all-powerful media; 2. etapa criticii (1940-1970), când omnipotenţa mediatică a fost pusă sub semnul întrebării; 3. perioada din 1970 până astăzi, privind reconsiderarea puterii mass-media[1]. Denis McQuail[2] distinge patru faze în istoria cercetărilor efectelor pe care media le produce, în calitate de

[1] J.J. Van Cuilenburg, O. Scholten, G.W. Noomen, *Communicatiewetenschap*. Muiderberg: Coutinho, 1991.
[2] Denis McQuail, *Mass Communication Theory*. London: Sage, 2005.

instrument de influenţare a opiniei publice: 1900-1930, 1930-1960, 1960-1980 şi 1980 - prezent. Cercetătoarea americană Elisabeth Perse[3] este unul dintre criticii abordării studiului comunicării în funcţie de perioada istorică, argumentând prin aceea că în acest mod nu sunt evidenţiate diferenţele dintre ariile de cercetare. În loc de cercetarea istorică, aceasta propune o cercetare bazată pe efecte, după cum urmează: efecte directe, efecte condiţionate de factori psihologici şi sociali, efecte cumulative, efecte cognitive.

În ceea ce ne priveşte, considerăm că o abordare istorică este relevantă din prisma obiectivului propus, acela de a evidenţia tendinţele în cercetarea comunicării şi a comunicării politice. În opinia noastră, perioadele de cercetare ar putea fi abordate după cum urmează:

- 1920-1940: perioada premergătoare apariţiei disciplinelor în cauză;
- 1940-1950: apariţia comunicării ca disciplină de sine stătătoare. Apar primele studii cantitative asupra efectelor pe care le produc mijloacele de comunicare în masă;
- 1950-1970: apariţia comunicării politice ca disciplină de sine stătătoare, în contextul transformării televiziunii în mijloc de comunicare în masă;
- 1970-1990: mass-media fixează agenda publică;
- 1990-prezent: comunicarea globală – Internetul.

În prima fază, începând cu anii 1920 şi până în anii 1940, media a fost creditată cu o forţă considerabilă în modelarea opiniei publice şi în formarea comportamentului în funcţie de modul în care doreau guvernanţii. John Dewey, unul dintre filozofii care au pus bazele pragmatismului american, foloseşte în studiile sale „metodologia etnografică" (monografii ale unor cartiere, observare participativă şi analiza poveştilor de viaţă). În opinia acestuia, comunicarea „este în acelaşi timp – o cauză a pierderii comunităţii sociale şi a democraţiei politice, dar şi un remediu împotriva acestor rele"[4].

Walter Lippmann, autorul operei „Public Opinion" (1922), a fost denumit cel mai talentat şi influent jurnalist politic al secolului XX. Acesta a avut o contribuţie importantă în identificarea rolului pe care mass-media în are în formarea opiniei publice, într-o societate democratică. Walter Lippmann a fost considerat întemeietorul tradiţiei de studiere a efectelor comunicării de masă, abordând aspecte legate de public, opinie publică,

[3] Elisabeth Perse, *Media effects and society*. Mahwah/NJ: Lawrence Erlbawn Associates, 2001.

[4] apud. Armand Mattelart, Michele Mattelart, *Istoria teoriilor comunicării*. Iaşi: Polirom, 2001, 23.

mass-media şi efectele sale în societate. El a demonstrat că libertatea presei este fundamentală în realizarea unei societăţi democratice. În acest fel, studiul comunicării politice a fost stimulat încă de la începuturile lui de preocupările privind libertatea presei şi informarea corectă a publicului.

Cea de-a doua etapă se referă la perioada cuprinsă între anii 1940 şi 1950, când apar primele studii complexe preocupate de cercetarea efectelor media asupra votanţilor. În această perioadă asistăm şi la impunerea comunicării ca disciplină de sine stătătoare, cercetarea empirică din Statele Unite consemnând o serie de contribuţii marcante, prin operele publicate de Paul Lazarfeld şi Harold D. Lasswell.

În anii 1940, Harold Lasswell a început studierea efectelor pe care mass-media le are asupra electoratului. El propune abordarea sistematică a conţinutului mijloacelor de comunicare de masă şi elaborarea unor indicatori pentru identificarea tendinţelor, adică a elementelor care duc la construirea politicilor. Urmare a numeroase studii despre mass-media şi rolul îndeplinit de aceasta în societate, în anul 1948 Lasswell sintetizează un număr de trei funcţii pe care le îndeplineşte procesul de comunicare: unu - supravegherea mediului, dezvăluind tot ceea ce ar putea ameninţa sau afecta sistemul de valori al unei comunităţi sau al părţilor care o compun, doi - punerea în relaţie a componentelor societăţii, pentru a produce un răspuns faţă de mediu şi trei - transmiterea moştenirii sociale[5]. Harold D. Lasswell a sugerat cu mai bine de jumătate de secol în urmă că studiul ştiinţific al procesului de comunicare se poate limita la examinarea modelului „Cine? Ce spune? Prin ce canal? Cui? Cu ce efect?"[6]. Această paradigmă propusă de către Harold D. Lasswell s-a aflat pentru o lungă perioadă de timp în centrul cercetărilor legate de procesul de comunicare, majoritatea studiilor concentrându-se asupra emiţătorului, a mesajului, a receptorului sau a efectelor, atenţie minimă fiind acordată mijlocului de comunicare prin care este diseminat mesajul. Explicaţia este dată de faptul că în vremea lui Lasswell nu existau atât de multe canale de comunicare. Pe undeva pe la jumătatea secolului trecut, celebrul cercetător identifica drept mijloace de comunicare aflate în vizorul cercetătorilor radioul, presa scrisă şi filmul.

---

[5] Lasswell, 1948, apud. Armand, Michelle Mattelart, *Istoria teoriilor comunicării*. Iaşi:Polirom, 2001, 29.

[6] Harold Lasswell, *The Structure and Function of Communication in Society*, In *The Communication of Ideas*, ed. Lyman Bryson. New York: Harper and Row, 1948, 216, http://www.irfanerdogan.com/dergiweb2008/24/12.pdf, (accesat ianuarie 2017).

Anul 1944 este considerat a fi unul definitoriu pentru ştiinţa comunicării, din prisma rezultatelor obţinute de sociologii Paul Lazarsfeld şi colegii săi Bernard Berelson şi Hazel Gaudet de la Bureau of Applied Social Research, Columbia University. De origine din Austria, licenţiat în matematică, Paul F. Lazarsfeld a devenit specialist în cercetarea efectelor comunicării. În anii 1944 a condus şi publicat primul studiu cantitativ asupra comportamentului votanţilor[7], cercetând modul în care media (radioul) influenţează modul în care oamenii aleg să voteze în campania pentru alegerea preşedintelui SUA din anul 1940. În acest studiu, a fost analizat modul în care se formează, se schimbă şi se stabilizează opinia publică în timpul alegerilor pentru ocuparea funcţiei de preşedinte, mai precis ce impact au campaniile electorale asupra votanţilor. Spre surprinderea lui Lazarsfeld, pe parcursul campaniei, doar 54 din 600 de respondenţi şi-au schimbat opţiunea de la un candidat la altul şi doar câţiva dintre aceştia au declarat că în schimbul de opţiune au fost direct influenţaţi de media. Lazarsfeld, Berelson and Gaudet (1944) au ajuns astfel la concluzia că media a avut efecte minime în campania pentru alegerea preşedintelui în anul 1940. Cercetarea coordonată de Lazarsfeld relevă un aspect deosebit de important: în stabilirea comportamentului de vot, un rol important îl deţine grupul. Acesta descoperă liderii de opinie, a căror funcţie este aceea de a transmite mesajul electoral de la mass-media către segmentele grupului. În acest fel, Lazarsfeld impune teoria celor doi paşi ai fluxului de informaţii, care va marca o nouă etapă în studiul comunicării. Analiza rolului grupului şi a liderilor de opinie a dus la reformularea rolului pe care mass-media îl îndeplineşte. Teoria s-a impus în literatura de specialitate (denumirea îi aparţine lui Elihu Katz)[8], iar în baza ei avea să se constituie noul model al efectelor mesajelor media: modelul efectelor minime. Modelul efectelor minime ale mass-media aducea în plus câteva observaţii foarte importante: alegerile democratice permiteau, chiar încurajau, articularea punctelor de vedere alternative. Lazarsfeld şi colegii săi au insistat asupra importanţei expunerii selective la mass-media. Aflându-se în faţa unei multitudini de surse de informare, cetăţenii nu sunt doar nişte receptori pasivi ai mesajelor media, ci ei sunt capabili să aleagă între mesajele pe care le receptează, să le „filtreze", ascultând sau citind numai ceea ce îi interesează. O idee fundamentală a şcolii de la Columbia a fost că atributele sociale sunt importante nu pentru că ele s-ar traduce direct şi deterministic într-un set de interese şi, în consecinţă, de preferinţe, ci mai

[7] The People's Choice, *How the voter makes up his mind in a presidential campaign*. New York: Columbia University Press, 1944.
[8] E. Katz., P. Lazarsfeld, *Personal Influenc*e. New York: The Free Press, 1955.

degrabă pentru că ele localizează indivizii în structura socială, influenţând astfel modul de expunere al acestora la informaţia politică[9].

Cea de-a treia perioadă în cercetarea efectelor mass-media marchează revenirea la conceptul de putere a mass-media. Studiul empiric al comunicării a înregistrat o explozie şi a demonstrat că expunerea la mesajul promovat prin intermediul media produce efecte, în sensul schimbărilor de atitudine ale receptorilor. Unul dintre motivele evidente care au stat la identificarea acestui curent este dat de răspândirea televiziunii ca mijloc de comunicare în masă. Dezvoltarea fără precedent pe care industria mass-media a înregistrat-o în ultimul secol, impactul pe care televiziunea şi radioul l-au avut asupra oamenilor din toate categoriile sociale, a făcut ca mesajele promovate de aceste mijloace de comunicare să fie o prezenţă constantă în viaţa fiecărui individ, de la vârstele cele mai fragede şi până la moarte. În perioada în care studiul comunicării devenea o prezenţă pregnantă în activitatea ştiinţifică a numeroase universităţi din Statele Unite, televiziunea a cunoscut o pătrundere accentuată în societatea de masă. În foarte multe cămine din Statele Unite se putea întâlni un televizor, astfel încât televizorul a devenit principala sursă de informare, inclusiv în ceea ce priveşte ştirile politice. Jean-Nöel Jeanneney, în lucrarea „O istorie a mijloacelor de comunicare" prezintă o statistică referitoare la numărul de televizoare în SUA şi Marea Britanie: în SUA, în 1947 existau 30.000 de aparate, în 1950, 4 milioane, în 1952, 15 milioane, iar în 1961, 35 milioane. În Marea Britanie, evoluţia este ceva mai lentă: 45.000 în 1948, 250.000 în 1949, 1,5 milioane în 1952, 7 milioane în 1957 şi 11,8 milioane în 1962[10]. Campaniile electorale încep să aloce către televiziune sume importante din buget, în special pentru realizarea şi difuzarea clipurilor video ale candidaţilor. Televiziunea este recunoscută ca fiind forma dominantă de comunicare în procesul politic, datorită acoperii pe care o are, a dezbaterilor, a talk-show-urilor şi mai presus de toate, a aspectului comercial. Creşterea importanţei şi rolului televiziunii a adus în actualitate noi teme de cercetare şi preocupări: tendinţele de alocarea a bugetului în special către televiziune, în special pentru spoturile electorale ale candidaţilor, creşterea importanţei publicităţii televizate. Cercetarea comunicării de masă şi cercetarea comunicării politice

---

[9] Edward G. Carmines, Robert Huckfeldt, *Comportamentul politic: o perspectivă de ansamblu*. In *Manual de ştiinţă politică*, coord. Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann. Iaşi: Polirom, 2005, 209.

[10] Jean-Nöel Jeanneney, *O istorie a mijloacelor de comunicare*. Iaşi: Institutul European, 1997, 290.

au ajuns să aibă preocupări similare în ceea ce priveşte cercetarea efectelor mass-media.

Cea de-a patra fază în studiul cercetării comunicării este marcată de îndreptarea atenţiei către analiza efectelor pe termen lung pe care le produce media. O abordare care a jucat un rol important în această fază de cercetare a fost furnizată de teoria agenda-setting: media selectează anumite aspecte şi le notează pe propria lor agendă, iar publicul ajunge, mai devreme sau mai târziu, să facă acelaşi lucru. Comunicarea mediatică aşează în centrul atenţiei publice problemele sociale, personale sau subiectele de discuţie. Mass-media fixează agenda publică, desemnează prioritatea subiectelor de discuţie de pe ordinea de zi. Cercetătorii americani McCombs şi Shaw au realizat un studiu referitor la alegerile prezidenţiale din anul 1968, formulând o serie de concluzii[11] care s-au impus în teoria comunicării: consumul mediatic, la nivelul întregului electorat, creşte o dată cu apropierea alegerilor. Creşterea consumului mediatic în timpul campaniilor electorale determină o creştere a interesului pentru politică şi-i face pe alegători să înţeleagă care sunt obiectivele importante ale campaniei. Creşterea consumului mediatic şi al gradului de implicare determină necesitatea de a fi tot mai bine informat şi orientat în dezbaterea politică, ceea ce amplifică, de asemenea, consumul mediatic şi comunicarea interpersonală.

O altă teorie care a stârnit controverse a fost teoria „spirala tăcerii", formulată de Elisabeth Noelle-Neumann[12], conform căreia opinia publică se formează prin gruparea opiniilor în două categorii: opinie majoritară şi opinie minoritară. Această teorie susţine că, atunci când îşi exprimă opţiunea, oamenii îşi reprimă opiniile, comportamentul lor fiind alimentat de convingerea că opinia majoritară este definitorie şi relevantă. Ei încearcă să se alinieze opiniei majoritare, din temerea de a nu rămâne izolaţi de restul oamenilor şi de a nu fi respinşi social. În acest proces, mass-media constituie principalul element de referinţă în exprimarea şi distribuirea opiniilor. Persoana care crede că opinia sa este aprobată şi împărtăşită de majoritate devine mult mai curajoasă în abordarea unui subiect, mult mai îndrăzneaţă în a comunica, decât persoana a cărei opinie este diferită de cea majoritară. Primul individ vorbeşte, al doilea tace.

Începând cu anii 1990, putem vorbi despre o nouă etapă în cercetarea comunicării şi a comunicării politice, marcată de apariţia unui nou mijloc de comunicare, Internetul. Apariţia internetului a revigorat cercetarea

[11] apud. J.J. Van Cuilenburg, O. Scholten, G.W. Noomen, op.cit., p. 233-234.
[12] Elisabeth Noelle-Neumann, *The Spiral of Silence: Public Opinion-Our social skin*. Chicago: University of Chicago Press, 1984.

comunicării şi a comunicării politice, parcurgând mai multe etape, în funcţie şi de evoluţia noii ere tehnologice.

Bibliografie:

Carmines, Edward G., Huckfeldt, Robert. *Comportamentul politic: o perspectivă de ansamblu. În Manual de ştiinţă politică*, coord. Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann. Iaşi: Polirom, 2005 .

Jeanneney, Jean-Nöel. *O istorie a mijloacelor de comunicare*. Iaşi: Institutul European, 1997.

Katz, E., Lazarsfeld, P. *Personal Influence*. New York: The Free Press, 1955.

Lasswell, Harold. *The Structure and Function of Communication in Society. In The Communication of Ideas*, ed. Lyman Bryson, New York: Harper and Row, 1948 http://www.irfanerdogan.com/dergiweb2008/24/12.pdf, (accesat ianuarie 2017).

Mattelart, Armand, Michelle. *Istoria teoriilor comunicării*. Iaşi: Polirom, 2001

McQuail, Denis, Mass Communication Theory. London: Sage, 2005.

Noelle-Neumann, Elisabeth. *The Spiral of Silence: Public Opinion-Our social skin*. Chicago: University of Chicago Press, 1984.

Perse, Elisabeth, *Media effects and society*. Mahwah/NJ:Lawerence Erlbawn Associates, 2001.

Van Cuilenburg, J.J., Scholten, O., Noomen, G.W. *Communicatiewetenschap*. Muiderberg: Coutinho, 1991.

Comunicarea și Internetul într-o lume globalizată: aspecte etice

Maria Sinaci
Universitatea de Vest „Vasile Goldis" din Arad

Abstract:
The internet has become in the past years not only an important means of communication, but also a significant source for information and research. The progress of this field (and generally, of the field of communication technologies) was so rapid that it exceeded the capacity of society to keep up, in the sense of creating certain clearly-defined ethical norms. This article discusses the problem of accessing the internet as a universal human right, as well as several significant ethical aspects connected to the usage of internet.

Keywords: communication; Internet; ethics; principlism; globalization.

I. Introducere

Schimbările tehnologice fără precedent din ultimele decenii au influențat în mod fundamental comunicarea interumană prin utilizarea Internetului[1], astfel încât lumea în care trăim devine din ce în ce mai interconectată. Unii cercetători consideră că transformarea generată la nivelul societății umane de noile tehnologii este mai mare și cu o semnificație mai profundă decât Revoluția industrială de la sfârșitul secolului al VIII-lea. Posibilități de comunicare prin utilizarea unor mijloace care treceau peste constrângerile de ordin spațial sau temporal au existat și în secolele trecute, iar dintre acestea

[1] Termenul **internet** provine din două cuvinte englezești:
inter*connected* = interconectat și ***net****work* = rețea. Substantivul propriu „Internet" (scris cu majusculă) desemnează o rețea mondială unitară de calculatoare și alte aparate cu adrese computerizate, interconectate conform protocoalelor (regulilor) de comunicare „*Transmission Control Protocol*" și „*Internet Protocol*", numite împreună „stiva *TCP/IP*". Termenul „Internet" nu trebuie confundat cu serviciul *World Wide Web* (www). Acesta este doar unul din multele servicii oferite pe Internet. În acest studiu avem în atenție numai **Internetul** - super-rețeaua unică de răspândire mondială.
https://dexonline.ro/definitie/internet (accesat septembrie 22, 2017).

amintim scrisorile, telegramele și, în cele din urmă, telefonul. Internetul a adus însă facilități și a extins posibilitățile de comunicare ale oamenilor la dimensiuni care în urmă cu câteva decenii nici nu puteau fi imaginate. Menționăm în acest sens patru caracteristici esențiale ale comunicării prin intermediul Internetului: a) se realizează la nivel global; b) are loc în timp real; c) crește numărul de persoane cu care se poate stabili o relație, cu mult peste limitele care țin de proximitatea fizică, socială, culturală sau religioasă; d) potențialul de interactivitate.

La nivel global, răspândirea Internetului a cunoscut o adevărată explozie după ce tehnologia a permis comunicațiile fără fir, la începutul secolului XXI. Datele statistice relevă faptul că în anul 2013 erau înregistrați aproape 7 miliarde de abonați la dispozitive wireless (pe o planetă de 7,7 miliarde de ființe umane), spre deosebire de anul 1991, când numărul acestora era de doar 16 milioane[2].

În România, din datele statistice oferite de Institutul Național de Statistică rezultă că în anul 2011 un număr de 7.010.754 de persoane foloseau Internetul, mai bine de 75% fiind din mediul urban. Au fost considerați utilizatori persoanele în vârstă de 6 ani şi peste această vârstă care folosesc Internetul pentru oricare dintre operațiunile specifice: navigare în scop de documentare, informare, transmitere/primire e-mail, accesare site-uri de socializare etc.[3]

Un element care a contribuit la creșterea numărului de utilizatori îl reprezintă posibilitatea accesării Internetului prin intermediul telefoanelor mobile, atât în mediul urban, cât și în cel rural.

În acest nou context, utilizatorii de Internet își transmit informații, stabilesc relații personale cu alți indivizi și interacționează unii cu ceilalți, fără a avea o idee clară despre identitatea pe care o au în mediul offline. În timp, se dezvoltă un oarecare atașament față de ,,prietenii" și activitățile din mediul online, mai ales în rețelele de socializare, fiind împărtășite opinii, valori, principii și convingeri. Este de la sine înțeles că toate acestea generează emoții, dezbateri și o zonă de activism care adesea are efecte în realitatea materială. S-a conturat așadar un nou și neașteptat câmp de

[2] Manuel Castells, *The Impact of the Internet on Society: A Global Perspective*, în https://www.bbvaopenmind.com/en/article/the-impact-of-the-internet-on-society-a-global-perspective/?fullscreen=true, (accesat septembrie 04, 2017).

[3] http://www.hotnews.ro/stiri-esential-17826478-harta-internetului-romania-cum-sunt-impartiti-tara-cei-7-milioane-romani-care-acceseaza-internetul.htm (accesat septembrie 03, 2017).

interacțiune socială în care oamenii se întâlnesc față în față și comunică, dar sub noile definții ale ,,întâlnirii" și ,,feței."[4]

Internetul a devenit în ultimii ani și o importantă resursă de date pentru cercetare, prin utilizarea unor metodologii specifice, în domenii foarte variate, precum științele socio-umane, arta, medicina, biologia etc. Pentru cercetători, această platformă globală este un loc de ,,întâlnire", un instrument, o resursă și un loc de cercetare. În același timp, se constată o creștere extraordinară a fluxului de literatură științifică pe Internet și a volumelor publicate care acoperă arii specifice.

Progresul realizat în ultimii ani în zona Internetului și a noilor tehnologii de comunicare a fost atât de rapid, încât a depășit cu mult capacitatea societății de a ține pasul în sensul elaborării unor cadre legislative, norme etice și politici clar definite. Drept urmare, comunicarea pe Internet, sub diversele ei forme, ridică numeroase probleme legale și etice.

În continuare, ne propunem să analizăm câteva din problemele etice cele mai proeminente pe care le ridică comunicarea prin Internet.

II. Accesul la Internet este un drept uman universal?

Importanța accesului oamenilor la Internet, ca posibilitate de informare și comunicare rapidă, a fost subliniată în diferite ocazii de către politicieni, reprezentanți ai unor mari companii și instituții, atât la nivel național, cât și global.[5]

Cu ocazia summit-ului G8 de la Deauville (Franța), din anul 2011, liderii marilor companii media din întreaga lume, printre care Eric Schmidt, Chairman al Google, au cerut ca accesul liber la Internet să fie garantat de stat. În declarația sa, Maurice Levy, CEO al Publicis, unul dintre cele mai mari holdinguri de marketing și comunicare din lume, spunea: ,,*Am estimat în mod unanim că trebuie să se garanteze accesul liber la Internet fiecărui cetățean al planetei*". În același an, Frank La Rue, raportor special ONU pentru promovarea și protecția dreptului la libertatea de opinie și exprimare**,** căruia i s-a încredințat sarcina de studiere a cazurilor de cenzură online, a precizat în raportul său că accesul la Internet este un drept al omului:

---

[4] Stone, Allucquère Roseanne. ,,Will the Real Body Please Stand Up? Boundary Stories about Virtual Cultures". In Michael Benedikt (Ed.), *Cyberspace: First Steps*. Cambridge: MIT Press, 1991, 85.

[5] Președintele american Barack Obama afirma în anul 2015: ,,Astăzi Internetul de mare viteză nu este un lux, ci o necesitate". http://www.cotidianul.ro/onu-accesul-la-internet-este-un-drept-al-omului-284243/ (accesat septembrie 02, 2017).

Având în vedere că Internetul a devenit un instrument indispensabil în obținerea multor drepturi umane fundamentale, în combaterea discrepanțelor etnice și în ceea ce privește accelerarea progresului umanității, asigurarea accesului universal la Internet ar trebui să constituie o prioritate pentru toate statele.[6]

Raportul a făcut 88 de recomandări privind promovarea și protecția dreptului la libertatea de exprimare online, inclusiv câteva pentru a asigura accesul la Internet pentru toți. Alte recomandări fac apel la state să respecte anonimatul online, să adopte legi privind confidențialitatea și protecția datelor și să decrimineze defăimarea[7].

Potrivit unui studiu realizat în Marea Britanie în anul 2010 de GlobeScan, 97% din respondenți considerau că accesul la Internet ar trebui să fie un ,,drept fundamental". Hamadoun Toure, secretar general al International Telecommunication Union, afirma că guvernele trebuie să vadă Internetul ,,ca pe un element de infrastructură, la fel ca drumurile, deșeurile sau apa". Reglementarea accesului la Internet ca fiind un drept, reprezintă o realitate în Finlanda, care a devenit în anul 2010 prima țară din lume în care Internetul în banda largă este un drept fundamental pentru cetățeni.

După toate aceste luări de poziții, nu este deloc surprinzător faptul că în anul 2016 Consiliul pentru Drepturile Omului din cadrul ONU a decis, printr-o rezoluție fără caracter obligatoriu, că accesul la Internet este un drept uman de bază.[8] Rezoluția reafirmă poziția ONU cu privire la drepturile digitale, ,,aceleași drepturi offline ale oamenilor, trebuie protejate și online", conform articolului 19 din Declarația Universală a Drepturilor Omului[9].

Rezumând, se poate spune că dreptul de acces la Internet reprezintă poziția conform căreia toți oamenii trebuie să aibă posibilitatea de a accesa Internetul în scopul exersării drepturilor fundamentale legate de libertatea expresiei și de alte prerogative considerate universale. Se constată că dreptul

---

[6] http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/OpinionIndex.aspx (accesat septembrie 02, 2017).

[7] http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/A.HRC.17.27_en.pdf (accesat septembrie 05, 2017).

[8] https://www.theverge.com/2016/7/4/12092740/un-resolution-condemns-disrupting-internet-access (accesat la septembrie 03, 2017).

[9] Rezoluția a fost adoptată, având susținerea a 70 de țări. Printre țările care s-au opus s-au numărat regimuri autoritare ca Rusia, China sau Arabia Saudită, dar și democratii ca Africa de Sud și India. Aceste națiuni au cerut ca ONU să înlăture pasajul din rezoluție care ,,condamnă fără echivoc măsurile pentru a preveni în mod intenționat sau a perturba accesul la difuzarea online a informațiilor".

privind accesul la Internet este legat de alte drepturi și libertăți[10], cum ar fi dreptul la informare și libera exprimare a omului. Totuși, în opinia noastră, Internetul este un instrument, un mijloc care facilitează accesarea informațiilor și exercitarea dreptului la libera exprimare, nu un scop și nici un drept în sine. Într-o abordare kantiană lucrurile stau la fel. Conform lui Kant, ,,ceea ce conține temeiul posibilității unei acțiuni al cărei efect este un scop se numește mijloc". Drepturile de bază trebuie să se refere așadar la chestiuni fundamentale, mai exact la valori scop și nu la valori mijloc. Pe de altă parte, garantarea dreptului de acces la Internet nu înseamnă neapărat exercitarea lui, în condițiile în care există condiționări materiale, de a poseda instrumentul care permite accesarea Internetului, și cele care țin de abilitatea utilizării de către ființa umană.

Dincolo de dezbaterile teoretice pro și contra interpretării accesului la Internet ca un drept uman de bază, considerăm ca deosebit de important faptul că a fost realizată o platformă foarte accesibilă pentru comunicare, pentru obținerea și distribuirea informației la nivel global. Remarcăm aplicarea de către creatorii de tehnologie a principiului egalității în posibilitatea accesării informațiilor sau libertatea de exprimare a utilizatorilor, ceea contribuie la ameliorarea unor inegalități sociale, politice sau de altă natură. Astfel, o informație de pe Internet poate fi accesată de orice cetățean de pe planetă care dispune de un calculator sau un smartphone și are abilitatea de a le utiliza. Rezoluția ONU privind accesul la Internet nu are caracter obligatoriu, dar creează o anumită presiune pe statele care recurg la cenzură și îngrădesc posibilitatea de exercitare a unor drepturi de către cetățeni prin utilizarea Internetului.

III. Aspecte etice ale utilizării Internetului

Pe măsură ce Internetul se dezvoltă, apar noi probleme etice în ceea ce privește utilizarea lui.

A. Plagiatul și încălcarea drepturilor de autor

Utilizarea Internetului a făcut posibilă postarea pe platforma globală, cu o foarte mare ușurință, a unei mari cantități de informații, articole, studii și volume, printr-o simplă apăsare de buton, la ,,doar un click distanță". Cu aceeași ușurință însă conținuturile pot fi copiate și prezentate ca producții proprii. Cele mai relevante probleme în ceea ce privește utilizarea

[10] http://www.descopera.ro/dnews/15520289-onu-a-decis-accesul-la-internet-este-un-drept-al-omului (accesat septembrie 02, 2017).

conținuturilor din spațiul cibernetic o reprezintă plagiatul și încălcarea drepturilor de autor. Între cele două concepte există o distincție, deși adeseori sunt considerate sinonime. Deși există o anumită apropiere între ele, nu fiecare caz de plagiat implică încălcarea drepturilor de autor. La fel, nu orice caz de încălcare a drepturilor de autor este un act de plagiat.

Vorbim de plagiat atunci când porțiuni ale unei alte lucrări ale unui autor sunt incluse într-o lucrare diferită fără nici o referire la originea lor și când textul plagiat nu este plasat între ghilimele, sau sursa originală a textului nu este citată. Practic, munca unei alte persoane este prezentată ca fiind proprie, ceea ce este total lipsit de etică. Din cauza ușurinței cu care se poate realiza copierea prin utilizarea Internetului, practica plagiatului a atins dimensiuni îngrijorătoare, atât în mediile academice, cât și în presa scrisă.

Încălcarea drepturilor de autor se referă la legalitatea utilizării unei opere create protejată prin drepturi de autor.

Aceste probleme sunt prezente, pe de o parte, pentru că unii utilizatori nu știu că producțiile, conținuturile sunt proprietatea unei persoane. Dacă sunt întrebați despre acest comportament, afirmă că totul a fost luat de pe Internet ,,la liber". Chiar unii studenți cred că informațiile disponibile pe Internet se află în domeniul public.[11] Pe de altă parte, multe persoane nu consideră spațiul virtual ca fiind real, ceea ce face ca preocuparea pentru o atitudine etică să fie mult diminuată sau chiar lipsește. ,,Întâlnirile" de tip nou din spațiul cibernetic între ,,noile fețe", care pot ascunde adevărata identitate, se realizează fără a exista un contact direct între utilizatori, ceea ce îi face să se simtă la distanță unii de alții. În acest context, în care virtualul nu este considerat real, cu norme și consecințe pentru încălcarea lor, Internetul pare a fi un domeniu public, identitatea persoanei poate fi mascată, iar contactul direct lipsește, activități precum plagiatul și încălcarea drepturilor de autor apar cu multă ușurință.

În încercarea de a combate plagiatul, mediile academice utilizează instrumente, programe și motoare de căutare care pot contribui la verificarea materialelor studenților. Din acest motiv se discută tot mai mult despre o etică a utilizării Internetului.

---

[11] Auer, Nicole J. and Ellen M. Krupar, "Mouse Click Plagiarism: The Role of Technology in Plagiarism and the Librarian's Role in Combating It" in *Library Trends*, Winter 2001, http://findarticles.com/p/articles/mi_m1387/is_3_49/ai_75278304/ (accesat septembrie 05, 2017).

B. Trimiterea de spam

Internetul este utilizat și pentru mesaje publicitare. Termenul spam este utilizat în mod obișnuit pentru a descrie emailurile nesolicitate trimise în bloc unor pesoane care nu și-au dat consimțământul pentru a le primi. Acest tip de email are un conținut publicitar și de regulă este trimis unui mare număr de destinatari. Este evident că practica trimiterii unui spam poate fi perfect legală. Dar este și etică? Richard A. Spinello a identificat două probleme de bază în legătură cu spamul: ,,efectele negative asupra mediului Internetului care pot conduce la versiunea electronică a unei <<tragedii comune>> și potențialul său pentru încălcarea drepturilor destinatarilor individuali"[12] Dintr-o perspectivă etică putem avea în atenție câteva aspecte.

Spamul este trimis fără ca primitorul să-și fi dat consimțământul. Este evident că se poate argumenta că nu ar fi nevoie de un consimțământ, în condițiile în care este un email, o corespondență electronică și așa cum nu ne dăm acordul pentru primirea altor emailuri, nu ar fi necesar să ni-l dăm nici în acest caz. Spamul ar fi considerat așadar un email obișnuit, iar utilizatorii/furnizorii pur și simplu își exercită un drept de a comunica în mediul online. Este adevărat că au existat și propuneri din partea antispamerilor ca toate comunicările în zona Internetului să fie consensuale, ceea ce desigur este nu doar aproape imposibil, ci și contraproductiv. În plus, poate că nu toți utilizatorii se simt deranjați de spamuri. Unii furnizori folosesc în spamurile trimise mesaje prin care afirmă că emailul respectiv ,,este destinat exclusiv informării clienților potențiali și nu poate fi considerat spam". Mai mult, oferă posibilitatea celor care sunt împotriva spamului ca printr-un click pe un buton să-și exprime dezacordul pentru primirea acestui fel de emailuri. În sfârșit, în opinia noastră spamul nu poate fi considerat un mesaj poștal în format electronic, deoarece fiind nesolicitat, costurile ar trebui suportate de expeditor. În realitatea, costurile sunt suportate de către destinatar.

Prezența spamurilor în poșta electronică implică costuri financiare directe pentru destinatar, întrucât plătește taxa de conectare la Internet în timp ce citește și șterge spamul. Acestea sunt costuri suplimentare pentru primitor. În plus, spamurile pot fi un instrument de distribuire a virușilor în mediul online, ceea ce implică pentru destinatar alte costuri suplimentare. Dacă cineva dorește să-și facă publicitate, trebuie suporte costurile și să utilizeze canalele adecvate, în loc să producă cheltuieli și inconveniente celor care le primesc.

---

[12] R.A.Spinello, ,, Ethical Reflections on the problem of Spam", in *Ethics and Information Technology,* 1999, 188.

Există și un alt cost, în sensul în care destinatarul neinteresat de aceste mesaje, pierde mult timp pentru a le șterge. Dacă ne referim la exercitarea dreptului furnizorului de a comunica în mediul online cu alți utilizatori, fără solicitarea sau consimțământul lor, constatăm că acest drept intră în conflict cu dreptul la autonomie al primitorilor.

Într-o analiză etică în cheie kantiană putem aplica Imperativul categoric - principiul universalizării acțiunilor, care ne ne spune: ,,Acționează numai după acea maximă prin care poți voi totodată, ca ea să devină lege universală" (II, 31)[13]. Ar trebui să ne întrebăm în acest caz, ce s-ar întâmpla dacă dacă toți utilizatorii de Internet ar trimite spamuri fără consimțământul primitorilor. Este ușor de observat că la acest criteriu de evaluare, acțiunea de trimitere a spamurilor nu este acceptabilă.

În concluzie, constatăm din rândurile de mai sus că trimiterea spamurilor ridică mai multe probleme, inclusiv de natură etică. R.A. Spinello consideră că un trimiterea unui spam ar putea fi lipsit de etică dacă:

a) este transmis din neglijență sau în mod intenționat cuiva care a optat să nu accepte spamuri;
b) nu există intenția de a se conforma cererilor de opțiune, prin urmare să respecte drepturile și autonomia destinatarilor[14].

C. Utilizarea conexiunii la Internet fără permisiunea abonatului

Tehnologia fără fir, de tip WI-FI, face posibilă partajarea conexiunilor între mai multe computere și utilizatori. În ultimii ani funcționează și hotspoturile din locuri publice, la care un utilizator se poate conecta la Internet, de exemplu în biblioteci, restaurante, aeroporturi, cafenele, serviciul de conexiune fiind gratuit. Există și posibilitatea de a te conecta uneori la Internet prin utilizarea punctului de acces WI-FI, care nu este securizat, al unui vecin. Dacă seara ai avea de transmis urgent o situație, sau ar trebui să îți verifici corespondența electronică, dar conexiunea proprie la Internet nu funcționează, ar fi greșit să te conectezi la WI-Fi ul vecinului? În fond, punctul de acces este lângă tine și porțile virtuale sunt descuiate. De ce nu ai intra? Evident că răspunsul la această întrebare nu poate fi un simplu ,,Da" sau ,,Nu". Înainte însă de a oferi o perspectivă etică, se impune să facem câteva precizări care vizează legalitatea conectării la alte puncte de acces la Internet, decât cel propriu.

---

[13] I. Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*. Traducere de F. Boghiu, V. Mureșan, M. Ota, R.G. Pârvu, București, Editura Humanitas, 2007.

[14] R.A.Spinello, ,, Ethical Reflections on the problem of Spam", in *Ethics and Information Technology,* 1999, 188.

Accesul la Internet este reglementat prin norme legale în diferite țări ale lumii, fiind interzisă accesarea unui punct WIFI fără permisiune, chiar dacă nu este securizat cu parolă. În SUA, unele state interzic accesul neautorizat la calculatoare și rețele WIFI deschise[15]. Prin urmare, deși în unele situații punctul de acces WIFI este dechis, trebuie ținut cont de faptul că ar putea fi necesară permisiunea pentru conexiune, chiar dacă este un loc public.

Prin aplicarea unei perspective etice situațiilor prezentate în rândurile de mai sus, putem formula câteva observații. Dacă se face conectarea la Internet la un hotspot WIFI public, fără a fi necesară permisiunea furnizorului, atunci în mod clar nu există probleme de ordin etic. Dar dacă conectarea WIFI se face, de exemplu, la un vecin care are ,,ușile virtuale descuiate", fără acceptul lui, lucrurile stau diferit. Chiar dacă acțiunea este legală, nu înseamnă că este și morală. Acest mod de utilizare a WIFI ar putea fi considerat un furt, chiar dacă obiectul furtului nu are consistență materială. În plus, odată cu WIFI este utilizat întregul echipament, adică computer, router și tot ce ține de conexiunea lui la Internet. Rezultatul concret al utilizării rețelei vecinului este să încetinească viteza de lucru în rețea pentru abonați. Dacă sunt descărcate fișiere mari în timp ce vecinul utilizează Internetul, lățimea de bandă redusă poate încetini semnificativ conexiunea proprietarului. Cu alte cuvinte, această conexiune îi produce un prejudiciu vecinului. Dacă vecinul plătește furnizorului de Internet serviciile pentru cantitatea de date utilizate și utilizarea rețelei deschise ar fi interzisă fără permisiune, folosirea ilicită a Wi-Fi ar putea cauza de asemenea o pierdere.

Prin urmare, este important să fie cunoscută legislația privind utilizarea Internetului deoarece utilizarea unui punct de acces poate fi ilegală fără permisiune, chiar dacă este deschis.

D. Efecte negative ascunse în utilizarea Internetului

Utilizarea Internetului într-o manieră incorectă, fără respectarea unor norme etice, poate conduce la abuzuri și consecințe grave, dintre care enumerăm: hacking-ul, utilizarea neautorizată a datelor personale și încălcarea confidențialității, frauda în domeniul telecomunicațiilor, defăimarea și livrarea de informații periculoase. În continuare, analizăm hacking-ul și utilizarea neautorizată a datelor personale cu încălcarea confidențialității

[15] În Illinois, de exemplu, o persoană a fost amendată în anul 2006 pentru utilizarea neautorizată a punctului de acces WI-FI al unei agenții locale. În Marea Britanie, în anul 2005, un tânăr a fost amendat, iar computerul confiscat pentru utilizarea ilicită a serviciului de Internet al altei persoane.

deoarece sunt practici deosebit de frecvent întâlnite, conform datelor statistice.

Hacking-ul[16] implică identificarea vulnerabilităților la nivelul sistemelor sau rețelelor de calculatoare și apoi, exploatând punctele slabe, accesarea informațiilor confidențiale sau provocarea de daune grave, astfel încât serverele sau computerele ajung într-o stare în care nu mai pot fi utilizate. Conform *Cambridge English Business Dictionary*[17] hacking-ul este activitatea de folosire ilegală a unui computer pentru a accesa informațiile stocate pe un alt sistem informatic sau pentru a răspândi un virus de calculator. Hacking-ul este acum mult mai sofisticat și mai greu de detectat decât acum câțiva ani. Prin hacking se săvârșesc acte frauduloase, precum accesarea ilegală a computerului, utilizarea ilegală a resurselor existente, încălcarea confidențialității, transmiterea de viruși/viermi. Numărul atacurilor de hacking este în creștere, iar dacă ne gândim, de exemplu, la utilizarea informațiilor pentru săvârșirea unor acte de terorism, înțelegem că prin consecințele generate,aceste atacuri pot fi deosebit de grave.

Există și hacking-ul etic[18], care identifică slăbiciunile în sistemele informatice și / sau în rețelele de calculatoare și vine cu contramăsuri care protejează punctele slabe. Se numește astfel tocmai pentru că se bazează pe principii etice. Hackerii etici trebuie să obțină permisiunea scrisă din partea proprietarului rețelei înainte de hacking, să protejeze confidențialitatea și să informeze organizația în legătură cu toate deficiențele constatate[19]. Astfel, datele și afacerile pot fi protejate înainte de a avea loc atacuri cibernetice.

Un avantaj al utilizării Internetului este accesul rapid și facil la date și informații. Pe de altă parte însă, acest avantaj poate deveni un dezavantaj atunci când datele și informațiile personale sunt folosite în mod abuziv, ceea ce poate avea consecințe grave. Michael McFarland semnala faptul că potențialii angajatori sunt interesați de dosarele medicale, financiare și penale ale solicitanților și decizia privind angajarea lor să fie influențată de informațiile livrate. Este posibil ca informațiile transmise neautorizat să nu fie relevante, iar utilizarea lor să genereze discriminare pentru persoana în

---

[16] https://www.computerhope.com/jargon/e/ethihack.htm (accesat septembrie 22, 2017).

[17] http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/hacking (accesat septembrie 22, 2017).

[18] http://searchsecurity.techtarget.com/definition/ethical-hacker (accesat septembrie 22, 2017).

[19] https://www.computerhope.com/jargon/e/ethihack.htm ((accesat septembrie 22, 2017).

cauza.[20] Există și posibilitatea ca angajatorii să obțină diferite informații de pe site-urile de socializare, afișate chiar de persoanele în cauză sau făcute cunoscute de către alte persoane.

Confidențialitatea este una dintre problemele majore care au apărut de când Internetul reprezintă o coordonată importantă a activităților noastre de zilnice. Încălcarea confidențialității poate avea loc atunci când datele personale despre care se știe că sunt confidențiale ajung să fie distribuite, poate chiar de către cei care operează cu ele. Pe de altă parte, utilizatorii de Internet distribuie ei înșiși informații personale pentru a se înscrie sau a utiliza diverse servicii, fără să-și dea seama că ar putea fi victime ale abuzurilor în zona confidențialității. Un alt exemplu care ridică probleme de confidențialitate este dat de o facilitate în căutare care permite Google să urmărească căutările, încât anunțurile să se potrivească criteriilor personale de căutare. Aceste situații, precum și multe altele la care nu am făcut referire, au o caracteristică comună, și anume faptul că datele/instrumentele sunt utilizate în alte scopuri decât cele pentru care au fost destinate, fiind încălcat principiul autonomiei și al demnității ființei umane.

De ce este necesară o „etică a Internetului"?

Activitățile desfășurate de utilizatorii Internetului pot avea impact asupra a mii sau milioane de oameni și, la fel ca în alte domenii apărute în ultimele decenii (bioetica, etica mediului etc.), normele etice devin tot mai necesare. Specificul spațiului cibernetic și Internetul au adus însă în atenția eticienilor un nou mod de a face etică, întrucât etica tradițională nu furniza instrumentele adecvate prin care putea fi reglementată /evaluată activitatea din acest domeniu. Acest aspect a fost evidențiat de Walter Manner care observat atât nevoia unei ramuri diferite a eticii pentru noul domeniu, cât și dificultatea de a lua deciziile etice atunci când activităților desfășurate li se adaugă calculatorul. Mai mult, uneori chiar calculatoarele duc la noi probleme morale. Cercetătorul a folosit termenul „etica calculatoarelor" în anul 1976 și a subliniat necesitatea ca aceasta să se ocupe de problemele generate de tehnologia informatică și de calculator.[21]

---

[20] https://www.scu.edu/ethics/focus-areas/internet-ethics/resources/unauthorized-transmission-and-use-of-personal-data/ (accesat septembrie 22, 2017).

[21] Terrell Ward Bynum, *A Very Short History of Computer Ethics,* https://web.archive.org/web/20080418122849/http://www.southernct.edu/organizations/rccs/resources/research/introduction/bynum_shrt_hist.html (accesat septembrie 19, 2017).

De la etica calculatoarelor la etica Internetului, nu a fost o cale prea lungă pentru că o mare parte a problemelor sunt comune: încălcarea vieții private, încălcarea drepturilor de proprietate intelectuală; accesul egal; hacking; viruși; criminalitatea informatică etc.

Nevoia de o nouă ramură a eticii aplicate pentru zona Internetului este dată de câteva elemente specifice care nu sunt acoperite de etica tradițională. Un prim element specific este extensia domeniului în care se manifestă utilizatorul, fără limită spațială sau temporală. Practic, acțiunea unei singure persoane poate avea efect instant asupra a milioane de oameni și ne putem gândi la transmiterea unor viruși la nivelul calculatoarelor personale, la livrarea unei informații eronate sau știri catastrofice etc. Internetul a devenit și o zonă de activism social, un mediu de catalizare a protestelor și de influențare a alegerilor politice. Pot fi date mai multe exemple în acest sens. Unul este al alegerilor prezidențiale din România din anul 2014, turul doi, când a avut loc o mobilizare deosebită pe Internet a votanților lui K. Iohannis, mai internauți decât votanții lui V. Ponta, iar rezultatul a fost victoria lui Iohannis.[22] Concluzia la care s-a ajuns este că Iohannis a câştigat alegerile datorită Generaţiei Facebook şi Internetului pe telefoanele mobile.[23] Comunicarea și întâlnirile pe Internet sunt fundamental diferite de cele de odinioară și evaluarea etică nu se mai poate face la fel.

Abordarea kantiană, larg utilizată odinioară, realizată pe evaluarea acțiunilor din perspectiva intențiilor care stau la baza săvârșirii lor, fără a lua în calcul rezultatele, pare inadecvată. O acțiune pe Internet, de exemplu, care are cele mai bune intenții, dar duce la rezultate greșite, poate avea efecte dezastruoase la nivel global. I. Kant a fondat pe Imperativul categoric, principiul universalității ,,Acționează numai după acea maximă prin care

---

[22] Conform datelor furnizate de IRES privitoare la alegerile prezidențiale din anul 2014, votanţii lui Klaus Iohannis declară că folosesc Internetul în proporţie de 58,3%, în timp ce proporţia votanţilor lui Victor Ponta care fac acest lucru este cu aproximativ 16% mai redusă. Mai mult, internauții care l-au votat pe Klaus Iohannis au urmărit mesajele de pe Internet şi campania candidaţilor din mediul online în proporţie semnificativ mai ridicată comparativ cu proporția internauților care l-au votat pe Victor Ponta.
http://romanialibera.ro/politica/alegeri-locale-2016/studiu-ires---klaus-iohannis-a-castigat-alegerile-datorita-generatiei-facebook--televiziunii-si-internetului-pe-telefoanele-mobile-359061 (accesat septembrie 22, 2017).

[23] Facem precizarea că referirea la alegerile prezidențiale din turul doi - anul 2014, nu are nicio conotație politică, ci are doar notă de exemplu privind posibile efecte ale activismului social pe Internet.

poți voi totodată, ca ea să devină o lege universală" (II,31)[24]. Aplicarea acestui principiu poate ridica anumite probleme în activățile desfășurate pe Internet, în condițiile în care un individ evaluează universalizarea maximei sale, aplicarea putând avea efecte asupra a milioane de utilizatori. De altfel, s-a obiectat că prin teoria sa morală Kant ar fi acordat o orientare individualistă eticii sale, bazându-se pe reprezentarea unui individ izolat.

Teoriile etice tradiționale erau concentrate pe ființa umană, care era atât obiectul, cât și subiectul acțiunilor. Odată cu dezvoltarea noilor tehnologiilor s-a pus tot mai mult problema abordării etice a utilizării lor, astfel încât să fie evitate prejudiciile pentru alți indivizi. Acum nu mai este doar omul subiect al eticii, ci și produsele create de el, în cazul de față, Internetul. Prin urmare, era nevoie de o nouă ramură a eticii aplicate, care să abordeze noile problemele specifice.

Insatisfacția generată de rezulatele aplicării teoriilor etice tradiționale în zona Internetului a condus la o nouă orientare, și anume spre calea principiilor. Principiismul[25], acest nou cadru de evaluare permite deliberarea etică și aplicarea principiilor la problemele actuale. Severson[26] prezintă patru principii: respectarea proprietății intelectuale; respectarea confidențialității; reprezentarea corectă; nefacerea răului. Un alt autor, R. A. Spinello[27], prezintă tot patru principii: respectul, responsabilitatea, nefacerea răului și dreptatea. Putem considera că efectele secundare, cum ar fi încălcările drepturilor de proprietate intelectuală, limbajul necorespunzătoar folosit pe Internet, defăimarea provin din nerespectarea primului principiu, cel al respectului. Încălcarea informațiilor personale, precum și abuzul și utilizarea datelor fără acord, rezultă din nerespectarea celui de-al doilea principiu, al responsabilității. Al treilea principiu, nefacerea răului, poate fi încălcat prin hacking, răspândirea virușilor, fraude pe Internet etc. Violența

---

[24] I. Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, Traducere de F. Bogoiu, V. Mureșa, M. Ota, R.G. Pârvu. București, Editura Humanitas, 2007.

[25] Principiismul este un cadru de evaluare și decizie morală, propus de T.L.Beauchamp și J.F. Childress, de la Georgetown University din SUA, bazat pe patru principii derivate din moralitatea comună: autonomia, binefacerea, nefacerea răului și drepattea. Cadrul principiist a fost gândit inițial pentru a fi aplicat în bioetică, dar ulterior a fost utilizat și în alte domenii. Prin metoda principiistă se accentua independența față de marile teorii etice tradiționale. Princpiile nu sunt ierarhizate, nici unul nu are valoare absolută și poate fi surclasat de oricare altul.

[26] Richard J. Severson, *The Principles for Information Ethics*, London and New York, Routledge, 2015, 133-134.

[27] Richard A. Spinello, *Cyberethics: Morality and Law in Cyberspace*, Jones &Bartlett Learning, 2014, 10-27.

cibernetică, răspândirea zvonurilor nefondate provin din încălcarea celui de-al patrulea principiu.

Conturarea unei noi etici care ar apărea din domeniul utilizării computerului/Internetului a fost previzionată de Krystyna Górniak-Kocikowska[28] încă din anul 1996. Și după cum în alte domenii ale științei unele teorii au rămas utilizabile doar în anumite condiții, iată că și în etică, teoriile tradiționale (precum cele care le-au aparținut lui Aristotel, Kant, Bentham et c.) pot fi utilizate în contextele specifice pentru care au fost elaborate. Pentru etica Internetului sunt utilizate instrumente conceptuale care pot face față viitoarelor probleme etice.

În concluzie, constatăm că utilizarea Internetului ca o rețea planetară care permite comunicarea între oameni fără granițe de timp și spațiu are foarte multe avantaje. Dincolo însă de acestea există numeroase probleme etice legate de utilizarea Internetului care solicită noi abordări, precum și aplicarea unui cadru etic adecvat specificului acestui domeniu.

Bibliografie selectivă

Kant I. *Întemeierea metafizicii moravurilor*. Traducere de F. Boghiu, V. Mureșan, M. Ota, R.G. Pârvu, București: Editura Humanitas, 2007.

Górniak-Kocikowska, Krystyna. ,,The Computer Revolution and the Problem of Global Ethics". *Science and Engineering Ethics*. 2 (1996): 177-190.

Severson J., Richard. *The Principles for Information Ethics*. London and New York, Routledge, 2015.

Spinello, R.A. ,, Ethical Reflections on the problem of Spam". *Ethics and Information Technology*.1999: 185-191.

Spinello A. Richard. *Cyberethics: Morality and Law in Cyberspace*, Jones &Bartlett Learning, 2014.

Stone, Allucquère Roseanne. ,,Will the Real Body Please Stand Up? Boundary Stories about Virtual Cultures". Michael Benedikt (Ed.), *Cyberspace: First Steps*. Cambridge: MIT Press, 1991.

Resurse electronice

Auer, Nicole J. and Ellen M. Krupar, "Mouse Click Plagiarism: The Role of Technology in Plagiarism and the Librarian's Role in Combating It" in *Library Trends*, Winter

[28] Krystyna Górniak-Kocikowska, ,,The Computer Revolution and the Problem of Global Ethics", *Science and Engineering Ethics*, nr. 2, 1996, 177-190.

2001, http://findarticles.com/p/articles/mi_m1387/is_3_49/ai_75278304/ (accesat septembrie 05, 2017)

Manuel Castells, *The Impact of the Internet on Society: A Global Perspective*, în https://www.bbvaopenmind.com/en/article/the-impact-of-the-internet-on-society-a-global-perspective/?fullscreen=true, (accesat septembrie 04, 2017)

Terrell Ward Bynum, *A Very Short History of Computer Ethics,* https://web.archive.org/web/20080418122849/http://www.southernct.edu/organizations/rccs/resources/research/introduction/bynum_shrt_hist.html (accesat septembrie 19, 2017)

http://www.cotidianul.ro/onu-accesul-la-internet-este-un-drept-al-omului-284243/(accesat septembrie 02, 2017).

http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/OpinionIndex.aspx (accesat septembrie 02, 2017)http://www.descopera.ro/dnews/15520289-onu-a-decis-accesul-la-internet-este-un-drept-al-omului (accesat septembrie 02, 2017)

http://www.hotnews.ro/stiri-esential-17826478-harta-internetului-romania-cum-sunt-impartiti-tara-cei-7-milioane-romani-care-acceseaza-internetul.htm (accesat septembrie 03, 2017)

https://www.theverge.com/2016/7/4/12092740/un-resolution-condemns-disrupting-internet-access (accesat septembrie 03, 2017)

http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/A.HRC.17.27_en. pdf (accesat septembrie 05, 2017)

https://www.computerhope.com/jargon/e/ethihack.htm (accesat septembrie 22, 2017) http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/hacking (accesat septembrie 22, 2017)

http://searchsecurity.techtarget.com/definition/ethical-hacker (accesat septembrie 22, 2017)

https://www.computerhope.com/jargon/e/ethihack.htm ((accesat septembrie 22, 2017)

https://www.scu.edu/ethics/focus-areas/internet-ethics/resources/unauthorized-transmission-and-use-of-personal-data/ (accesat septembrie 22, 2017) http://romanialibera.ro/politica/alegeri-locale-2016/studiu-ires---klaus-iohannis-a-castigat-alegerile-datorita-generatiei-facebook--televiziunii-si-internetului-pe-telefoanele-mobile-359061 (accesat septembrie 22, 2017)

https://dexonline.ro/definitie/internet (accesat septembrie 22, 2017)

Administrarea clasei: Abordări moderne versus abordări tradiționale

Laura-Rebeca Stiegelbauer
Andreea Elena Păcurari
Universitatea de Vest „Vasile Goldis" Arad

Abstract:
Classroom management refers to a set of different aspects. In order to have a good classroom management, teachers have to think about classroom space, about the types of activities they will conduct, or how students' seating arrangement looks like. This paper intends to approach all these aspects with their positive and negative aspects and with their applicability in today's fast moving world. This research is based on a questionnaire applied on 91 teachers from across Romania.

Keywords: Classroom management; questionnaire; groups; pairs; individual work.

I. Profesorii în clasă

Profesorii joacă un rol foarte important în educația elevilor. Pentru majoritatea elevilor, profesorii sunt adevărate modele de urmat. Din această motiv, profesorii ar trebui să acorde atenție mai multor aspecte înainte de a intra în clasă. Ei trebuie să fie atenți la aspectul lor fizic, la mișcările lor, ei trebuie să știe ce se întâmplă în timpul orelor lor și, de asemenea, în proximitatea elevilor lor și chiar a clasei.

După cum a mai fost menționat, profesorii ar trebui să fie foarte atenți la proximitate, la tot ce îi înconjoară. Unii elevi nu se simt în largul lor când profesorii stau lângă ei, în timp ce alții sunt de părere că stând la o anumită distanță denotă răceală din partea profesorilor. Profesorii ar trebui să observe reacția elevilor în ceea ce privește proximitatea și să încerce să se poarte în așa fel încât să nu pună elevii într-o situație de disconfort. Prin urmare, modul în care un profesor ar trebui să se comporte în ceea ce privește această apropiere sau depărtare de elev, se referă la faptul că unii profesori tind să stea aproape de elevii lor când au ceva de explicat personal, și tind să se îndepărteze când explică ceva clasei. Totuși, profesorii ar trebui

să fie conștienți de faptul că dacă stau aproape de elevi, aceștia ar putea să creadă că profesorul este la același nivel cu ei. Acest lucru ar putea crea o atmosferă prietenoasă sau, în anumite cazuri, ar putea diminua respectul elevilor față de profesor, rămânând la latitudinea profesorului ce fel de atmosferă se dorește în timpul unei lecții. Administrarea eficientă a clasei se referă, de asemenea, la stabilirea unei relații și atmosfere adecvate in sala de clasă.

De asemenea, mișcarea în clasă este un alt aspect important. Există profesori care preferă să nu se miște în timpul unei lecții, dar, conform unora, profesorii care doar stau la catedră pot plictisi elevii. Pe de altă parte, cei care se află într-o mișcare continuă pot transforma elevii in „spectatorii unui meci de tenis, capurile lor mișcându-se dintr-o parte în alta până la epuizare”[1]. Prin urmare, profesorii sunt cei care ar trebui să creeze un echilibru în mișcările din timpul unei lecții.

Profesorii ar trebui să fie întotdeauna conștienți de felul în care se simt elevii lor și ce fac aceștia. Deci, vigilența este foarte importantă in ceea ce privește administrarea clasei. Profesorii ar trebui să știe ce se întâmplă în timpul orei, dacă elevii înțeleg lecția sau nu și, de asemenea, trebuie să fie conștienți de comportamentul lor.

Când își folosesc vocile, profesorii trebuie să se gândească la volumul vocii și la varietate în intonație. Ei ar trebui să poată folosi un volum adecvat atunci când vorbesc, aceasta însemnând că nu trebuie să vorbească nici prea tare, nici prea încet. Volumul vocii lor ar trebui să fie variabil și adecvat sălii, numărului de elevi dar și subiectului prezentat așadar, volumul vocii folosit de către profesori atunci când aceștia dau instrucțiuni nu trebuie să fie același cu volumul folosit într-un dialog, de exemplu.

În timpul unei lecții, există anume activități care necesită ca elevii să facă liniște. Profesorii pot folosi diferite tehnici pentru a-i împiedica pe elevi să vorbească. Ei pot număra înapoi, pot să ridice mâinile și să aștepte ca elevii să facă la fel sau pot începe să vorbească încet cu elevii din fața clasei. Aceste feluri de acțiuni ar putea opri elevii din vorbit. Rămâne la latitudinea profesorului să descopere care dintre aceste activități ar fi cea mai potrivită să îi ajute să facă liniște în sală.

Un alt moment important al orei este sfârșitul lecției. În acel moment, profesorii ar putea face un rezumat al orei sau ar putea da elevilor *feedback* referitor la activitatea efectuate/studiată. Un alt fel de a incheia o lecție este de a crea un anumit tip de entuziasm pentru următoarea lecție. Acest lucru poate fi îndeplinit prin oferirea unei proiecții a ce se va întâmpla ora

[1] Harmer Jeremy, *Cum să predăm engleza*. Pearson: Longman, 2007, 35.

viitoare. Deci, este important ca profesorii să știe cum să administreze fiecare activitate și fiecare moment al lecției. În acest fel, aceștia pot angaja elevii în diferite activități și pot să îi țină atenți în același timp.

II. Gruparea și așezarea elevilor

Există două modalități de clasifica gruparea și așezarea elevilor. În primul rând, există metoda tradițională de a așeza elevii într-o clasă și una mai modernă. Ambele metode sunt folositoare și pot fi utile în diferite tipuri de activități.

Așezarea tradițională este aceea în care elevii stau câte unul sau doi într-o bancă, iar băncile sunt așezate în linii/rânduri drepte. Aceste linii/rânduri sunt îndreptate către tablă.

Jeremy Harmer descrie acest tip de așezare: „În multe săli din toată lumea, elevii stau în rânduri ordonate. Câteodată, scaunele lor au o măsuță din lemn pe unul din mânere pentru a servi la scris. Alteori, elevii au mese în fața lor. In fața unei astfel de săli, deseori pe o platformă înălțată stă profesorul (pentru a fi mai bine văzut de elevi)."[2]

Acest tip de așezare este foarte folositor atât pentru elevi, cât și pentru profesori. În primul rând, este mai ușor atât pentru profesori, care au o vedere amplă asupra elevilor, cât și pentru elevi, care pot vedea profesorii. În acest fel, profesorii pot să mențină contactul vizual cu elevii mai ușor. Alt avantaj este faptul că această aranjare ajută profesorii când doresc să țină o prelegere, de exemplu, sau când vor să arate elevilor o prezentare sau materiale video. De asemenea, rândurile ordonate sunt utile când profesorii dau elevilor materiale de muncă individuală. Aceasta înseamnă că profesorii pot fi siguri că elevii vor lucra singuri. Dacă doresc să testeze sau să evalueze elevii, profesorii pot fi siguri de faptul că evaluează munca fiecărui elev. În ceea ce privește așezarea în rânduri ordonate a elevilor, profesorii trebuie să țină cont de faptul că unii elevi vor sta în fața clasei, în timp ce alții vor sta în spate. Prin urmare, este foarte important ca profesorii să mențină implicarea tuturor elevilor în activitate. Aceasta înseamnă că ei nu ar trebui să pună întrebări doar elevilor din primele rânduri. Dacă profesorii au un număr mare de elevi în clasele lor, așezarea lor ordonată poate fi singura soluție.

Alte modalități de așezare a elevilor includ formele de cerc și de semicerc. Aceste tipuri de aranjare sunt possible când numărul elevilor din clasă este scăzut. Atunci când băncile elevilor sunt aranjate într-un cerc,

[2] Harmer Jeremy, *Cum să predăm engleza*. Pearson: Longman, 2007, 40.

profesorii stau de obicei lângă tablă. Ei aleg acest loc deoarece este mai puțin dominant. Dar și când băncile sunt așezate în formă de semicerc, profesorii stau de obicei lângă tablă, ceea ce înseamnă că stau la deschizătura semicercului. Aceste două tipuri de așezare a elevilor sunt foarte motivatoare pentru elevi. Acestea crează un mediu de învățare mai plăcut. Principalul motiv pentru aceasta este că aceste moduri de așezare crează un sentiment de egalitate, care nu poate fi găsit atunci când profesorii stau în fața clasei, iar elevi sunt așezați în rânduri ordonate. Alt avantaj al acestor aranjamente este faptul că elevii se pot vedea unul pe altul. În acest fel, elevii pot comunica în mod non-verbal între ei. Când aceștia stau în rânduri ordonate, elevii trebuie să se întoarcă pentru a-și vedea colegii. Acest lucru poate crea o întrerupere și poate cauza zgomot.

Profesorii pot de asemenea să își așeze elevii la mese separate. Ei pot aranja mesele în grupuri mici; în acest fel, profesorii se pot plimba printre elevi și pot să îi ajute când au nevoie. Când se folosește acest tip de aranjament, catedra profesorului se află de obicei în colț. Acest tip de așezare este folositor pentru profesori, deoarece aceștia pot da elevilor diferite sarcini sau pot ajuta un grup în timp ce restul grupurilor continuă să lucreze. Este de asemenea avantajos deoarece profesorii pot împărți sarcini colaborative elevilor, aceastea fiind mai ușor de rezolvat deoarece așezarea băncilor permite colaborarea dintre elevi.

Profesorii ar trebui să fie atenți la faptul că ar putea întâlni dificultăți în așezarea elevilor. Cu alte cuvinte, ar putea exista elevi care nu vor să stea cu anumiți colegi sau, din contră, elevi care vor să stea doar cu anumiți colegi, care sunt de obicei prietenii lor.

Alte două tipuri de așezare a elevilor sunt cele de gen culoar sau stadion. În ceea ce privește primul tip, băncile elevilor sunt impărțite în două rânduri așezate față în față. Profesorul folosește culoarul dintre bănci pentru a ține lecția. Tipul stadion este o variație a configurației cu rânduri clasice. Aici, băncile elevilor sunt împărțite în grupuri, toate fiind întoarse cu fața în aceeași direcție. Aceste tipuri de aranjamente sunt utile în cazul prelegerilor.

Figura 1 reprezintă diferitele tipuri de așezare a băncilor.

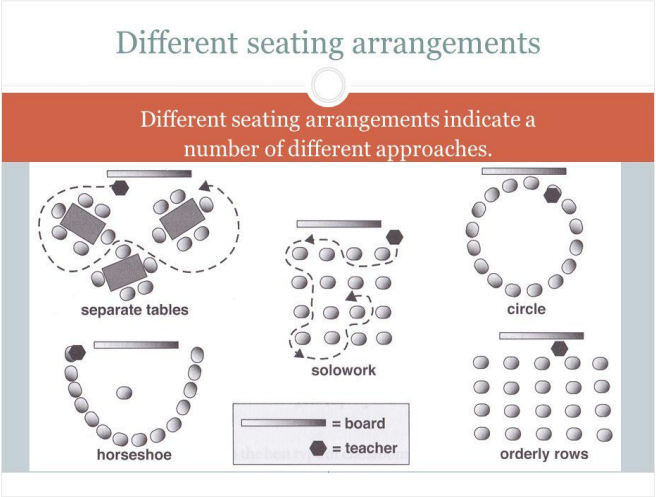

Fig. 1. Așezarea băncilor
(https://mind42.com/mindmap/05b87061-b3d7-46c6a7cc05e1eb57ce38?rel=pmb)

În decursul unei săptămâni, unui semestru sau unui an, profesorii pot folosi diferite tipuri de așezare a băncilor. Ei pot alege modul potrivit, în funcție de vârsta și nivelul elevilor, dar și în funcție de lecția pe care doresc să o predea. Profesorii ar trebui să fie atenți când aleg un aranjament al băncilor pentru clasă. În primul rând, ei trebuie să decidă dacă lecția se dorește a fi făcută în jurul profesorului sau al elevului. Dacă intenționează să predea o lecție în care atenția trebuie să fie asupra profesorului, este sfătuit să se folosească următoarele aranjamente: rânduri ordonate, culoar sau stadion. În acest fel, toți elevii pot vedea profesorul sau tabla. Totuși, dacă în lecția care urmează a fi predată, atenția trebuie îndreptată asupra elevilor, atunci profesorii pot folosi alte aranjamente ale băncilor. Ar putea ruga elevii să stea în cerc sau semicerc, sau le-ar putea plasa băncile în grupuri mici. În acest fel, ei ar putea ajuta elevii sau ar putea să le dea sarcini individuale.

În ceea ce privește munca elevilor, ei pot fi rugați să lucreze atât singuri, cât și în grupuri sau perechi. După cum Jeremy Harmer scrie în cartea sa: „Predarea la întreaga clasă ajută la formarea spiritului clasei, acel sentiment că toți sunt implicați, împreună. Este foarte potrivit pentru prelegeri, explicații și controlul asupra situației.”[3]

[3] Harmer Jeremy, *Cunoștințe esențiale ale profesorului.* Pearson: Longman, 2012, 150.

Activitățile privind întreaga clasă oferă elevilor mai puține șanse de a comunica, decât munca în perechi sau grupuri. În timpul acestor feluri de activități, oportunitățile individuale sunt mai scăzute decât în alte tipuri de muncă. Chiar dacă unii elevi au oportunitatea de a aduce contribuții individuale lecției, vorbirea în fața clasei poate fi prea solicitantă pentru ei.

Dacă profesorii doresc să țină o lecție mai interactivă, ei ar trebui să apeleze la munca în echipă sau perechi, în locul activităților cu clasa întreagă. Ambele tipuri de muncă cer cooperare între elevi. Fie că au de făcut o compunere, de jucat pe roluri sau de a căuta informații pe internet, când elevii lucrează în grupuri sau perechi, profesorii le pot da sarcini care trebuie rezolvate împreună. Aceste tipuri de activități oferă elevilor mai mlte șanse de a participa în mod activ la oră. Alt avantaj este faptul că oferă elevilor un anumit grad de independență. Unul dintre motivele pentru aceasta este că profesorul nu poate să observe tot timpul ce face un grup, deci elevii vor fi nevoiți să ia decizii de studiu pe cont propriu.

Există anumite aspecte la care trebuie să fie atenți profesorii când cer elevilor să lucreze în grupuri sau perechi. De exemplu, ar putea fi elevi care nu doresc să lucreze cu cineva din grupul lor sau, din contră, ar putea fi câțiva elevi dominanți care preiau controlul asupra activității fără a li se fi cerut acest lucru. Pentru a evita aceste situații, profesorii ar trebui să le ceară elevilor să se împartă singuri și să dea fiecărui elev o sarcină specifică. În acest fel, ei se pot asigura că toți elevii vor fi implicați în activitate.

Munca între clase este un alt fel de a grupa elevii. În acest caz, profesorii își unesc clasele, iar elevii trebuie să lucreze împreună. Profesorii pot decide să unească clase de același nivel sau, din contră, ar putea uni clase de nivele diferite. În cazul acesta din urmă, profesorii vor cere elevilor să își ajute colegii și să lucreze împreună. Jeremy Hamer scrie în cartea sa: „Interacțiunile între clase sunt foarte bune pentru studii, discuții, prelegeri sau prezentări. Acest tip de organizare durează mai mult până se concretizează, dar, într-un final, poate oferi elevilor un sentiment de satisfacție."[4]

De asemenea, profesorii trebuie să posede încă o calitate, și anume *flexibilitatea*. Profesorii trebuie să aibă șansa de a decide cum vor să își așeze elevii. Este important să se ia această decizie, așa cum s-a menționat mai sus, pe baza tipului de lecție pe care vor să o predea, a nivelului elevilor, a vârstei lor și, desigur, când este posibil, pe baza preferințelor acestora. Profesorii ar putea să schimbe modul de așezare în fiecare săptămână, de exemplu. În acest fel, ei vor face locul de studiu mai plăcut și interesant

[4] Harmer Jeremy, *Cum să predăm engleza*. Pearson: Longman, 2007, 44.

pentru elevii lor. Profesorii ar trebui să dea dovadă de flexibilitate când vine vorba de alegerea tipului de muncă pe care o desemnează elevilor. Profesorii ar trebui să decidă dacă vor ca studenții lor să lucreze în perechi, pe grupe sau individual. Munca individuală este utilă atunci când elevii trebuie să acumuleze cunoștințe, pe când munca pe grupe sau în perechi este mai folositoare când se dorește ca elevii să participe la sarcini comunicative.

Pe de altă parte, munca individuală ajută elevii să lucreze individual, în ritmul si timpul lor, însă atunci când trebuie să lucreze singuri, elevii se vor concentra pe nevoile personale și progresul propriu.

Cu alte cuvinte, profesorii ar trebui să se decidă ce tip de așezare și ce tip de sarcini sunt cele mai potrivite într-un anumit moment, la o anumită lecție și pentru un anumit grup de elevi. Pentru a lua cea mai bună decizie, după cum a fost menționat, profesorii ar trebui să ia în considerare nivelul elevilor și, desigur, nevoile acestora în ceea ce privește acumularea de cunoștințe.

III. Administrarea clasei în România

Pentru a înțelege cum este simțit adevăratul învățământ în România și pentru a servi ca parte practică a acestui studiu, am decis să facem un chestionar. Toate întrebările sunt legate de administrarea clasei în general. Prima dată, am decis să cerem părerile altor profesori. Așa că, acest chestionar a fost aplicat unor profesori din toată țara. Acesta este chestionarul care a fost aplicat unui număr de 91 de profesori.

Administrarea clasei

1. De cât timp predați?
2. Ce materie predați?
3. La ce nivel predați?
a. școală primară b. gimnaziu c. liceu
4. La ce nivel vă place să predați??
a. școală primară b. gimnaziu c. liceu
5. La ce nivel considerați că este mai ușor de predat?
a. școală primară b. gimnaziu c. liceu
6. Cu ce dificultăți vă puteți întâlni când predați la o școală primară? (Menționați cel puțin 3)
7. Cu ce dificultăți vă puteți întâlni când predați la o școală gimnazială? (Menționați cel puțin 3)
8. Cu ce dificultăți vă puteți întâlni când predați la un liceu? (Menționați cel puțin 3)
9. Ați prefera să folosiți metode de învățământ tradiționale sau moderne?

10. Ce fel de metode de predare-învățământ-evaluare preferă elevii dumneavoastră?
a. metode tradiționale b. Metode moderne
11. Elevii dumneavoastră preferă:
a. munca individuală b. Munca de grup
12. Ce fel de așezare a băncilor credeți că este cel mai eficient?
13. Ce credeți că le este cel mai greu elevilor dumneavostră?
a. să înțeleagă o lecție nouă b. Să își facă temele c. să aplice ce au învățat
14. Credeți ca temele pentru acasă sunt folositoare?
a. Da b. Nu
15.Credeți că este folositor să vă planificați lecțiile?
a .Da b. Nu
16. Ce stagiu al planificării lecțiilor îl găsiți cel mai dificil?
a. a găsi și alege activități b. a stabili obiective c. estimarea timpului necesar pentru fiecare activitate
17. Care este metoda dumneavoastră preferată de predare?
18. Ce metodă de predare credeți că este cea mai folositoare?
19. Ce metodă de evaluare preferați?
20. Ce metodă de evaluare credeți că e cea mai folositoare??
21. Ce atitudine credeți că ar trebui să aibă profesorii pentru o bună administrare a clasei?

După cum a fost menționat, chestionarul a fost aplicat la 91 de profesori din diferite județe. Acești profesori au predat mai mulți ani, de la un an până la 45 de ani. De asemenea, 35 dintre profesorii care au răspuns la chestionar predau la școli primare și ceilalți la școli gimnaziale și licee. Cât despre materiile la care predau, 10 predau limba și literatura română, 6 predau matematică, 6 predau engleză, 6 predau franceză, 3 predau istorie, 2 predau geografie, 4 predau fizică, 5 predau chimie, iar 4 biologie. O persoană predă arte, 3 predau informatică, 4 predau educație fizică, o persoană predă educație tehnologică și o persoană predă religie.

Din cauza faptului că unele întrebări pot avea răspunsuril multiple, procentajul întrebării nr. 3 este după cum urmează: 45,5% din cei care au răspuns la chestionar predau la o școală primară, 50% din ei la o școală gimnazială și 21,6% din ei predau la liceu. Acest rezultat este o consecință a faptului că un profesor poate preda atât la o școală primară cât și la una gimnazială, sau por preda la școli gimnaziale și licee.

În ceea ce privește nivelul de studii preferat, 43,2% preferă să predea la școli primare, 42% preferă să predea la școli gimnaziale, iar doar 22,7% preferă să predea la liceu. Chiar și așa, 43,5% din profesorii care au răspuns consideră că este cel mai ușor să predea la liceu. Doar 38,6% cred că

predarea în școlile gimnaziale este cea mai ușoară și 22,7% cred că predarea în școlile primare este cea mai ușoară.

Următoarea întrebare cere ca profesorii să enumere cel puțin trei dificultăți întâmpinate când se predă la elevi mici, și anume cei din școlile primare. Profesorii au găsit câteva dificultăți. De exemplu, au spus că un număr mare de elevi poate fi o problemă, de asemenea, comportamentul indisciplinat și pierderea atenției elevilor. Alte greutăți pe care le-au enumerat au fost cantitatea vastă de materie pe care trebuie să o învețe elevii, lipsa de motivație a elevilor și lipsa de materiale. Lipsa de interes din partea părinților, marea cantitate de documente care trebuie completate de către profesori și faptul că unii elevi nu merg la grădiniță sunt alte dificultăți observate de către profesori. De asemenea, profesorii au declarat și alte greutăți, printre acestea numărându-se: comportament disruptiv, o programă neadaptată nevoilor elevilor, ore simultane, absenteism, elevi cu nevoi educaționale speciale, atitudinea neadecvată a părinților privind școala, plictiseala elevilor și interesul lor în joacă, dar și schimbările constante din sistemul educațional.

Când au fost întrebați despre dificultățile întâlnite la școlile gimnaziale, profesorii au răspuns că ei cred că lipsa de interes a elevilor, indisciplina, violența fizică și verbală, obrăznicia și interesul scăzut în activitățile școlare sunt principalele greutăți întâlnite. Mai mult decât atât, programa amplă, lipsa de materiale didactice și faptul că școlile nu dispun de aparate tehnologice sunt, de asemenea, motive pentru care profresoriii cred că e dificil de predat la școli gimnaziale. În plus, profesorii sunt de părere că atitudinea părinților vis-a-vis de școală, cantitatea enormă de documente de completat, iresponabilitatea elevilor și numărul care crește în fiecare an dintr-o clasă sunt de asemenea câteva dintre dificultățile care împiedică profesorii să ofere elevilor posibilitatea de a progresa. Absenteismul elevilor, lipsa lor de atenție și faptul că profesorii trebuie să întrerupă lecția pentru a face observație anumitor elevi sunt alte probleme întâlnite de profesori. De asemenea, neasimilarea deprinderilor minime în școlile primare, numărul redus de ore pentru o materie școlară și lipsa lecțiilor practice sunt și ele greutăți întâlnite de profesori. Pentru a aprofunda și mai mult analiza, profesorii au spus de asemenea că interesul elevilor în a petrece tot mai mult timp pe internet și timpul redus alocat învățării au fost alte probleme pe care le-au întâlnit în școlile gimnaziale. Altă dificultate majoră este faptul că elevilor le este permis să meargă la liceu neținând cont de nota luată la evaluarea din clasa a 8-a. Alte dificultăți sunt cele legate de vârsta elevilor, însemnând dorința elevilor de a fi independenți și alte probleme ce apar la

vârsta lor. Tinerii adolescenți acceptă cu greu comparațiile cu alți elevi, în special dacă aceste comparații vin din partea profesorilor.

Cât despre problemele din liceu, profesorii au descoperit o gamă variată de dificultăți cu care se pot întalni. De exemplu, profesorii spun că atitudinea elevilor vis-a-vis de școală este o mare problemă. Elevii prezintă lipsă de interes, lipsă de respect, lipsă de motivație și comportamente deranjante. După cum a mai fost menționat, din cauza faptului că elevii sunt admiși la liceu cu o notă proastă, acest lucru reprezintă o problemă deoarece elevii prezintă o mare lipsă de cunoștințe. Altă problemă, în ceea ce privește elevii, este faptul că ei pot alege greșit opțiunile pentru licee. Pe de altă parte, există elevi care își îndreaptă atenția doar asupra învățarea materiilor la care vor fi evaluați la sfârșitul anilor de liceu. Alți profesori spun că ei întâlnesc elevi care chiulesc de la ore, care fumează sau care nu sunt deloc interesați de școală. Absenteismul și abandonul școlii sunt alte probleme pe care le întâlnesc profesorii care predau la liceu. Lipsa de materiale, programa aglomerată și lipsa de lecții practice sunt de asemenea probleme întâlnite de profesori în licee. Lipsa de concordanță dintre ceea ce învață elevii și ceea ce trebuie să știe aceștia pentru a găsi o slujbă bună este o problemă majoră în licee. Profesorii de liceu spun că altă problemă este atitudinea părinților vis-a-vis de școală. Există elevi ai căror părinți nu se implică în viața lor școlară și există părinți care au așteptări prea mari de la copiii lor fără a se implica ei înșiși. O ultimă problemă este faptul că elevii nu se supun regulilor școlii și aceste reguli nu sunt aplicate corect.

Numărul 8 întreabă profesorii ce tipuri de metode preferă. 89,8% au spus că preferă metode moderne de predare, în timp ce 45,5% au spus că preferă metodele tradiționale. Acest procentaj arată faptul că unii profesori preferă ambele tipuri de predare. 90,9% din profesori au spus că elevii lor preferă metodele moderne și 26,1% au spus că aceștia preferă metodele tradiționale. Acest lucru înseamnă de asemenea că sunt elevi care preferă ambele tipuri de învățământ.

În ceea ce privește tipul de muncă, 89,96% din profesori au declarat că elevii lor preferă munca pe grupe sau perechi. Un număr scăzut de profesori au spus că elevii lor preferă munca individuală.

Profesorii au fost întrebați de asemenea ce tip de așezare a băncilor cred că este cel mai avantajos. Majoritatea au răspuns că ei preferă să îi așeze pe elevi în grupuri. Alții au spus că preferă să îi așeze în semicerc sau cerc. Sunt de asemena profesori care preferă ca elevii lor să fie așezați în rânduri ordonate, sau care preferă ca elevii să stea în bănci individuale. Profesorii spun de asemenea ca ar trebui să le permitem elevilor să aleagă cum să fie așezați. Alții spun că profesorii ar trebui să țină cont de nevoile elevilor sau

de interesul acestora în materie. Mai există și alte opțiuni: un elev cu rezultate bune împreună cu un elev cu rezultate mai puțin bune. Sunt profesori care susțin că este important cum sunt așezați elevii și alții care cred că ar trebui să alegem așezarea potrivit activității ce urmează a fi făcută.

Când profesorii au fost întrebați ce cred că li se pare cel mi greu elevilor, 64,8% au răspuns că elevii lor cred că este greu să aplice ce au învățat, 40% au spus că temele sunt cele mai dificile pentru elevi, iar doar 5,7% consideră că elevilor le este dificil să înțeleagă lecția. 86% din profesori consideră că temele sunt importante și folositoare pentru elevi. Totuși, 17% consideră că temele nu sunt folositoare elevilor. După cum reiese din procentaje au existat de asemenea profesori care au fost de acord cu ambele variante.

În ceea ce privește planificarea, 70,5% din profesori cred că este utilă și importantă. Când își planifică lecțiile, 40,9% cred că este dificil să estimeze durata activităților, 26,1% cred că stabilirea obiectivelor este cea mai grea parte iar 42% cred că selectarea activităților este cel mai dificil de făcut. Acest procentaj arată de asemenea că unii profesori găsesc mai mulți factori dificili când își planifică lecțiile.

Profesorii preferă diferite metode de predare. Printre metodele pe care le-au scris se află următoarele: discuția, conversația, explicația, dezbaterea și demonstrația. Alții spun că preferă metode cum ar fi: turul galeriei, brainstorming, gândirea critică, pălării gânditoare, explozii stelare, cubul, inteligențe multiple, mozaicul sau Știu/Vreau să știu/Am învățat. Există de asemenea profesori care preferă metode ca și: investigația sau învățarea prin descoperire. Majoritatea profesorilor au dat exemple de tehnici moderne de predare. Când au fost întrebați ce metodă cred că este cea mai avantajoasă, ei au răspuns că toate metodele moderne sunt avantajoase, depinzând de tipul de lecție care trebuie predată. Au dat exemple ca: demonstrația, investigația, dezbaterea, conversația, învățarea prin cooperare. În general, profesorii au spus că ei consideră că cele mai avantajoase metode sunt cele care ajută elevii să se implice în lecție. (din nou, doar metodele moderne au fost date ca exemplu)

Mergând mai departe cu analiza, profesorii preferă diferite metode de evaluări. Unii dintre ei consideră că evaluarea constantă este importantă, alții preferă evaluarea sumativă, iar alții preferă să le ceară elevilor să aplice ce au învățat. Testele scrise și portofoliile sunt preferate de majoritatea profesorilor.

Când au fost rugați să numească cea mai eficientă metodă de evaluare, majoritatea profesorilor au răspuns că testele scrise sunt cele mai eficiente. Totuși au existat câțiva profesori care au fost de părere că aplicarea a ceea ce a fost învățat este cea mai importantă.

Ultima întrebare adresată profesorilor a fost să definească cea mai bună atitudine pentru o administrare a clasei eficientă. Ei au spus că pentru a îndeplini aceasta, profesorii trebuie să aibă o atitudine pozitivă, dar autoritară. Alții au spus ca profesorii ar trebui să fie relaxați și democratici. Pentru alții, comunicarea și colaborarea sunt foarte importante. Alții cred că dreptatea și aptitudinile bune de organizare sunt calități care ar trebui să le posede profesorii. Dăruirea, răbdarea și toleranța sunt de asemenea calități de care trebuie profesorii să dea dovadă pentru o eficientă administrare a clasei. De asemenea, empatia și obiectivitatea sunt alte aspecte importante pentru profesori. Alți profesori cred că ar trebui să putem să ne adaptăm unei anumite situații și ar trebui să fim deschiși la schimbare. Profesorii ar trebui de asemenea să cunoască nevoile elevilor în ceea ce privește studiul și ar trebui să le încurajeze progresul. Alt aspect important este de a avea o relație bună cu familia elevului. Nu în ultimul rând, profesorii ar trebui să dea dovadă de decență, să se țină de cuvânt și să se asigure că există înțelegere și respect reciproc.

Concluzii

Profesorii sunt de părere că elevilor li se pare cel mai greu să aplice ce au învățat în viața de zi cu zi. Profesorului îi revine datoria de a găsi cea mai bună modalitate de a depăși toate defectele descoperite/mărturisite în acest mic chestionar. Ei cred că planificarea lecțiilor este importantă, deci trebuie să găsească soluții la toate obstcolele care împiedică elevul să primească cea mai bună educație.

Potrivit studiului, pentru o bună administrare a clasei, profesorii trebuie să fie pozitivi, communicativi și înțelegători dar și puțin autoritari când este necesar. Atenția la nevoile elevilor și încurajarea progresului lor ar putea fi soluțiile la toate dezavantajele prezentate. Ultimul, dar nu cel din urmă, respectul reciproc dintre elevi, profesori și părinți ar putea face mediul nostru educațional mai plăcut și mai plin de satisfacții pe viitor.

Bibliografie

Harmer, J, Essential Teacher Knowledge-core concepts in English language teaching, Pearson Education Limited, 2012.

Harmer, J, How to Teach English, Pearson Longman, 2007.

Harmer, J, The Practice of English Language Teaching, Pearson ELT, 2007.

Hughes, A, Testing for Language Teachers , Cambridge University Press, 2002.

Moon, J, Children Learning English, MacMillan, 2005.
Scrivener, J, Learning Teaching, MacMillan, 2010.
Woodward, T, Planning Lessons and Courses, Cambridge University Press, 2001.
Dudeney, G and Hockly N, How to Teach English with Technology, Pearson Longman, 2007.

Surse Internet

https://en.oxforddictionaries.com/definition/teacher (ultima accesare în 4 aprilie, 2017).
http://www.cambridge.org/elt/blog/2014/08/13/use-coursebooks-art-pedagogy/ (ultima accesare în 17 iunie, 2017).
http://tutorials.istudy.psu.edu/testing/testing2.html (ultima accesare în 18 iunie, 2017).

Partea II. Cultură

Idei pedagogice inovatoare în opera lui Ștefan Bârsănescu

Sorin Bulboacă
Universitatea de Vest "Vasile Goldiș" din Arad

Abstract:
Ştefan Bârsănescu was a correspondent member of the Romanian Academy, a Romanian pedagogue and essayist, member of the Chicago Savings Association (USA). His scientific work accounts for more than 30 volumes and over 500 articles published in the country and abroad. Stefan Barsanescu attended seminar studies in Buzau and university studies in Iasi, obtaining a law degree in 1919 and then in philosophy in 1921. He later studied in Germany, obtaining the title of doctor on Emil Boutroux, his life, opera and philosophy. His teaching in Iasi includes periods of activity as an assistant at the Department of Psychology of the University of Iasi, then as director of the Normal School of Boys "Vasile Lupu" in Iasi. In 1933, he became a professor at the Pedagogical Department of the University of Iasi. Stefan Bârsănescu's scientific works covers fundamental themes in education sciences - general pedagogy, history of pedagogy, pedagogy of culture, pedagogical epistemology. Stefan Barsanescu, a disciple of Eduard Spranger, is the most important Romanian representative of the Pedagogy of Culture. From this perspective, the purpose of education is the cultural personality, characterized by the mastery of a wide circle of knowledge, the ability of man to devote himself to good, truth, beauty, and to create cultural values. The concept of cultural personality included moral personality. Truth, good and beauty are eternal values beyond time and space.

Keywords: pedagogy; culture; ideas; school; purpose of education.

I. Introducere

Articolul își propune să evidențieze contribuția majoră a operei pedagogice a profesorului Universității din Iași, Ștefan Bârsănescu, la dezvoltarea învățământului pedagogic din România, în secolul XX, precum și ideile inovatoare în domeniul științelor educației care l-au singularizat în epocă, idei fecunde care își păstrează valoarea și astăzi, integrându-se în contextul noilor tendințe pedagogice din Europa în perioada interbelică. Abordarea noastră nu este una exhaustivă, imposibilă în câteva pagini, dar intenționăm să prezentăm biografia intelectuală a profesorului Ștefan Bârsănescu, opera pedagogică și istorică, dar mai ales noile idei pedagogice care au influențat școala românească și învățământul superior românesc în veacul al XX-lea.

II. Biografia intelectuală și opera pedagogică

Ştefan Bârsănescu s-a născut la 17 februarie 1895 în comuna Vipereşti, jud. Buzău. A urmat şcoala primară în localitatea natală, apoi Seminarul Teologic din Galaţi (1908-1916). Învățământul superior îl urmează la Universitatea "Al. I. Cuza" din Iaşi, obţinând licenţa la Facultatea de Drept (1919) şi la Facultatea de Istorie şi Filozofie (1921), ca student al unor mari profesori precum Garabet Ibrăileanu, Alexandru Philippide, Mihai Ralea, Petre Andrei, Dimitrie Gusti, Matei Cantacuzino, Ion Petrovici, Constantin Fedeleş. Și-a susținut doctoratul în anul 1925, la Iași, în filosofie și pedagogie. A , obţinut titlul de doctor cu teza *Emil Boutroux, viaţa, opera şi filozofia sa*[1].

S-a perfecționat ca pedagog, absolvind cursuri postuniversitare în domeniul științelor educației la Universitatea din Berlin și întreprinde călătorii de studii la Jena, München (Germania) şi Hilleröd (Danemarca), cunoscând diverse sisteme de educație din spațiul Europei centrale și nordice. A audiat la Berlin cursurile lui Eduard Spranger, de a cărui concepție a fost infleunțat. S-a remarcat ca pedagog si eseist român, devenind membru al Asociaţiilor Savanţilor Celebri din Chicago (SUA). Opera sa ştiinţifică însumează peste 30 de volume, 17 manuale pentru învățământul primar, gimnazial şi liceal şi peste 500 de articole publicate în ţară şi peste hotare. În anii 1929-1931 a participat la activităţile educative desfăşurate de Zentral Institut fur Erziehung und Unterricht din Berlin, conduse de H. Nohl şi L. Pallat. Ștefan Bârsănescu era conectat la noile idei și abordări ale pedagogilor europeni din perioada interbelică (H. Nohl, L.

[1] Sorin Bulboacă, *Istoria pedagogiei*. Arad: Vasile Goldiș University Press, 2011, 76-77.

Pallat, E. Spranger, Th. Litt, M. Ettlinger, E. Krieck, A. Liebert, E. Durkheim, G. Gentile, G. ombardo-radice etc.)[2].

Cariera didactică a pedagogului ieşean cuprinde perioade de activitate ca asistent la Catedra de Psihologie a Universităţii din Iaşi, apoi ca director al Şcolii Normale de băieţi "Vasile Lupu" din Iaşi, între 1926-1928. A condus Școala Normală într-un spirit nou, înființând biblioteci de clasă, reorganizând și modernizând biblioteca școlii, organizând excursii școlare etc.[3]

A parcurs toate etapele carierei didactice universitare, de la treapta de asistent la cea de profesor. La Universitatea din Iași, în epoca interbelică, a cercetat cu studenții diferite domenii din psihologie (psihologia vârstelor, psihologie aplicată), făcând studii indispensabile pentru un pedagog[4]. Din 1933, după pensionarea pedagogului I. Găvănescul, devine, prin concurs, suplinitor de profesor la Catedra de Pedagogie a Universităţii din Iaşi, profesor titular din 1937, instituție de învățământ la care a predat până la pensionare (1965). Opera sa științifică însumează peste 30 de volume şi peste 500 de articole publicate în țară și peste hotare. Devine **membru corespondent al Academiei Române** (1963).

Când la sfârșitul anului 1947, s-a pus problema desființării Facultății de Teologie din cadrul Universității din Iași, care funcționa la Suceava, pe motiv că din rândurile studenților teologi s-au recrutat cei mai mari asasini legionari, profesorul Ștefan Bârsănescu s-a opus, deși își risca cariera universitară, poate chiar libertatea. Conform opiniei lui Ștefan Bârsănescu, Facultatea de Teologie trebuia să rămână în cadrul Universității din Iași, iar teama că ar fi un factor de agitație era neîntemeiată[5]. El aducea argumente de ordin pedagogic și cultural, precizând că tinerii din Moldova, Bucovina și chiar Dobrogea nu aveau unde să își facă educația teologică. Integrarea Facultății de Teologie în cadrul Universității din Iași ar contribui la lărgirea orizontului cultural al studenților teologi, prin contactul cu studenții celorlalte facultăți, prin frecventarea unor cursuri umaniste etc. Nu a avut câștig de cauză deoarece prin *Legea 87 pentru raționalizarea învățământului*

---

[2] Heinz Brandsch, *Pedagogi români contemporani*, în româneşte de V. Beneş. Cluj: Editura revistei Satul şi şcoala, 1938, 111.

[3] Heinz Brandsch, *Pedagogi români contemporani*, în româneşte de V. Beneş. Cluj: Editura revistei Satul şi şcoala, 1938, 113.

[4] Heinz Brandsch, *Pedagogi români contemporani*, în româneşte de V. Beneş, Cluj: Editura revistei Satul şi şcoala, 1938, 112.

[5] Mariana Momanu, *Educație și ideologie. O analiză pedagogică a sistemului totalitar comunist*. Iași: Editura Universității Al. I. Cuza, 2005, 183-184.

teologic universitar[6], Facultatea de Teologie Suceava a Universității Iași și Facultatea de Teologie din București formau o singură Facultate de Teologie în cadrul Universității București.

Profesorul Ștefan Bârsînescu s-a opus implementării pedagogiei sovietice în învățământul preuniversitar românesc precum și eliminării literaturii pedagogice occidentale, pe motiv că aceasta din urmă ar fi reacționară. Drept consecință, Ștefan Bârsănescu este eliminat pentru 4 ani din învățământul superior (**epurat),** prin decizia Ministerului Învățământului Public nr. 89477 din 15 octombrie 1951[7]. Fapt fără precedent, a fost înlăturat după începerea anului universitar, după doar câteva săptămâni de cursuri! A fost nevoit să lucreze un timp ca laborant la Politehnică (1952-1955), apoi la Institutul pentru Perfecționarea Personalului Didactic din Iași (1955-1956), după care a revenit la catedră, la Universitatea "Al. I. Cuza" (1956-1965).

Lucrările ştiinţifice ale lui Ştefan Bârsănescu acoperă tematici fundamentale în ştiinţele educaţiei – pedagogie generală, istoria pedagogiei, pedagogia culturii, epistemologie pedagogică și istoria învățământului din Țările Române în Evul Mediu și epoca modernă: *Fr. W. Foerster. Sinteză doctrinară-* 1926, *Viaţa, opera şi filosofia lui E. Boutroux-* 1927, *Clasa de elevi. Anchetă pedagogică-* 1928, *Misionarism şi concepţia despre lume la elevul seminariilor şi al şcolilor normale din România-* 1930, *Pedagogia pentru şcolile normale* – 1932, *Teoria categoriilor (Contribuţii cu privire la evoluţia sistemelor de categorii)-* 1932, *Școala germană, note și impresii* – 1933, *Reflexiuni de psihopedagogie criminală* – 1934, *Didactica pentru școalele normale și seminarii*– 1935, *Unitatea pedagogiei contemporane ca ştiinţă* – 1936, *Politica culturii în România contemporană- studiu de pedagogie* – 1937, *Tehnologia didactică* -1939, *Învățătorul român contemporan și destinul neamului-* 1939, *Istoria pedagogiei româneşti* – 1941, *Pedagogie practică* – 1946, *Pedagogie agricolă* – 1946, *Schola latina de la Cotnari. Biblioteca de Curte și proiectul de Academie al lui Despot Vodă-* 1957, *Academia domnească din Iași, 1714-1821* - 1962, *Dicționar de pedagogie contemporană* – 1969; *Pagini nescrise din istoria culturii românești. Sec. X-XVI* - 1971, *Educația, învățământul și gândirea pedagogică din România* - dicționar cronologic - 1978, în colaborare cu Florela Bârsănescu) și *Medalioane. Pentru o pedagogie a modelelor-* 1983, *Pedagogia, ca volumul XII din seria Istoria ştiinţelor în România- 1984*[8]. A elaborat cursuri litografiate pentru

[6] *Legea 87,* publicată în Monitorul Oficial, nr. 78/2 aprilie 1948.

[7] Mariana Momanu, *Educație și ideologie. O analiză pedagogică a sistemului totalitar comunist*. Iași: Editura Universității Al. I. Cuza, 2005, 190.

[8] Ermona Zaharian, *Pedagogia românească interbelică. O istorie a ideilor educative*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1971, 79–95;177–182.

uzul studenților, de *pedagogie* (vol. I- 560 pagini, vol. II- 300 pagini*)* și *didactică* (vol. I- 600 pagini).

În colaborare cu Radu Manoliu a publicat *Registrul individualității şcolarilor. Formular pedagogic şi administrativ-* 1933. Ștefan Bârsănescu și George Văideanu (un alt mare pedagog ieșean) au publicat în 1961 volumul *Educația estetică,* la vremea respectivă de mare noutate ca abordare pedagogică. A fost printre primii pedagogi din România și Europa care au înțeles și apreciat **cercetarea multidisciplinară în cadrul științelor educației și al științelor conexe** (ca de pildă sociologie și psihologia), susținând că viitorul aparține interdisciplinarității, deschizând în 1971 un drum fecund, valorificat în România mai ales după 1990[9]. Ștefan Bârsănescu pleda pentru **formarea unor echipe mixte de cercetători** din domeniul pedagogiei, sociaologiei, psihologiei etc. S-a referit și la rolul jucat major jucat de anumite personalități în epoca în care au trăit, recenzând opera marelui istoric A.D. Xenopol[10].

De asemenea, profesorul Ștefan Bârsănescu a făcu parte din colectivul de cadre universitare care au alcătuit *Dicționarul de pedagogie*[11], apărut sub egida Institutului de Cercetări Pedagogice și Psihologice, în 1979, o lucrare de referință, care include categorii fundamentale, noțiuni, principii, metode, forme de organizare, orientări, curente și mișcări mai importante din domeniile educației, învățământului, a științelor pedagogice. Ştefan Bârsănescu a fost şi a rămas cel mai remarcabil istoric al educaţiei şi pedagogiei, prin lucrarea din 1941 oferind **prima sinteză a istoriei pedagogiei româneşti**. Considera că popoarele se prezintă în arena mondială prin calitatea studiilor istorice, care sunt o mărturie a nivelului cultural atins de o colectivitate umană. A decedat la 5 noiembrie 1984.

III. Idei pedagogice inovatoare

Ştefan Bârsănescu este, incontestabil, prin *Politica culturii în România* (Iaşi, 1937; reeditare Editura Polirom, Iaşi, 2003), așa cum subliniază Carmen Crețu, întemeietorul unui nou domeniu de cercetare în România – **a politicii**

---

[9] Ștefan Bârsănescu, "Pedagogia și sociologia în cercetarea multidisciplinară", în *Cercetările multidisciplinare şi interdisciplinare. Originea, dezvoltarea şi perspectivele lor*. Lucrările sesiunii ştiinţifice a Academiei R.S.R. din 5–7 aprilie 1971, coord. Pavelescu Dan. București: Editura Academiei RSR, 1972, 112-145.

[10] Ștefan Bârsănescu, "A.D. Xenopol și problema personalității în istorie", în *A. D. Xenopol. Studii privitoare la viaţa şi opera sa*, coordonatori Boicu Leonid şi Zub Alexandru. București: Editura Academiei RSR, 1972, 133–137.

[11] ****Dicționar de pedagogie*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1979.

educației- fiind unul dintre primii teoreticieni și metodologi ai domeniului din lume[12]. Ștefan Bârsănescu, în urma analizei politicilor culturale ale statului român în deceniile trei și patru ale sec. XIX, evidențiază faptul că nu se poate vorbi de coerență în ceea ce privește politica culturală în România, ci de o lipsă de unitate, o legislație care se schimbă de la un guvern la altul[13]. Politica educației era concepută ca o politică a instrucției, lipsind viziunea de ansamblu, manifestându-se reduse preocupări pentru creație și propagarea culturii.

În lucrarea sa, *Conceptul educației în publicistica pedagogică actuală*[14], Ștefan Bârsănescu a lărgit sensurile conceptului de educație, ajungând la formularea că noua educație în pedagogia românească trebuie definită cu un proces complex pentru realizarea (formarea) elevilor români ca oameni de cultură. În perioada interbelică, Ștefan Bârsănescu a realizat numeroase cercetări de psihologie școlară, publicând în diverse reviste o serie de studii ca rezultat al propriilor sale observații științifice și anchete: *Vocabularul, limbajul și lumea de iamgini la copilul rural*[15], *Jocul și munca în viața copilului rural*[16], *Fenomenul religios la puberul rural*[17]. și *Viața socială a copilului rural*[18].

Din perspectiva lui ștefan Bârsănescu, orice lecție ar trebui să se deruleze în câteva etape esențiale: pregătirea dispoziției școlarilor și îndrumarea puterii lor de cunoaștere asupra obiectului lecției; comunicarea cunoștințelor noi sau prezentarea obiectului în vederea perceperii lui; prelucrarea cunoștințelor obținute sau aprofundarea lor- operația analitică; generalizarea, sistematizarea sau recapitularea și valorificarea cunoștințelor în practică și aplicarea lor[19].

---

[12] Carmen Crețu, *Politici educaționale*. Iași: Editura Universității Al. I. Cuza, 2003, 19.

[13] Ștefan Bârsănescu Politica culturii în România contemporană – studiu de pedagogie. Iași: Editura Terek, 1937, 350-351.

[14] Ștefan Bârsănescu, *Conceptul educației în publicistica pedagogică actuală (cursuri libere de vară),* Soroca: Litvac, 1935, 21-28.

[15] Ștefan Bârsănescu, "Vocabularul, limbajul și lumea de imagini la copilul rural.", *Anuarul Școlii Normale Vasile Lupu,* 3(1929): 170-193.

[16]Ștefan Bârsănescu, "Jocul și munca în viața copilului rural.", *Minerva.* II, nr.3 (1929): 92-106.

[17]Ștefan Bârsănescu, , "Fenomenul religios la puberul rural.", *Minerva* III, nr.3 (1930): 115-129.

[18] Ștefan Bârsănescu, Viața socială a copilului rural.", *Anuarul Școlii Normale Vasile Lupu*, nr. 4 (1929): 70-93.

[19] Heinz Brandsch, *Pedagogi români contemporani*, în românește de V. Beneș. Cluj: Editura revistei Satul şi şcoala, 1938, 126.

Problema tipurilor de lecție a fost abordată în volumul referitor la *Tehnologia didactică* din 1939. În opinia lui Ștefan Bârsănescu, există **3 tipuri principale de lecții**: lecții în care, pe prim plan, apare **transmiterea culturii**; lecții în care se accentuează **trăirea ideilor**, manifestarea sentimentului de iubire și admirație pentru valorile spirituale și lecții care urmăresc, în primul rând, **formarea capacității de lucru a elevilor**, în vederea unei creații culturale valoroase[20]. Este pentru prima dată, în 1939, când un pedagog român, utilizează în literatura de specialitate, **conceptul de tehnologie didactică**, devenit așa de frecvent peste câteva decenii.

În 1969, Ștefan Bîrsănescu a coordonat un manual de *Istorie pedagogiei* (în colaborare cu cu Silvia Cernichevici, Octavian Ionescu, Mioara Cimpoieș și Ion Gheorghe Stanciu), destinat în primul rând studenților de la institutele pedagogice de doi ani (dar și elevilor de la liceele pedagogice), o lucrare remarcabilă, care în 335 de pagini, prezintă evoluția pedagogiei universale și românești, din antichitate până în secolul XX[21]. A explicat, pentru prima dată, importanța studierii disciplinei *Istoria pedagogiei* în învățământul pedagogic preuniversitar și în cadrul Institutelor pedagogice. Istoria pedagogiei îi ajută pe viitorii dascăli să cunoască aspectele progresiste ale teoriei despre educației care se dezvoltă în contextul evoluției ascendente a societății, să înțeleagă și să își însușească ideile pedagogice care, având un caracter național, datorită valorii lor, sunt preluate și integrate în pedagogia universală[22].

A definit clar obiectul de studiu al disciplinei *Istoria pedagogiei*, care, din perspectiva sa, trebuie să se focalizeze asupra istoriei procesului instructiv-educativ (din antichitate până în contemporaneitate), să analizeze scopul, formele, principiile și tehnica educației, pe perioade și etape istorice, la nivel global și la diferite popoare[23]. Istoria pedagogiei studiază și **gândirea pedagogică**, de la formele cele mai simple de la observații și precepte populare, exprimate prin proverbe, până la teorii, sisteme și curente de idei pedagogice, de la idei deduse din mituri, filosofie, etică, psihologie,

---

[20] Ștefan Bârsănescu, *Tehnologia didactică*, (Iași: Editura Terek, 1939): 67-72.

[21] Ștefan Bârsănescu (coord.), Silvia Cernichevici, Octavian Ionescu, Mioara Cimpoieș, Ion Gheorghe Stanciu, *Istoria pedagogiei*, manual pentru liceele pedagogice și institutele pedagogice de 2 ani. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1969, 1-335.

[22] Ștefan Bârsănescu (coord.), Silvia Cernichevici, Octavian Ionescu, Mioara Cimpoieș, Ion Gheorghe Stanciu, *Istoria pedagogiei*, manual pentru liceele pedagogice și institutele pedagogice de 2 ani. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1969, 7.

[23] Ștefan Bârsănescu (coord.), Silvia Cernichevici, Octavian Ionescu, Mioara Cimpoieș, Ion Gheorghe Stanciu, *Istoria pedagogiei*, manual pentru liceele pedagogice și institutele pedagogice de 2 ani. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1969), 9

sociologie, biologie etc. până la adevărurile pedagogice stabilite ca rezultate ale cercetării pedagogie științifice[24].

Peste câțiva ani, Ștefan Bârsănescu a coordonat un manual de *Istoria pedagogiei* destinat doar liceelor pedagogice, ediția a III-a (și ultima) apărând în 1974[25], în colaborare cu aceeași autori (Silvia Cernichevici, Octavian Ionescu, Mioara Cimpoieș și Ion Gheorghe Stanciu), o carte de mai mică amploare, dar mai bine structurată și sistematizată, esențializată, cuprinzând principalele momente din evoluția pedagogiei românești și universale, acordând un loc mai însemnat pedagogilor români.

Pedagogia culturii are în Ştefan Bârsănescu, discipol al lui Eduard Spranger, cel mai important reprezentant român. Pedagogia culturii a apărut în strânsă legătură cu *"filosofia vieții*", care-și propunea să trateze omul ca pe un întreg, ca o structură ce nu poate fi divizată în părțile componente, principalul ei teoretician fiind Eduard Spranger. Discipol al lui Spranger la Universitatea din Berlin, profesorul Ștefan Bârsănescu a aflat în pedagogia culturii o teorie care oferea o explicație cuprinzătoare a fenomenului educației, capabilă să scoată pedagogia din impasul în care ajunsese din cauza unor tendințe teoretice contrare și permițând dezvăluirea unor noi fațete ale procesului educativ. Ființa umană nu poate fi înțeleasă decât prin raportare la valorile culturii[26]

Din această perspectivă, scopul educaţiei este *personalitatea culturală,* caracterizată nu numai de stăpânirea unui cerc larg de cunoştinţe, de capacitatea omului de a se devota binelui, adevărului, frumosului şi de a crea valori culturale. Conceptul de personalitate culturală îl includea pe cel de personalitate morală. Adevărul, binele şi frumosul sunt valori eterne, dincolo de timp şi spaţiu. Formarea omului de cultură se realizează prin intermediul educației morale, educației estetice, educației social-politice, educației intelectuale, educației profesionale și religioase[27].

Unitatea pedagogiei contemporane ca ştiinţă este o lucrare care pune bazele epistemologiei pedagogice româneşti, oferind o amplă sinteză a trăsăturilor

---

[24] Ștefan Bârsănescu (coord.), Silvia Cernichevici, Octavian Ionescu, Mioara Cimpoieș, Ion Gheorghe Stanciu, *Istoria pedagogiei*, manual pentru liceele pedagogice și institutele pedagogice de 2 ani, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1969, 10.

[25] Ștefan Bârsănescu (coord.), Silvia Cernichevici, Octavian Ionescu, Mioara Cimpoieș, Ion Gheorghe Stanciu, *Istoria pedagogiei*, manual pentru anul V-licee pedagogice. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1974, 1-248.

[26] Ion Gh. Stanciu, *Școala și doctrinele pedagogice în secolul XX*, ediția a III-a revăzută. Iași: Editura Institutul European, 2006, 133.

[27] Ștefan Bârsănescu, *Unitatea pedagogiei contemporane ca ştiinţă*, Iași: Tipografia Concesionară Terek, 1936, 192.

dominante şi a tendinţelor din mişcarea pedagogică mondială şi naţională. Pedagogia culturii îi apare lui Bârsănescu ca o concepţie care depăşeşte opoziţia atât dintre individual şi serial, cât şi dintre pedagogia intelectualistă herbertiană (care punea accentul pe receptare), şi pedagogia voluntaristă (care făcea din activitatea elevului momentul central al educaţiei)[28].

Pedagogul Ștefan Bârsănescu considera **educația** (în sensul cel mai larg) **un act de cultură,** format din **3 etape specifice**: receptarea valorilor culturale care caracterizează o anumită societate și civilizație; trăirea și interiorizarea acestor valori ale culturii și crearea unor noi valori culturale. Actul educativ posedă un caracter complex, evidențiat de dezvoltarea capacității de receptare a elevilor, cultivarea aspirației spre idealuri și dezvoltarea capacității de creare a valorilor și bunurilor culturale[29]. Ființa umană nu are numai intelect și voință, ci și emoții, sentimente, care au un important rol în învățare. Prin implicarea vieții afective în procesul cunoașterii umane se ofereau condiții obiective pentru înfăptuirea învățământului educativ[30].

Idealul educativ e întotdeauna o *copie a valorilor* pe care o epocă le consideră ca cele mai înalte[31]. Ștefan Bârsănescu solicita învățătorului, dascălului în general, să posede o largă cultură filosofică, artistitică și științifică, un adânc simț al răspunderii și un impuls spre misionarism cultural[32].

Personalitatea educatorului este un model de care depinde educaţia ca atare. Plecând de la sistematizarea critică a concepţiilor despre cunoaştere, de la evoluţia sistemelor de categorii, Ştefan Bârsănescu elaborează o teorie despre categorii din punct de vedere tipologic, evidenţiind trei tipuri de categorii în trei momente ale istoriei filosofiei: tipul *aristocratic* (în care domină categoriile metafizice şi ontologice), tipul *kantian* (în care domină categoriile psihologice) şi tipul *contemporan* scientist (în care coexistă punctele de vedere psihologic, logic, biologic şi sociologic).

Abordând problema **educației religioase**, Bârsănescu recunoaşte că este "*unul din capitolele cele mai însemnate, dar şi din cele mai grele ale pedagogiei*". Potrivit marelui pedagog, scopul esenţial al educaţiei religioase îl reprezintă

---

[28] Stanciu Stoian, *Pedagogia română modernă şi contemporană*. București: Editura Didactică şi Pedagogică, 1976, 219–224; 318–320.

[29] Ștefan Bârsănescu, *Unitatea pedagogiei contemporane ca ştiinţă.* Iași: Tipografia Concesionară Terek, 1936, 342.

[30] Ion Gheorghe Stanciu, *Școala și doctrinele pedagogice în secolul XX*, ediția a III-a revăzută. Iași: Editura Institutul European, 2006, 134.

[31] Ștefan Bârsănescu, *Unitatea pedagogiei contemporane ca ştiinţă*. Iași: Tipografia Concesionară Terek, 1936, 345.

[32] Ștefan Bârsănescu, *Didactica pentru școalele normale și seminarii*. Craiova, 1935, 230.

"*credinţa într-un principiu suprem, creator şi conducător al universului"*, căruia i se adaugă alte finalităţi importante: "*subordonarea vieţii noastre acestui principiu*" care duce la sfinţenie, formarea la copil a deprinderilor de trai religios, într-un cuvânt, "*formarea omului din punct de vedere al credinţei în spirit creştin, adică în spiritul operei şi ideilor lui Iisus Hristos*"[33].

IV. Concluzii

Format în universitățile din Europa Centrală și influențat de pedagogia germană, Ștefan Bârsănescu s-a afirmat cu un magistru al pedagogiei românești, formând generații de dascăli în spiritul valorilor occidentale, opunându-se, în anii 1947-1951, regimului comunist, împotrivindu-se desființării Facultății de Teologie a Universității din Iași și scoaterii religiei din învățământul preuniversitar, precum și implementării pedagogiei sovietice, în contextul abandonării tradiției pedagogice românești de până atunci, de factură occidentală. A suportat consecințele, fiind eliminat temporar din învățământul superior, în 1951.

În concluzie, opera pedagogică a profesorului Ștefan Bârsănescu nu a fost afectată de patina timpului, multe lucrări și contribuții științifice păstrându-și valoarea și actualitatea până astăzi, dovadă fiind faptul că sunt citate în literatura de specialitate, iar unele lucrări au fost reeditate recent de prestigioasa Editură Polirom. Ștefan Bârsănescu a fost primul pedagog român care a înțeles că viitorul aparține cercetărilor inter și multidisciplinare. A elaborat manuale valoroase în domeniul pedagogiei pentru învățământul secundar și cel superior. A folosit, printre primii, conceptul de tehnologie didactică. A elaborat și a explicat pedagogia culturii, înțelegând procesul educativ dintr-o perspectivă holistă, inlcluzând și trăirile, emoțiile și sentimentele. Scopul educației este formarea, le elevi, a personalității culturale, caracterizată de capacitatea omului de a se devota binelui, adevărului, frumosului şi de a crea permanent noi valori culturale. A acordat o mare importanță educației morale și religioase, în spiritul credinței creștine autentice.

[33] Ștefan Bârsănescu, *Unitatea pedagogiei contemporane cu știința*. Iași: Tipografia Concesionară Terek, 1936, 128-129.

Bibliografie

Bârsănescu, Ștefan. "A.D. Xenopol și problema personalității în istorie", în *A. D. Xenopol. Studii privitoare la viaţa şi opera sa*, coordonatori Boicu Leonid şi Zub Alexandru, București: Editura Academiei RSR, 1972.

_____. *Conceptul educației în publicistica pedagogică actuală (cursuri libere de vară)*, Soroca: Litvac, 1935.

_____. *Didactica pentru școalele normale și seminarii*, Craiova, 1935.

_____. "Fenomenul religios la puberul rural.", *Minerva* III, nr.3 (1930): 115-129.

_____."Jocul și munca în viața copilului rural.", *Minerva.* II, nr.3 (1929): 92-106.

_____. "Pedagogia și sociologia în cercetarea multidisciplinară", în *Cercetările multidisciplinare şi interdisciplinare. Originea, dezvoltarea şi perspectivele lor*. Lucrările sesiunii ştiinţifice a Academiei R.S.R. din 5–7 aprilie 1971, coord. Pavelescu Dan, București: Editura Academiei RSR, 1972.

_____. *Politica culturii în România contemporană – studiu de pedagogie*, Iași: Editura Terek, 1937.

_____. *Tehnologia didactică*, Iași: Editura Terek, 1939.

_____. *Unitatea pedagogiei contemporane ca ştiinţă, Iași:* Tipografia Concesionară Terek, 1936.

_____. "Viața socială a copilului rural.", *Anuarul Școlii Normale Vasile Lupu*, nr. 4 (1929): 70-93.

_____. "Vocabularul, limbajul și lumea de imagini la copilul rural.", *Anuarul Școlii Normale Vasile Lupu*, 3(1929): 170-193.

Bârsănescu Ștefan (coord.), Cernichevici Silvia, Ionescu Octavian, Cimpoieș Mioara, Stanciu Ion Gheorghe. *Istoria pedagogiei*, manual pentru liceele pedagogice și institutele pedagogice de 2 ani, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1969.

Bârsănescu Ștefan (coord.), Cernichevici Silvia, Ionescu Octavian, Cimpoieș Mioara, Stanciu Ion Gheorghe, *Istoria pedagogiei*, manual pentru anul V-licee pedagogice, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1974.

Bulboacă, Sorin. *Istoria pedagogiei*, Arad: Vasile Goldiș University Press, 2011.

Brandsch, Heinz. *Pedagogi români contemporani*, în româneşte de V. Beneş, Cluj: Editura revistei Satul şi şcoala, 1938.

Crețu, Carmen. *Politici educaționale*, Iași: Editura Universității Al. I. Cuza, 2003.

****Dicționar de pedagogie*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1979.

Legea 87 pentru raționalizarea învățământului teologic universitar, publicată în Monitorul Oficial, nr. 78/2 aprilie 1948.

Momanu, Mariana. *Educație și ideologie. O analiză pedagogică a sistemului totalitar comunist,* Iași: Editura Universității Al. I. Cuza, 2005.

Stanciu, Ion Gheorghe. *Școala și doctrinele pedagogice în secolul XX*, ediția a III-a revăzută, Iași: Institutul European, 2006.

Stoian, Stanciu. *Pedagogia română modernă şi contemporană,* București: Editura Didactică și Pedagogică, 1976.

Zaharian, Ermona. *Pedagogia românească interbelică. O istorie a ideilor educative*, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1971.

Între tradiţie şi rebeliune: Iudaismul în scrierile lui Franz Kafka

Ana-Blanca Ciocoi-Pop
Universitatea "Lucian Blaga" din Sibiu

Abstract:
This paper aims to establish the main coordinates of Franz Kafka's writings from the perspective of the author's Jewish heritage. Kafka had always fought an internal battle between the acceptance of Jewish tradition and a complete break with anything that referred to elements of Jewish mentality. His rebellion against the cultural and religious context he was part of was to a great extent the result of the tumultuous relationship with his father, his rejection of Judaism being mainly a rejection of patriarchy and of the destructive authority of his father. In spite of his apparently distancing from his heritage we can nevertheless identify a strong influence of the Jewish mindset in his novels and short stories, which is proof of the fact that one always returns to that which has either shaped or destroyed one's identity.

Keywords: Kafka; skepticism; Jewish; tradition; thought.

Comparat cu ale nume sonore din literatura sau cultura evreiasca, spre exemplu, Elie Wiesen (autor extrem de lesne de citit, dar despre care este extrem de dificil să scrii, din cauza faptului că naraţiunea sa este atât de apropiată de realitate, încât interpretrea devine imposibilă, aproape superfluă), meritul lui Kafka este implicarea continuă a cititorului în universul literar pe care îl crează. Cititorul lui Kafka este îndemnat, cu fiecare rând în parte, să compare lumea creată de scriitor cu universul personal, conştiinţa şi experienţele proprii, şi să analizeze aserţiunile autorului (nu doar să gândească alături de autor, ca în cazu lui Wiesel). Unul dintre aspectele cele mai dificile pentru orice cititor al lui Kafka este a descifra relaţia complexă dintre originile sale evreieşti, care sunt, mai mult sau mai puţin prezente în opera sa. Interesant de menţionat ar fi faptul că însuşi Kafka nu abordează direct, în nici una dintre operele sale, problema apartenenţei sale iudaice. Personajele sale nu sunt evrei, inclusiv operele în sine nu par a fi scrise de un evreu pentru un public cititor exclusiv iudaic. În

cazul lui Kafka, naţionalitatea iudaică nu devine modalitate de izolare, de singularizare sau de apartenenţă auto-impusă la un grup literar ori etnic. El reuşeşte să rămână evreu fără a scrie exclusiv pentru un public evreiesc. Remarcabil este că atât cititorii evrei, cât şi cei aparţinând altor grupuri etnice, pot citi opera sa cu aceeaşi plăcere. Chiar dacă cititorul nu are niciun fel de contact cu iudaismul, el se poate identifica lesne cu faptele descrise şi le poate conecta cu propria experienţă şi cu propriul ansamblu emoţional.

Iudaismul lui Kafka a devenit abia în ultimii ani subiectul unor dezbateri aprinse, tocmai datorită faptului că nu este un aspect auto-evident al operei sale, nici nu apare ca un element obsesiv sau deranjant. O comparaţie cu Elie Wiesel ar putea lămuri mai uşor această situaţie: Wiesel este un autor evreu care scrie pentru cititori evrei sau persoane interesate de iudaism. În cazul în care niciuna dintre aceste două condiţii nu este împlinită, cititorul ar putea avea dificultăţi în a surprinde esenţa operei lui Wiesel. În cazul lui Kafka, lucrurile sunt complet diferite: cititorul poate doar desluşi o tentă a iudaismului din autor, sau, cu alte cuvinte, cititorul se identifică mai întâi cu umanul din Kafka, cu conştiinţa şi mai apoi cu iudaismul.

Numeroase ipostaze ale scepticismului constructiv pot fi identificate în opera lui Kafka. Cu toate că la o primă abordare cititorul ar putea crede că opera este prin definiţie expresia pesimismului şi a Weltschmerz-ului, se pot identifica uşor elemente care contrazic această teorie. Cu toate acestea, vorbim despre o formă de scepticism constructiv, care este destul de greu de depistat şi de perceput. Trebuie reţinut, totuşi, că autorul pune accentul în mod special pe tristeţe şi suferinţă, fără a nega viaţa sau lumea înconjurătoare. În cele ce urmează, voi încerca să clarific unele dintre aspectele central, ideologiile şi preocupările iudaismului şi modul în care Kafka abordează acest material, uneori, urmând linii directoare tradişionale, dar, cel mai adesea, reinventând şi recroind lucrurile, adaptându-le la propriul său profil emoţional.

Deşi iudaismul respinge ideea creştină a învierii, el este, iar acesta este unul din multele paradoxuri care îl caracterizează, comunitatea culturală care a trecut prin învieri remarcabile, ridicându-se de nunumărate ori din propria cenuşă a suferinţei. A învinge toate formele de distrugere, durere şi moarte spirituală nu poate fi descris decât in termeni de Înviere a unei comunităţi umane. Deşi nu crede în ideea de înviere, conştiinţa colectivă iudaică a transformat învierea în baza propriei existenţe, identităţi şi particularităţi. S-ar putea chiar afirma că Iudaismul are la bază învierea, depăşirea tuturor degradărilor spirituale, a rănilor şi obstacolelor. Totuşi, alături de acest cult al învierii se poate observa un alt curent, la fel de puternic, cel al suferinţei.

Ideea de suferinţă a devenit de-a lungul istoriei un concept central de analiză a Iudaismului. Din cele mai vechi timpuri şi până astăzi, alături de schimbările politice, acest aspect a marcat în mod decisibv trecutul, prezentul şi viitorul evenimentelor. Moştenirea trecutului este adânc înrădăcinată în conştiinţa şi existenţa spiritual iudaică. În tradiţia iudaică, a trăi înseamnă a suferi, iar razele izolate de lumină în întunericul acestei certitudini, nu pot schimba adevarata natură a acestei realităţi. Cu toate acestea, nu vorbim aici despre un pessimism distructiv, fatalist, în sensul tradiţional al cuvântului, ci cu o variaţiune a pesimismului, care se supune voinţei destinului, fără a pierde, totuşi, dragostea pentru viaţă şi lumea înconjurătoare. Suferinţa este percepută ca parte integrantă a existenţei, care este, însă, incapabilă de a stârpi dorinţa de a trăi, de dezvoltare spirituală şi de aspiraţie către perfecţiune.

Vorbim despre o formă profundă de seninătate manifestată faţă realitatea de neschimbat. Deşi Iudaismul a avut momentele sale de rebeliune împotriva Dumnezeului lor, pe care l-au pus la îndoială sau l-au negat uneori, el nu promovează acel tip de răzvrătire prometeică existent mai cu seamă în cultura antică grecească. A fi evreu înseamnă a accepta complexitatea vieţii, fără a fi perturbat de inevitabilele moment de tristeţe sau confuzie. Pentru a atinge acest obiectiv, individual trebuie să păstreze în permanenţă o perspectivă panoramică asupra vieţii şi a sensului acesteia. Această filosofie existenţială nu are nimic în comun cu fatalismul obişnuit. Pesimismul iudaic nu este nici simplest, nici nu este o formă de înţelegere a destinului prin superstiţie. Mai degrabă perspective asupra existenţei este definită de voinţa de a trăi suferinţa ca modalitatea de a obţine o perspectivă mai umană asupra vieţii.

În cazul lui Kafka, suferinţa este rar urmată de înviere. Mai mult de atât, este o formă absurdă şi nejustificată de suferinţă, care, apparent, nu are finalitate. De fapt, această formă de pesimism nu este atât de distructivă pe cât pare: odată ce chinul a luat sfârşit, protagonistul se ridică deasupra nivelului celor din jurul său, prin acceptarea absurdităţii destinului. Prin urmare, anti-eroii lui Kafka se transform în profeţi care împărtăşesc înţelegerea şi cunoaşterea lor cu cei care sunt încă adânciţi în himera unei vieţi care are un sens influenţabil de către muritorii de rând. Această acceptare a absurdităţii existenţiale duce la o detaşare emoţională şi intelectuală care îl va scuti de suferinţe ulterioare.

O altă formă de scepticism în tradiţia iudaică se referă la conceptul vestic de identitate: majoritatea dintre noi ar asocia, conştient sau nu, ideea de "identitate" cu alte concepte, cum ar fi individualitate, hotărâre, determinare, diferenţiere sau chiar izolare (auto-impusă). Această asociere

de termini nu este deloc surprinzătoare sau şocantă în cultura vestică: identitatea, în spaţiul nostru cultural, este legată de un individ, de o personalitate bine conturată, care se retrage în mod voit dintr-un grup, fiind în căutarea unei dezvoltări personale. Pentru vestici "a aparţine" nu are neapărat o conotaţie negativă, însă implică un anume grad de dependenţă şi tocmai această depentenţă pare să contrazică principiile noţiunii de "identitate". Cei doi termini, identitate şi apartenenţă, par, deci, a fi contradictorii în cultura vestică: identitatea nu poate coexista cu apartenenţa, sau, în cazul identităţii care există între graniţele unui anumit grup, această forma a identităţii va fi limitată şi continuu expusă pericolelor pe care le reprezintă influenţa directă sau indirectă a unui grup.

Astfel, aparteneţa devine un simbol al slăbiciunii datorată dependenţei de alteritate în nevoia de a depăşi greutăţile propriei vieţi. Individul, pe de altă parte, preţuieşte avantajele auto-proclamatei sale liberăţi. Izolarea auto-impusă îi oferă spaţiul necesar pentru propria dezvoltare şi îi permite să simtă chiar fericire şi împlinire. Individualitatea înseamnă libertate de alegere, independenţă, absenţa oricărei restricţii sau norme. Apartenenţa, pe de altă parte, merge mână în mână cu compromisul, regulile, dependenţa şi un grad semnificativ de înţelegere şi empatie faţă de dorinţele şi nevoile celuilalt. Teoretic, suntem liberi. Practic suntem în mod continuu subiecţii unei autorităţi externe, reprezentate de familie, societate sau prieteni. Ne adapăm comportamentul, personalitatea şi modul de gândire la mediul înconjurător si devenim pas cu pas parte a unui mecanism despre care nu avem o înţelegere proprie. Cultura vestică se bazează în prmul rând pe identitate, şi nu pe apartenenţă.

În acest context ignorăm adesea faptul că identitatea şi individualitatea nu trebuie să fie întotdeauna sinonime şi că individualitatea ar trebi să stea în relaţie cu conceptul de apartenenţă. Identitatea este o noţiune care nu poate fi înţeleasă decât în relaţie cu tradiţia şi cu istoria. Până şi cele mai puternice personalităţi sunt ancorate într-o moştenire spirituală şi umană comună. Fără apartenenţă, identitatea nu poate exista. Acesta este principiul care se află la baza vieţii sociale şi de familie iudaice. Astfel, scepticismul iudaic este direcţionat către posibilitatea oricărui individ de a exista în afara graniţelor unei comunităţi. Individul nu poate atinge cunoaşterea de sine decât printr-o comparaţie constantă cu ceilalţi. Familia devine un element crucial al personalităţii membrilor oricărei comunităţi. Fără baza pusă de familie, individual este doar un amalgam haotic de gânduri şi trăiri. Existenţa nu poate fi definită decât în legatură cu alteritatea. Mai mult de atât, familia oferă protecţie membrilor ei, mai cu seamă atunci când aceştia au greşit ori s-au pierdut. Nu este loc de reproşuri, lipsă de încredere sau

dezamăgiri: în familiile iudaice, cei slabi şi confuzi sunt sprijiniţi. Acesta este unul dintre aspectele prin care Kafka se îndepărtează de punctul de vedere tradiţional: în majoritatea scrierilor sale, legăturile familial sunt opresliţi în creşterea, dezvoltarea şi auto-încrederea personală. Familia, în percepţiunea lui Kafka, nu susţine membrii mai slabi ai familie, ci îi supune la presiuni enorme care îi sufoca literalmente cu aşteptările lor nerealiste şi cu lipsa de înţelegere şi afecţiune autentică.

Un alt aspect de importanţă crucială este ierarhia familială. Două coordonate trebuie menţionate aici în legatură cu tradiţia evreiască: ea este dată de Dumnezeu şi imuabilă. Tatăl rămâne simbolul suprem al autorităţii chiar şi atunci când a eşuat lamentabil în viaţă şi nu mai este capabil să fie stâlpul de susţinere al familiei. De pe patul de moarte, de la masă sau din birou, cererile şi ordinele sale rezonează asemenea unor tunete olimpiene. Cuvintele şi privirea sa sunt legi nescrise. Chiar şi atunci când deciziile sale provoacă decăderea întregii familii, ele nu vor fi niciodată puse sub semnul întrebării ci urmate întocmai. El este materializarea puterii şi autorităţii divine, chiar şi atunci când este incapabil să părăsească siguranţa şi confortul fotoliului său. La fel ca şi cele zece porunci, autoritatea sa este dată de Dumnezeu şi nu depinde de realizările şi meritele sale obiective. În cazul unui eşec întreaga familie îl primeşte înapoi în sânul ei ca pe un erou care pare cu atât mai demn de admiraţie şi curajos cu cât a pierdut lupta şi se intoarce la căminul său rănit. O nenorocire nu face decât să amplifice imaginea sa de martir, simbolul luptei umane eterne împotriva propriului destin. Acest aspect este neschimbat în scrierile lui Kafka, autorul dorind astfel să sublinieze caracterul distructiv al acestei tradiţii. Relaţia complicată şi terifiantă pe care Kafka a avut-o cu tatăl său poate fi un alt motiv pentru care el alege să zugravească taţii ca indivizi cruzi, ca tiran lipsiţi de compasiune.

Relaţiile familiale în lumea evreiască nu se extind doar la rudele apropiate, ci la întreaga comunitate, la vecini, comercianţi, figuri importante (rabinul, doctorul, bătrânii, înţelepţii) – în oraşe mici şi sate practic la întreaga populaţie. Problemele vecinului de vizavi sunt dezbătute cu acelaşi patos ca şi cele proprii, reuşitele copilului unor cunoştinţe este la fel de important ca cel al propriilor copii (la Elie Wiesel chiar şi beţivul satului, hoinărind străzile la miezul nopţii, e inclus în aceste 'legături de familie'). Astfel, termeni precum comunitate şi familie devin aproape sinonime, în consecinţă individul având nevoie atât de aprobarea familiei cât şi a comunităţii pentru a se simţi împlinit şi liniştit. Izolarea nu îi poate aduce niciodată pacea interioară. Fiecare are nevoie de aprobarea celor mulţi pentru fiecare pas şi fiecare decizie. Excluderea din comunitate este

sinonimă cu pierderea identităţii. La fel ca şi în cazul legăturilor de familie, Kafka are o viziune sceptică asupra rolului benefic al comunităţii în dezvolatrea individuală: la fel ca şi familia, comunitatea e o sursa de anxietate pentru individ care trebuie să se conformeze cerinţelor, adesea absurde, ale acestora, cu care nu se poate identifica.

Iudaismul este o comunitate şi o doctrină religioasă şi culturală caraterizată de un puternic instinct de supravieţuire şi de un proces continuu de renaştere spirituală. Aceste două aspecte sunt orientate către viitor. Cu toate acestea însă, iudaismul înseamnă şi o relaţionare permanentă şi puternică, cu trecutul, memoria şi rememorarea fiind în acest context un imperativ de ordin moral, o lege nescrisă care trebuie urmată de orice evreu practicant. Individul are o datorie morală faţă de morţi, faţă de cei ce fac parte din trecut, chiar daăa aceasta înseamnă pierderea legăturii cu prezentul şi existenţa exclusivă în spaţiul trecutului. Acest proces continuu de relaţionare a prezentului la trecut aduce cu sine şi o comparaţie mai mult sau mai puţin conştientă care întotdeauna face prezentul să apară într-o lumină sumbră. Trecutul devine un tărâm mitologic, un spaţiu al armoniei, al luminii şi al iluziei perfecţiunii. Prezentul pe de altă parte oferă o imagine fragmentară şi este caraterizat de un sentiment cvasi-constant de criză, de haos.

În acest context individul întâmpină viitorul cu scepticism, în niciun caz cu speranţa unei evoluţii spre bine. Trecutul este singura sursă de stabilitate şi certitudine într-o lume care i-a răpit individului orice sentiment de siguranţă. Trecutul e de nechimbat şi nu oferă surprize neplăcute. Este singurul lucru, în afara propriei conştiinţe, ce poate fi cunoscut şi analizat în mod obiectiv. La fel cum familia şi legăturile sociale oferă un grad înalt de certitudine în contextul mundanului, trecutul e un izvor de pace interioară şi echilibru. Înrădăcinarea în trecut este parte integrantă a fiecărui individ, oferind siguranţă nu doar pe axa temporală ci şi pe cea spaţială a existenţei, şi este punctul de plecare pentru tradiţii, valori şi legi care au efect atât asupra prezentului cât şi asupra trecutului. Trecutul îi permite individului să îşi dezvolte încrederea în sine şi oferă baza morală şi etică necesară pentru fapte prezente şi viitoare. Evreul are obligaţia morală de a nu uita niciodată.

Viaţa individului devine astfel un monument viu ridicat în cinstea celor ce nu mai sunt. Fiecare trăieşte doar pentru a continua povestea spusă de toţi ceilalţi înaintea sa. Dacă individul s-ar concentra exclusiv pe prezent şi viitor acest lucru l-ar face incapabil să preia rolul de povestitor, pentru că ar pierde legatura cu începutul poveştii, element crucial pentru dezvoltarea narativă ulterioară. Legatura cu începuturile e vitală pentru continuarea poveştii şi crearea continuităţii. Această poveste nu are personaje principale

şi secundare - fiecare devine autorul propriei sale biografii şi a biografiei celorlalţi, fiind ceea ce cei dinaintea lui au fost deja şi ceea ce cei din viitor vor fi. Viaţa devine astfel o simfonie de voci, poveşti, confesiuni şi perspective. Fiecare doreşte să fie auzit, să clădească o punte către începuturile şi către sfârşitul acestui basm fantastic, şi toate acestea doar pentru a fi într-o zi ei însişi parte a trecutului.

Un alt aspect al iudaismului prezent în scrierile lui Kafka este antonimia între judecata plina de compasiune a divinităţii şi sentimentul distructiv al vinei prezent în conştiinţa evreiască. Acest sentiment de vinovăţie trebuie văzut în strânsă legatură cu crezul în forţa destnului. Suferinţa trebuie acceptată cu seninătate, deoarece este consecinţă directă a vinei personale. La ce anume se referă termenul ' vină' în contexte diferite nu e teribil de important. Adesea termenul este ambiguu şi nu neapărat relaţionat cu un fapt obiectiv. În scrierile lui Kafka vinovatul este întotdeauna pe deplin conştient de vina sa, îşi aşteaptă pedeapsa cu pasivitate, dar nu află niciodată pentru ce este de fapt pedepsit. Josef K, protagonistul *Procesului*, încearcă disperat pe parcursul întregii naraţiuni să afle de ce este acuzat, de ce se poartă un proces împotriva lui, de ce i-au fost confiscate bunurile, doar pentru a afla în final, după pronunţarea sentinţei, că motivul nu este important. În povestirea *În colonia penală*, victimele torturate ale sistemului sunt declarate vinovate în baza unei simple suspiciuni sau bănuieli, fără a avea măcar şansa la un proces. Acceptarea senină a acestei vine obscure şi pedeapsa care rezultă din această acceptare nu sunt influenţate de faptul că acuzatul nu va afla probabil niciodată ce delict a comis. Trebuie notat şi faptul că acest complex al vinei şi pedepsei nu implică existenţa unei divinităţi crude şi răzbunatoare. Suferinţa umană nu este produsul răzbunării divine, ci mai degrabă a unui şablon prestabilit în baza căruia funcţionează universul.

Ideea că un individ poate comite un păcat fără să ştie măcar, este prezentă în Vechiul Testament. Aici conceptul de vină este strâns legat de cel al moralităţii şi sfinţeniei. Existenţa vinei obiective nu depinde de existenţa unei greşeli sau abateri la nivel personal. "Dacă un individ păcătuieşte şi făptuieşte ceva ce Yahweh a poruncit că nu trebuie făptuit, chiar dacă nu ştie acest lucru, este vinovat şi va suporta consecinţele faptelor sale (Leviticus 5:17). Simpla atingere a corpului unui animal impur este considerată păcat, chiar dacă credinciosul nu ştia de existenţa acestei reguli (Leviticus 5:2-3). Legea a fost încălcată si armonia şi echilibrul iniţial trebuie restabilite. În Vechiul Testament conceptul responsablităţii individuale este adesea absent când vine vorba de asumarea vinei. Un preot poate păcătui pentru a aduce păcatul asupra poporului său (Leviticus 4:3) iar greşeala unui singur om

poate cufunda întreaga naţiune în păcat (Deuteronom 24:4). Chiar şi atunci când vinovatul este identificat fără urmă de dubiu, familia, copiii şi chiar şi animalele sale trebuie să poarte vina lui, chiar dacă nu există vreo dovadă a participării lor în transgresiune. În acest context conceptul complex al păcatului şi al vinei nu este prezent deoarece ideea de vină individuală nu era încă dezvoltata în momentul scrierii Vechiului Testament. Individul Vechiului Testament este încă încorporate complet clanului şi naţiunii.

Bibliografie

Brod, Max. *Franz Kafka, a Biography* (transl. Humphreys Roberts and Richard Winston), Schocken Books: 1960.

Doerry, Martin. *Mein verwundetes Herz – Das Leben der Lilli Jahn 1900-1944*. DVA: 2002.

Kafka, Franz. *Samtliche Erzahlungen*. Ed. Paul Raabe. Frankfurt a.M., Fischer: 1970.

_____. *The Diaries (1910-1923)*. The Diaries of Franz Kafka. 12.05.2008 la http://www.metameat.net/kafka/index.php?en

Wiesel, Elie. *… şi marea nu se umple (Memorii II)*. Ed. Hasefer: 2000.

Modernism şi postmodernism: Aspecte legate de opera critică a lui David Lodge

Stăncuţa Ramona Dima-Laza
Universitatea de Vest "Vasile Goldiş" din Arad

Abstract:
Literature cannot be simply regarded as a set of rules and codes which should be deciphered from a language point of view. According to linguists, literary criticism does not decide what is correct and what is not, and does not deal with valid and invalid principles. The job of a critic is not that of revealing the hidden understandings of a novel, because literature can be interpreted in an infinite number of ways, relying on a system of signs. This article highlights the affinity that David Lodge has for criticism and the way in which his academic experience reflects in his entire work. Although the uninitiated reader may find it difficult to perceive his wisdom, irony, paradox, or the intertextual elegance that is in the background of his academic novels, the author has always focused on creating a bridge between fiction and criticism.

Keywords: *Literature; criticism; novel; modernism; reader.*

Reprezentanţii literari ai secolului modernist şi postmodernist deseori s-au concentrat pe realism. Aceştia erau interesaţi de clase sociale şi probleme de conduită, transmiţând o idee foarte importantă şi anume identificarea individului în mediul său social. În anii 50 romancierii erau preocupaţi de fantezie şi de noi forme de experiment, subliniind efortuile lor de a le reconstrui lunâd în considerare atât liberalismul uman cât şi nevoia de a face faţă anxietăţilor epocii. Cei mai reprezentativi romancieri ai curentelor mai sus menţionate au fost Virginia Woolf, William Faulkner sau James Joyce. Ei au încercat să creeze o imagine a mediului înconjurător aşa cum este, respingând obscuritatea verbală. Un alt aspect dezbătut de scriitorii modernişti a fost aşa-numita *moarte a autorului*. Acest fapt însemnă că romancierii au conştientizat că era imposibil să dezvolte o colaborare pozitivă între emiţător şi receptor, că toate resursele au fost exploatate în

exces şi că tinerii scriitori trebuiau să găsească noi direcţii şi tematici de cercetare. Drept consecinţa, literatura acelei perioade a devenit mai conservatoare, inovaţiile au fost respinse iar elementele de insularitate s-a impus, fapt definit de Bernard Bergonzi ca o întoarcere la tradiţionalism, ca o examinare a prezentului, trecutului şi viitorului.

David Lodge a studiat şi el aceste aspecte, lăsând deoparte interesul său iniţial asupra stilului, aferent Noului Criticism, abordând alte puncte de vedere privind personajul şi naraţiunea. Ideologiile capitaliste au acordat multă importanţă persoanei autorului în timp ce cititorii consideră că limba este cea care grăieşte şi acţionează, de fapt. Autorul este de obicei privit ca un tata, ca şi *trecutul* cărţii (pentru că el a existat înaintea ei). Metaforic vorbind, ceea ce urmează este *copilul*. Orice text pe care îl discutăm reprezintă mai mult decât doar o înşiruire de cuvinte; el include o varietate de scrieri şi o percepţie multi-dimensională. Se credea că scriitorii imită gesturi fără a crea ceva original. În încercarea de a se exprima, aceştia au devenit conştienţi de faptul că romanele sunt doar imitaţii ale vieţii reale. În momentul în care cititorul devine capabil să identifice autorul din spatele textului, din punct de vedere al istoriei, societăţii, psihicului, adevărata natura a textului îi este dezvăluită.

Deseori s-a afirmat că moartea autorului a fost supra-evaluată. Dorinţa şi necesitatea de naraţiune face parte din natura umana, fie sub forma unei cărţi, serial de televiziune, film sau alte modalităţi de a relata o poveste. Fiecare poveste de calitate are o carte în spate. Reprezintă o formă de arăt ce va dăinui mereu. În ultima perioadă, cititorii au devenit tot mai interesaţi de experienţele personale, din viaţa reală. O parte esenţială a procesului de lecturare este concentrarea pe destinaţie şi nu pe origine. Destinaţia nu este personală pentru că cititorul nu are istoric sau biografie; el păstrează şi adună toate elementele care alcătuiesc textul. În consecinţă, în timp ce criticismul clasic s-a axat pe autor, critica modernă pune cititorul în central atenţiei, deoarece … naşterea cititorului se produce cu preţul morţii autorului.

Pentru a susţine aspectele mai-sus menţionate Malcom Bradbury a identificat cinci categorii de roman, fiecare având un autor reprezentativ: romanul cronic (C.P. Snow); romanul social (Kingsley Amis); romanul comic-ironic (Anthony Burgess); romanul filozofic şi vizionar (Iris Murdoch, William Golding) şi romanul experimental (Lawrence Durrell, John Fowles). Tradiţia premiului Booker Prize pentru Ficţiune, stabilită la sfârşitul anilor 60 a avut scopul de a atrage atenţia asupra literaturii universale (alta decât cea britanică). Intriga romanelor s-a mutat de la artă la comerţ şi competiţie, în timp ce în anii 70, noua generaţie de scriitori a abordat probleme din viaţa

de zi cu zi, fantezie şi elemente erotice. De-a lungul anilor, răspândirea şi popularitatea universităţilor a transformat universităţile într-un subiect academic iar oamenii au început să se axeze pe lucrări critice, esee, una dintre cele mai reprezentative figuri în acest sens fiind David Lodge, Profesor Emerit de Literatură Engleză Modernă la Universitatea din Birmingham. Stilul său literar a oscilat între realism şi parodii literare, o atenţie specială fiind acordată vieţii academice şi experienţelor personale. Trilogia care a făcut deliciul publicului şi care i-a adus faima în întreaga lume este alcătuită din Schimb de Dame, Ce Mică-i Lumea şi Meserie. Experienţele sale personale nu au reflectat doar probleme academice dar şi teme religioase şi rigorile impuse de familia tradiţională catolică. Astfel de romane sunt *Cinefilii* sau *Muzeul Britanic S-a Dărâmat*.

"Deşi sunt de naţionalitate englez sunt născut şi crescut ca un londonez, mama mea a fost pe jumătate irlandeza. Tatăl ei a fost Murphy, un om care conducea mai multe cârciumi în sud-estul Londrei, frecventate de boxerii faimoşi ai vremii. Având în vedere că el a murit când eu eram mic nu îmi amintesc de el dar tradiţiile familiei l-au asemănat puţin cu Dl. Joyce senior. El era un om popular şi sociabil care ulterior în viaţă, a intrat în nişte dificultăţi financiare ce l-au ruinat şi care au cauzat un trist declin în stilul de viaţă al soţiei şi al copiilor. Bunica din partea mamei a fost belgiană şi catolică, la fel ca soţul ei. Deci mama mea a fost catolică iar tatăl meu, neavând nici o afiliere religioasă în particular, eu am fost crescut şi educat ca şi un catolic."[1]

David Lodge a primit multe premii pentru literatură dar a scris şi critică precum: *Limbajul romanului* (1966)[2], *The Novelist at the Crossroads* (1971)[3], *The Modes of Modern Writing* (1977)[4], *Working with Structuralism* (1981)[5], *Modern Criticism and Theory* (1988)[6], *After Bakhtin: Essays on Fiction and Criticism* (1990)[7], *Write On* (1986)[8], *The Art of Fiction* (1992)[9], *The Practice of Writing* (1996)[10] şi *Consciousness and the Novel* (2002)[11]. Romanele şi cărţile sale de

[1] Lodge, David, *The Practice of Writing*, London, Penguin Group, 1997, 125.
[2] Lodge, David, *Language of Fiction,* Routledge&Kegan Paul, 1984.
[3] Lodge, David, *The Novelist at the Crossroads*, Cornell University Press, 1971.
[4] Lodge, David, *The Modes of Modern Writing*, Bloomsbury, 2015.
[5] Lodge, David, *Working with Structuralism*, Routledge&Kegan Paul Books, 1981.
[6] Lodge, David, *Modern Criticism and Theory: A Reader*, Routledge, 2008.
[7] Lodge, David, *After Bakhtin: Essays on Fiction and Criticism*, Routledge, 1990.
[8] Lodge, David, *Write On*, Penguin Books, 1988.
[9] Lodge, David, *The Art of Fiction*, London, Penguin Books, 1992.
[10] Lodge David, *The Practice of Writing*, London, Penguin Group, 1997.
[11] Lodge, David, *Consciousness and the Novel*, Harvard University Press, 2004.

critiă literară au fost traduse în mai mult de 20 de limbi, editurile din România fiind dintre cele mai interesate în obţinerea unor astfel de drepturi. În 1969 el a scris: "…presiunea asupra premiselor estetice şi epistemologice ale realismului literar este acum atât de intensă încât mulţi romancieri, în loc să mărşăluiască încrezători drept înainte, iau în considerare cel puţin două căi ce se ramifică în direcţii opuse."[12]

Astfel, el a demonstrat cititorului că o direcţie indică spre romanul de non-ficţiune în timp ce cealaltă direcţie duce la fabulaţie. Cariera sa de critic a început odată cu prelegerile sale ţinute la Universitatea din Londra: "Marea parte a operei mele sub auspiciile Noului Criticism s-a axat pe poezie şi dramă poetică. Întotdeauna am fost mai interest de roman ca şi cititor dar şi ca şi potenţial scriitor, aşa că am încercat să impun acelaşi tip de control stilistic în proza de ficţiune."[13]

Curentul Noului Criticism a ajutat cititorii să înţeleagă mai bine operele literare de artă. Conform acestuia, o opera literară evidenţiază un microcosm auto-suficient şi reprezintă un element critic atâta timp cât indiciile interpretative majore se află în lucrare şi nu în biografia autorului. Vitalitatea dramatică şi tensiunea ironică reprezintă criterii demne de luat în considerare când se discută o operă literară din punct de vedere critic. Romanul nu reprezintă un element de contemplare şi nici cititorul nu este un simplu individ contemplativ. În analiza unei astfel de opere literare cititorul ar trebui să sublinieze setul complex de atitudini şi rolul de colaborator în reconstruirea înţelesului textului. Contextual poate furniza noi înţelesuri şi în consecinţă, cititorul va putea înţelege mai uşor motivul pentru care creativitatea include noi forme de emoie. Multe persoane au diminuat rolul autorului în ceea ce priveşte relatarea lor literară în timp ce Romanticii subliniază geniul acestuia. Atunci când nu există o delimitare clară între autor şi scrierile sale se produce confuzia; trăsăturile emoţionale ale romanului nu pot fi identificate prin intermediul sentimentelor personale ale autorului. Un text literar nu poate fi privit ca fiind personal sau privat; din contră, acesta reprezinta un obiect public care trebuie să se conformeze unor anumite convenţii. Indivizii deseori tind să confunde ficţiunea cu realitatea şi să pună la îndoială autenticitatea autorului. În analiza aspectelor morale ale unei opere literare, cititorul se poate întreba dacă astfel de opinii provin din experienţa personală a autorului sau reprezintă produsul imaginaţiei şi cunoştinţelor sale. Datorită faptului că David Lodge acţionează ca un agent dublu, atât în calitate de profesor cât şi critic, cititorii

[12] Bradbury, Malcom, *The Modern British Novel*, London, Secker & Warburg, 1993, 376.
[13] Lodge, David, *The Practice of Writing*, London, Penguin Group, 1997, 93.

săi se aşteaptă să lectureze fapte inspirate din viaţa personală a autorului. Romanele sale întotdeauna lasă loc de interpretare iar faptele deseori pot fi confundate cu ficţiunea. Noul Criticism a reprezentat un punct de referinţă pentru scriitori timp de mai mult de cinci decenii. S-a axat pe text, furnizând astfel o critică subiectivă, percepţiile sale fiind privite ca momente critice şi nicidecum ca adevăruri general valabile.

Fiecare text are autonomia sa individuală indiferent de contextul istoric, sociologic sau psihologic din care provine autorul. Cititorul trebuie să interpreteze textul şi să îi descopere unitatea, identificând părţile care o alcătuiesc. Orice fel de text este prezentat de un narator care exprimă o atitudine ironică, ambiguă sau directă. Complexitatea abordarii şi echilibrul textului reprezintă judecăţi de valoare. Cititorul trebuie să analizeze aceasta ambiguitate, ambivalenta sau paradox pentru a înţelege tematica oricărui tip de text. Nu putem eticheta textul ca fiind bun sau rău, pentru că întregul proces depinde de complexitatea şi unitatea centrală a acestuia. Intrigile lui David Lodge cuprind toate aceste elemente, datorită diversităţii de personaje şi a schimbării de perspectivă pe care o foloseşte. Uneori el introduce un personaj unificator care are o anumită legatură cu toţi ceilalţi protagonişti, fiind prezent în întregul mediu academic. De asemenea el foloseşte simboluri ce sugerează unitatea, comuniunea sau idealurile pe care fiecare le urmareşte. De obicei, autorul adoptă un ton ironic şi batjocoritor definindu-şi tematicile în opoziţie: bine şi rău sau iubire şi ură, simplicitate şi complexitate. Când analizează o opera literară, cititorul trebuie să acorde atenţie unei întregi game de factori: cuvinte, structură, sintaxa, imagini. În timp ce cuvintele pot fi vagi, paradoxul poate avea un înţeles contradictoriu, ceea ce înseamnă că cititorul trebuie să profite de astfel de aspecte pentru a descoperi tensiunea din opera, opoziţiile tematice: lumina şi întuneric, frumuseţe şi urâţenie.

Romanele lui David Lodge întotdeauna lasă loc de interpretări, nimic nu poate fi luat ca atare pentru că graniţa între abstract şi concret nu este suficient de clară pentru cititor astfel încât acesta să fie capabil să descopere *"comorile"* literare ale autorului. Astfel de trăsături se identifică în prima parte a trilogiei, adică *Schimb de Dame*. El se concentrează pe două identităţi naţionale, personajul britanic versus personajul American. Aceştia întrupează modalităţi diferite de gândire, culturi diverse, tradiţii. În opera critică a oricărui autor există o reflecţie puternică a experienţei sale ca profesor datorită tendinţei de a explica faptele, de a dezbate şi de a cere opinii. De aceea, cititorii romanelor sale au tendinţa de a se comporta critic, de a fi de acord sau de a respinge anumite idei, de a analiza şi de a pune la îndoială afirmaţiile. "Exista diferite tipuri de criticism, care au funcţii

diferite, pornind de la mediul jurnalistic până la cel erudit. Toate au locul lor aparte. Despre oricare tip am discuta, consider că critica ar trebui să fie o lectura de plăcere pentru cei interesaţi. Un eseu critic de calitate are o intrigă – cuprinde surprize saisfăcătoare. Critica academică se scrie atunci când romanul respectiv are deja o anumită recunoaştere, valabilitate şi astfel poate să îşi urmeze propria agendă fără a dăuna prea mult cărţii sau cititorilor. Totuşi, în general evit să citesc critică academică a propriei mele opere. Îmi place critica atunci când aceasta judecă ceea ce autorul a făcut cu subiectul său, mai degrabă decât să se angajeze în certuri cu subiectul şi oferă dovezi pentru a argumenta judecăţile emise. Nu îmi place critica ce este motivată în primul rând de politici literare sau vanităţi personale."[14]

Autorul este de acord cu faptul că el provoacă cititorul la o permanentă dezbatere, la a găsi motive pentru a-şi argumenta ideile. Deşi problematicile sunt diferite, un lucru pe care "spectatorii" lui David Lodge îl au în comun este sentimentul de apartenenţă la aceeaşi comunitate. Critica nu poate avea un caracter prohibitiv deoarece nimeni nu îi poate spune autorului ce să scrie şi cum să scrie. Scriitorului mai sus menţionat îi place să schimbe perspectiva la fel cum se întamplă în viaţa de zi cu zi. Atât în *Ce Mică-i Lumea* cât şi în *Schimb de Dame* el parţial dezvăluie uneori secretele protagoniştilor într-o manieră complet dezorganizată. În calitatea sa de romancier, David Lodge este creativ şi inspiraţional, în timp ce, ca şi critic, el revizuieşte şi evaluează ceea ce s-a scris. În acest moment iese la iveală latura sa de profesor universitar care a creat o conexiune între întrebările teoretice şi practica scrierilor creative: "Pe măsura ce scriu, formulez aceleaşi cerinţe de la propriile mele texte aşa cum procedez şi în calitate de critic cu textele altor scriitori. Fiecare parte a unui roman, fiecare incident, personaj sau chiar cuvânt trebuie să aibă o contribuţie identificabilă per ansamblu…pe de altă parte, nu voi afirma că, datorită faptului că am reuşit să explic romanul meu rând cu rând, doar asta ar putea să însemne; sunt perfect conştient de pericolul de a inhiba libertatea de interpretare a cititorului printr-o expunere prematură a propriei mele interpretări autorizate. Romanul reprezintă într-un fel, un joc, care necesită cel puţin doi jucători, un cititor dar şi un scriitor. Scriitorul care încearcă să controleze sau să dicteze răspunsurile cititorului în afara graniţelor textului în sine, este comparabil cu un jucător de cărţi ce se ridică periodic de pe scaunul lui, merge în jurul mesei să se uite la mâna oponentului său şi să îl sfătuiască ce cărţi să joace."[15]

---

[14] Resurse Internet, www.lidiavianu.scriptmania.com/david_lodge.htm, Ultima dată accesat: Sâmbătă 23 septembrie, 2017.

[15] Lodge, David, *The Practice of Writing*, London, Penguin Group, 1997, 15.

El afirmă că nici o carte nu ar trebui să îşi dezvăluie secretele de la prima citire. Când s-a apucat de scris s-a concentrat pe teme precum catolicismul şi mai târziu, romanul academic. Cea de-a doua abordare reprezintă una dintre cele mai mari realizari ale literaturii postbelice, evidenţiind un spaţiu închis şi intrigi bine definite. Lingvisticii deseori au făcut o comparaţie între stilul său literar şi cel al lui Umberto Eco, aşa cum acesta le-a surprins în romanul *Numele Trandafirului*, deoarece ambii au de-a face cu o lume închisă, peturbată, şi cu o graduală întoarcere la ordinea iniţială a lucrurilor. Primele sale idei legate de critică pot fi observate în *Limbajul Romanului* unde el pretinde că critica literară a unui roman este redată prin întrebări legate de limbaj. Totodată este conştient de faptul că nici conţinutul nici contextul nu pot fi ignorate. Este imposibil să rămâi neutru când este vorba despre ficţiune, pentru că există impulsuri dincolo de cuvinte, pentru că experinţele psihologice se îmbină cu fapte din viaţa de zi cu zi. David Lodge sugerează că nici un scriitor nu poate exlica faptele şi fenomenele în toată complexitatea lor: "în încercarea de a găsi…*o cale media* între lingvistica metodică sau analiza stilistică şi procedurile mai libere şi mai extinse ale criticii discursive, am schimbat direcţia către o parte sau alta, în funcţie de tipul de probleme impuse de un text în particular."[16]

Conform ideilor mai sus menţionate, critical literar ar trebui să explice conexiunea între codurile retorice incluse în romane. La un moment dat, el marturiseşte că intriga unuia dintre romanele sale *Muzeul Britanic S-a Dărâmat*, s-a ivit în mintea sa, datorită experienţei personale în primul rând şi datorită cercetării pe care trebuia să o efectueze pentru a publica *Limbajul Romanului*. Aceste două cărţi sunt oarecum relaţionate având în vedere că cea de a doua analizează detaliile realistice din viaţa de zi cu zi a personajului principal din roman. Parodiile, ironiile şi aluziile literare fac deliciul cititorilor.

În concluzie, pentru a scrie un roman de calitate autorul trebuie să posede anumite abilităţi precum memorie vizuală, capacitatea de a crea scenarii ipotetice, de a observa comportamentul uman şi mediul înconjurător, de a reda o introspecţie autentică în înţelepciunea umană, curiozitatea şi simţul umorului.

[16] Lodge, David, *Limbajul Romanului*, Bucureşti, Univers, 1998, 29.

Bibliografie:

Bradbury, Malcom. *The Modern British Novel*. London: Secker & Warburg, 1993.

Carter, Ronald; McRae, John. *The Routledge History of Literature in English*. London: Routledge, 1997.

Lodge, Davi., *The Practice of Writing*. London: Penguin Group, 1997.

_____. *Language of Fiction.* Routledge&Kegan Paul, 1984.

Newton, K. M. *Twentieth Century Literary Theory. A Reader*. London; MacMillan Press Ltd., 1997.

www.lidiavianu.scriptmania.com/david_lodge.htm, Ultima dată accesat: 23 septembrie 2017.

Religie, comunitate şi Facebook în România

Gheorghe Falcă
Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" Arad

Abstract:
This study aims to tackle issues related to the connection between religion and mass media in relation to the rise of the Internet as a channel of communication. Is the community interested in accessing the online environment in order to deal with religious topics? Are religious cults interested in creating a visible presence online? Where should a line be traced and how easily can the extremes be reached? These are some questions posed while studying religion and new media.

Keywords: Internet; religion; Facebook; communication; freedom; opinion.

Într-o perioadă relativ scurtă, internetul a revoluţionat procesul de comunicare inclusiv în domeniul religiei, folosirea acestuia în scopuri religioase fiind un subiect care a stârnit interesul cercetătorilor. Potrivit lui Heidi Campbell, procesul de utilizare a internetului poate fi urmărit în timp, începând cu anii 1980, primele studii speculând importanţa internetului ca loc de desfăşurare a ritualurilor religioase[1]. „Internetul a oferit practicanților religioşi noi modalități de a explora credințele și experiențele religioase printr-un număr tot mai mare de site-uri web, camere de discuții și grupuri de discuții dedicate unor diverse probleme legate de credință"[2]. În literatura de specialitate se vorbeşte despre „trei valuri"[3] în cercetarea disciplinară a comunicării religioase prin intermediul internetului. Primul val, apărut imediat după anii 1990, s-a axat pe caracteristicile extraordinare ale internetului, unde religia poate face aproape orice[4]. Al doilea val s-a concentrat asupra unei perspective mai realiste, înţelegându-se că nu

[1] Heidi Campbell, Religion and the Internet, Communication Reserche Trends, Volume 25, no.. 1, 2006, 4.
[2] Ibidem.
[3]Morten T. Højsgaard, Margit Warburg, Religion and Cyberspace, Introduction: Waves of research. In M. Hojsgaard & M. Warburg (Eds.), Religion and cyberspace, London, Routledge, 2005, 1-11.
[4] Idem, 8.

tehnologia, ci oamenii generau această formă de manifestare religioasă, iar al treilea val, la momentul anului 2005, era „chiar după colţ, aşteptând să apară”[5].

În toată această perioadă, temele cercetate au fost dintre cele mai diverse, începând cu modul în care religia este utilizată de cultele bisericeşti pentru atragerea de noi adepţi şi terminând cu modul în care religia influenţează schimbările politice. Există cercetări din care rezultă că bisericile şi cultele religioase folosesc pe scară largă internetul, în încercarea lor de a-şi extinde influenţa şi a cuceri auditoriul. Pe de altă parte, în căutarea unor modalităţi de exprimare religioasă, a unei îndrumări spirituale sau, de ce nu?, a unei terapii religioase, în nume propriu sau sub protecţia anonimatului, s-a ajuns la concluzia că oamenii accesează şi folosesc mediul online. Exprimarea religioasă nu mai cunoaşte bariere legate de spaţiu şi timp, atitudinile extreme făcându-şi simţită prezenţa. În spaţiul virtual au pătruns informaţii care satisfac până şi cele mai excentrice viziuni: grupări religioase extremiste, cyber-rugăciuni, biserici fără pastori. Toate acestea conduc la o instabilitate în ceea ce priveşte credinţele şi practicile religioase, producând o încercare de subminare a autorităţii religioase, de scădere a încrederii populaţiei în Biserică. Biserica încearcă să contrabalanseze acest efect, accesând şi utilizând mediul online prin site-uri, blog-uri, pagini de Facebook, Twitter. Într-o societate informaţională, în care internetul este folosit pentru plata facturilor, pentru achiziţia de bunuri, chiar şi pentru a trăi în „Second Life”, mai este necesar să mergem la biserică sau este suficient să avem acces la internet pentru a participa la slujbe sau chiar a ne crea propria religie? Ce rol mai poate juca presa religioasă şi cât este de necesară în actualul context? Care este rolul mass-mediei tradiţionale în acoperirea religiei? Pentru a răspunde la aceste întrebări vom analiza utilizarea mediului online de către religiile şi cultele religioase din România, prin intermediul paginilor de Facebook, dar şi feed-back-ul din partea audienţei, măsurat în numărul de comentarii, like-uri şi share, obiectivul fiind acela de a crea un orizont cât mai exact al percepţiei acesteia de către public.

În România, libertatea religioasă a fost una dintre marile realizări obţinute după revoluţia din 1990. Oamenii s-au îndreptat către biserici, putându-se observa o creştere a religiozităţii, nu doar din punct de vedere personal, al libertăţii de exprimare, ci şi din punct de vedere instituţional, al rolului şi influenţei bisericii în societate. Această influenţă s-a făcut resimţită prin mai multe modalităţi, în funcţie de perioadele traversate, de mijloacele

[5] Idem, 9.

alese pentru promovarea mesajului şi de publicul căruia i s-a adresat. Religiile s-au îndreptat spre noile media, în încercarea de a-şi extinde mesajul, de a atrage noi susţinători şi de a creşte vizibilitatea.

În era Internetului, bisericile conştientizează faptul că este nevoie de prezenţa lor în mediul online, pentru că Internetul a devenit un mediu vizibil nu doar în viaţa laică a oamenilor, ci şi în cea spirituală. Religia pe internet a cunoscut o creştere spectaculoasă, fiind un fapt incontestabil. Întrebarea care se pune este legată de impactul pe care acest mediu virtual îl are asupra publicului şi mai ales, care este publicul ţintă al religiei digitale?

Cu un număr de 9.600.000 de utilizatori, Facebook este cea mai populară platforma de internet din România. Potrivit unei statistici realizate de facebrands.ro, în anul 2017, procentul cel mai mare al utilizatorilor de Facebook este situat în rândul populaţiei cu vârsta cuprinsă între 25 şi 34 ani (26,83%), urmat de categoria de vârstă 18-24 ani (21,47%). În ceea ce priveşte rata de adopţie a Facebook, populaţia cu vârsta cuprinsă între 15 şi 24 de ani înregistrează un procent de 93,19%, comparativ cu următoarea categorie de vârstă, 25-49 ani – 67,39%. Aşadar, cifrele relevă faptul că miza cea mai mare este dată de atragerea spre religia digitală a publicului tânăr.[6]

O bună perioadă de timp, Biserica Ortodoxă a fost criticată pentru reticenţa de care dădea dovadă în promovarea activităţii prin intermediul Internetului. După 2007, an în care Părintele Daniel a fost ales Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, activităţile de promovare în mediul on-line au crescut în intensitate, iar mass-media a semnalat acest lucru: „Facebook-ul a fost declarat canal oficial de comunicare cu enoriaşii". A spus-o clar şi răspicat şeful Bisericii Ortodoxe Române (BOR) recent, în cadrul unei întâlniri la nivel înalt. „Biserica are datoria de a intra pe reţelele de socializare pentru întâlnirea cu omul de astăzi, utilizator de noi tehnologii comunicaţionale", a declarat patriarhul Daniel[7]. „Mitropolia Clujului îi încurajează pe preoți să folosească Internetul pentru a-i apropia pe tineri de biserică. Slujitorii Domnului vor comunica pe Facebook cu enoriașii, iar preoții care nu știu să folosească Internetul vor fi chemați la cursuri de pregătire. Așa cum s-au modernizat toate instituțiile, și noi dorim ca Biserica să ajungă mult mai aproape de credincioși și așa să ajungem în mediul online cu o modernizare bună pentru instituție", a declarat mitropolitul Clujului, IPS Andrei Andreicut, pentru ProTV. „Mai exact, bisericile vor

[6] http ://www.facebrands.ro/demografice.html, accesat la data de 9 septembrie 2017.
[7]http://www.libertatea.ro/stiri/patriarhul-a-binecuvantat-facebook-ul-biserica-ortodoxa-romana-s-a-conectat-la-internet-1160616, accesat la data de 10 septembrie 2017.

avea pagini de Facebook, iar credincioşii vor fi invitaţi să le urmărească postările, blogul și site-ul sau chiar să asculte online slujbele la care nu pot asista".[8]

În acelaşi timp, mass-media a semnalat şi acţiunile pe care cultele protestante le-au întreprins pentru a avea vizibilitate pe internet. Într-un articol publicat în anul 2004, Ziarul de Constanţa prezenta demersurile cultelor neoprotestante din România de promovare a imaginii prin intermediul mijloacelor postmoderne de comunicare, printre care şi Internetul. „Pentru a penetra o «piaţă» deja ocupată – se cunoaşte faptul că un procent însemnat dintre români sunt ortodocşi – noile biserici au fost nevoite să dea dovadă de mult dinamism şi chiar inventivitate în formele de exprimare. Un exemplu îl reprezintă mulţimea de pagini web create de bisericile neoprotestante de diferite «culori» precum şi de organizaţiile neguvernamentale care roiesc în jurul lor. Aceasta pare a fi o mişcare câştigătoare în contextul în care Internetul i-a cucerit deja pe destui tineri din România şi tinde să devină cea mai importantă formă de comunicare. Baptistii au creat o pagina web cu linkuri ce trimit la aproximativ 100 de «site-uri creştine». Acestea sunt grupate în mai multe categorii: asociaţii/comunităţi, biserici, fundaţii, mass-media, muzică, portaluri. Pe site există linkuri ale posturilor de radio şi televiziune Intercer, Vocea Evangheliei, Vocea Speranţei, Speranţa, Lumina, CNM, ale editurilor Reformatio, Făclia şi ale revistelor Pro Logos şi Foaia tinerilor. Baptiştii au chiar şi site-uri cu «muzică creştină», formaţii de rock, disco şi chiar hip-hop creştin: Harfa Evangheliei, Inchinare.go.ro, Partituri creştine, Trinity music[9]."

Aşadar, la momentul actual, marea majoritate a cultelor religioase au făcut un pas înainte în accesarea Internetului. Există site-uri, pagini de Facebook şi, implicit, oameni care dau „like" şi sunt fani ai unor pagini cu conţinut religios.

Religia poate îmbrăca multe forme pe Internet: există pagini dedicate lui Dumnezeu sau Sfintei Fecioare Maria, mănăstirilor, bisericilor, sfinţilor, martirilor, Bibliei şi fiecare dintre acestea au fani. În România, numărul cel mai mare de urmăritori îl deţine pagina Părintelui Arsenie Boca https://www.facebook.com/arsenie.boca/, cu un număr de 817.516 urmăritori, urmată de Sfântul Nectarie 765.161 fani, Părintele Calistrat

[8] http://evz.ro/slujbe-online-si-discutii-cu-preotii-pe-facebook.html, accesat la data de 16 septembrie 2017.

[9]http://www.ziuaconstanta.ro/stiri/eveniment/pocaitii-ataca-pe-internet-28562.html?print, accesat la data de 10 septembrie 2017.

https://www.facebook.com/pcalistrat/, cu 279.973 urmăritori şi Sfânta Fecioară Maria https://www.facebook.com/SfantaFecioaraMariaMai..., cu 431.056 urmăritori. Locurile religioase au şi ele paginile lor, primele două în funcţie de numărul de urmăritori fiind Mănăstirea Prislop https://www.facebook.com/Manastirea-Prislop-103... cu un număr de 559.073 urmăritori şi Sfântul Munte Athos https://www.facebook.com/athosul/ cu un număr de 538.699 urmăritori.[10]

O scurtă incursiune pe pagina de facebook Părintele Arsenie Boca relevă o serie de date.

[redacted] Cat timp se citeste ? Doamne ajuta !
Îmi placeVezi mai multe reacţii
· Răspunde · 12 octombrie 2015 la 11:31
Şterge

Părintele Arsenie Boca Toata viata. Psaltirea se poate citi pe toata perioada anului, in afara de perioada de la Craciun la Boboteaza si de la Inviere la Duminica Tomii. Unii recomanda ca Psaltirea sa nu se citeasca in sambete si duminici. O poate citi oricine, dar se recoma...Vezi mai mult
Îmi placeVezi mai multe reacţii
· Răspunde ·
5
· 14 octombrie 2015 la 11:16 · Editat
[redacted] Ocroteste-ne Doamne!
Îmi place
· Răspunde ·
1
· 11 octombrie 2015 la 18:46
Şterge

[redacted] Doamne ajută-ne! Vezi-ne nevoile si ai grija noastră. Mulţumesc.
Îmi place
· Răspunde ·
1
· 11 octombrie 2015 la 15:23
Şterge

[redacted] DOMNE DA SANATATE LA TOATA LUME LA FAMILIA MEA SI MIE!MULTUMESC DOAMNE.AMIN!
Îmi place
· Răspunde · 12 octombrie 2015 la 01:29
Şterge

[10] Pagini accesate la data de 12 septembrie 2017.

[redacted] Doamne ajuta ne
Îmi place
· Răspunde · 12 octombrie 2015 la 09:37
Şterge

[redacted] DA ADEVARAT, SINT DE MARE AJUTOR.
Îmi place
· Răspunde · 11 octombrie 2015 la 12:55
Şterge

[redacted] Doamne ajuta si fi cu noi la orce pas din zi si noapfe si ne pazeste si ne apara Amin !
Îmi place
· Răspunde · 12 octombrie 2015 la 06:48
Şterge

[redacted] Psalmii sunt mangaierea mea, multumesc Doamne.
Îmi place
· Răspunde · 12 octombrie 2015 la 13:50
Şterge

[redacted] Doamne ajuta-ne !!!
Îmi place
· Răspunde · 11 octombrie 2015 la 14:06
Şterge

[redacted] DOAMNE AJUTANE,
Îmi place
· Răspunde · 12 octombrie 2015 la 22:01
Şterge

[redacted] Sint la mare necaz ,Doamne tatal nostru ..ajutatima ...sa stiu de unde sa citesc Psalmii .
Din biblie ? De unde ?
Din CE carte ? ...Vezi mai mult
Îmi place
Şterge

[redacted] Mare şarlatanie s au pre multă prostime
Îmi place
· Răspunde · 12 octombrie 2015 la 08:22
Şterge
· Răspunde · 14 octombrie 2015 la 02:03

Din cele 39 de comentarii existente la categoria psalmi a paginii, am selectat un număr de 15. Dintre acestea, un singur comentariu este negativ, toate celelalte fiind axate pe rugăciuni şi mesaje de încurajare. Există şi un răspuns din partea Părintelui Arsenie Boca, mai precis a persoanei care

administrează acest cont. Profilul persoanelor care postează, surprinzător, se încadrează la categoria de vârsta de peste 45 de ani. Cu o singură excepţie, toate mesajele sunt scrise de femei aflate la vârsta pensiei.

Un alt cont de Facebook, o altă religie. De data aceasta Biserica Baptistă Timişoara nr. 2. Cea mai recentă postare este transmisia live a slujbei de duminică, 24 septembrie 2017, care a înregistrat 40 de like-uri, 12 distribuiri şi zece comentarii, toate pline de mulţumiri şi rugăciuni.

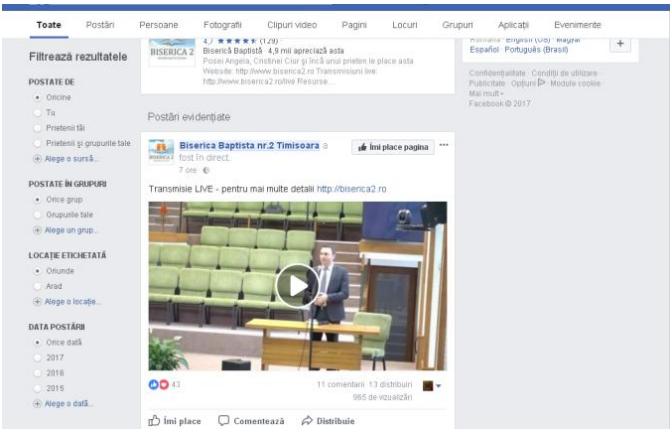

Fig. 1. Aspect pagina Facebook
Biserica Baptistă Timişoara nr. 2

Sfânta Fecioară Maria Maica Domnului este una dintre paginile care înregistrează un număr mare de urmăritori: 431.355. Pagina este una activă, pe care sunt postate zilnic informaţii, pe teme dintre cele mai diverse: religioase, de viaţă şi familie, numărul celor care comentează fiind şi el pe măsură.

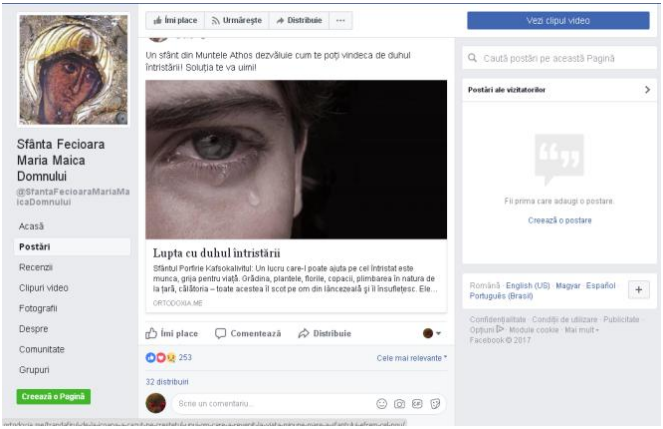

Fig. 2. Aspect pagina Facebook
Sfânta Fecioara Maria Maica Domnului

Am ales câteva dintre paginile de Facebook ce au ca temă religia pentru a analiza modul de exprimare, conţinutul şi reacţiile utilizatorilor. Indiferent de opţiuni, paginile religioase sunt caracterizate de pluralism şi libertate. Grupurile religioase păstrează legătura cu fanii lor, postează fotografii, filmări, oferă răspunsuri, permit postarea de mesaje, chiar şi negative, diseminează vieţi ale sfinţilor, comentează pe baza unor cărţi sau publicaţii, mediatizează acţiuni umanitare, prezintă datini, tradiţii şi obiceiuri legate de viaţa religioasă. Social media oferă mult mai mult spațiu pentru angajarea activă în activitățile bisericești pe parcursul întregii săptămâni, nu numai duminicile. Acest tip de comunicare oferă liderilor religioși o putere importantă asupra distribuției de informații și idei în cadrul unei comunități[11]. Există cercetători care au subliniat că această relație, între religie, liderii religioşi şi noile media este una „dialectică[12]" Dincolo de aparenţe, continuă să existe însă întrebări care caută răspuns, aspecte ce ţin de o analiză mai complexă a celor trei entităţi: religie, comunitate şi internet.

[11] Judith M. Buddenbaum, Social Science and the Study of Media and Religion: Going Forward by Looking Backward, Journal of Media and Religion, 1(1), 2002, 13-24.
[12] David Eric John Herbert, Marie Gillespie, Introduction: Social Media and Religious Change. In Marie Gillespie, David Eric John Herbert, Anita Greenhill (eds.), Social Media and Religious Change, De Gruyer, Berlin, 2013, 2.

Bibliografie:

Buddenbaum, Judith M., Social Science and the Study of Media and Religion: Going Forward by Looking Backward, Journal of Media and Religion, 1(1), 2002.

Herbert, David Eric John, Gillespie, Marie, Introduction: Social Media and Religious Change, In Gillespie, Marie, Herbert, David Eric John, Greenhill, Anita (eds.), Social Media and Religious Change, De Gruyer, Berlin, 2001.

Campbell, Heidi, Religion and the Internet, Communication Reserche Trends, Volume 25, no. 1, 2006.

Højsgaard, Morten T., Warburg, Margit, Religion and Cyberspace, Introduction: Waves of research. In M. Hojsgaard & M. Warburg (Eds.), Religion and cyberspace, London, Routledge, 2005.

Surse electronice:

www.facebrands.ro/demografice.html

www.libertatea.ro/stiri/patriarhul-a-binecuvantat-facebook-ul-biserica-ortodoxa-romana-s-a-conectat-la-internet-1160616,

evz.ro/slujbe-online-si-discutii-cu-preotii-pe-facebook.html,

www.ziuaconstanta.ro/stiri/eveniment/pocaitii-ataca-pe-internet-28562.html?print

www.facebook.com/SfantaFecioaraMariaMai...

www.facebook.com/Manastirea-Prislop-103

www.facebook.com/arsenie.boca/

www.facebook.com/pcalistrat/

www.facebook.com/athosul/

Personaje feminine în romanul psihologic: Camil Petrescu

Florica Faur
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" din Arad

Abstract:
The female character is a reference in the perception of the 1930s Romanian pshychology. Romanian novelist Camil Petrescu created a "gallery" of female characters who represent the view on femininity in a period when this topic was not often approached. The lack in the biographical data on Camil Petrescu can be completed yby his characters who are typologies of women the authors had met in his life. This article aims to demonstrate that Petrescu's female characters were inspired by the author's experience and that many of the scenes in his novels were actually inspired by real events. This way, even without having the certitude of his everyday actions, Camil Petrescu can be "recomposed" from other people's experience and from the point of view of the women who marked his existence.

Keywords*:* female character;typology; reality.

Introducere

În celebra sa conferinţă din 1969, Michel Foucault vorbeşte despre „înrudirea scrisului cu moartea" când „opera, care avusese sarcina de a aduce nemurirea, a primit acum dreptul de a ucide, de a fi ucigaşa autorului ei"[1]. Sunt aduse în discuţie numele unor mari scriitori ca Flaubert, Kafka, Proust. În prima situaţie pe care o expune Foucault, scriitura se defineşte prin propria-i exterioritate, ea şi scriitorul se atribuie reciproc. În cea de-a doua situaţie, cel care scrie se pierde în propria-i operă, cu alte cuvinte, dispare. Tot Foucault aduce în discuţie „funcţia autor", cea care face accesul la ceea ce reprezintă autorul, în afara celor două situaţii, adică un spaţiu intermediar dintre persoana reală şi ficţiune. Dacă această funcţie „trăieşte" în permanenţa scriitorului, înseamnă că se creează un spaţiu intim,

[1] Michael Foucault, *Ce este un autor ?, Studii şi conferinţe*, Traducere de Bogdan Ghiu şi Ciprian Mihali, Cuvânt înainte de Bogdan Ghiu, Postfaţă de Corneliu Bîlbă, Editura Idea Design & Print, Cluj, 2004, 38-39.

misterios care doar se bănuieşte şi care naşte „enigma". Iar sarcina dezlegării acestei „enigme" îi revine cititorului care intră, astfel, în jocul scriiturii.

După notele confraţilor referitoare la omul Camil Petrescu, personajele scrierilor sale ţineau adesea loc de familie, de rude, sau prin ele răbufnea o anumită angoasă a momentului. Iubitele lui se regăsesc, într-o formă sau alta, prin cărţi, tablori, în amintirile prietenilor ori ale cunoscuţilor. Justificarea acestei presupuneri este susţinută şi de cunoscătorii operei şi ai vieţii lui Camil Petrescu, care își construia un *alter ego* în fiecare nou personaj creat. Descrierea unui personaj, în acest mod, îndreaptă atenţia de la eventualele sale *căderi introspective*. Totul este interpretat din unghi senzual, iar mişcările muşchilor corpului vor completa sau vor fi mai importante uneori decât o replică subtilă. Camil Petrescu descrie cu gravitate, la el nu intervine comicul în tratarea unui personaj. Personajul nu are nevoie de prea multe cuvinte, valorizarea vine prin gesturi, îmbrăcăminte, atitudine.

Galeria de personaje feminine

Femeile camilpetresciene, din opera de forţă, nu cunosc gelozia, iar acest aspect face ca bărbatul să trăiască ideea de suveranitate sadică, afirmată printr-o imensă negaţie. Această suveranitate constă în raţiunea dragostei de care dă dovadă bărbatul şi pe care o pretinde şi femeii. Or, femeia nu e raţională, ea are caracteristicile fiinţei discontinue care ştie acest lucru şi moare puţin câte puţin în fiecare împreunare sexuală, ca în final să dispară complet. Bărbatul are nostalgia continuităţii chiar dacă şi el are aceeaşi soartă. Dorinţa erotică şi finalizarea ei presupun o destrămare.

Despre preferinţele feminine sugerate în scrierile sale, sunt sugestive câteva citate. Personajele feminine din alte opere sunt majoritatea brune sau cu părul arămiu, dar nu blond, ele nu sunt capabile să poarte discuţii existenţiale, de aceea bărbaţii vorbesc adesea ca pentru sine. Senzuale până în adâncul vertebrelor, femeile camiliene dispun de întregul bagaj care să ofere viabilitate unui cuplu edenic. Majoritatea nu sunt neaparat frumoase, nu de o frumuseţe ostentativă care se remarca uşor, ci de o subtilitate şi de un rafinament maxim al gustului masculin.

Ela:

> Ea locuia încă la mătuşa ei, unde mai locuia, de asemeni, în pensiune, o colegă de Universitate, prin care o cunoscusem şi

care-mi plăcuse mult mai mult, căci era oacheşă, iar mie nu-mi plăceau deloc blondele[2]

sau,

…toate femeile brune, care treceau în trăsuri şi echipaje luxoase, mă tulburau prin voluptatea (...)[3].

Maria Sineşti (Boiu) în piesa *Jocul ielelor*:

... e o frumuseţe tulbure, şi tocmai prin aceasta tulburătoare, pe bază de nostalgie, profil suav şi nervozitate. Neliniştitoare de asemenea, nu numai din pricina reacţiilor ei bruşte şi excesive, dar şi prin sensurile fulgurante ale acestor reacţii. Şi asta e un chin pentru cei din jurul ei. Când priveşte, adeseori fix, are un freamăt abia perceptibil al buzelor, care-i dă o tensiune patetică obrajilor. Hiperemotivă, cu imaginaţie dezordonată, are spaimele şi bucuriile deopotrivă de copilăroase. Văzută în treacăt, pare o frumuseţe mistuită de secrete grele, pradă tuturor obsesiilor, cu dorinţe neîmpăcate, deviate. În intimitate, o senzualitate de copil şi de sălbăticiune, fiindcă are un corp proporţionat şi molatic de felină. E fără măsură însă în tot ce face.[4]

Alta – personajul din *Act veneţian* este:

... femeie de o frumuseţe neliniştitoare, voinică dar mlădioasă, cu mişcări senzuale. Are ochii mari, în cearcăne vinete, care-i dau un aer de profundă melancolie când priveşte stăruitor, fără să vorbească. Fiecare frază o precede cu privirea, aşa că pare că vorba nu repetă decât ceea ce au spus întâi ochii…[5]

Trăsăturile *Ioanei Boiu,* din piesa *Suflete tari,* sunt cele ale unei tragediene:

E înaltă, cu părul şi ochii negri, albă şi stranie. O eleganţă fără maiestate şi o nervozitate integrală de animal de rasă. Are mişcări feminine, dar precise, gesticulează fără să depărteze niciodată braţele de corp. Mâinile, îndeosebi, cu degetele lungi şi palide, îi sunt atât de expresive şi de vii, de parcă ar vorbi ce ele, de parcă toată fiinţa i-ar fi în ele. Vorbeşte foarte repede, fără să „scandeze", ci nuanţând şi făcând pauze între propoziţiuni, nu între cuvinte. Dă replica direct, de obicei

---

[2] Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, Editura Curtea Veche, București, 2009, 49.

[3] Ibidem.

[4] Camil Petrescu, *Jocul ielelor*, Editura Albatros, Bucureşti, 1973, 59.

[5] Camil Petrescu, *Act veneţian*, Editura Albatros, Bucureşti, 1973, 146.

> rămânând în profil, numai când vrea să accentueze ceva întoarce spontan capul şi fixează cu privirea. Nu râde niciodată, dar surâde adesea, un surâs nervos şi ironic. Dă o impresie de sensibilitate şi pasiune „din cap", care are ceva din rigiditatea şi artificialul tulpinei de crin, poate chiar din fragilitatea trestiei[6].

Când un personaj feminin are însuşirile fizice ale Ioanei Boiu, i se acceptă orice replică fără a o sancţiona. I se urmăresc reacţiile mâinii, ale feţei, zâmbetul şi căderile în sentimentalism. Un asemenea personaj pare decupat în clişee fotografice producând emoţie la fiecare apariţie. Când Ioana Boiu lasă impresia că s-a îndrăgostit, ea îşi pierde din forţă pentru că începe să semene cu alte personaje înrudite. Ceea ce se poate ușor constata este faptul că îndrăgostirea scade forța interioară, vulnerabilizează personajul.

Andrei Pietraru, personajul din *Suflete tari,* este bibliotecar în casa lui Matei Boiu şi împărtăşea lecturile femeii iubite. În *Însemnări zilnice,* Camil Petrescu pomeneşte despre o iubită a sa care „îi procură plăcerea" [7] de a fi înţeles pentru că citesc împreună. Mai târziu, el mărturiseşte:

> Femeia aceasta mi-a dat halucinaţia unei desăvârşiri. Această halucinaţie n-o pot rupe din mine fără să rup şi fire de carne." [8]

Influenţat de ideile epocii, Camil Petrescu este fascinat de femeile care citesc, cele care gândesc, în ciuda unor păreri venite de la bărbaţi avizaţi, cum este cazul lui George Călinescu, de pildă, când se referă la neputinţa intelectuală a femeii în *Principii de estetică*.[9] Prin Ela, Alta şi, mai ales, Emilia, femeia, în opera lui Camil Petrescu, nu face o figură tocmai bună. Şi totuşi, i s-ar potrivi acestui autor de... „Cătăline", ceea ce acelaşi G. Călinescu[10] afirmă despre Eminescu, „... care e un poet atât de mare, încât, chiar profesând distanţa faţă de femeie, aspiră mereu către ea.

Doamnei T. i se acordă încredere, este stimulată să scrie. Această intervenţie nu o avantajează neaparat, prin caracterizarea pe care i-o face Fred, ea îşi arată chipul vanitos şi predispus la *iubiri caritabile.*

> N-avea totuşi mâna mică şi cu degete molatece de madonă, ci lungă şi subţire. Articulaţiile apăreau la orice îndoitură pe dosul mâinii, altfel delicate ca nişte vii accente circumflexe, subliniind vâlceluşele dintre ele, bune de umezit cu vârful limbii. Degetele albe, prelungi, nu se terminau în unghii ascuţite, ci mai curând

---

[6] Camil Petrescu, *Suflete tari,* Editura Albatros, Bucureşti, 1973, 23.
[7] *Manuscriptum*, 2 (35), Anul X, 1979, 78.
[8] Idem, 79.
[9] George Călinescu, „Domina bona", în op. cit., 244-266.
[10] George Călinescu, *Principii de estetică*, EPL, Bucureşti, 1968, 230.

> late, ca nişte petale lăcuite roşu, mâini fără grăsime, nervoase, de prinţesă, pe care, resfirate, le ducea necontenit, când ca să aranjeze o buclă, pe după ureche, imaginar căzută, când ca să strângă mica eşartfă în jurul gâtului, ca un domn care şi-ar potrivi cravata[11].

În ceea ce priveşte evoluţia frumuseţii feminine, după primul război mondial, sunt preferate femeile sportive, suple şi delicate. În opera lui Camil, idealul de frumuseţe nu este femeia grasă, vulgară, ci femeia care se apropie de frăgezimea şi sensibilitatea vegetală. Această femeie nu se remarcă uşor, ea trebuie descoperită, aşa cum scriitorul o descoperă cititorului, într-un mod subtil şi senzual. Personajul prezentat în acest mod nu poate rămâne indiferent pe întreg parcursul operei. Muza, se pare, care i-a inspirat personajul Ela din *Ultima noapte…*, în privinţa modei, a fost Cella Serghi, după propriile-i mărturisiri în cartea *Pe firul de păianjen al memoriei.*[12] Rugată de Camil să-l ajute la alegerea rochiilor cu care să o îmbrace pe Ela în roman, Cella are un schimb de replici cu scriitorul de unde deduce sentimentele lui pentru ea:

> – Dar ar trebui să ştiu cum e eroina, Camil.
> Când avea optsprezece ani, semăna cu dumneata. Pe urmă s-a schimbat. Să rămâi cum eşti acum![13]

Prima căsătorie a lui Camil rămâne învăluită în mister, dar seamănă cu povestea de dragoste dintre Ela şi Ştefan. În *Act venețian, Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război, Mioara,* drama se petrece în cadrul unei căsnicii. Eroul însurat, cu idealuri, are o soţie care îl dezamăgeşte. Camil povesteşte cum s-a îndrăgostit de o actriţă care va deveni eroina din *Ultima noapte*…

> Am început s-o iubesc când s-a îmbolnăvit. A avut peritonită. Mi se părea de neconceput, mă înebunea gândul că ar putea să moară. La început mi-a ascuns că e bolnavă[14].

În roman, Ela îi spune lui Ştefan: „Ştiu că nu-ţi plac bolnavele". Să fi fost şi Camil în aceeaşi situaţie?

Ştefan Gheorghidiu vede femeia într-o formă robită în contractul marital. El vorbeşte despre sufletul femeii iubite, „numai sufletul poate înlocui

---

[11] Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, op. cit., 249.
[12] C. Serghi, *Pe firul de păianjen al memoriei,* Ed. Cartea Românească, Buc., 1977.
[13] Ibidem, 26.
[14] C. Serghi, op. cit., 58.

lipsurile”[15], dar se chinuie gândindu-se la trupul care ar putea fi frământat de un altul.

Legătura dintre cei doi este carnală, cu afecţiunea pe care o implică sângele. Nu încearcă niciodată să-i motiveze Elei vreun gest, sau să-l considere pur şi simplu. Este dominat de Eul orgoliului masculin, iar ataşamentul pentru fiinţa iubită nu demonstrează decât o limitare a voinţei acesteia. Are loc o supunere a celui mai slab de către cel mai puternic pentru a-şi asigura nevoia de autoconfirmare, „nevastă-mea se socotise, până la raidurile noastre mondene, inferioară mie şi asta se simţea din modul în care se purta în faţa mea şi faţă de mine”.[16] iar ideea că femeia ar putea trăda îi dă senzaţia unei morţi reale.

Dragostea i se transformă într-o răzbunare de aceeaşi factură, cu scopul de autoconfirmare, trupul altei femei:

> „Am frământat întreaga noapte trupul femeii străine, cu o furie deznădăjduită, ca să-mi demonstrez că tot ce oferă una, îţi poate oferi şi cealaltă şi că nu merită, că e ridicol să suferi atât de mistuitor, pentru atât de puţin lucru.”[17]

Colegul său de şcoală, fidel, Constant Ionescu scrie că a fost martorul acestei căsătorii care a avut un deznodământ absurd:

> Soţia s-a aruncat în Dâmboviţa, lângă Serviciul de ecarisaj. L-am prevenit afectuos că face o greşeală. El însuşi presimţea că va fi nenorocit şi totuşi a stăruit, hotărât să facă acest mariaj, negăsind în faţa argumentelor mele decât formula stereotipă: „Vreau să sufăr prin ea şi numai prin ea! Experienţă înseamnă luciditate”[18].

Se știe din amintirile Anișoarei Odeanu[19] că toată viața Camil a purtat cu sine în toate apartamentele în care a locuit portretul cunoscut sub numele *Inconnue de la Seine*, fata de nouăsprezece ani care s-a înecat și al cărei portret era la modă la începutul secolului XX, fiind adesea comparată cu o *Mona Lisa înecată*[20].

Eroinele din romanul lui Camil Petrescu nu vorbesc decât pentru a-i întreţine celuilalt suportul introspectiv. Nu au o gândire dialectică, ci idei

---

[15] Idem, 119.
[16] Idem, 178.
[17] Idem, 126.
[18] C. Ionescu, op. cit., 145.
[19] Simion Dima (coord.), *Camil Petrescu - Trei primăveri*, Ediție îngrijită de Simion Dima, Ed. Facla, 1975.
[20] Inconnue de la Seine de Anja Zeidler, http://www.williamgaddis.org/recognitions/inconnue/ (accesat 01.10.2017).

fixe. Nici cele din teatru, nici cele din roman nu-şi cercetează fiinţa, nu încearcă să se descopere prin fiinţa celuilalt. Ele sunt mute când e vorba de analiză, povestesc întâmplări, au toane, sensibilităţi, dar toate acestea se produc în faţa cititorului ca pe o scenă de teatru. Jocul lor este mai mult de „a părea"[21] decât de a fi cu adevărat. Trăiesc la nivelul superficial al realităţii, unde aspectul fizic face casă bună cu cochetăria. Dealtfel, personajul masculin al lui Camil Petrescu are nevoie de admiraţie şi de control asupra admiratorilor. Ştefan Gheorghidiu caută femeia condusă de instinct, discuţiile îndelungi nu sunt decât un preludiu al momentului ce va urma. El ştie că ea este condusă de senzaţii în mod instinctiv, iar „o femeie care reexaminează ca Im. Kant bazele cunoaşterii, care trece la reconstrucţia ideală a lumii, într-un cuvânt o filozoafă, ne face o impresie stranie", ar spune George Călinescu.[22]

Pe aceeaşi linie călinesciană, care dedică mai multe pagini unui studiu al celor două sexe în *Principii de estetică,* bărbatul are nevoie să contemple frumosul, iar femeia să contemple bărbatul care contemplă frumosul:

> Dacă ne reprezentăm cu uşurinţă pe Ovidiu contemplând visător valurile Pontului Euxin, ni se pare grotescă o femeie în aceeaşi postură cogibundă. Firesc este ca, în timp ce Ovidiu priveşte moartea valurilor, femeia să privească pe Ovid. Femeia e un satelit al bărbatului, acesta înfăţişează centrul său. Ea nu formulează nici legi etice, întrucât acestea sunt rezultatul unei sforţări speculative, ci aplică doar cu fidelitate morala în curs[23].

Nu există cuplul perfect decât în piesa *Danton*, şi aici doi foarte tinerii Camille şi Lucile Desmoulins. Femeile iubesc bărbatul doar atât cât el reprezintă un scop. Iubirea Ioanei Boiu este rece, fără dorinţa apropierii, fără misterul seducţiei, cea a Mariei Sineşti este aprinsă, continuă, naivă. Ela, se pare, adoră să fie supusă bărbatului, el adoră să o domine. Maria Mănescu sau Doamna T. este femeia senzuală, fragilă, dar şi acaparatoare. Dragostea ei subjugă ca un vampir afectiv. Alta este nesigură, iubirea lui Pietro Gralla nu îi mulţumeşte orgoliul feminin, ea vrea să-şi verifice atuurile printr-un bărbat care ştie ce este seducţia. Acestor femei le place să fie seduse, Ioana cedează la seducţia lui Andrei Pietraru, Maria îşi pierde iubirea, pe Gelu, datorită acestui joc, când îşi lasă mâinile sărutate de către un alt bărbat, Alta

---

[21] Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, 5 secole de literatură, Editura Paralela 45, Piteşti, 2008, 670.
[22] George Călinescu, *Principii de estetică*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968, 263.
[23] Idem, op. cit., 263-264.

se vrea sedusă de Cellino, Ela intră în jocul lui Grigoriu, iar doamna T. seduce ea însăşi.

Autorul – omul - personajele

Camil Petrescu nu şi-a întemeiat o familie decât tîrziu, prin 1947, când avea 53 de ani. După primul eşec a ales să fie un solitar înconjurat, când dorea, de cele mai frumoase femei, actriţe, în special. Multă vreme, el denunţă cea ce pare un element constitutiv al societăţii: familia, raţiunea, adevărul. Dar, în acelaşi timp recurge la un demers de suprasocializare. Este mereu în centru atenţiei, avea nevoie de prieteni, dar respingea patetismul: „Afişarea sentimentelor personale a fost totdeauna lucrul cel mai greu pentru Camil"[24], spune Tudor Vianu. Chiar aşa stând lucrurile, el va fi avut întotdeauna interioarele lui secrete, care au rezonat din când în când cu cele ale altora.

Iubirea în opera lui Camil Petrescu este de la bun început o eroare de percepţie. Traiectoria amăgirii se derulează dinspre bărbat înspre femeie. Iubirea este experienţă esenţială pentru cel ce o trăieşte, iar concepută în termini clasici, iubirea la Camil Petrescu ar trebui să fie trăire nobilă, *convorbire între două inteligenţe*, pasiune şi suferinţă.

Ioana Pârvulescu, în cartea sa *Întoarcere în Bucureştiul Interbelic*[25], imaginează o strategie detectivistică în descoperirea legăturilor dintre actriţa Leny Caler şi Camil Petrescu, legături confirmate de mulţi, dar ţinute sub cheie de Camil. După apariţia paginilor, scrise la bătrâneţe, ale actriţei, se confirmă nişte adevăruri bănuite despre relaţia celor doi. Astfel, ea mărturiseşte cum l-a cunoscut pe Camil:

> Mare mi-a fost uimirea când am văzut în faţa mea un tinerel, mic de statură, dar bine legat, proporţionat, cu păr blond-şaten, uşor ondulat, cu o frunte înaltă, puţin bombată, cu sprâncene bine marcate, de sub care mă priveau doi ochi de un albastru neverosimil, ca de mărgea, nu prea mari, dar vii, inteligenţi. Mă privea zâmbind copilăreşte, dulce. […] Ne-am plăcut şi ne-am simţit bine împreună din primul moment[26].

Mai târziu, Leny îşi aminteşte că „cele mai deosebite şi mai nuanţate scrisori primite de la un bărbat" i-au fost trimise de Camil Petrescu. Legătura celor doi a durat multă vreme, Camil consemnează într-un

[24] Tudor Vianu, „Tinereţea lui Camil", în *Camil Petrescu - Trei primăveri*, Ediţie îngrijită de Simion Dima, Ed. Facla, 1975, 113.
[25] Ioana Pârvulescu, *Întoarcere în Bucureştiul Interbelic*, Editura Humanitas, 2003.
[26] Apud Ioana Pârvulescu, op. cit., 104-105.

„microjurnal" de trei pagini[27] frustrările sale în legătură cu o femeie dorită de toţi, o femeie despre care spune:

> Femeia aceasta mi-a dat halucinaţia unei desăvârşiri. Această halucinaţie n-o pot rupe din mine fără să rup şi fire de carne[28].

Apar sincronizări între întâmplările povestite de actriţă şi scenele din *Ultima noapte de dragoste* sau *Patul lui Procust.*

> Era atât de suspicios în gelozia şi în mândria lui, încât a stat o dată o noapte întreagă în faţa uşii mele închise, bănuindu-mă că sînt acasă şi nu vreau să deschid. Eu dormisem la o colegă bolnavă şi am rămas stupefiată când l-am găsit dimineaţa aşteptându-mă pe treptele din faţa casei, palid şi obosit[29].

După scena venirii acasă, când Ela lipseşte, Ştefan Gheorghidiu suferă şi o aşteaptă până dimineaţa, fără să adoarmă:

> Pe urmă am înţeles că totul e pierdut, că trebuie s-o părăsesc cu totul nopţii şi aventurii ei, întorcându-mă acasă. Aş fi vrut să alerg, să strâng sticlă spartă în pumni, să încerc orice numai să pot fărâmiţa din noaptea de zorii zilei. […] Credeam că niciodată nu voi mai fi în faţa acelei femei, ca s-o pot zdrobi. Mi-era teamă că voi înnebuni până în zori. Aveam impresia că nu mai sunt stăpân pe destinele mele, ca şi când aş fi fost într-o trăsură ai cărei cai sperioşi s-au aprins şi aleargă neînduplecabil, cu mine, peste gropile şi neprevăzutul unui câmp[30].

În „microjurnal", Camil scrie despre o scenă asemănătoare cu o femeie:

> Îmi dă rendez-vous la 4 ½. Nu-mi răspunde nimeni. Miki contramandează întâlnirea. Superstiţia hainelor. Bătaie stăruitoare la uşă. Aproape durere de a nu o fi găsit acasă. Indiferenţa dispreţuitoare a portăresii[31].

Apoi, un alt semn al asemănării dintre Leny Caler şi doamna T. este portretul pe care îl desenează Camil, izbitor de asemănător cu al Lenei, doar având părul brun. Dacă dragostei lui Camil i se asociază durerea de a nu putea fi posesorul unui exemplar ca Leny Caler, atunci femeile din *Patul lui*

---

[27] Florica Ichim,"Camil Petrescu – Însemnări zilnice", în *Manuscriptum.* Nr. 2 (35), Anul X, 1979.

[28] Idem, 79.

[29] Apud Ioana Pârvulescu, op. cit., 105.

[30] Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, Prefaţă de Nicolae Manolescu, Editura Curtea veche, Bucureşti, 2009, 142.

[31] Florica Ichim, op. cit., 78.

Procust pot întruchipa, de fapt, una singură, Emilia şi Doamna T., în acelaşi timp. Emilia, atunci când notează în „microjurnal":

> Sâmbătă 30 martie - În faţa teatrului, e în trăsură. „Mâine". Eu sunt neras, mizerabil îmbrăcat.
> Duminică 31 martie – Cearta după-masă cu P.M. Aştept zadarnic până la 11 ½. Un buchet de violete…
> 21 aprilie – Ea are tot dreptul. Dragoste cu sila nu se poate. Dacă nu mă iubeşte. Dacă nu mă iubeşte… Şi pe urmă trebuie să fiu rezonabil. Ceilalţi – şi ei schimbaţi cu rândul – au bani… Îi oferă distracţii… Avarul etc. Goana să ajungă mai repede acasă S. E ridicolă lipsa de voinţă numai în anumite momente. În definitiv, dacă nu mă iubeşte…[32]

Aici, cel care povesteşte seamănă izbitor cu personajul George Demetru Ladima, în iubirea lui pentru Emilia, iar printre „ceilalţi" se află şi prietenul său Mihail Sebastian. În *Note zilnice,* Leny este pomenită în treacăt, de altă femeie, ca şi cum s-ar dori să se ştie că a existat.

Va fi mereu discret cu iubirile sale, aşa cum s-a întâmplat şi cu Cecilia Constantinescu. În jurnal apare doar un anunţ de două rânduri care semnalează moartea tinerei, pe 9 noiembrie 1939. Se pare că avusese gânduri serioase cu această domnişoară pentru că în urma dispariţiei sale, trimite părinţilor acesteia o scrisoare de condoleanţe în care îşi mărturiseşte intenţiile:

> Vreau să vă spun că pentru mine însumi e o mare şi dureroasă pierdere moartea Ceciliei. Ea spulberă nădejdi nutrite îndelungă vreme şi mă lipseşte de tovarăşa pe care mi-o doream. Dumnezeu s-o aibă în pază. Camil Petrescu[33].

Fata nu era o oarecare, această informaţie vine în urma visului din 16 ianuarie 1940, pe care Camil îl mărturiseşte, semn al puternicei afecţiuni pe care i-o purta:

> Era tot aşa de frumoasă şi tot cu atâta distincţie liniştită şi adâncă, ca atunci când I. M. Sadoveanu […] îmi spunea că ea e femeia pe care şi-a dorit-o toată viaţa, visul lui de cum ar fi vrut să-i fie soţia[34].

Este un un vis extrem de coerent în care apare şi o altă femeie, pe care Cecilia nu o cunoştea, Ştefania Zottoviceanu. Pe ea o regăsim şi în filele de

[32] Idem, 79.
[33] Idem, 177.
[34] Idem, 118.

„microjurnal" şi se pare că, în ciuda afecţiunii sale pentru Camil, el nu o poate iubi:

> Greutatea era că nu puteam deveni familiari, deşi puteam vorbi lucruri interesante. I-am spus că plec miercuri şi-mi pare rău (adevărul e că regretam numai pe jumătate)[35].

Camil Petrescu este marcat încă de la naştere de abandonul mamei. Niciodată nu va vorbi deschis despre copilăria sa, iar femeia din cărţile sale va fi una care nu-şi înţelege bărbatul, îşi urmăreşte doar interesele minore faţă de năzuinţele masculine majore. Nu există maternitate în opera lui Camil Petrescu, dragoste paternă. Relaţiile dintre personaje se bazează, fie pe interese, fie pe sexualitate, fie pe iubiri neîmplinite. Există o prejudecată a inferiorităţii femeii, a neputinţei ei de a oferi iubirea demnă de *Ofelia* lui Shakespeare. Această idee este atât de răspândită încât apare ca un bun comun al umanităţii.

Rod al unei naşteri în împrejurări controversate, Camil Petrescu nu creează cupluri puternice care să întemeieze o familie. Femeia e nesigură, nu e de încredere şi poate înşela uşor. Este atrasă de potenţa socială şi financiară a bărbatului, la care poate renunţa uşor.

> - Ela îşi schimbă comportamentul după ce Ştefan Gheorghidiu moşteneşte din averea unchiului său şi este atrasă de Grigoriade, un bun dansator la care râvnesc multe femei. Este bănuită că înşeală.
> - Emilia îl acceptă pe Ladima pentru a-i sprijini afirmarea, dar îl înşeală cu toţi bărbaţii care o doresc.
> - Doamna T. îl acceptă pe D. ca un fel de compensaţie pentru iubirea ce i-o poartă, dar îl înlătură (înşeală) (cu) pentru Fred.
> - Alta doreşte să-şi verifice farmecul feminin alături de Cellino, înşelându-şi bărbatul, pe Pietro Gralla.
> - Ioana Boiu accede la un bărbat cu renume în defavoarea celui care o iubeşte sincer şi îi înşeală aşteptările.
> - Maria Sineşti alege să se răzbune pe bărbatul ei, înşelându-l cu Gelu Ruscanu.
>
> Aşadar, femeile înşeală, fără vreun scrupul, iar bărbatul cunoscând acest lucru este mereu suspicios şi face gesturi disperate, adesea mergând până la sacrificiul de sine, ca o izbândă asupra vinei ancestrale:

[35] Florica Ichim, op. cit., 82.

- Ştefan Gheorghidiu bănuie că este înşelat şi face un ţel din a găsi probe pentru a-şi demonstra acest lucru. Se aruncă în luptă dintr-un fel de disperare.
- Fred Vasilescu nu crede în durabilitatea unei iubiri de intensitatea celei pe care o trăieşte cu doamna T. Se sinucide.
- George Demetru Ladima îşi vede sentimentele irosite într-o femeie ce nu le ştie aprecia şi se sinucide.
- Andrei Pietraru se loveşte de „sufletul tare" al Ioanei Boiu şi se împuşcă.
- Gelu Ruscanu se simte înşelat în autoritatea tandreţii asupra iubitei sale şi se sinucide.
- Pietro Gralla, înşelat, ucide femeia din sufletul său şi pleacă.

În trecut, în conciliile bisericeşti se punea problema dacă femeia are suflet şi dacă este o fiinţă omenească, dat fiind faptul că multe femei erau acuzate de vrăjitorie. Femeia era socotită, adesea, responsabilă de păcatul originar şi, de aceea, era tratată cu suspiciune. Camil nu este străin de aceste prejudecăți, dat fiind faptul că în perioada interbelică, în România, femeia încerca să se facă auzită prin vocea mişcării feministe. Voce tânără, începând abia cu anul 1895, la un an după naşterea lui Camil.

Într-un ziar din anul 1933[36], Elena C. Meissner publică un articol prin care face cunoscut programul *Alianţei Internaţionale a Femeilor*. Astfel, pe lângă "unitatea morală", „naţionalitatea femeii măritate", „egalitatea condiţiei de muncă între bărbaţi şi femei", „protecţia mamei şi a copilului", „chestiunea poliţiei feminine"etc., apare şi „situaţia mamei nemăritate şi a copilului nelegitim". Este uşor de înţeles prin ce trecuse copilul, apoi adolescentul Camil Petrescu. Din critica vremii se poate observa un curent antifeminin şi antifeminist.

Concluzie

Reconstituirea unei vieţi nu e un proces facil, anchetatorul urmăreşte mai multe linii până să ajungă la cea reală. Cercetează viaţa pe segmente şi priorităţi. Se agaţă de toate fiinţele sau lucrurile care, crede el, au influenţat traiectoria subiectului de studiu. În acest fel, încercăm să reconstituim atmosfera din jurul lui Camil, evenimentele care i-au determinat replica şi gesturile, femeile pe care le-a iubit. A fost o personalitate complexă şi tocmai de aceea, misterioasă. Nu avem întotdeauna certitudinea că amintirile prietenilor şi ale celor care l-au cunoscut sunt veridice în totalitate. Ceea ce

[36] Articol apărut în *Ziarul nostru*, anul VII, nr. 8, din septembrie 1933.

încercăm să demonstrăm este faptul că personajele feminine sunt inspirate din realitatea autorului şi multe din scenele romanelor sale le-a trăit aevea. Astfel, chiar fără a avea certitudinea unor *note zilnice,* Camil Petrescu poate fi recompus din notele altora şi în privinţa femeilor care i-au marcat existenţa.

Bibliografia operei:

Jurnal:

Petrescu, Camil. *Note zilnice (1927-1940),* text stabilit, note, comentarii, indice de nume şi prefaţă de Mircea Zaciu. Bucureşti: Editura Cartea Românească, 1975.

_____. *Note zilnice,* Prefaţă, text stabilit, note, cronologie şi indice de nume Florica Ichim. Bucureşti: Editura Gramar, 2003.

Eseu şi publicistică :

Petrescu, Camil. *Teze şi antiteze.* Bucureşti: Ed. Cultura Naţională, 1933.

_____. *Modalitatea estetică a teatrului*. Ediţie îngrijită de Liviu Călin. Bucureşti: Editura Enciclopedică Română, 1971.

Teatru:

Petrescu, Camil. *Danton, Bălcescu*. Bucureşti: Editura Albatros, 1964.

_____. *Mitică Popescu. Act veneţia.* Bucureşti: Editura Albatros, 1964.

_____. *Suflete tari. Jocul ielelor*. Bucureşti: Editura Albatros, 1964.

Roman:

Petrescu, Camil. *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război.* Bucureşti: Editura Curtea Veche, 2009.

_____. *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*. Bucureşti: Editura pentru Literatura, 1962.

_____. *Patul lui Procust*. Bucureşti: Editura Minerva, 1982.

Bibliografie selectivă:

Călinescu, George. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Bucureşti: Editura Fundaţiei, 1941.

Călinescu, George. *Literatura nouă*, Ediţie întocmită şi prefaţă de Al. Piru. Craiova: Editura Scrisul Românesc, 1972.

Călinescu, George. *Principii de estetică*. Bucureşti: Editura pentru Literatură, 1968.

Crohmălniceanu, S., Ovid. *Cinci prozatori în cinci feluri de lectură.* Bucureşti: Ed. Cartea Românească, 1984.

Crohmălniceanu, S., Ovid. *Literatura română între cele două războaie mondiale*. Bucureşti: Editura Minerva, 1972.
Dima, Simion (coord.), *Camil Petrescu - Trei primăveri*, Tudor Vianu, „Tinereţea lui Camil". Ed. Facla, 1975.
Foucault, Michael, *Ce este un autor ?, Studii şi conferinţe*, Traducere de Bogdan Ghiu şi Ciprian Mihali, Cuvânt înainte de Bogdan Ghiu, Postfaţă de Corneliu Bîlbă. Cluj: Editura Idea Design & Print, 2004.
Ionescu, Constant. *Camil Petrescu * Amintiri şi comentarii*, E.P.L., Bucureşti, 1968.
Manolescu, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române, 5 secoe de literatură*. Pitesti: Ed. Paralela 45, 2008.
Pârvulescu, Ioana, *Întoarcere în Bucureştiul Interbelic*. Bucureşti: Editura Humanitas, 2003.
Serghi, Cella. *Pe firul de păianjen al memoriei*. Bucureşti: Editura Cartea Românească, 1977.

Periodice:

Ichim, Florica,"Camil Petrescu – Însemnări zilnice", în *Manuscriptum.* Nr. 2 (35), Anul X, 1979.
Ziarul nostru, anul VII, nr. 8, din septembrie 1933.

Surse electronice:

Zeidler, Anja, *Inconnue de la Seine*,
http://www.williamgaddis.org/recognitions/inconnue/ (accesat 01.10.2017)

Dileme identitare și dinamică socială. Haiti sau despre sincretismul cultural

Speranța Sofia Milancovici
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" din Arad

Abstract:
From a contemporary perspective, the assertion that Haiti was, in the 18th century, the richest French colony would seem unlikely, both to an experienced researcher as well as to a mere tourist who comes in contact with the Haitian reality. Undoubtedly, the world's first free black republic has stirred the religious and cultural imagination of humanity through its magical reputation, voodoo practices and its cultural-linguistic uniqueness in Central America.
We are proposing an exploratory endeavor into the Haitian identity space, in an attempt to clarify certain aspects regarding the status of the French language and its relation to the Creole language, the assumption of the Francophone linguistic influences by the African population bearing, in its genetic tree, the effervescence and cultural nuance of the native lands, as well as the dilemmas of the syncretism that impregnates all levels of the social mind.
The major objective is to overcome certain ambiguities of a conceptual or terminological nature that have persisted in regards to creolization, pidgin languages and the Haitian cultural identity.

Keywords: Haiti; identity; alterity; creole; francophone; syncretism.

I. Introducere

Din perspectivă contemporană, pentru cercetătorul avizat sau pentru simplul turist care intră în contact cu realitatea haitiană, aserțiunea potrivit căreia Haiti era, în secolul al XVIII-lea, cea mai bogată colonie franceză, pare puțin credibilă. Indubitabil, prima republică neagră liberă a lumii alimentează imaginația religioasă și culturală a umanității, prin reputația sa magică, practicile voodoo și unicitatea sa cultural-lingvistică în zona Americii Centrale.

Ne propunem o incursiune în spațiul identitar haitian, în încercarea de a clarifica anumite aspecte vizând statutul limbii franceze și raportul acesteia

cu cea creolă, asumarea adstratului francofon de către o populație africană care poartă, în bagajul său genetic, efervescența și culoarea culturală a teritoriilor natale, precum și dilemele sincretismului care impregnează toate nivelele mentalului social.

Obiectivul major al prezentului demers este înăturarea anumitor ambiguități de natură terminologică sau conceptuală, care persistă cu privire la creolizare, limbaje pidgine și identitate culturală haitiană.

II. Paradigme și dileme ale unei identități cultural-lingvistice polimorfe

Haiti este un caleidoscop de subculturi efervescente, în contextul cărora, termenul *substituire* are o semnificație profundă. Configurația vegetației, faunei, a resurselor subsolului, populația însăși este rezultatul unei substituiri. Acesta este rodul descoperirii și ulterior ocupației insulei Hispaniola de către spaniolii motivați, declarativ, de un profund elan religios, iar practic de dorința de expansiune și imbogățire.

Fără a cădea în capcana unor definiții restictive, ineficiente în cazul unor concepte dinamice și sensibile, precum cel al *identității*, ne raportăm totuși, ab initio, la circumscrierea sintetică a acestuia, pentru a elimina anumite incertitudini terminologice. Păstrăm în vedere însă faptul că orice încercare de definire este riscantă, prin caracterul său restrictiv, iar definițiile nu sunt puncte finale ci, din contră, puncte de plecare într-o analiză polivalentă și mereu adusă la zi.

În accepțiune sociologică, *identitatea* desemnează, simultan, ceea ce este propriu unui individ, respectiv unui grup, dar și ceea ce determină caracterul său singular. Conceptul se dovedește, așadar, ambiguu dintru început, trimițând atât la ideea de *sine*, cât și la cea de *alteritate*.

Evident, cultura influenţează decisiv valorile, credinţele şi atitudinile ființei umane, aceasta nefiind niciodată lipsită de un anume fond cultural. Altfel spus, exprimarea identității este în concordanță, dar totodată variază în funcție de punctele de referință pe care le aducem în discuție, fie acestea de ordin religios, geografic, lingvistic, moral, profesional sau cultural.

În acest context, conceptul de identitate se grefează pe un eșafodaj binar, în care alternanța *sine*/*celălalt* reprezintă cheia de boltă a înțelegerii depline a problematicii construcției identitare. De la celebra formulă a lui Rimbaud, „Je est un autre / Eu este un altul", la lucrarea lui Paul Ricœur, *Soi-même comme un autre*, se propagă ideea potrivit căreia identitatea se construiește, mereu, prin raportare la alteritate.

Tradiția sociologică este marcată de două mari orientări în privința identității. Pe de o parte, este vorba despre identitatea transmisă metodic, din copilărie, aceasta asigurând apartenența individului la anumite grupuri sociale.

Pe de altă parte, identitatea este gândită tocmai ca rezultat emergent al apartenenței la forme sociale specifice, precum cele profesionale. În acest al doilea caz, identitatea este un proces dinamic, activ, în continuă desfășurare, recreându-se permanent, în funcție de afilierile / apartenențele individului, spre deosebire de prima orientare, în cazul căreia identitatea este mai mult un acquis pasiv.[1]

Am putea așadar, considera identitatea drept o negociere permanentă a individului / grupului cu mediul său ambiant. Prin trasarea liniilor directoare ale acesteia, individul / grupul se afirmă pe sine drept diferit, în raport cu instanțele exterioare.

Identitatea poate fi percepută astfel, în cazul colectivităților, ca o forță de fuziune.

Identitățile culturale se construiesc pe baza unor sisteme de valori cu rădăcini adânci, uneori ancestrale, manifestându-se prin practici, credințe și ritualuri definitorii.

Specificitatea lingvistică este în mod deosebit importantă atât pentru conturarea identității individuale, cât și colective. Grupurile, mai mari sau mai mici, dezvoltă varietăți de limbă emblematice pentru indivizi. În special în cazul grupurilor minoritare, conservarea specificității lingvistice este esențială și pentru marcarea diferențelor față de cultura / limba hegemonică.

Este unanim acceptat, de către specialiști, faptul că orice cultură are o tendinţă etnocentrică, manifestând rezistenţă faţă de alte culturi şi fiindu-şi sieşi suficientă, iar etnocentrismul implică sacralizarea limbii materne şi complexul de superioritate faţă de limba străină. Încărcătura culturală este resimțită, din punct de vedere lingvistic, mai ales la nivelul culturemelor (unități minimale ale fenomenelor sau faptelor de cultură). Știm de la Saussure că limba e un sistem, având ca unitate bazală semnul lingvistic, o entitate bilaterală, formată din semnificat (concept) şi semnificant (imagine sonoră). Aşadar, avem de a face cu un cod ale cărui elemente combinate transmit un sens.

Problema este atent analizată de către teoreticienii traducerii, având în vedere faptul că deși o serie de semne lingvistice pot, aparent, să trimită la semnificați identici, încărcătura lor culturală este fundamental diferită. Un

[1] Raymond Boudon, Philippe Besnard, Mohamed Cherkaoui, Bernard-Pierre Lécuyer, *Dictionnaire de sociologie*. Paris: Larousse-Bordas, 1999, 117.

exemplu la îndemână este acela al cuvântului *vacă*, acesta desemnând atât în limbile și culturile europene, cât și în cea indiană, femela taurului, însă din punct de vedere cultural, dacă europenii o exploatează pentru hrană sau muncă, în India aceasta este un animal sacru.

Firește, un nativ al oricărei culturi cunoaște aceste norme și le percepe drept firești, fapt care nu este valabil și pentru străin. Cu cât culturile în contact sunt mai îndepărtate și din punct de vedere geografic, cu atât șansele unei incomprehensibilități reciproce cresc, chiar dacă vehiculul lingvistic este comun.

În acest sens, un studiu de caz centrat pe situația de teren din Haiti este relevant din cel puțin trei puncte de vedere: în primul rând datorită unei geografii lingvistice particulare, apoi datorită peisajului social închegat prin amestec de culturi și nu în ultimul rând printr-o masivă prezență străină pe teritoriul statului, prin mijlocirea organismelor internaționale ale căror reprezentanți sunt dislocați în această țară doarită unor factori geo-strategici, politici sau economici.

Haiti și-a câștigat independența prin revolta sclavilor contra ocupației coloniale franceze, în 1804. Marcată de cutremure devastatoare, însă și de evenimente cu impact social marcant (dictatură, sărăcie, turbulențe sociale, distrugerea resurselor naturale), țara oferă un peisaj cultural fascinant, dezvăluind o identitate particulară, care o individualizează atât față de celelalte țări din zona Caraibelor, cât și față de comunitățile africane care au alimentat comerțul cu sclavi, în perioada fertilă a colonialismului.

Atunci când corăbiile spaniole au atins întâia oară țărmurile Hispaniolei, teritoriul actualei Republici Haiti era populat de amerindieni, care însă au fost supuși unei lente extincții cvasi-totale, prin exploatare în condiții grele de muncă sau expunerea la maladii europene față de care nu aveau imunitate naturală.

Necesitatea forței de muncă a determinat aducerea și naturalizarea sclavilor africani pe insulă, aceștia formând, în zilele noastre, majoritatea populației haitiene. Alături de ei trăiesc, într-un amestec eterogen, etnii dintre cele mai diverse, unele extrem de îndepărtate ca origine geografică. Această categorie este formată, în principal, prin afluxul de misionari, reprezentanți ai organizațiilor non-guvernamentale sau ai misiunilor succesive ale Națiunilor Unite în această țară, unii dintre cei veniți aici alegând să nu mai părăsească statul insular, în ciuda provocărilor continue pe care a trăi în Haiti le presupune încă.

Există aici două limbi oficiale: franceza și creola haitiană. Înainte de a trece la o discuție țintită asupra limbii creole, se impune dezambiguizarea

termenului în cauză. Acesta desemnează, simultan, realități distincte, generând uneori confuzii în cascadă. Contextualizarea este soluția clarificării sensului atribuit termenului *creol*, acesta trimițând spre o limbă distinctă, spre o comunitate umană, spre o anumită categorie de indivizi sau chiar spre un mod particular de a găti.

Astfel, „este considerată creolă orice persoană născută din părinți europeni – copilul unui cuplu de spanioli, de exemplu – precum și descendenții acesteia. Limbajele creole sunt limbi autentice și nu simple dialecte. Astfel, creola franceză se sprijină pe un vocabular de bază metropolitan, dar gramatica provine dintr-o sursă diferită – africană poate. La începutul colonizării, proprietarii de plataţii comunicau cu sclavii lor în acest limbaj mic-negru care amintește de limbajul simplificat în care ne adresăm celor mici. Această modalitate de exprimare sumară nu le putea fi suficientă sclavilor, atunci când comunicau între ei și cu copiii lor; puțin câte puțin, ei au completat-o cu noi cuvinte, au elaborat o sintaxă originală și, finalmente, au creat o limbă veritabilă. (trad. n.)”[2]

Creola haitiană, vorbită de întreaga populație, este așadar o combinație a francezei cu limbile africane ale sclavilor aduşi în Haiti, la care se adaugă influența substratului amerindian, inflența spaniolă dinspre Republica Dominicană, precum și a englezei americane.

La origini, creola haitiană a luat ființă dintr-o necesitate. Proprietarii de plantații sau de mine, comercianții albi de sclavi, africanii capturați și vânduți precum și indigenii din Hispaniola nu vehiculau o limbă comună. Ca atare, aceștia au dezvoltat un limbaj pidgin, cu structuri simple și limitate, care însă s-au dezvoltat și multiplicat rapid. Limbajul pidgin este, la origine, un tip de comunicare sintetic, dezvoltat în cadrul grupurilor care nu au un vehicul longvistic comun. In general, acest tip de limbaj împrumută structuri din vocabularul comunităților în contact.

Procesul de creolizare, notează Martin Montgomery, este o trăsătură extrem de importantă a dezvoltării limbajului și a schimbării lingvistice, care însă este, în general, asociată grupurilor subordonate. În acest sens, „nu este chiar deplasat să sugerăm că, de vreme ce engleza s-a ivit din relația stăpân-sclav dintre cuceritorii normanzi și iobagii saxoni, ea și-a câștigat forma

[2] Carter Harman (coord.), *Les Antilles,* Collections Life, New York, Editions Time, 1965. 11.

hibridă actuală (bazându-se atât pe franceza normandă, cât și pe anglo-saxonă) cu ajutorul unui proces de creolizare."[3]

Între chestiunea identității, așa cum este ea asumată de către populațiile din Antile, și procesul de creolizare există un raport intrinsec. Așa cum reiese din definițiile de dicționar, cuvântul *creol* se referă în special la albi, mai exact la europenii născuți în Antile. Extrapolând, este vorba despre nașterea unor indivizi ale căror origini sunt în alte părți ale lumii.

Așadar, în America Latină, nativul rezultat din părinți albi este creol, cel dintr-o combinație de părine alb și indian este metis, iar cel născut dintr-un alb și o negresă este mulatru[4].

În spiritul acestor clarificări terminologice, adăugăm faptul că între creolitate și negritudine există de asemenea o disjuncție de fond, aceasta din urmă privilegiind substratul și originea africană în raport cu alte componente ale construcției identitare.

Limba franceză reprezintă, fără doar și poate, apanajul clasei educate, însă, trebuie să subliniem, între franceza nativilor europeni și cea vorbită în Haiti, diferențele se fac observate mai ales datorită culturemelor la care ne-am referit anterior. Putem exemplifica prin formula de salut *Bună ziua* / *Bună seara*. Deși convenția generală admite faptul că salutăm cu *Bună seara* odată cu întunericul, în Haiti această formă se utilizează îndată după ora prânzului, ceea ce poate părea cel puțin surprinzător pentru un vizitator neinițiat al insulei tropicale, pe care soarele o inundă de lumină multe ore după ce ni s-a spus *Bună seara!* Un alt exemplu, în același spirit, este răspunsul *de acord* la formulele de mulțumire, ceea ce poate părea cel puțin nepoliticos, sau chiar sfidător, într-o cheie de descifrare comunicațională europeană.

O discuție particulară o necesită termenul *alb*. Acesta a devenit, în cultura locală, sinonim cu *străinul* sau *străinătatea* (*un pays blanc)*. Toate țările care înconjoară Haiti sunt, astfel, țări albe. Într-o republică neagră, anumiți albi au fost acceptați drept conaționali. Ne referim aici la polonezii din armata lui Napolean Bonaparte care, trimiși să păstreze ordinea și dominația în colonie, au dezertat rapid și s-au alăturat populației locale. Printre urmele lor, vizibile și astăzi, evidente sunt figurile metise cu ochi deschiși la culoare, provenind din zona de sud a țării, precum și nume inventariate cu ocazia

[3] Tim O'Sullivan, John Hartley, Danny Saunders, Martin Montgomery, John Fiske, *Concepte fundamentale din științele comunicării și studiile culturale,* București: Polirom, 2001, 92.

[4] André Lucrece, *Creolitate,* în Gilles Ferréol, Guy Jucquois, *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale.* București: Polirom, 2005, 173.

recensămintelor și care au certă origine slavă, precum Belnowski, Laboda, Lovinski, Biseradski, Nosal, Sobieski, Kanski etc.[5]

Totuși, convenția culturală s-a păstrat și, chiar și în zilele noastre, un negru american este considerat *un blanc*, altfel spus *un étranger.* Firește, astfel de cultureme, adevărate bariere comunicaționale, pot creea confuzii, distorsiuni și chiar neînțelegeri grave, determinând conflicte la nivelul comunicării interculturale, care pot degenera oricând în tensiuni sociale.

În ceea ce privește situația coexistenței, în Haiti, a două limbi oficiale, chestiunea se cere nuanțată, având în vedere evoluția socio-politică a țării, precum și influența nedisimulată a Statelor Unite.

Wiener Kerns Fleurimond semnalează faptul că „americanii nu se mulțumesc doar să ia locul Franței în Haiti, ei își impun de asemenea limba engleză, fără niciun prozelitism aparent. (trad. n.)"[6] Comparând Organizația Internațională a Francofoniei cu un tip de Commonwealth al fostelor colonii britanice, cercetătorul notează faptul că limba franceză nu mai aparține Franței ca țară cuceritoare, în epoca de succes a colonialismului, ci tuturor popoarelor care o vorbesc. Din acest punct de vedere, Franța ar fi putut face mai mult pentru promovarea limbii sale, care, la ora actuală, a pierdut teren considerabil în Haiti.

În acest sens, constatările noastre de tern converg înspre afirmațiile lui Fleurimond. Dincolo de omniprezența limbii creole, în toate instituțiile autorităților publice sau culturale, discursul mass-media este, la rândul său, enunțat cvasi-exhaustiv in creolă.

În plus, prezența personalului organizațiilor non-guvernamentale care au inundat țara, precum și a contingentelor de soldați, respectiv a personalului civil al Misiunii Națiunilor Unite pentru Stabilizare în Haiti – MINUSTAH, vine să întărească afluxul anglofon în această unică țară francofonă din Marile Antile.

MINUSTAH nu abundă de francofoni, iar personalul canadian, african, francez sau, uneori, român vorbește, în egală măsură, limba engleză, cu atât mai mult cu cât aceasta este impusă de birocrația misiunii: „ Pentru ei [personalul misiunii, n.n.] nu există niciun dubiu că se află în străinătate, deci se exprimă în engleză, limbă internațională și comercială prin excelență, uitând că, până la proba contrarie, se mai poate vorbi franceză în Haiti și mai

[5] Joseph Bernard, *L'héritage polonaise* d'Haïti, http://lenouvelliste.com/article/94989/Lheritage-polonais-dHaiti (accesat octombrie 3 2017).

[6] Wiener Kerns Fleurimond, *Haïti, l'état de la nation,* Matoury: Ibis Rouge Editions, 2015, 261.

sunt mulți oameni care o înțeleg. [...] Dacă engleza este pe punctul de a detrona franceza ca a doua limbă vorbită în Haiti, este evident că americanii, prin diverse organisme și în special prin USAID, afiliat la Departamentul de Stat (Ministerul Afacerilor Externe) de la Washington, au un rol important. Rar găsim un ambasador american în Haiti care să nu vorbească limba creolă. Or, a găsi un diplomat francez care să se exprime în creolă e aproape imposibil... (trad. n.)"[7]. În spiritul acestor idei, unii consideră prezența consistentă a francezei în peisajul științific haitian, o bătălie pierdută.

Firește, în afară de împărtășirea unui cod lingvistic comun, religia constituie un alt pilon esențial al identității, atât personale, cât și de grup, cu efecte asupra deschiderii spre comunicare și o condiție determinantă a gradului de acceptanță și toleranță spre o altă cultură.

Religia de stat în Haiti este cea romano-catolică, amprenta franceză persistând pe acest palier al vieții spirituale. Un loc important în peisajul religios îl ocupă protestantismul, însă, probabil, sufletul majorității populației este tradus cel mai aproape de esența sa, prin practicarea voodoo.

Constituția din 1987 recunoaște oficial acest cult originar din Africa sclavilor întemeietori, în care aceștia găseau un refugiu și o forță compensatorie care echilibra, într-o anumită formă, suferințele îndurate.

Voodoo este, pentru mulți necunoscători, un subiect tabu, fiind asociat forțelor oculte. În egală măsură, practicile ritualice exercită fascinație și teamă, alimentând imaginația majorității.

Succint, voodoo este un cult animist, fundamentat pe sincretism, o combinație de credință și magie în care majoritatea spiritelor invocate corespund unor divinități creștine. Până și aspectul cel mai straniu din ceremonialul voodoo, anume posedarea unui fidel de către *loa*, spiritul invocat, are anumite conexiuni cu extaza mistică întâlnită în creștinism.

Mulțimea lăcașelor de cult voodoo, precum și afluxul de fideli, susține concluzia evidentă în urma urma contactului nemijlocit cu populația haitiană, că majoritatea acesteia, deși catolică în mod oficial, practică religia ancestrală care a stat la baza câștigării independenței și punerii temeliilor statului haitian de astăzi: punctul zero al acestui demers întemeietor este reprezentat de ceremonia voodoo din noaptea de 14 august 1791, de la Bois-Caïman, realizată de fostul sclav Dutty Boukman. Act fondator informal al țării, aceast ritual explică, simbolic, legătura indisolubilă existentă în mentalul social haitian, între ființa profundă și practicile voodoo.

---

[7] Wiener Kerns Fleurimond, *Haïti, l'état de la nation,* Matoury: Ibis Rouge Editions, 2015, 266.

La momentul de față, voodoo este departe de statutul ocultat din trecut, nemaifiind apanajul unor clase inferioare sau marginale, ci regrupând elite intelectuale, funcționari ai autorităților publice, ai poliției, medici și cadre didactice universitare, scriitori și antreprenori de succes. Cu titlu de exemplu, până la decesul său din toamna anului 2015, titlul de *Supreme Servitur* al cultului voodoo haitian a fost deținut de Max Beauvoir, biochimist de talie internațională, cu studii la New York și Paris, unde s-a format în cadrul Universității Sorbona. În anul 2008, la ceremonia de ridicare a acestuia în rangul de lider al cultului voodoo, altfel spus *Ati national*,[8] au participat oameni politici, membri ai guvernului și reprezentanți ai bisericii catolice și ai altor culte, fapt care atestă un aspect prin care Haiti se evidențiază pozitiv într-o lume în care state pretins dezvoltate duc războaie sângeroase în numele credinței: practica toleranței religioase face ca Haiti să reprezinte un punct de întâlnire al credințelor și confesiunilor, într-un caleidoscop colorat, în deplină concordanță cu arta, spiritul și mediul de viață al acestui popor.

III. Concluzii

Cercetătorul Jean-Claude Martineu consideră că dacă politic și economic, Haiti este o neo-colonie americană (a se vedea considerațiile pe care le-am semnalat anterior, potrivit cărora SUA se impune drept un nou model socio-cultural, economic și chiar lingvistic în Haiti), din punct de vedere cultural, este în continuare o „vasală"[9] a Franței. O privire de ansamblu, în urma documentării asupra subiectului, ne permite formularea unei poziții obiective potrivit căreia adevărul se situează, ca nu de puține ori, departe de extremele enunțate, fără a se disocia complet de acestea.

Proverbul haitian *Si anndan pa vann, deyò pa ka achte (Dacă dușmanul din interior nu ar vinde, cel din exterior nu ar putea cumpăra)* cu variantele sale care converg spre aceleași semnificații, traduce metaforic starea de fapt: elitele haitiene se dezic adesea de propria țară, alegând formarea și, adesea, existența în state de adopție, mai dezvoltate. Implicit, aceste elite revin efemer în Haiti cu norme comportamentale, culturale și lingvistice de import, promovate drept superioare celor indigene.

---

[8] Herve Gilbert, Vaudou : les grandes visions de Max Beauvoir, http://haiticonnexion-culture.blogspot.ro/2015/09/vaudou-les-grandes-visions-de-max.html (accesat octombrie 2, 2017) .

[9] Jean-Claude Martineau, *Haïti en six leçons,* Québec: Kiyikaat Editions, 2012, 103.

Si totuși, o constatare se impune: diaspora haitiană s-a integrat cu eleganță și naturalețe în SUA, Franța sau țări ale Americii de Sud, purtând un dialog eficient cu anumite culturi adoptive, ceea ce dovedește implicit calitatea unei matrici formatoare.

Pe de altă parte, viața intelectuală, artistică și culturală haitiană este vie și efervescentă, se publică mult și mai ales original, cultura locală având, fără doar și poate, o coloratură proprie, care fundamentează afirmația că aceasta a încetat să fie o colonie culturală franceză, câștigându-și, și pe acest palier al discuției, o bine meritată independență care se afirmă încă în mod timid, dar fără îndoială valoros.

Bibliografie

Bernard, Joseph, *L'héritage polonaise d'Haïti*, http://lenouvelliste.co/article/94989/Lheritage-polonais-dHaiti (accesat octombrie 3, 2017).

Boudon, Raymond, Philippe Besnard, Mohamed Cherkaoui, Bernard-Pierre Lécuyer, *Dictionnaire de sociologie.* Paris: Larousse-Bordas, 1999.

Ferréol, Gilles, Guy Jucquois, *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale.* București: Polirom, 2005.

Gilbert, Herve, *Vaudou: les grandes visions de Max Beauvoir*, http://haiticonnexion-culture.blogspot.ro/2015/09/vaudou-les-grandes-visions-de-max.html (accesat octombrie 2, 2017).

Fleurimond, Wiener Kerns, *Haïti, l'état de la nation.* Matoury: Ibis Rouge Editions, 2015.

Harman, Carter, (coord.), *Les Antilles*. New York: Editions Time, 1965.

Le Nouveau Petit Robert, Paris, Editions Le Robert, 2008.

Martineau, Jean-Claude, *Haïti en six leçons.* Québec: Kiyikaat Editions, 2012.

O'Sullivan, Tim, John Hartley, Danny Saunders, Martin Montgomery, John Fiske, *Concepte fundamentale din științele comunicării și studiile culturale.* București: Polirom, 2001.

Scurtă anatomie a unui dezastru istoric
Eșecul universității românești de astăzi

Adrian Păcurar
Universitatea de Vest "Vasile Goldiș" din Arad

Abstract:
This article aims to unveil, as much as possible, both the desastrous situation of today's Romanian higher education human resources, as well as that of the scintific research which is weak and non-promising. This paper presents several of the main phenomena of the Romanian academic environment, while highlighting the significantly low standards of the academic human resources. Furthermore, certain aspects which led to this situation are also analized. This analysis ends with a few possible sollutions which may lead, on the medium and long term, to a significant improvement in the human resources of the Romanian academis system, while also generating the beginning of a real "healing" of the entire Romanian higher education.

Keywords: Academic System; Academic Human Resources; Academic Disaster.

I. Introducere

Despre universitarul român de astăzi, despre percepția lui de sine dar și despre imaginea lui socială, despre o anumită stare, pe care credem că o putem numi fără ezitare ca fiind deosebit de îngrijorătoare, despre un fel de degradare dusă la *limită*, despre *fundătura* în care pare să fi naufragiat aproape în întregime universitatea românească de astăzi va fi vorba aici.

Rândurile ce urmează trebuie privite și înțelese în limitele lor obiective. Astfel, ceea ce vom spune aici nu se poate constitui sub niciun chip și nici nu trebuie interpretat în forma unui studiu cu pretenții de științificitate. Lucrurile spuse aici nu vin ca urmare a unor investigații sociologice sau de altă natură. Dimpotrivă, rândurile care urmează trebuie receptate *în limitele lor firești*, ca *percepție* strictă a autorului față de realitățile pe care acesta le descrie dar, în același timp, și ca un mod cu totul distinct de reacție a acestuia față de sistemul academic românesc actual în general. Astfel,

rândurile ce urmează traduc percepția autorului asupra sistemului academic românesc actual în general fără să se pună deloc problema unor contexte sau situații singulare.

A. Imagine de sine și percepție socială. Anatomia primară a disfuncționalității

Universitarul român de astăzi, mai ales cel din domeniul umanist, dacă ai o răbdare minimală să-l asculți și să-l privești în mult prea numeroasele ocazii de a-l întâlni pe te miri unde, îți poate lăsa cu ușurință impresia de *inocent vesel*, de ins ce pare a fi în mod destul de evident prost plămădit interior. Din vorbe și din gesturi, din grimasele lui publice și din amețitorul lui verbiaj, căci vorbește mult și liniștit pe unde apucă, se conturează de cele mai multe ori imaginea unui tip de individ aflat cu mult sub cerințele propriei lui condiții, cu mult sub standardul propriului lui statut social. Ascultându-l și privindu-l simți că ceva nu este în regulă chiar dacă la început poate fi uneori destul de dificil de arătat în mod limpede ce anume îi lipsește și ce anume îl schimonosește.

Universitarul român de astăzi este aproape întotdeauna afabil și, de cele mai multe ori, este sigur pe el până la uitarea aiuritoare a limitelor proprii. Imaginea lui socială, la o privire ceva mai pătrunzătoare, seamănă mai degrabă cu una de *porțelan fals* dar colorat strălucitor, de foarte ieftin *obiect de decor*, de almanah ambulant, cu pagini lipsă și tipărit în alt ev, de obiect incert dar încă util, de ofilit articol cultural *minimalist* și, *tocmai prin asta*, veșnic disponibil, etern util.

Este foarte trist și teribil de demoralizant faptul că astăzi România a ajuns să reprezinte o situație unică în lume și în istoria cunoscută a ideii de universitate: *majoritatea celor din sistemul academic sunt indivizi mediocri, fără potențial prea mare și aproape complet depășiți în raport cu colegii lor din Occident. Iar lucrurile stau în mod destul de asemănător și în domeniul formal a ceea ce se numește pompos pe mealagurile noastre „cercetare științifică". Este o situație în același timp stranie, paradoxală și deosebit de periculoasă, un* naufragiu social și moral *despre care vom avea prilejul să vorbim pe larg ceva mai încolo.*

Lansarea acestor afirmații poate pretinde, fără îndoială, explicații și clarificări, însă, înainte de acestea, este limpede faptul că indiferent care ar fi situația în interiorul unui sistem academic al unei țări membrii acestuia, prin însăși natura profilului efortului lor, participă în mod extensiv și sistematic atât la formarea generală a resursei umane cu pregătire superioară cât și la promovarea și dezvoltarea cunoașterii prin cercetarea științifică, petrecută

într-un spațiu academic, la care trebuie să participe și pe care trebuie să o susțină.

Ceea ce ne va preocupa aici va fi să identificăm, pe de o parte, modul în care se prezintă astăzi starea resursei umane din cadrul sistemului universitar și de cercetare din România, și, pe de altă parte, să indicăm și o serie minimală de măsuri care, după părerea noastră, trebuie implementate în forță și de urgență în vederea generării premiselor pentru o ameliorare într-un orizont de timp rezonabil atât a calității resursei umane în plan academic dar și a rezultatelor cercetării științifice pe care această resursă umană este chemată să o realizeze.

II. Spațiul universitar românesc actual. Chipuri și forme ale dezastrului

Ceea ce ne va preocupa acum va fi să oferim o descriere, în limitele percepției autorului acestor rânduri, a stării de lucruri de la nivelul resursei umane din sistemul academic românesc actual. Ulterior vom încerca să indicăm, în aceleași limite ale autorului, câteva posibile căi prin care s-ar putea însănătoși, sau prin care măcar s-ar putea construi câteva baze *credibile*, într-un orizont de timp cât de cât acceptabil, în vederea unei însănătoșiri de perspectivă, durabile și ireversibile, care *să salveze* efectiv universitatea românească de la dispariți ei funcțională.

A. Preambul la descrierea unui dezastru academic

Așa după cum semnalam încă din debutul acestui mic eseu, ca să nu-l mai numim aici, în mod cu totul impropriu, „studiu", faptul că în interiorul sistemului academic al unei țări ajung la un moment dat să se regăsească un număr nepermis de mare de indivizi cu limite intelectuale și morale incredibil de scăzute reprezintă o situație în același timp stranie, paradoxală și deosebit de periculoasă. Desigur că lucrurile afirmate trebuie probate și documentate. Este tocmai ceea ce și vom face mai departe cu precizarea că descrierile care urmează sunt elaborate în baza unei experiențe directe a autorului și pe temeiul unor convingeri personale, convingeri născute din contactul neîntrerupt, vreme de mulți ani, cu realitatea brută a unor puzderii de situații concrete din sistemul academic românesc actual.

În ceea ce privește felul în care se prezintă în mod concret lucrurile în sistemul universitar românesc actual nu credem că este nevoie de foarte multe trimiteri și nici de documentări bibliografice masive și stufoase. Atât percepția opiniei publice cât și felul în care sunt reflectate în spațiul public prin media realitățile din sistemul universitar din România de astăzi sunt

elemente credibile și în același timp suficiente pentru ca cineva din exteriorul sistemului să-și poată face o imagine corectă sau, în orice caz, foarte aproapiată de realitate.

Deprofesionalizarea, incompetența devenită aproape *structurală*, mecanismele de promovare academică, în majoritatea situațiilor foarte dubioase, neconvingătoare, *lipsite de transparență reală* și generatoare de viciere structurală suplimentară, lipsa vizibilității internaționale reale și credibile, absența unei relații de eficiență funcțională cu piața muncii dar și cu societatea în ansamblul ei, toate aceste lucruri sunt mai mult decât suficiente pentru a contura o stare de lucruri deosebit de gravă, o situație generală cu consecințe dramatice nu doar pentru degradarea în continuare a sistemului academic românesc, dacă mai este posibilă vreo degradare la acest moment, dar și pentru societatea românească în general.

Iar pe lista de neajunsuri, deosebit de grave și deja consolidate, cunoscute și acceptate ca reale dar neasumate în mod onest și transparent, mai pot fi adăugate și altele care nu au neapărat o legătură directă cu conținutul unui act academic de cercetare științifică. Aici avem în primul rând în vedere *degradarea morală* fără precedent a vastei majorități a indivizilor ce compun astăzi în România sistemul academic. Te-ai aștepta ca spațiul academic să fie prin excelență unul *luminos*, onest, curat, în orice caz, să reprezinte prin excelență un spațiu al dialogului real, academic și cultural, al promovării valorilor autentice, al încurajării performanței și al recunoașterii atingerii acesteia. Dar realitatea sistemului academic românesc actual arată, din nefericire, cu totul altfel. Valorile și reușitele individuale, atâtea câte sunt, au toate șansele să fie marginalizate în mod sistematic. În orice caz, acestea nu reprezintă o prioritate pentru promovări iar dacă se întâmplă totuși ca valori autentice să fie formal promovate atunci discutăm fie de situații punctuale fie, pur și simplu, de noroc. Iar astăzi totul culminează, așa cum vom vedea mai departe, cu vârful formal al sistemului: acordarea cu nemiluita și cu o inconștiență ce frizează absurdul de titluri doctor fără acoperire reală și „promovările" prin ceea în mod ipocrit a ajuns să să numească a fi „concurs pe post".

Revenim acum puțin la ceea ce spuneam la început. Faptul că a fost posibilă o asemenea degradare, de proporții cu adevărat apocaliptice în măsura în care vizează în mod direct *siguranța națională* și viitorul unui popor, constituie în sine, după știința noastră, o premieră istorică nedorită, o situație în același timp stranie, paradoxală și deosebit de periculoasă.

Este stranie întrucât un minim automatism mental *sănătos* trebuie să ne ducă întotdeauna cu gândul la convingerea că acea parte a societății care este menită formal să asigure educația și formarea tinerei generații, deci acel

segment social *destinat prin profesie* să garanteze *din adâncime* viitorul unei națiuni, nu ar trebui să aibă cum să fie format aproape numai din indivizi mediocri în raport cu sarcina pe care o au în față.

Este paradoxală cu precădere *prin consecințe* întrucât, după cum lesne se poate observa, nu toate produsele dezastruosului sistem românesc actual de învățământ se încadrează în zona rebutului social garantat, cel puțin dacă avem răbdare și privim lucrurile din unghiul coeficientului de performanță reală în plan profesional al unei anumite părți, destul de mică oricum, din seriile care termină astăzi, pe diverse trepte, învățământul românesc.

Este deosebit de periculoasă pentru că subminarea construcției resursei umane a unei țări, indiferent dacă procesul este voit sau nu, controlat, dirijat, direcționat, dorit ș.a.m.d., sfârșește întotdeauna nu doar prin a elimina în mod aproape complet componenta profesională autentică din formarea segmentelor aflate la început de drum în viață dar și prin a statua, *prin foarte vizibile legi nescrise, bulversarea completă a ierarhiei valorilor în interiorul sistemului social general* și nu doar în interiorul sistemului de educație. Astfel, degradarea calității formării intelectuale pe fond în actualul sistem românesc de învățământ a mers, din nefericire, dincolo de un anumit punct, mână în mână cu dereglarea profundă a unor pârghii concepute formal pentru a delimita valoarea de nonvaloare. Și ceea ce este straniu în interiorul acestei stări deosebit de periculoase este complacerea, acceptarea tacită prin lipsa de reacție autentică a stării de lucruri descrise de către marea majoritate a celor din sistemul academic.

Nu încape îndoială că cele două elemente deosebit de maligne, prăbușirea dramatică a nivelului de fond al pregătirii și *lipsa completă de credibilitate a evaluării din interiorul sistemului,* pe diverse paliere și în diverse forme, dincolo de un anumit punct în evoluția istorică a acestor două realități ele au ajuns *să se potențeze reciproc* de-a lungul timpului într-un demonic dans al pierzaniei. Toate astea, în timp, au făcut ca astăzi, dacă ai, de exemplu, nefericitul „privilegiu" de a asista la o așa-zisă „susținere de doctorat" să te trezești foarte repede cu senzația că te afli într-un film straniu, execrabil regizat, într-un fel de teatru absurd cu cabotini și golit de orice estetică dar și de orice miză reală în plan academic și științific. *Iar lucrurile se prezintă aproape în mod similar, indiferent dacă ar fi prezentate într-un fel mai sec sau într-o manieră ceva mai plastică, așa cum am preferat noi să facem aici, pe orice alt palier din interiorul întregului sistem de învățământ românesc actual.*

În ceea ce privește mecanismele de promovare academică și, mai ales, programele doctorale, zone în care lucrurile arată astăzi absolut *dramatic* pentru România, nevoia de ameliorare și însănătoșire în aceste segmente

esențiale pentru funcționarea corespunzătoare a unui sistem academic a devenit astăzi atât de acută *încât dacă ea nu va fi corespunzător satisfăcută într-un orizont de timp nu prea lung atunci putem să vorbim în mod deschis despre periclitarea siguranței naționale*, despre *vicierea de la rădăcină*, cum remarca recent în repetate rânduri un autor român cu preocupări în ceea ce privește degradarea fără precedent a mediul academic românesc actual, a fundamentelor unei întregi națiuni[1].

Desigur, aici nu trebuie să cădem nici în extrema cealaltă, adică ar fi cu totul nerealist să ne așteptăm ca la nivelul segmentului academic să promoveze doar indivizi excepționali și determinați în mod exclusiv de o sete pură de cunoaștere! Așa cum au remarcat în trecut autori cu adevărat de prestigiu, l-am numit aici pe Ortega y Gasset, învățământul, și aici includem și sistemul academic, are la bază un anumit tip de *falsitate de principiu* în sensul că nu toți cei care își găsesc o profesie în interiorul unui sistem educațional sunt realmente interesați de domeniul pe care l-au ales și nu toți au cu adevărat dotările intelectuale de excepție necesare dezvoltării acelui domeniu[2]. Dacă un asemenea deziderat este din principiu imposibil de pus în practică acest lucru nu înseamnă că nu se pot pune la punct mecanisme adecvate prin care fenomene cum sunt impostura sau frauda academică să fie stăvilite în mod realist și, în orice caz, să fie ținute la un nivel minim în așa fel încât funcționarea autentică a sistemului academic, eficiența acestuia din diverse puncte de evedere, să fie asigurată în mod rezonabil

B. Anatomia concretă a eșecului universității românești de astăzi

Dincolo, însă, de considerații de ordin general pentru o reprezentare corespunzătoare a dezastrului actual din mediul academic românesc sunt necesare și utile descrieri cât mai concrete ale principalelor aspecte și stări de lucruri ce compun pe fond tabloul *deosebit de negativ* despre care am vorbit. În cele ce urmează ne vom limita în mod strict la o serie de „neajunsuri", să le numim așa în lipsa unui eufemism mai bun, extrem de grave din mediul academic românesc de astăzi. Vom avea cu precădere în atenție zona *funcționării academice*, adică acel palier de existență structurală a sistemului universitar prin care mediul academic trebuie atât să disemineze, din varii perspective, rezultatele muncii de cercetare dar și prin care, același mediu academic trebuie să întrețină relații de principiu, sub diverse unghiuri, cu

[1] Emilia Șercan, Fabrica de doctorate sau cum se surpă fundamentele unei nații (București: Humanitas, 2017), 8 – 15.
[2] Ortega Y Gasset, Câteva lecții de metafizică (București: Humanitas, 1999), 5 – 7.

ansamblul societății ca atare, relații dintre care componenta educațională este de departe printre cele mai importante.

Facem mai întâi o constatare de principiu a unei stări de lucruri deja existente în mediile autohtone care se raportează în mod critic și deschis la sistemul academic românesc de astăzi. Astfel, s-a adunat până la acest moment o mică „literatură de specialitate", să o numim aici așa, care vorbește deschis și critic despre lucrurile grave din sistemul academic românesc actual. În mare măsură subscriem acestui curent critic recunoscând în el o atitudine lucidă și responsabilă dar aici am ales să vorbim despre starea foarte gravă din funcționarea academică românească actuală bazându-ne aproape în mod exclusiv numai pe experiența personală.

Astfel, într-un sumar descriptiv al stării de lucruri invocate amintim aici, în ordine, principalele puncte teribil de negative după părerea noastră, le-am putea numi chiar dramatice, puncte ce caracterizează astăzi elemente decisive din cadrul ariei academice românești. Desigur, în contextul de față, ideea de funcționare academică este avută în vedere într-un sens larg atenția noastră desfășurându-se preponderent asupra acelor caracteristici cu totul specifice diseminării, promovării, comunicării interactive și muncii de echipă de la nivelul cercetării științifice din universități. Raportarea la dimensiunea educațională va fi astfel una subînțeleasă și corelativă.

Un prim element, definitoriu în mod tragic astăzi pentru sistemul universitar românesc, este reprezentat de *procesul deprofesionalizării, care în anumite locuri este deosebit de avansat, a personalului academic*. Aici nu luăm în discuție cauzele, deloc multe și deloc complexe în opinia noastră, care au generat și consolidat de-a lungul timpului acest fenomen de degradare permanentă a nivelului academic al segmentului de profesori și cercetători din universitățile românești de astăzi. Pentru moment dorim doar să semnalăm existența acestui proces dezolant care a condus în timp la absența stridentă a specialiștilor autentici, la penuria de cadre calificate, oneste și responsabile în raport cu resursa umană pe care trebuie să o dezvolte. În același timp încercăm să-i schițăm, fie chiar și într-un mod minimal, chipul concret.

Astfel, deprofesionalizarea, fenomen deosebit de avansat, devenit astăzi aproape *structural* și cu un potențial agresiv de a se înstăpâni pe termen nedefinit asupra tuturor universităților și centrelor de cercetare românești, poate lua forme relativ diversificate însă toate traduc lipsa de pregătire competitivă a universitarilor români de astăzi în raport cu Occidentul academic autentic. Și, în mod cu totul evident, deprofesionalizarea în planul pregătirii strict academice a profesorimii universitare, adică planul care privește pregătirea științifică pur și simplu, nu a avut cum să nu își lase

amprenta și asupra calității dimensiunii educative și formative profesional a sistemului academic românesc actual. Această stare de lucruri reprezintă de fapt una dintre cauzele pentru care studenții români de astăzi beneficiază de o formație intelectuală incredibil de redusă, de o *formare academică* de slabă și foarte slabă calitate și fără perspectivă de ameliorare. Căci dacă nu are cine să-i califice corespunzător cu nivelul formal la care au ajuns atunci rezultatele nu pot fi decât cele care se văd astăzi. Pe șleau vorbind, astăzi România are foarte mulți absolvenți de masterat de exemplu care nu stăpânesc gramatica limbii materne și care de multe ori nu înțeleg, pur și simplu, ceea ce citesc, dacă se întâmplă, totuși, să citească la răstimpuri câte ceva ! Despre nivelul de licență nici nu mai are rost să vorbim.

Revenind acum la elementele negative din sistemul academic românesc actual din cadrul segmentului de cadre didactice și de cercetători putem indica aici în continuare cele mai cunoscute forme pe care le îmbracă deprofesionalizarea academică românească actuală.

Mai întâi, este obligatoriu de menționat *lipsa generală de pregătire academică satisfăcătoare* în domeniile în care astăzi își desfășoară „activitatea", așa-zisa „muncă de cercetare" un număr foarte însemnat de cadre didactice din universitățile românești. Această situație reprezintă în sine un fenomen deosebit de negativ, *despre care nu se prea vorbește*, întrucât astăzi au ajuns să fie la modă doar piruetele autoflagelatoare la nivel colectiv în jurul problemei generalizării plagiatului în publicațiile românești contemporane cu circulație în spațiul formal acceptat ca fiind unul „academic". Desigur, problema plagiatului reprezintă o altă mare bilă neagră pentru universitățile românești de astăzi dar trebuie, totuși, să se vorbească și despre slaba, iar în multe cazuri, despre foarte slaba calificare profesională academică a membrilor ce compun comunitățile academice românești actuale. Iar slaba calificare academică nu are, pur și simplu, așa cum am văzut, să nu își lase o amprentă apăsător de negativă asupra așa-ziselor „rezultate" pe care acești indivizi deosebit de slab pregătiți în plan academic pretind că o desfășoară.

Astfel, de foarte multe ori, așa-numitele „anale" ale universităților românești nu reprezintă nimic altceva decât *maculatură de mâna a patra* dominată de texte pueril compilate și scrise de grafomani, asta în cel mai bun caz, cu un nivel intelectual modest sau deosebit de modest.

Lucrurile ar putea să stea ceva mai bine în domeniul științelor exacte dar în domeniul social precum și în cel umanist tragedia este de proporții copleșitoare. Regăsim aici publicate din abundență *articole de jucărie*, stranii compilații școlărești, majoritatea fără să respecte o minimă metodologie de muncă intelectuală de cercetare. În mod evident, absența unei pregătiri la un nivel corespunzător și competitiv cu standardele occidentale, adică absența

unei pregătiri care să garanteze formal corectitudinea și onestitatea muncii intelectuale, face ca și procesul de *comunicare academică* de exemplu, articole publicate, participări la conferințe, susțineri la sesiuni de comunicări etc., să fie profund viciat, alterat pe fond, *handicapat pe conținut*, întrucât nu te poți prezenta onorabil în asemenea situații dacă prezinți lucruri deja știute, și pe acelea într-o manieră minimală și semidoctă.

Cu observația de mai sus trecem acum la un alt chip la fel de schimonosit și de oribil, poate cel mai rău pervertit dintre toate chipurile posibile ale incompetenței academice. Este vorba despre slaba cunoaștere sau chiar despre totala necunoaștere, în cazul unei părți mai mult decât semnificative dintre cei care astăzi posedă titluri și grade universitare în România, a metodelor și instrumentelor teoretice de cercetare, de testare și de validare a rezultatelor unei cercetări științifice. *Cel mai dramatic credem că stau lucrurile în aria domeniilor sociale și umaniste unde ambiguitatea, relativitatea și subiectivismul amplifică din principiu mimemtismul unei cercetări pretins „științifice"*.

Revenind, cauzele slabei pregătiri în domeniul instrumentelor de cercetare sunt oarecum ceva mai complexe dar, pe fond, rămân aceleași cauze generale care au condus în timp la prăbușirea totală a sistemului academic românesc actual. Pe scurt, aici ar putea fi invocate printre cauze, de exemplu, și faptul că în cadrul majorității specializărilor academice *absolvenții nu beneficiază nici de o pregătire adecvată domeniului lor în plan epistemologic dar nici de un minim de familiarizare cu metodele generale de abordare științifică a unei probleme*. Între noi fie vorba, unii dintre absolvenți, și ne referim la palierele superioare de pregătire, adică la masterat, doctorat și eventuala etapă ulterioară doctoratului, *nici nu au abilitățile intelectuale necesare unei munci academice autentice și oneste*. Această stare de lucruri a condus în timp la acumularea masivă de inepții, la colcăiala în „anale"de materiale de slabă și deosebit de slabă calitate academică. Iar acest fenomen, cum lesne se poate observa cu ochiul liber, este răspândit pe scară largă în publicațiile specializate aproape din fiecare universitate în parte și aproape din cadrul fiecărei specializări academice românești actuale. Oamenii, pur și simplu, au ajuns să scrie și să publice în neștire maculatură cu pretenții academice, risipind dramatic resurse și iluzionându-se cu credința că ocupă în mod justificat poziții privilegiate, nobile, vădit superioare în cadrul societății.

Bunăoară, pentru a ilustra pe scurt cele spuse mai sus, un palier distinct de discuție legat de nestăpânirea instrumentelor de muncă intelectuală este reprezentat de necunoașterea normelor de redactare academică dar și a clasificărilor internaționale valabile pentru publicațiile științifice. Aici, în

treacăt fie vorba, lucrurile stau de asemenea deosebit de grav acest fapt putând fi constatat cu foarte mare ușurință consultând, de exemplu, site-urile universităților românești atunci când se desfășoară concursuri pentru ocuparea posturilor didactice din învățământul superior. Astfel, se va putea constata foarte repede că o proporție îngrijorător de mare dintre candidați confundă foarte grosolan, presupunând că lucrurile nu sunt făcute în mod intenționat astfel, diversele categorii din clasificarea internațională corespunzătoare domeniului în care candidează rezultând completări ale fișelor de verificare cu criteriile necesare în ceea ce privește publicarea de materiale academice aproape total incorecte și, până la urmă, *false din principiu. Evident, în astfel de împrejurări pot fi prezente și probleme de natură penală,* responsabilitatea putând fi imputată atât părții care candidează cât și părții care acceptă la dosarul de concurs astfel de fișe de verificare.

Atât lipsa de competențe suficiente cât și incapacitatea de a redacta după norme autentice stricte generează, în mod evident, forme de viciere din principiu a comunicării și funcționării academice. *Însă, cea mai acută formă de comunicare academică defectuoasă este determinată de absența însăși a unei culturi a dialogului academic real.* În cazul culturii române, vorbind acum pe un plan ceva mai larg, cauzele și condițiile istorice care au condus la starea de lucruri dezastruoasă de astăzi în planul dialogului academic și cultural general au făcut obiectul unor analize minuțioase desfășurate de autori de mare valoare. Amintim aici analiza deosebit de detaliată făcută de H. R. Patapievici, analiză care nu se limitează strict la un cadru academic dar care poate pune foarte bine în lumină toate aspectele negative care apar la nivelul comunicării de tip academic tocmai din absența la nivelul culturii române a unei autentice piețe de idei[3].

Fără să pătrundem deloc în complexitatea viziunii și analizei autorului menționat mai sus noi ne limităm aici să punem în evidență *precaritatea de principiu* a oricărei forme de dialog academic românesc actual având în primul rând în vedere situația jalnică din punct de vedere profesional în care a eșuat astăzi universitarul român. Desigur, din profunzime privind lucrurile, pot fi găsite cauze și determinări culturale complexe pentru absența unei piețe a ideilor dar până acolo trebuie avută în vedere, totuși, disponibilitea foarte scăzută pentru un dialog academic autentic de care dau dovadă astăzi universitarii români, mai ales cei domeniul umanist.

Astfel, înainte de a ne întreba *de ce* lucrurile stau cum stau este cel puțin la fel de important să ne întrebăm *cum* arată astăzi tentativa de comunicare, atât în plan academic dar și în plan cultural larg, în condițiile expuse până

[3] H. R. Patapievici, De ce nu avem o piață a ideilor. București: Humanitas, 2007.

aici și având în vedere această absență teribilă a *oricărei* piețe a ideilor, pe domenii mai mult sau mai puțin specializate, la nivel academic în România de astăzi. Căci, din punctul nostru de vedere, chiar presupunând că s-ar naște cândva o piață autentică a ideilor în spațiul culturii române, de tip academic sau nu, funcționalitatea ei în plan strict academic ar fi deosebit de redusă date fiind condițiile profesionale negative în care se află astăzi universitarii români. Să mergem deci mai departe.

Astflel, plagiatul, *furtul* intelectual în orice formă posibilă, reprezintă o altă stare profund negativă care influențează la fel de negativ nu doar calitatea și sănătatea unui mediu academic dar și, în mod evident, comunicarea profesională în interiorul sistemului.

Despre problema plagiatului academic în România de astăzi s-a scris destul de mult așa că analiza noastră nu se va extinde aici prea mult în această direcție. Ne limităm doar la a sublinia că plagiatul cunoaște și o serie de *alte forme*, la fel de maligne și de debilitante pentru funcționalitatea unui sistem academic ca furtul direct și brutal de text sau de idei. Astfel, compilația semidoctă, autocitarea rudimentară, repetiția, transferul brutal și grosolan de text de la un autor care la rândul lui plagiază dar și alte forme asemănătoare, fac parte toate din categoria generală a plagiatului. Din nefericire, aceste forme sunt astăzi aproape la fel de răspândite în mediul academic românesc ca varianta cea mai grosolană a plagiatului. *Iar plagiatul ca fenomen devenit și el structural afectează în mod distinct calitatea oricărei forme de comunicare și funcționare academică* în sensul că o viciază pe fond și din principiu subminând astfel încă de la început șansele oricărei comunicări și dezvoltări academice autentice. Căci despre ce fel de comunicare academică ar putea fi oare vorba dacă un autor oarecare se prezintă la nu știu ce „conferință" cu idei *furate*, pur și simplu, sau dacă publică texte care, de fapt, nu îi aparțin? De aceea, în cazul plagiatului, ne aflăm în prezența uneia dintre cele mai grave forme de distorsionare a comunicării, funcționării și dezvoltării academice întrucât aici nu vorbim doar despre „simpla" nestăpânire a unor instrumente de muncă intelectuală ci vorbim de-a dreptul despre plasarea la nivelul formal al unei activități de tip academic a unor idei și texte *care nu aparțin de fapt autorului* dar pe care acesta le promovează și le invocă formal în nume propriu! Iar negativul din plan academic se cuplează aici cu negativul în plan moral și de foarte multe ori, posibil chiar *penal*!

În cazul plagiatului, din punctul nostru de vedere, ne aflăm în prezența celei mai grave cauze de distorsionare a șanselor unei comunicări și funcționări academice autentice dar, în același timp, și în prezența celei mai grave forme de *degradare morală* din interiorul oricărui sistem academic în

general. Mai mult decât atât, din nefericire, astăzi în România se înregistrează la nivelul sistemului academic și alte forme de degradare morală cum ar fi *corupția academică sistemică*, în aproape toate formele ei concrete de manifestare.

O constatare suplimentară în cazul plagiatului, una care dă și ea măsura degradării morale și a prăbușirii *fără precedent* a calității resursei umane din învățământul universitar românesc actual este reprezentată de *sesizarea ușurinței cu care se acceptă acest fenomen, de tolerarea lui la nivel instituțional și nu numai!* Ca și cum sistemul însuși s-ar închide în sine pentru a evita coliziunea cu un adevăr extrem de dureros, *pentru a se proteja în mod morbid* de contactul direct și brutal *cu o realitate care i-ar putea submina din principiu rațiunea de a fi*! Căci este iarăși straniu să constați o asemenea stare de lucruri dacă ai în vedere faptul că în interiorul unei comunități academice, *deci într-un mediu destinat prin excelență să producă și să promoveze adevărul*, te izbești de această situație cu totul ieșită din comun: cei care trebuie să apere valorile autentice, cei care trebuie să lupte în mod responsabil pentru adevăr și pentru onestitate, *pentru valori* în general, au eșuat lamentabil în situația de a fi primii care le calcă în picioare!

Este dezolant să asiști ca martor neputincios la acest fenomen dezgustător al acceptării tacite a plagiatului, la lipsa de reacție, la eliminarea onestității și responsabilității din cercetarea științifică și din spațiul academic. Iar fenomenul descris este cu atât mai de neînțeles cu cât, așa cum știm, în trecut marile spirite, cele care au influențat în mod decisiv atât apariția științei moderne dar și a comunităților academice din care s-a format în timp spiritul universitar occidental, au respins în mod violent orice formă de furt intelectual. Este suficient să avem aici în vedere reacția lui Galilei, indiferent de forma în care aceasta s-a manifestat la vremea ei[4]. Cum a fost posibil ca în mentalul colectiv al universitarului român de astăzi această moștenire a demascării și respingerii furtului intelectual să fie acum apropae complet eliminată și uitată? Și care sunt până la urmă reperele morale în plan academic ale acestor indivizi? Se pot ridica ei la înălțimea standardelor impuse de necesitatea promovării *onestității academice*, standarde asumate responsabil și cu mare mândrie de orice mediu universitar occidental sănătos și performant? Răspunsul, cel puțin temporar, este, din nefericire, unul negativ.

În fine, o altă cauză deosebit de importantă și responsabilă în mod direct de eșecul universității românești actuale o reprezintă starea deplorabilă a mecanismelor de promovare academică. Aici asistăm la *promovarea pe scară*

[4] Arthur Koestler, *Lunaticii*. București: Humanitas, 1995, 281 – 282.

largă a unor proceduri lispsite de credibilitate, adesea la limita dacă nu chiar în zona penală, *proceduri aparent legale* dar care asigură în mod teribil perpetuarea sistemului în actualele lui condiții. Majoritatea concursurilor pentru ocuparea posturilor din universități dar și a celor din cercetare nu sunt nimic mai mult decât niște jalnice scenete, găunoase și sinistre pe fond, imitații de concursuri autentice, *în care se cunoaște dinainte câștigătorul* și în care accesul celor din exteriorul sistemului este aproape în mod complet blocat. Sunt lucruri care se cunosc foarte bine și asupra cărora ar fi lipsit de sens să insistăm aici[5]. Singurul element pe care merită aici să-l accentuăm în mod cu totul deosebit este următorul: vicierea mecanismelor de promovare academică din sistemul universitar românesc de astăzi nu asigură doar perpetuarea imposturii ci ea consolidează în mod dramatic răsturnarea valorilor. Acest fapt este cu precădere mai evident și mai tragic în cazul tinerilor care după ce revin din Occident nu își pot găsi un loc cât se poate de meritat în sistemul academic românesc actual *tocmai datorită felului în care se prezintă mecanismele de promovare.* Astfel, în foarte multe cazuri o pregătire autentică academică în Occident devine o *povară*, un soi de stigmat, care face și mai dificilă pătrunderea în sistem a indivizilor valoroși. Iar această stare de lucruri arată cu adevărat dimensiunea anomaliei în care a eșuat astăzi în România un întreg sistem academic național.

Totuși, nu este lipsit de interes, din anumite puncte de vedere cel puțin, să dezvăluim aici și un fenomen *pozitiv* în ceea ce privește accesul tinerilor cu stagii în Occident în sistemul academic românesc actual. Fenomenul ni se pare interesant și oarecum paradoxal cu toate că prezența lui, datorită mai ales dimensiunii foarte reduse pe care o are, nu anulează pe fond cele tocmai descrise mai sus. Astfel, chiar dacă situația generală a concursurilor pentru promovarea pe post din universitățile românești actuale este cea descrisă *și cunoscută de toată lumea* iar în ultima perioadă asistăm chiar la amplificarea generală a scăderii calității resursei umane, totuși, *asistăm în același timp și la creșterea strict punctuală a calității acestei resurse umane*. Indiferent că vorbim despre universități de stat sau private, iar acestea din urmă par să se fi descurcat pe acest plan *mai bine* în perioada recentă, ambele categorii au reușit în acești ultimi ani să-și asigure un *fond minimal* de resursă umană de foarte bună calitate. Rămâne să vedem dacă acest fapt va asigura în timp în

[5] Liiceanu, Gabriel: Balta statută a facultăților noastre, www.contributors.ro, 2011. http://www.contributors.ro/advocacy-public-affairs/balta-statuta-a-facultatilor-noastre-scrisoare-deschisa-catre-domnul-daniel-funeriu-ministru-al-educatiei-si-cercetarii/

mod autentic o premisă serioasă în vederea însănătoșirii resursei umane universitare din România.

Pentru fenomenul descris responsabil în mod exclusiv este acel proces despre care am vorbit de revenire în țară a unor cercetători români în urma efectuării de stagii academice în Occident dar el nu garantează nici formarea unei mase critice în sistem capabilă să declanșeze și să susțină ameliorarea calității resursei umane. Mai rău, acest proces, în forma în care are loc, nu poate garanta nici măcar *continuitatea* funcționării acestor mici enclave alcătuite, totuși, dintr-o resursă academică înalt calificată.

III. Despre cauze, involuții și posibile evoluții

Este complet lipsit de sens să ne întrebăm cum s-a ajuns aici. Ar însemna să cădem direct în capcana unei promisiuni de falsă, în fond, „științificitate", dacă am îndrăzni doar să sperăm că riguroase studii, de orice fel, ne-ar putea lumina *îndestulător* neantul actual din educația românească. *Nu mai contează acum, pur și simplu, cum s-a ajuns aici*. Ceea ce este cert este faptul că astăzi ne aflăm la un minim istoric absolut în ceea ce privește calitatea resursei umane din sistemul academic românesc. Căci niciodată în trecutul ei universitatea românească nu a fost dominată de o resursă umană atât de slabă cum este ea astăzi. De aceea se poate vorbi despre *un dezastru istoric*, despre o limită inferioară care va genera efecte dramatice în societatea românească în viitorul nu prea îndepărtat.

Nimeni nu contestă posibilitatea de principiu de a identifica cauzele dezastrului academic românesc actual dar, din punctul nostru de vedere, găsirea acestora ar fi irelevantă și nu ar ajuta prea mult la ameliorarea sau, cu atât mai puțin, la schimbarea pe fond a situației din sistem. Credem acest lucru pentru că starea actuală este atât de lipsită de speranță încât nu vedem alte șanse pentru generarea unor condiții realiste în vederea inițierii unei schimbări în bine *decât luarea unor decizii și măsuri radicale.* Atâta vreme cât resursa umană se va degrada în continuare în mod constant, atâta vreme cât resursele de credibilitate se vor evapora și ele altă cale în afara unor măsuri radicale nu vedem. Desigur, în acest caz, în mare măsură responsabilitatea va fi la nivelul unor decizii ce vin din zona politicului. Scepticismul în privința capacității factorului politic de a mișca lucrurile spre ameliorare este justificat dar, în același timp, trebuie foarte bine conștientizat faptul că, totuși, în absența unei voințe politice foarte bine determinate, dublată, firește, de responsabilitate și profesionalism, șansele unei ameliorări a situației din universitățile românești și din cercetarea românească actuală

sunt aproape complet nule. Desigur, valori universitare individuale au fost, sunt și vor fi dar, pe fond, sistemul va rămâne neschimbat.

Acum putem trece în revistă, la modul sumar pentru acest final al exprimării poziției noastre, câteva dintre măsurile urgente care ar trebui implementate la nivelul sistemului. Cu precizarea, desigur, că setul de măsuri trebuie aplicat în forma unui pachet decizional integrat care să beneficieze de suport politic *real* pe termen mediu și lung. Asta pentru că în absența unei continuități de fond măsurile aplicate nu vor avea la dispoziție timpul social necesar pentru a produce rezultatele scontate.

Câteva măsuri, cu aplicare imediată și fără compromisuri, așa cum le vedem și cum le înțelegem noi, ar fi următoarele. Mai întâi, ar trebui reconsiderată problema finanțării educației în general, cu precădere cea a remunerării cadrelor universitare. Plafonul de salarizare trebuie ridicat și, oricât de banal ar suna, prioritatea trebuie să fie aceea a atragerii în universitățile românești a resursei umane înalt calificate, preferabil a celor cu studii de vârf *confirmate prin rezultate în Occident*. Această măsură, desigur, nu va da roade în primii ani dar prin aplicarea ei constantă, tenace și sistematizată s-ar putea crea premisele apariției în timp a unei mase critice care însămânțeze sistemul, dacă putem spune așa, cu germeni sănătoși, capabili să producă schimbarea pe fond și ireversibilă a calității resursei umane din universitățile românești. Firește, suntem conștienți de faptul că oricât de riguros și de corect ar fi un sistem academic de promovare acesta nu va putea asigura niciodată accesul tuturor celor care au cu adevărat vocație acadmică dar cel puțin va însănătoși sistemul și va crea o clasă mijlocie universitară decentă și onestă pe ansamblu[6]. Măsura sugerată de noi, banală dar foarte serioasă prin consecințele pozitive dacă ar fi vreodată pusă în practică va contribui decisiv credem la apariția unei premise realiste în vederea ameliorării calității resursei umane din universitatea românească de astăzi într-un orizont de timp rezonabil.

O altă măsură care, în opinia noastră, ar trebui aplicată imediat și în mod *radical* ar fi pedepsirea drastică, mergând până cel puțin la excluderea autorilor din învățământul superior și din cercetare, a oricărei forme de fraudă academică și de corupție universitară în general. *Aici costurile ar fi minime dar beneficiile maxime pentru întreaga societate.*

O măsură distinctă ar trebui să vizeze în mod exclusiv situația modului de acordarea a diplomelor de doctorat. Din punct de vedere practic se poate iniția o campanie susținută de *verificare a tuturor tezelor de doctorat susținute în România din 1990 până la momentul prezent*. Desigur, o asemenea operațiune

[6] Max Weber, *Omul de știință și omul politic*. București: Humanitas,2011, 35 – 41.

cere timp și angajează resurse serioase dar, dacă ea s-ar pune în practică și dacă ar fi efectuată în condiții optime, cu evaluatori străini certificați, imparțiali și onești atunci am intra cel puțin în posesia unei *imagini adevărate* despre nivelul de performanță la acest nivel al posesorilor actuali de diplomă de doctor din România. Oricât de dificil ar fi de pus în practică o asemenea măsură aceasta nu reprezintă deloc o imposibilitate. Este nevoie de determinare și tenacitate și, desigur, de oameni excepționali dispuși să-și asume o asemenea sarcină. Iar autorul acestor rânduri nu crede că România nu ar putea aduna suficiente resurse umane, împreună cu colegi din Occident, pentru a desfășura un asemenea proiect. Nu va fi ușor, evident, dar nici imposibil. Apoi, desigur, va trebui pusă foarte serios în discuție perspectiva retragerii oficiale a titlurilor de doctor, cu tot ceea ce ar implica un asemenea proces.

Altă măsură ar fi încercarea de a imprima tinerilor universitari o mentalitate sănătoasă de tip occidental în ceea ce privește cercetarea științifică autentică. Acest lucru, știm foarte bine asta, nu se poate obține ușor și presupune un cumul de măsuri aplicate cu tenacitate în timp cum ar fi: promovarea schimurilor academice serioase cu Occidentul, prin stagii, burse etc., încurajarea de a publica în reviste științifice occidentale serioase, demascarea sistematică a fraudei academice și multe altele.

O ultimă observație aici, pe final. Convingerea autorului acestor rânduri este că spațiul academic al României actuale este viciat în mod atât de dramatic încât, pur și simplu, *totul trebuie reluat de la zero absolut*. *S-a atins astăzi un minim istoric absolut*, cum spuneam, iar măsurile în vederea stopării derivei nu mai pot fi amânate și nici aplicate doar ca pansament paliativ, tranzitoriu, iluzoriu și, până la urmă, *toxic în sine*. Trebuie acționat urgent și la temelie. Asta pentru că, într-o minimală logică dar riguros aplicată, răul nu poate fi eradicat prin parcurgerea în sens invers a unei serii cauzale care l-a generat, serie cauzală altfel relativ acceptabil de identificabilă sociologic și istoric vorbind. Răul prezent trebuie eliminat complet, *la fel după cum complet trebuie eliminată și posibilitatea reluării unei asemenea serii cauzale*, chiar dacă asta presupune aruncarea definitivă la coșul de gunoi al istoriei a unui întreg sistem academic național. Abia după acest moment se va putea construi solid, pe termen lung, *pentru noi toți* și pentru prezervarea marilor valori etice în plan academic ale Occidentului.

Bibliografie

Koestler, Arthur. *Lunaticii*. *Evoluția concepției despre Univers de la Pitagora la* Newton. București: Humanitas, 1995, (Arthur Koestler, *The Sleepwalkers. A History of man`s changing vision of the Universe*. New York: The Macmillan Company, 1959).

Liiceanu, Gabriel: *Balta stătută a facultăților noastre*, www.contributors.ro, 2011. http://www.contributors.ro/advocacy-public-affairs/balta-statuta-a-facultatilor-noastre-scrisoare-deschisa-catre-domnul-daniel-funeriu-ministru-al-educatiei-si-cercetarii/

Patapievici, H.R. *De ce nu avem o piață a ideilor*, București: Humanitas, 2007.

Ortega y Gasset. *Câteva lecții de metafizică*, București: Humanitas, 1999, (Ortega y Gasset, José. Unas Lecciones De Metafísica. Obras Completas. V. III. Madrid: Fundación Ortega-Marañon; Taurus, 2010).

Șercan, Emilia. *Fabrica de doctorate.* București: Humanitas, 2017.

Weber, Max, *Omul de știință și omul politic*. București: Humanitas, 2011, (Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Verlag J.C.B. Mohr (Paul Siebeck). Tübingen, 1951, 1958.

Identitate şi postmodernism în poezia lui Ioan Flora[1]

Virginia Popović
Universitatea din Novi Sad

Abstract:
Ioan Flora, with his memory of the Serbian Banat, the native place he left behind, focuses on this space he regards as full of magic and confers upon it a multicultural and postmodern identity, these being specific connotations which turn the poet into a unique voice in the context of contemporary Romanian literature. Ioan Flora is Romanian poet from Serbia, who is placed by literary criticism and history among the writers of the 1980s generation. Flora's poetry uses space as a central point of view in many of his poems, a space where the poet located himself. In the same time, in parallel with the theories of postmodernism, Flora uses memory irony to describe the true landmarks in Romanian literature from the Serbian Banat. This paper presents the most significant poetic motifs of Ioan Flora's poetry.

Keywords: poetry; postmodernism; identity; memory; Serbian Banat.

Ioan Flora (1950-2005) este un poet român din Serbia, un poet pe care critica și istoria literară îl așează printre scriitorii generaţiei optzeciste. Este recunoscut ca un membru al acestei generaţii şi datorită lui Mircea Cărtărescu, care explică în studiul *Postmodernismul românesc* faptul că în lista acestor scriitori nu este inclus de la început[2]. În ciuda numeroaselor voci ridicate împotriva unei discuţii generale asupra operei scriitorilor din jurul anilor 1980 – şi anume ca fiind una de circulaţie unitară, unele puncte, cum ar fi dezvoltarea acestei generaţii a postmodernismului, sunt folositoare. Datorită originii sale, Flora generează teme și tehnici pro şi contra literaturii române din acea perioadă. Astfel, spre deosebire de activitatea altor scriitori ai anilor '80, poezia lui Flora foloseşte spaţiul ca un punct central al multor

[1] Lucrarea de faţă este realizată în cadrul proiectului *Jezici i kulture u vremenu i prostoru/* (*Limbi şi culturi in timp şi spaţiu*), nr. proiect 178002, finanţat de Ministerul de Invăţământ şi Ştiinţă din Serbia.
[2] Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul românesc.* București, Humanitas, 1999, 145.

poezii ale sale şi în acest loc de multe ori s-a situat însuşi poetul. În acelaşi timp, paralel cu teoriile postmodernismului, Flora apelează la memorie şi foloseşte ironia pentru a descrie adevărate repere în literatura română, asemeni lui Bolintineanu sau Cantemir.

Banatul sârbesc, regiune multiculturală, în care s-a născut şi a crescut Ioan Flora, devine materia poetică de bază în poezia sa de mai târziu, care este invadată de denumiri geografice din această zonă. Acest spaţiu reprezintă o preocupare constantă pentru criticii lui Ioan Flora. De exemplu Gheorghe Grigurcu, încă din 1983 afirmă că cititorii, datorită poetului Ioan Flora, au cunoscut acest spaţiu geografic al Banatului sârbesc, prin temele abordate în textele sale[3]. Mulţi ani mai târziu, Traian T. Coşovei, în 1997, afirmă că I. Flora descrie Banatul ca pe un spaţiu mitic, iar toate caracteristicile regiunii Banatului se bazează pe un nucleu de realitate palpabilă. Harta este întotdeauna acolo pentru a confirma faptul că punctul de plecare al mitificării Banatului este realul şi aceasta se poate observa mai atent în volumul Medeea şi maşinile ei de război.

„[...] Flora aparţine de fapt literaturii noastre, şi nu doar prin criteriul lingvistic, decisiv de altminteri, ci printr-o sensibilitate specifică, prin integrarea conştientă în spaţiul interior al liricii autohtone", scria criticul literar Petru Poantă, care a mai spus că poetul devansează astfel poetica Generaţiei '80, „îndeosebi prin atitudinea ironică ori de-a dreptul cinică faţă de spectacolul terifiant al banalului, precum şi printr-o anume practică a biografismului". Marin Mincu scria în prezentarea făcută poetului în antologia sa: „Trebuie să recunosc că Ioan Flora a contribuit prin demersul său la manifestarea şi impunerea celei mai interesante „direcţii" poetice din ultimul timp, anume direcţia textualistă". În poemul Spre casă reînscenează o întoarcere spre Vârşeţ, un loc care poate fi uşor de identificat pe hartă, dar şi în memoria sa: „Luminile Vârşeţului/ urcând, clipocind, urcând/ din deal înspre dealul negru de deasupra/ şi spuzit de stele"[4] (Flora, 2002: 98-99).

În planul semnificațiilor, poezia lui Ioan Flora este un sistem de relații cu o structură deschisă. Unghiul de deschidere este determinat de contextele unor asociații și orientat spre descoperirea unei certitudini în cunoaștere. Dacă în volumele de debut natura îl ajută pe poet să se afirme, ultimele plachete de versuri confirm vigoarea talentului lui Ioan Flora și formația sa de largă aspirație umanistă.

Volumul *Tălpile violete* atestă că poezia lui Ioan Flora are un statut literar paradoxal, și aceasta nu numai din cauza culturii sale poetice vădit

[3] Gheorghe Grigurcu, „Un poet al vitalului", *România literară*, 36 (1983): 11.
[4] Ioan Flora, *Dejun sub iarbă*, Bucureşti, Ed. Paralela 45, 2004, 98-99.

moderne, cât, mai ales, din cauza impresiei pe care o lasă, a unei aglutinări de influențe, Dacă în ceea ce privește cultura poetică el este, după părerea noastră, unul dintre cei mai informați poeți din Voivodin (să nu uităm că formația lui artistică s-a săvârșit într-o epocă în care precumpănitoare a fost ambiția de a fi modern: „Îmi amintesc,/ luptam din răsputeri pentru instituirea versului liber/ la mai toate ceremoniile de iarnă." (*Îmi amintesc perfect),* impresia unor influențe străine poate convinge doar pe cei neavizați sau pe cititorii ce nu-i cunosc în profunzime poezia cu care ne încântă în ultimele decenii ale vieții sale.

Punctul culminant al discursului lui este totodată şi punctul crucial al problemelor din acest spaţiu: sentimentul de pierdere, de dezertare, de gol, inutilitate şi înstrăinare, trăiri care pot fi, deci, întâlnite şi în aceste meleaguri. Scriind despre pierderea legăturii sale cu locul său natal, pare a fi un avertisment pentru lumea contemporană, precum şi o ilustraţie a constantei sale concentrări asupra unui singur loc, cel de unde provine, de unde este originea sa. Volumul *Tălpile violete* este, ca entitate poetică izolată, eterogen, unitatea realizându-se prin specificitatea și maturitatea tehnicii lui Ioan Flora. Violetul este liantul care sudează poemele plachetei. Diversitatea lor pare firească: nu este obligatoriu ca *tălpile* să lase urme egale și unitare, semnificațiile formând o structură deschisă. Este, de altfel, ceea ce voia să demonstreze însuși poetul care, conștient de plurivalența poeziei sale în perspective unor lecture multiple, recurge la un exemplu elocvent, cules din opera marelui poet, Vasko Popa.

La rândul său, Balcanii sunt un topos recurent al universului poetic lui Flora. Poetul nu idealizează regiunea Banatului sârbesc, ci el reflectă asupra poetului cele mai tulburătoare sentimente. Într-un poem, poetul aminteşte despre condiţia istorică a acestui spaţiu. „[...] eu îmi băteam capul/ cu vagi, dar mari nimicuri:/ scufundarea butoiului cu pulbere al Balcanilor / într-o mare moartă"[5].

Soluţia prin care s-ar spulbera toate aspectele problematice, pare a fi dusă la extreme: marea, care ar fi o salvare a sa, o mântuire, ar putea antrena, de asemenea, distrugerea. Totuşi, acest spaţiu a fost întotdeauna în realitate distrus în loc să fie o mântuire a sa. Acest potenţial este tragic confirmat, la sfârşitul secolului XX, când războiul erupe în fosta Iugoslavie. Chiar dacă este dislocat din ţara sa, vocea discursului din Aici discursul se întrerupe brusc creează un şoc al experienţei tragice şi empatie faţă de prietenii lui în momentul bombardamentelor din ţara sa: „bombardiere B-52, Mirage şi Jaguar,/ Harrier, F/A-18, F-117/ brăzdează cerul, însămânţând/ cu

[5] Ibidem, 16-17.

cele trei rânduri de/ dinţi ai şarpelui lui Marte/ pământul meu natal,/ cum ar întemeia Theba"[6].

Nici tragedia antică nu oferă o imagine care poate descoperi dimensiunea completă a evenimentului de faţă. Pe de altă parte, în analogie cu Theba, versul său scapă de circumstanţe: momentul prezentat în poezie nu trebuie să fie limitat doar la bombardarea Serbiei, poate depăşi spaţiul şi timpul, şi să fie relevant pentru orice persoană a cărei ţară natală este sub atac. Necesitatea unei memorii prompte pentru înregistrarea istoriei este un reflex tipic cronicilor, uneori adoptate de către eul poetic în volum. Unul dintre cele mai importante volume de poezii este *Medeea şi maşinile ei de război*. În postfaţa acestui volum, Ioan Buduca scria că: „este, fără îndoială, cel mai bun volum scris de Ioan Flora. Şi una din cele mai bune cărţi de poezie românească. Este, dincolo de aceste superlative, un eveniment columbian: Ioan Flora scrie poezie cu materia primă a istoriei şi a cărţilor de istorie. Ceea ce nu s-a mai întâmplat, dar, iată, trebuia să se întâmple"[7].

Flora, pentru a scrie poezie, se inspira din istorie, iar „filonul esenţial" în Medeea şi maşinile ei de război este „istoria" sau mai bine-zis povestea care stă la temelia construirii acestui volum care, amalgamează cu ştiinţă timpul şi spaţiul"[8]. Fascinaţia istoriei nu-l plasează pe Flora într-un timp rezolut, ci îl determină să aducă istoria aproape, să o transforme în poveste. Timpul antic şi timpul medieval sunt aduse de cele mai multe ori către „realitatea" subiectivă a eului. Aşa se întâmplă în poemul care dă titlul volumului, unde imaginea războiului cu care debutează poemul e însoţită de răsfrângerile asupra eului. Tensiunea esenţială în Medeea şi maşinile ei de război de aici se naşte: din suprapunerea temporală a unei „istorii" trecute şi prezentul subiectiv. „Tunete, eclipsa de soare, trunchiuri de fag, vase cu smoală/ şi sulf, berbece cu vârful de fier, atârnat în turn,/ pentru spargerea zidurilor./ Testude./ Foc./ Foc." şi „Urc, urcam, picioarele plumbuite; m-opresc, m-aplec, îmi leg/ şireturile, aprind o ţigară;/ panta ce trebuie urcată, bradul ce trebuie tăiat şi apoi împodobit,/ încă vreo câteva sute de metri, şuvoiul de fum/ şerpuind pe deasupra capului". Din pofta poetului pentru concret, pentru lucruri, se naşte şi procedeul care îl defineşte pe Flora în cartea *Medeea şi maşinile ei de război* – enumeraţia. Evident, nu e enumeraţia proprie

[6] Ibidem, 108-109.

[7] Ioan Flora, „Postfaţă", în *Medeea şi maşinile ei de război*. Ed. Ioan Buduca, Panciova: Editura Libertatea, 1999, 98.

[8] Andrei Bodiu, *Istoria şi „istoriile" lui Ioan Flora*. „Observator Cultural", (nr. 35, luna octombrie, 2000), https://www.observatorcultural.ro/articol/istoria-si-istoriile-lui-ioan-flora (accesat 17.10.2017).

inventarului, ci aceea care creează atmosfera şi poate defini o lume: petrecerea, loc al culorilor tari, unde Flora sta la masă cu Petrović şi Goran Bregović: „Nunta din vecini, harnaşamentul, eşapamentul,/ glandele salivare, transpiraţia,/ tinerele femei alergând printre mesele kilometrice;/ clarinetul, ţambalul, flautul piciorului fermecat,/ solista obeză, dar fov, fânul necosit, perele coapte,/ foşnetul, vuietul, degetele unse ale nuntaşilor/ cosmici şi, prin urmare, eterni,/ negrul de sub unghie,/ piftiile, sarmalele, rachiul întors, supa, friptura, vinul rubiniu". Sunt, şi numai în aceasta enumeraţie, elemente care îl definesc pe Flora ca pe un poet de excepţie.

În revizuirea marilor lucrări din trecut, care au devenit cunoscute prin nuanţe de ironie, Ioan Flora se opreşte în secolul al XIX-lea. Poemul celebru al lui Dimitrie Bolintineanu *O fata tânără pe patul morţii* este transformat în *O bufniţă tânără pe patul morţii* (titlu-parodie a celebrei poezii). De aici se observă că moartea şi victimele sunt temele mai de grabă folosite de poet preluate de la predecesorul său, în loc să recurgă la stereotipuri romantice. Flora introduce elemente neaşteptate, accente suprarealiste, prin care surprinde cititorii. Fata tânără se plânge de „soarta sa amară" şi de „crudă durere"[9], starea jalnică dinainte de moarte este înlocuită cu o altă fiinţă, cu – o bufniţă „se văzu răpusă într-un târziu de spaţiu, / de linişte, / de propriu-i spirit însetat de noţiuni şi imagini"[10]. Poezia lui Ioan Flora se oferă cititorului în cheie simbolică. Ceea ce îi structurează discursul, ceea ce se reţine încă de la prima lectură este „figura" dominantă, metafora ludică şi gravă, după caz: bufniţa. Ea polarizează, de altfel, întreaga încărcătură afectivă a poeziei. Interesantă, în cazul acestui simbol, este construcţia lui printr-un amestec de decupaje descriptive, adevărate planşe de morfologie a obiectului şi a mediului său („Bufniţa avea urechi ascuţite şi ochi roşii şi pleoape/şi vise roşii./ Dacă stătea aşa, împietrită, răspândea în jurul ei/ o noapte de aluat moale şi lipicios/ şi clăbuci de lumină./ Dacă zbura,/ nu atingea aerul şi nu rumega razele roşii de lună" – *Colină mişcătoare*), de trimiteri mitologice şi întâlniri intertextuale diseminate de-a lungul întregului text: „Nu-i decât bufniţa cu câte-un ochi de zeu egiptean/ în vârful fiecărei gheare,/ cu inimă în loc de inimă,/ cu gura croită pe măsura hăulitului nupţial;/ bufniţa/ crestată-n nisip în Elada şi Byblos/ cioplită în lemn, în piatră şi mai ales în neant" – Inimă în loc de inimă) şi de abstractizări jucăuşe ale simbolului: „De dormit, bufniţa nu doarme niciodată./ E o aparenţă/ e un eres şi somnul ei de peste zi, şi starea ei pe loc,/ şi înţelepciunea şi, mai ales, viaţa ei fără de

[9] Dimitrie Bolintineanu, *Legende istorice*, Bucureşti: Minerva, 1972, 195.
[10] Flora, Ioan, *Cincizeci de romane si alte utopii / Fifty Novels and Other Utopias*. Traducere de Andrei Bantaş and Richard Collins. Bucureşti: Editura Eminescu, 1996, 132-133.

moarte" – *Din evocările ornitologului amator.* E de notat că „ceea ce uneşte cele două simboluri predilecte ale lui Ioan Flora este subtextuala şi obsesiva imagine a morţii – divulgată, nu întâmplător, abia în finalul volumului, în Sfârşitul morţii. Din acest punct de vedere, titlul volumului e doar aparent modelat pe suportul intertextual al poeziei lui Bolintineanu"[11].

Citirea simbolică a poeziei lui Flora descoperă în versurile sale procedeul său de a juxtapune natura şi cultura, concretul şi abstractul, previzibilul şi imprevizibilul prin care cititorul consideră percepţia sa subordonată postmodernismului. Poetul merge înapoi în timp şi cercetează literatura; aici descoperă bogăţia extraordinară a cărţii lui D. Cantemir Istoria Ieroglifică. Poetul selectează unul dintre cele mai surprinzătoare personaje din lumea animalelor căreia îi dedică un întreg volum de poezii: *Discurs asupra Struţocămilei*. Struţocămila este un amestec a două specii de animale, prezentând astfel un element anormal în descrierea lui Cantemir, care încearcă prin acest nume să facă „o ierarhie a personajelor"[12]. În *Discurs asupra Struţocămilei*, volum iscat de plăcerea jucăuş-parodică a poetului ce redescoperă, manierist, savoarea romanului lui Cantemir.

Lirica lui Ioan Flora este rodul unei lupte permanente între conştiinţa postmodernă a poetului şi sentimentalismul dens cu o neobişnuit de solidă componentă existenţială. Ea asimilează în chip personal experienţa suprarealistă a lui Gellu Naum, barochismul de sorginte onirică al lui Leonid Dimov şi parabolismul etic al lui Geo Dumitrescu. „Ca si optzeciştii, Ioan Flora este atras de tonurile minore ale istoriei, de cotidian şi destinele banale, anonime, plate, ale unor oameni de care ne izbim zilnic, ca de nişte obiecte, fără ca bucuriile şi necazurile, împlinirile şi decepţiile, micile momente de glorie sau eşecurile lor sa preocupe pe cineva"[13]. Ioan Flora redesenează destine, descoperă cititorilor mici întâmplări lipsite de eroism, dar nu şi de semnificaţie. Consemnarea sa este nudă, fără multe comentarii a comportamentului lor în anumite situaţii. Cu o economie de vorbe, Ioan Flora realizează o mica simfonie a satului bănăţean, a spaţiului bănăţean. Întreaga dramă a lipsei de comunicare, a neputinţei de a schimba cursul unei vieţi în care fiecare zi este o copie la indigo a celei precedente şi a celei ce va urma, a împăcării omului cu propria sa soartă din care a dispărut orice

[11] Gabriela Ţepeş, „Gâlceava bufniţei cu lumea". „România Literară" (Nr. 18, 1999)

[12] Mihai Moraru, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997, 145.

[13] Tudorel Urian, *Un postmodern sentimental.* „România Literară" (Nr. 12/30 martie, 2007), http://www.romlit.ro/un_postmodern_sentimental (accesat octombrie 17, 2017).

ideal[14]. Poemul următor este emblematic pentru arta lui Ioan Flora. „El stătea rezemat de spătarul unui scaun în curte/ şi-şi ascuţea cu migală, ca orice ţăran,/ un vechi şi ruginit ferăstrău./ Tăcea şi ascuţea şi era o dogorâtoare zi de vară –/ aerul sticlos putea fi fărâmiţat cu maiul.// Ea-şi târşea prinprejurul mesei picioarele desculţe,/ atinse de reumatism şi varice,/ şi-l bombănea şi-l dră- cuia şi-l dăscălea/ cum că asta, că aia, că ailaltă,/ că aşa şi numai aşa,/ că de ce, că până când, că de unde şi până unde,/ că-i un beţiv şi vai de capul lui/ că-i o putoare/ că, iarăşi, cum de-şi permite, ticălosul,/ şi meliţa si nu mai tăcea din gura.// Iar el stătea liniştit şi-şi ascuţea ferăstrăul/ şi nu catadicsea sa scoată o vorbă./ Zâmbea din când în când, cum şi râdea în hohote/ la răstimpuri,/ pentru ca înspre seară,/ când isprăvise ce-avea de isprăvit,/ să i-o trântească, scârbit, de la obraz:/ „Tina, Tina/ puică bizantină!"/(*Tăcerea ca stare de fapt*)[15]. Zâmbetul ţăranului din finalul acestui poem este un zâmbet de Mona Lisa. În spatele său se ascunde amintirea nostalgică a tinereţii pierdute şi nostalgia faţă de locul său natal, de spaţiul fericit de altădată. Oameni din alte vremuri, unii trecuţi demult în lumea de dincolo, îi zâmbesc în amintire, mirosuri, gusturi, obiecte dintr-o altă existenţă îi învăluie sufletul într-o caldă melancolie. Prin intermediul textului, autorul recade sau se reînalţă în lumea lui interioară, unde trecutul coexista în acelaşi plan cu prezentul, morţii cu viii, copilul cu maturul, amintirile de demult, dealurile Vârşeţului, iubirile adolescentine stau laolaltă cu articolele de ziar, prietenii din lumea literară, bombardarea Iugoslaviei de către aviaţia NATO şi alte dileme mai mici sau mai mari ale timpului prezent.

Unul dintre poemele lui Ioan Flora cu rol de ars poetica: „Stau singur între patru ziduri albe, rememorând ce n-ar fi/ de rememorat: propria mea viaţă, înhămată la o calească/ veche de o jumătate de secol./ Îmi revin astfel în minte întâmplări irelevante, fade,/ nicidecum spectaculoase,/ situaţii plutind în ceaţă,/ oameni tineri care au făcut şi care nu mai fac umbra/ pământului,/ mama plivind straturile de ceapă în grădină,/ treierişul la noi în ogradă, cu maşina aceea bizară cu coş/ (pe care ieşea nu fum, ci funingine), caii (unul murg, care acum/ nu mai are un nume, şi iapa roşcată, Ema sau Vilma)/ înhămaţi de bunicul meu Sava la sanie, într-o iarnă/ când a fost adus şi aparatul de radio în casă.//(...)// Stau singur şi mă gândesc la viaţa-mi, vorba poetului, şi nu pot trage/ nici o concluzie şi-i limpede că nu/ această stare ar putea constitui carnea poemului pe care/ aş vrea sa îl scriu;/

[14] Ibidem.

[15] Ioan Flora, *Poeme bănățene. Intrarea în casă,* Timișoara: Brumar, 2006, http://www.carteadeschisa.ro/poezii/?p=347 (accesat octombrie 17, 2017).

şi totuşi, iată că-l declanşează ca o detunătură în câmp deschis,/ unde fânul n-a fost încă întâia oara cosit"[16].

Poetul aplică în mod original în versurile sale principiul mimesis-ului, în sensul larg de inventariere impresionistă a lumii concrete printr-o percepţie senzoriala prioritar vizuală a celui care a participat, în timpul studenţiei, la experimentul textualist. El preconizează depăşirea realităţii textuale şi prelungirea abisală a acesteia în spiritul suprarealiştilor sau al oniricilor.

Prin amintirea sa despre Banatul sârbesc, locul său natal, lăsat în urmă, Ioan Flora se concentrează asupra acestui spaţiu plin de magie şi vis pentru a reda sentimentul unei identităţi multiculturale şi postmoderniste, conotaţii specifice care îl transforma pe poet într-o voce unică în contextul literaturii române contemporane.

Bibliografie

Agache, Catinca, *Literatura română în ţările vecine*. 1945-2000. Iaşi: Princeps Edit, 2005.

Bodiu, Andrei, *Istoria şi „istoriile" lui Ioan Flora*, „Observator Cultural", (nr. 35, luna octombrie, 2000); http://www.observatorcultural.ro/ Istoria-si-istoriile-lui-Ioan-Flora*articleID_4626-articles_details.html 79

Bolintineanu, Dimitrie, *Legende istorice*. Bucureşti: Minerva, 1972, 195.

Cărtărescu, Mircea, *Postmodernismul românesc*. Bucureşti: Humanitas, 1999, 145.

Coşovei, Traian, „Ioan Flora sau utopia ca stare de necesitate", in *Vatra* 7, 19-21, 1997).

Flora, Ioan, *Medeea şi maşinile ei de război*. Postfaţă de Ioan Buduca, Panciova: Editura Libertatea, 1999, 98.

Flora, Ioan, *Cincizeci de romane si alte utopii / Fifty Novels and Other Utopias*, Traducere de Andrei Bantaş and Richard Collins (Bucharest: Editura Eminescu, 1996), 132-133.

Flora, Ioan, *Discurs asupra Struţocămilei*, Bucuresti: Cartea Românească, 1995.

Flora, Ioan, *Dejun sub iarbă*, Bucureşti: Ed. Paralela 45, 2004, 98-99.

Flora, Ioan, *Poeme bănățene. Intrarea în casă,* (Timișoara, Brumar, 2006), http://www.carteadeschisa.ro/poezii/?p=347 (accesat octombrie 17, 2017)

[16] Tudorel Urian, *Un postmodern sentimental.* „România Literară" (Nr. 12/30 martie, 2007), http://www.romlit.ro/un_postmodern_sentimental (accesat octombrie 17, 2017).

Grigurcu, Gheorghe, *Un poet al vitalului* in „România literară" (36, luna noiembrie, 1983), 11

Mincu, Marin, *Poezia română actuală*. Constanţa: Ed. Pontica. Vol. I., 1998.

Moraru, Mihai, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*,Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997, 145.

Soviany, Octavian, *Breviarul cavalerului postmodernist* în „Luceafărul", (16: 5, 2000).

Ţepeş, Gabriela, *Gâlceava bufniţei cu lumea*. În „România Literară". Nr. 18, 1999.

Ungureanu, Cornel, Foreword: *Ioan Flora, the Novels and the Utopias Cincizeci de romane si alte utopii / Fifty Novels and Other Utopias*. By Ioan Flora. Traducere de Andrei Bantaş and Richard Collins (Bucharest: Editura Eminescu, 1996).

Urian, Tudorel, *Un postmodern sentimental*. În „România Literară". Nr. 12/30 martie, 2007.

Partea III. Societate

Exilul ca modus vivendi: Petru Popescu şi Jeffrey Eugenides

Miruna Ciocoi-Pop
Universitatea de Vest "Vasile Goldiş" din Arad

Abstract:
This article sets several guidelines for the coordinates of the exile, which becomes, in the case of many authors, a sine qua non condition of moral and spiritual survival. It is interesting that even though the exile, as a social and political reality, has disappeared, it still exists in the moral context of authors. In what follows I will underline the reasons why Petru Popescu and Jeffrey Eugenides cannot, from a spiritual point of view, break free from their status of exiles.

Keywords: exile; literature; culture; moral survival; social context.

Experienţa exilului ocupă un loc de o importanţă majoră în discursurile literare ale scriitorilor din varii spaţii culturale şi este trăită adesea cel mai acut în scris. Interesant de observat este că în ciuda faptului că în cazul multora dintre aceşti autori condiţiile socio-politice care au determinat exilul au dispărut, scriitorii în cauză nu se pot detaşa, nu pot renunţa spiritual vorbind la statutul de exilat. În prezenta lucrare vom trasa coordonatele spirituale şi literare ale literaturii de exil produsă de doi autori de renume provenind din spaţii culturale radical diferite: Petru Popescu şi Jeffrey Eugenides, primul refugiat din spaţiul restrictiv al României comuniste în Statele Unite, cel de-al doilea provenind din spaţiul cultural grec şi aclimatizat în Statele Unite şi ulterior în Germania. Deşi au adoptat statutul de exilat din motive radical diferite, cei doi autori împărtăşesc totuşi câteva trăsături cheie: ambii tratează statutul de exilat ca pe un modus vivendi, şi ambii reuşesc să îşi creeze noi identităţi şi orizonturi spirituale din această aparentă izolare socio-culturală.

Fixarea identitară în statutul de exilat însă poate părea uneori falsă, deoarece autorul se defineşte exclusiv prin ceea ce nu mai este, iar termenul de exil apare în acest context uşor superficial. Vrând să contracareze această superficialitate, dar în acelaşi timp recunoscând că statutul de exilat poate continua să existe şi în ciuda dispariţiei condiţiilor politice ce l-au cauzat, Edward Said trasează definiţia exilului nu atât în termeni geografici cât metfizici, spirituali: "Exilatii … sunt rupţi de rădăcinile lor, de ţara lor, de trecutul lor. Ei nu au armate sau state, cu toate că sunt în căutarea lor. De aceea exilaţii simt nevoia să îşi reconstruiască vieţile rupte, alegând să se vadă pe sine ca parte a unei ideologii măreţe sau a unui popor triumfant.[1]

Legătura dintre literatură şi ideologie o găsim prezentată amănunţit în volumul „Biografia Ideii de Literatură" a lui Adrian Marino. Literatura poate fi mai lesne înţeleasă dacă este privită în contextul ei ideologic. În acest sens, Marino susţine că literatura secolului douăzeci ar fi cea mai ideologizată: „Privind foarte de sus, ideea de literatură se îmbogăţeşte considerabil. Ea pătrunde în zone până acum nefrecventate sau puţin parcurse de gândirea literară. Dar devierile, alterările şi ecourile sunt atât de mari şi grave, încât însăşi ideea de literatură intră în criză. Progresul realizat pe un plan este anulat pe un altul."[2]. Cu alte cuvinte, legătura dintre literatură şi ideologie este pe cât de benefică, pe atât de nefastă, fapt care explică succesul unor ideologii şi insuccesul altora. În opinia lui Adrian Marino, în literatură sunt importante „inefabilul lingvistic" şi „prezenţa ideilor" deopotrivă[3]. Literatura comparată sau Geistesgeschichte analizează în mod special influenţa ideologiei asupra literaturii. „Conţinutul heteronomic cel mai caracteristic al ideii de literatură al secolului actual este, fără îndoială cel ideologic", spune Adrian Marino[4]. Aceste fenomen este vizibil în opera lui Petru Popescu, îndeosebi în romanele sale scrise în limba română, pe când autorul trăia într-un context politizat, în care mare parte din literatură era politizată şi manipulată. Literatura în vremea comunistă era privită ca instrument de propagandă, însă Petru Popescu încearcă să combată acest curent prin romanele sale. Literatura este ideologică pentru că „este interpretată dar şi interpretează la rândul său totalitatea datelor pe

[1] Said, Edward. *Refections on Exile and Other Literary Essays*. Granta Books, London, 2000, 140.
[2] Marino, Adrian. *Biografia Ideii de literatură. Volumul 3.* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, 159.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem, 167.

care, într-o formă sau alta, ea le exprimă”[5]. Dacă literatura este ideologică, ea va fi automat şi combativă, ideologia fiind prin natura ei împotriva cuiva sau a ceva. Marino susţine că ideologia combate în vederea susţinerii unui ideal şi că ideologia este prin excelenţă politico-socială. Credem că aceste consideraţii pot fi aplicate la romanele lui Petru Popescu scrise în vremea comunistă, mai cu seamă la romanul „Dulce ca mierea e glonţul patriei”. Petru Popescu reuşeşte să combată prin literatură şi astfel prin convingerile sale ideologice, un întreg curent politic. Cărţile sale au un puternic impact asupra cititorilor tineri, care se identifică cu personajele create de el, şi astfel impactul social la literaturii sale ca ideologie este unul de remarcat.

De altfel, ideologiile îşi găsesc forma materială în şi prin text: „Există ideologii în text, ideologii ca text, ideologii ale textelor”, spune Adrian Marino[6]. Textele îşi au originea într-o ideologie şi au totodată scopul de a o servi, cu alte cuvinte, textele sunt născute din ideologii şi nasc ideologii. Totodata, subliniază Adrian Marino, textele sunt citite si recitite, astfel încât ideologia poate fi construită, dar şi deconstruită prin text: „Situat într-o ideologie, textul poate chiar să lupte împotriva acestei ideologii”[7].

Faptul că Petru Popescu devine cunoscut prin romanele scrise în vremea comunismului, ne face să ne îndreptăm atenţia către capitolul dedicat legăturii dintre idedologie, literatură şi politică din acelaşi volum al lui Adrian Marino, citat anterior, pentru a trasa liniile contextului social şi politic în care scrie un autor care trăieşte într-un regim totalitar. Adrian Marino vorbeşte despre o adevărată dilemă a literaturii în orice regim totalitar. Cu cât regimul este mai puternic, cu atât mai subordonată va fi literatura. Literatura vestică s-a bucurat de „libertăţile formale burgheze”[8], care i-au oferit libertate şi au ferit-o de limitările şi constrângerile impuse de regimurile totalitare. În cultura vestică, ideologia este extrapolată şi considerată un instrument omniprezent de-alungul istoriei iar literatura este considerată un instrument perpetuu al ideologiei, chiar un „discurs”[9] al acesteia. Însă, după cum subliniază Adrian Marino, „un nou vocabular critico-teoretic nu exprimă şi idei efectiv noi despre ideologia literaturii”[10].

---

[5] Marino, Adrian. *Biografia Ideii de literatură. Volumul 3.* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, 168.
[6] Ibidem, 172.
[7] Ibidem, 173.
[8] Ibidem, 179.
[9] Ibidem.
[10] Ibidem.

Literatura devine în regimurile totalitare un instrument de propagandă a unei ideologii. Însăşi concepţia despre literatură se schimbă, astfel incât literatura devine un receptaclu, o portavoce sau o „formă de acţiune”[11]. În lumea vestică, latura pragmatic-behavioristă a literaturii, o transformă într-o parte integrantă a vieţii, care are rolul de a incita oamenii la viaţă, să acţioneze şi să judece calitatea vieţii, cu alte cuvinte, literatura are o puternică latură etică şi socială: „Convingerea dominantă este că literatura trebuie să fie utilă, să acţioneze. Ea trebuie să servească unui scop social-politic.”[12]. Credem că literatura scrisă de Petru Popescu şi efectele acesteia, se apropie mai de grabă de concepţia franceză, existenţialistă despre literatură, oferită de J.P. Sartre, care credea că literatura este scrisă întotdeauna cu o intenţie şi pentru cineva. Astfel, scopul literaturii este de a vindeca, de a modifica, de a contesta, de a întreba: „Se susţine, în general, că literatura acţiunii este înlocuită cu literatura existenţei, că evenimentele au pierdut mult din interes în favoarea existenţei. Iar literatura oferă idealuri , pune probleme, trezeşte speranţe. Poate şi fiindcă literatura este capabilă să ofere o soluţie imaginară.”[13] Romanul „Dulce ca mierea e glonţul patriei”, devenit bestseller, a făcut întocmai aceste lucruri sau a stârnit întocmai aceste reacţii: cititorii tineri s-au identificat cu speranţele şi aspiraţiile către libertate ale protagonistului şi astfel, romanul a incitat la gândire, la schimbare. Desigur, părerile pot fi diametral opuse, şi autorul poate fi încadrat în nişa autorilor cultural-activişti din est, care transformă literatura într-o armă propagandistică, revoluţionară şi dă naştere unei adevărate „Widerstandsliteratur”.

Marea dificultate a scriitorilor din regimurile politice totalitare este nu doar teama de a fi încarcerat pentru ceea ce scrie, ci de a fi obligat să scrie ceea ce nu doreşte. Acest tip de scriitor trăieşte sub permantenta teroare de a scrie un text care se abate de la normele impuse de partid, pe de o parte, şi dorinţa şi chiar necesitatea transformată adesea în obsesie, de a scrie ceea ce gândeşte cu adevărat. Astfel, Petru Popescu devine un exilat în propriul său Mutterland, prins între normele impuse de partid şi nevoia firească de libertate, specifică unui scriitor:

> Există totuşi o mare deosebire în relaţia literatură-libertate pentru scriitorul „angajat” în est, în regimurile totalitare comuniste, şi în cele democratice din vest. Alternativa primului tip de scriitori este suprapunerea disciplinată sau renegarea

[11] Ibidem.
[12] Ibidem, 180.
[13] Ibidem.

> umilitoare, în cazul unor erori ideologice (cazul, de pildă, al lui G. Lukàcs sau Jan Mukařovsky). Cine se încăpăţânează să scrie liber, să pledeze pentru „liberatea imaginaţiei", n-are altă posibilitate decât tăcerea, ratarea, neurastenia sau cel mult manifestarea ocazională, intermitentă, precum unii autori marginali, nonconformişti, toleraşti la limita."[14]

Credem că Petru Popescu se opune cenzurii ideologice, morale şi politice, atât prin romanele scrise în România, cât şi prin decizia sa de a părăsi ţara şi de a deveni astfel un scriitor exilat. El pledează astfel pentru in tip de literatură liberă şi liberală. Desigur, situaţia intervenţiei statului în libertatea scrisului este incomparabilă, ca gravitate şi ca efecte, dacă se compară estul si vestul. De altfel, Adrian Marino subliniază în volumul trei din „Biografia Ideii de Literatură" că enunţările generale despre moartea libertăţii odată cu reducerea la tăcere a literaturii sau, dimpotrivă, despre rolul artei servitoare, definesc şi sunt reprezentative pentru secolul douăzeci. Cert este că literatura, prin multiplicitatea ei semantincă, îngăduie filtrarea ei prin mai multe ideologii. Credem, totuşi, că Petru Popescu respinge literatura de tip „comandă", pe care o consideră primitivă şi alege calea exilului pentru a da frâu liber unor scrieri libere. Prin eroii săi, cel mai adesea tineri, aspiranţi către libertate în toate formele ei, Petru Popescu răspunde la una dintre cele mai des întalnite întrebări ale secolului douăzeci, şi anume, ce poate face literatura sau care este rolul acesteia? În mod evident, romanele lui Petru Popescu au oferit o doză de libertate şi de vis unui anumit segment de public consumator de literatură, în vremea regimului comunist. Dacă ideologia comunistă dictează, literatura oferă cititorului posibilitatea de a alege şi de a gândi şi se opune continuu manipulării şi recuperării simpliste de idei deja formulate. Petru Popescu se opune politizării literaturii şi scrierilor dictate politic, ceea ce reflectă personalitatea sa care refuză şablonizarea şi uniformizarea literaturii impuse de comunism. Astfel el se apropie de o literatură „degajată prin antifrază".[15]

În cuvintele Oanei Strugaru, "se poate observa … transformarea exilului din condiţie fizică în matrice de apartenenţă"[16]. Odată cu abandonul sau pierderea ţării şi culturii de origine, în lipsa unei noţiuni solide şi coerente de acasă, exilatul îşi tratează exilul ca pe un cămin metaforic creându-şi astfel noi repere identitare. Ruptura iniţială de acel acasă identificat cu

---

[14] Ibidem, 202.

[15] Ibidem, 213.

[16] Strugaru, Oana. *Exilul ca mod de existenţă. Andrei Codrescu în spaţiul textual al dezrădăcinării.* Editura Muzeul Literaturii Române. Bucureşti, 2013, 10.

spaţiul natal creează un vid existenţial şi o senzaţie permanentă de dezrădăcinare. Indiferent de ce factori sociali, politici sau culturali s-ar schimba de-a lungul timpului, exilatul nu va părăsi niciodată acest spaţiu spiritual al dezrădăcinării, "dimpotrivă, se va muta aici, lăsând în derizoriu experienţa mundanului"[17]. Condiţia de exilat exclude de la bun început posibilitatea de a prinde rădăcini oriunde în spaţiul real. Permanenţa sentimetului de exil, în mult mai mare măsură decât exilul geografic real, îl trasformă într-un etern venetic, în ciuda faptului că privit din exterior exilatul ar putea apărea ca perfect adaptat culturii adoptive. Indiferent cât de eficient integrat este în noua cultură, exilatul va simţi în permanenţă o lipsă dureroasă, sfâşietoare, adânc înrădăcinată în propria fiinţă, sau în spusele lui Andrei Codrescu, exilatul va simţi întotdeauna că "întreaga sa existenţă se întemeiază pe un vid"[18].

Având în vedere că disidenţa exilatului ia adesea forma unei lupte a cuvintelor, nu este surpinzător că se pune adesea semnul egal între statutul de exilat şi cel de scriitor. Exilul este mereu verbalizat şi trăit prin scris, cuvântul fiind un spaţiu identitar care compensează dureroasa pierdere a spaţiului geografic sau cultural. Cuvântul devine astfel realitate, identitate, univers şi stabilitate, şi poate fi considerat unicul reper stabil al vieţii exilatului. Apartenenţa la cultura adoptivă rămâne întodeauna superficială, sau aşa cum spune Mircea A. Diaconu, exilaţii rămân "înrădăcinaţi în dezrădăcinare", suferind de un "complex al marginii"[19]. Orice încercare de integrare deplină în noul spaţiu cultural va fi sortită eşecului datorită acestei încremeniri în dezrădăcinare: "Această conştentizare îl va situa mereu într-o margine, de unde va experimenta realitatea doar prin prisma unei absenţe (fie a lui acasă sau a exilului însuşi)"[20].

Exilatul experminetează deci realitatea cotidiană doar prin prisma experienţei metafizice, amintind astfel de teoriile lui Derrida referitoare la textul infinit, şi anume că nu există nimic în afara textului. Exilatul îşi raportează întreaga existenţă la o realitate care nu mai are esenţă decât în interiorul textului creat. Astfel el nu mai poate exista decât în interiorul textului, în interiorul acestei „matrice textuale"[21], unde scriitorul este liber să

[17] Ibidem.
[18] Codrescu, Andrei. *Dispariţia lui "Afară". Un manifest al evadării*. Univers, Bucureşti, 1995, 46.
[19] Diaconu, Mircea. *Cui i-e frica de Emil Cioran?* Cartea Românească, Bucureşti, 2008, 24.
[20] Strugaru, Oana. *Exilul ca mod de existenţă. Andrei Codrescu în spaţiul textual al dezrădăcinării*. Editura Muzeul Literaturii Române, Bucureşti, 2013, 11.
[21] Ibidem.

îşi transforme propria experienţă după bunul plac. Oana Strugaru subliniază faptul că exilatul poate deveni orice îşi doreşte să devină, cu condiţia să îşi păstreze atributele principale: înstrăinare, anxietate, nostalgie.

Chiar dacă ţara natală devine din nou accesibilă, ca în cazul lui Petru Popescu, sau a fost accesibilă dintotdeauna, ca în cazul lui Eugenides, exilul nu este anulat , ci doar capătă noi valenţe. Redobândirea spaţiului natal aduce cu sine înţelegerea cutremurătoare că exilatul nu mai aparţine de fapt spaţiului pe care l-a părăsit şi că o reîntoarcere nu i-ar oferi nimic altceva decât un nou exil. În acelaşi timp o reîntoarcere ar însemna şi pierderea noilor repere identitare, a echilibrului atât de fragil construit în cadrul culturii adoptive. Dispariţia ori absenţa exilului fizic duce la un nou exil, iar individul se vede din nou metaforic vorbind alungat din noua sa casă construită în propria dezrădăcinare. "Se nasc astfel chinuitoare interogaţii identitare, căci exilatul nu aparţine nici ţării natale faţă de destinul căreia a cunocut o evoluţie paralelă, dar nici exilului ca matrice identitară, căci aceasta şi-a pierdut consistenţa"[22].

Definind această criză identitară, Maria Letizia Cravetto (Cravatto, 2007: 18) notează că aici putem identifica motivul pentru care exilatul deformează realitatea în aşa fel încât să poată integra în ea pierderea iniţială. Chiar dacă spaţiul cultural iniţial este (din nou) accesibil, nostalgia acelui acasă pierdut nu dispare niciodată din literatura de exil. Am putea chiar afirma că scriitorii în cauză caută exilul peste tot în jurul lor, îl construisec în mod vădit şi voluntar. Edward Said afirma că exilatul este definit astfel de propriul exil şi refuză conştient apartenenţa[23]. Astfel, fiecare spaţiu imaginar şi identitar creat în literatura exilului se deosebeşte radical de celelalte, deoarece exilul este întotdeauna imaginat şi materializat prin prisma sensibilităţii caracteristce a fiecărui autor. Acesta este doar unul din motivele pentru care exilul apare recurent în literatura modernă şi postmodernă, deoarece înglobează în înţelesul său aproape orice tip de alienare, de la cea geografică la cea politică, socială, culturală sau spirituală.

Interesant de observat este şi evoluţia literaturii de exil în contextul globalizării. Discursul contemporan ne-a familiarizat de mult cu imaginea "global village"-ului, a lumii fără frontiere, în care toţi suntem cetăţeni ai aceluiaşi spaţiu geografic şi general uman. Şi totuşi, se pare că pe masură ce globalizarea devine o realitate de netăgăduit, exilul, sau sentimentul de alienare, devine şi el din ce în ce mai acut. "Cum se mai poate vorbi astăzi

[22] Ibidem, 12.
[23] Said, Edward. *Refections on Exile and Other Literary Essays*. Granta Books, London, 2000, 143.

despre exil, când acesta, ca experienţă fizică, a dispărut din cele mai multe colţuri ale lumii …?" se întreabă Oana Strugaru[24]. Un posibil răspuns în acest sens ar fi simbioza dintre exil şi identitate care se formează la nivelul conştiinţei autorului. Exilul devine astfel un modus vivendi, o condiţie naturală, asumată voit şi conştient de către exilat, iar textul devine mediul fizic de trăire a exilului. Putem observa de asemenea o tendinţă de redefinire a termenului de exil, rezultată din modificarea permanentă a graniţelor la nivel global, cu precădere în contextul postmodern unde "inscripţia de graniţe este considerată o activitate pur umană de natură textuală"[25].

Dincolo de orice factor politic sau social, exilul poate fi privit dintr-o dublă perspectivă: pe de o partea cea a izgonirii ori plecării voite din ţara natală, şi pe de altă parte ca o condiţie spirituală şi existenţială a scriitorului. Aceste două perspective se combină pentru a da naştere exilului ca mod de existenţă situată în afara unei posibilităţi coerente de definire. Aceasta e situaţia şi în opera celor doi autori propuşi spre analiză, Popescu şi Eugenides, ipostaza literară fiind dublă: cea a experienţei directe, fizice a exilului, şi cea de exil ca destin personal. Atât în cazul scriitorului român cât şi în cel al autorului grec, exilul devine un pariu cu sine însuşi care se dovedeşte a fi câştigător. Pentru ambii autori exilul a reprezentat o punte de lansare şi o necesară detaşare ideologică pentru (re)determinarea propriei personalităţi.

Bibliografie:

Berg, Nancy. *Exile from Exile: Israeli Writers from Iraq.* State University of New York Press, 1996.

Bethea, David M. *Joseph Brodsky and the Creation of Exile*, Princeton University Press, 2014.

Ciocoi-Pop, Miruna. *Exil, Identitate şi Imaginar în Operele lui Petru Popescu şi Jeffrey Eugenides.* Teză de doctorat, Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu, 2016

Marino, Adrian. *Biografia Ideii de literatură. Volumul 3.* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994.

Said, Edward. *Refections on Exile and Other Literary Essays*. Granta Books, London, 2000.

[24] Strugaru, Oana. *Exilul ca mod de existenţă. Andrei Codrescu în spaţiul textual al dezrădăcinării*. Editura Muzeul Literaturii Române, Bucureşti, 2013, 13.

[25]Wills, David. *Dorsality. Thinking Back through Technology and Politics*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 2008, 107.

Strugaru, Oana. *Exilul ca mod de existenţă. Andrei Codrescu în spaţiul textual al dezrădăcinării.* Editura Muzeul Literaturii Române. Bucureşti, 2013.

Wills, David. *Dorsality. Thinking Back through Technology and Politics*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 2008.

Haiti: repere istorice, sociale și politice

Ștefan-Iaroslav Daniel
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" din Arad
Universitatea „Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca

Abstract:
In most bibliographical references, both Anglophone and Francophone, the "birth of Hispaniola" dates back to its discovery by Cristopher Columbus. The pre-Columbian stage is much less discussed and the documentary material dedicated to it is significantly less substantial. In an attempt organize the disparate and sometimes contradictory information provided by some bibliographic sources, we have consulted several chronologies and various historiographical references that show the socio-political evolution of the whole island of Saint-Domingue. Aside from drawing a historical image of Haiti as close to reality as possible, I have considered that it would only be possible to sketch a substantiated picture of the socio-cultural, political and economic situation of this inscribed state (with a spectacular vocation for failure, on a downward spiral of generalized corruption, social chaos and overturned values and of an inexplicable rejection of any real chance for betterment) by exploring its past and identifying the mechanisms through which the "Haiti phenomenon" took place.

Keywords: Haiti; colonization; UN; chronology; historical marks

I. Introducere

În majoritatea referinţelor bibliografice consultate, atât anglofone, cât şi francofone, „naşterea Hispaniolei" datează de la momentul descoperirii acesteia de către Cristofor Columb. Etapa anterioară, precolumbiană, este mult mai puţin adusă în discuţie, iar materialul documentar dedicat acesteia este semnificativ mai redus.

În încercarea de a pune ordine în informaţiile disparate şi uneori contradictorii, oferite unele surse bibliografice, am consultat mai multe cronologii şi referinţe istoriografice diverse, care prezintă evoluţia socio-politică a întregii insule Saint Domingue, tocmai pentru a lumina conurile de

umbră, pentru a obține o imagine cât mai fidelă a istoriei şi a elimina incertitudinile care planează încă în această privinţă.

II. Repere istorice

În secolul al XV-lea, în partea de Nord a continentului American, respectiv zona Canadei şi a Statelor Unite de astăzi, existau peste 200 de triburi indiene. Dintre acestea, putem enumera: Comanches, Mohicans, Iroqouis, Hopis, Hurons, Sioux, Pueblos şi altele. Partea centrală a continentului, zona Mexicului de azi, aparţinea imperiului Aztec.

La finalul secolului al XV-lea, zona Antilelor din America Centrală era locuită de trei populaţii: respectiv, *Guanahatabeys* care se afla în Estul Cubei şi partea de Nord-Vest a Haiti, populația *Tainos* în zona Bahamas şi a Marilor Antile, respectiv populația *Caraibi*, în zona Micilor Antile şi în partea de Nord a continentului Sud-american.[1]

Alte surse susţin că pe insula Hispaniola, la momentul sosirii lui Columb, existau aproximativ un milion de locuitori, constituind patru etnii diferite, dar totuşi o origine comună, toţi provenind din marea familie *Arawaks*, respectiv populația *Tainos*, populația *Caraibilor*, populația *Ciquehens* şi cea denumită *Ciboneys*.[2]

Întreaga insulă era împărţită în cinci regiuni mari, „cacicate", fiecare fiind condusă de către un „cacic".

Tainos nu erau recunoscuţi ca fiind luptători, drept pentru care, la finele secolului al XV-lea, au fost uşor cuceriţi de către hoardele caraibe. Caraibii au devenit noii stăpâni ai insulei, scindându-se în două clanuri. Cei mai sălbatici s-au instalat în nord-est, iar ceilalţi care au suferit o influenţă a populației arawak, moştenind o parte din obiceiurile acestora, s-au stabilit în sud-est şi în centru.

Cert este faptul că nimeni nu cunoaște data la care Tainos sau Caraibii au ajuns pe insulă și, de asemenea, la fel de cert este faptul că istoria, așa cum este ea scrisă de către europeni, prezintă lucrurile drept o mare descoperire cu substrat științific și religios, scopuri nobile, care ar fi justificat un voiaj întemeietor și civilizator. Din punctul de vedere al bătinașilor însă, lucrurile nu stau tocmai astfel. Descinderea europeană este discutată mai degrabă în termenii unei invazii, mai târziu ai unei ocupații.

---

[1] Michèle Oriol, *Histoire et Éducation Civique*, Port au Prince: Fondation pour la Recherche Iconographique et Documentaire, 2001, 14-19, *passim.*

[2] Emmanuel Wesner, *Histoire, géographie, éducation à la citoyenneté*, Port-au-Prince*:* Collection W2YPP Emmanuel, 2012, 44.

La data de 12 octombrie 1492, Cristofor Columb ajunge pe țărmurile Insulei San Salvador, pentru ca aproape două luni mai târziu, la data de 5 decembrie 1492, să ajungă pe coasta de nord a insulei Hispaniola, lângă actuala localitate Cap Haitien. Momentul debarcării lui Columb corespunde, în mentalitatea occidentală, nașterii acestei insule. Europa, adesea identificată, printr-o formulă de-a gata, drept leagănul civilizației, și-a impus statutul de întemeietoare a lumii noi.

Tot ceea ce urmează, în istoria statelor care își împart, în zilele noastre, teritoriul Hispaniolei, este rezultatul obstinației cu care Cristofor Columb a continuat să își urmărească visul de a descoperi drumul Indiilor, convins fiind, precum majoritatea europenilor educați, la vremea respectivă, că planeta noastră este o sferă.

Un moment decisiv pentru configurația geopolitică a acestui areal l-a constituit Tratatul de la Tordesillas, din 7 iunie 1494, prin care Lumea Nouă, considerată de marile puteri colonizatoare drept Terra Nullius, era împărțită între Spania care a luat partea de vest și Portugalia, care obține partea de est, inclusiv Africa. Astfel, Haiti rămâne în sfera de influență a Spaniei.

În ceea ce privește primele însemnări ale sclaviei, acestea datează de pe vremea reginei Anacaona. Indienii fiind condamnați să muncească pe plantațiile de tutun, de bumbac şi în minele de aur. Din cauza modului în care au fost exploatați, aceştia mor în număr mare, determinând aducerea de sclavi africani, pentru a suplimenta necesarul de forță de muncă. Decimarea populației băștinașe s-a datorat însă, în bună parte, și bolilor importate tot de pe bătrânul continent. [3]

Mai mult decât atât, conform unor surse, spaniolii își făcuseră o datorie de onoare din ideea de a ucide doisprezece indieni pe zi, în numele celor doisprezece apostoli! În acest context marcat de o scădere dramatică a populației și, implicit, a forței de muncă pe insulă, preotul Dominican Bartolomeus de las Casas, supranumit „protectorul indienilor", l-a convins pe regele Spaniei, Carol Quintul, să îi lase în viață pe ultimii supraviețuitori ai băștinașilor, iar necesarul de populație activă să fie adus din Africa.[4] Astfel, în anul 1503, primii africani sosesc pe Hispaniola ca forță de muncă, pentru ca oficializarea comerțului cu sclavi să aibă loc în anul 1508, la doi ani după moartea lui Cristofor Columb.

Comercianții de sclavi au îmbarcat din Africa nu doar bărbați negri, ci şi femei şi copii. Pe durata transportului o parte din aceştia mureau, din cauza

---

[3] ****Eveil a l'histoire d'Haïti et a la Géographie*, Port-au-Prince: Imprimerie Henri Deschamps, 1985, 15.

[4] Jean-Claude Martineau, *Haïti en six leçons,* Québec: Kiyikaat Editions, 2012, 28.

condiţiilor precare de hrănire şi a tratamentelor la care erau supuși. Cei care reuşeau să ajungă la destinaţie, erau imediat vânduţi colonizatorilor albi.[5].

Din punct de vedere al spiritualității, aceştia purtau amprenta originilor, ceea ce a reprezentat (și continuă să o facă) premisa unui sincretism religios evident și în contemporaneitate. În anul 1528, primul episcop romano-catolic este numit pe Hispaniola, acesta fiind primul pas în creștinizarea, generalizată ulterior, a populațiilor implantate în această zonă.

Anul 1660 este cel al numirii, de către Ludovic al XIV-lea, al primului guvernator al coloniei, în persoana lui Jeremeie Deschamps du Rausset. Cinci ani mai târziu, în 1665, francezii întemeiază localitatea Port-de-Paix, pe coasta de nord a insulei.

Franța autorizează comerțul cu sclavi din Africa în Saint Domingue în anul 1670, iar in anul 1685 este redactat documentul cunoscut sub denumirea de *Codul Negru*, altfel spus edictul regal care servea la guvernarea și administrarea coloniilor franceze.

Treimea vestică a insulei Hispaniola este cedată către Franța prin semnarea, de către Spania, a Tratatului de la Ryswick, la data de 20 septembrie 1697.

În același an are loc și cedarea părții de vest a insulei, actualmente Haiti, imperiului Francez, ca urmare a pierderii interesului spaniol pentru această zonă jefuită îndeajuns de tot ceea ce a fost considerat drept resursă profitabilă. Evident, nici colonizatorii francezi nu au dat dovadă de o acerbă dorință de a munci sub soarele tropical și au continuat importul de sclavi, ducându-l la un nivel și mai ridicat.

Acest capitol sângeros și inuman din istoria „civilizatoare" a lumii a presupus dislocarea unui număr de persoane de ordinul milioanelor, o estimare exactă nefiind posibilă. Sclavii africani nu proveneau din cadrul unor grupuri omogene, vorbind limbi diferite și aducând cu ei credințele, superstițiile, obiceiurile specifice diferitelor zone ale Africii de origine. [6]

Un reper important în peisajul social al insulei îl reprezintă întemeierea actualei capitale, Port-au-Prince, în anul 1749.

Dezvoltarea socială a coloniei va fi însă marcată de răscoale repetate, care consumă resursele energetice și umane pe tot parcursul secolului al XVIII-lea. Acestea încep, în partea de nord a insulei, în jurul anului 1752, culminând în evenimente sângeroase, precum execuția lui Makandal, unul

---

[5] ***Eveil a l'histoire d'Haïti et a la Géographie*, Port-au-Prince: Imprimerie Henri Deschamps, 1985,15.

[6] Charles F. Gritzner, *Haiti,* New York: Chelsea House, 2011, 51- 57 *passim.*

din sclavii promotori ai rebeliunilor din nord- vestul insulei, la data de 25 ianuarie 1758.

Sursele bibliografice menționează, în 3 iunie 1770, un cutremur semnificativ în zona Port-au-Prince, care nu este, așa cum constatăm din perspectivă postumă, decât unul dintr-o lungă serie de cataclisme care zguduie, de-a lungul timpului, firava economie și coagulare socială haitiană.

Limitele frontierelor între partea spaniolă și cea franceză a insulei se stabilesc la data de 3 iunie 1777, prin Tratalul de la Aranjuez, , respectiv spațiul prezentului Haiti a fost redus la limitele impuse de albiile fluviilor Dajabon (supranumit și Râul Masacrului) și Saturnales (Pedernales), respectiv de conturul lacurilor Azuei și Enriquillo.

În toamna anului 1779, peste 500 (conform altor surse, 1500[7]) de combatanți de culoare din Haiti luptă sub steagul francez în războiul de independență al Statelor Unite.

Anul 1788 aduce, pe scena socială a coloniilor franceze, două evenimente importante: primul dintre acestea este înființarea, în 19 februarie, a Societăţii franceze „Amicii Negrilor", cu scopul de a promova ideea egalităţii de şansă între albi şi oamenii de culoare, liberi, din toate coloniile.

Al doilea moment semnificativ al acestui an îl constituie cazul „Lejeune Nicolas", prin care guvernatorul şi intendentul au încercat prin mijloace judiciare, stoparea, diminuarea comportamentului crud al stâpânilor faţă de sclavi. Un an mai târziu însă, în 26 octombrie 1789, intendentul Barbé de Marbois fuge pentru a nu fi linşat de către stâpânii de plantaţii.

Această situație s-a concretizat în contextul fondării, la Paris, în data de 20 august 1789, a Clubului de la Hotel MASSIAC. Acesta reunea cei mai bogaţi proprietari de plantaţii din Saint-Domingue şi Micile Antile. Membrii acestui club au avut ca scop şi au reuşit tergiversarea aplicării Declaraţiei Drepturilor Omului (26 agust 1789) faţă de Sclavi.

Spre finalul secolului al XVIII-lea a existat o fisură în capacitatea de exercitare a controlului de către Franța, datorită climatului revoluționar care a culminat în 14 iulie 1789. În acest context, îndepărtatele colonii și problemele specifice acestora nu au mai primat.

Tensiunea și revolta care mocnea în rândul sclavilor supuși exploatării seculare a erupt în final, iar la data de 22 august 1791 are loc prima răscoală care se transformă ulterior în ceea ce a rămas, în istoria umanității, drept prima revoluție neagră care a determinat eliberarea de sub dominația franceză.

---

[7] http://lenouvelliste.com/lenouvelliste/article/94528/Haiti-et-les-Etats-Unis-une-aventure-inversement-proportionnelle, (accesat octombrie 2 2017)

Aparent, Toussaint Louverture, liderul revoluționar, nu a luat decizii drastice de reprimare a albilor, considerând că o populație de sclavi africani, abia veniți în această parte a lumii, nu va putea urma calea civilizației de una singură. [8]

Oricum, putem formula fără rețineri o certitudine: la sfârșitul secolului al XVIII-lea, doar în Haiti, fără a mai pune la socoteală pe cei debarcați de-a lungul coastei atlantice a Americii de Nord, peste o jumătate de milion de africani îmbogățiseră, prin munca lor, imperiile europene.[9]

Decada 1790 – 1800 este marcată de rebeliuni și de conflicte armate între africani pe de o parte și forțele spaniole și franceze pe cealaltă parte.

Legea care acordă egalitate de drepturi oamenilor de culoare născuţi din tată şi mamă liberi intră în vigoare în 15 mai 1791, pentru ca doar câteva luni mai târziu, în 14 august 1791, situația să ia o întorsătură decisivă pentru destinul sociopolitic al coloniei: noaptea, a avut loc o cereremonie în pădurea Caïman, considerată ca fiind scânteia care urma să declanşeze luptele care au adus independența. Negrii originari din Africa, adunați în jurul lui Boukman, au jurat să trăiască în libertate sau să moară. Luptele au început practic doar în 22 august 1791. Acesta este motivul pentru care Pădurea Caïman a fost denumită „Sit 21 Nanchon" (locul celor 21 de naţiuni), făcând referire la etniile africane care au reprezentanţi în Santo Domingo[10].

În vara anului 1793, o succesiune de evenimente duce la eliberarea sclavilor, cu sau fără consimțământ francez: în 21 iunie este instituită eliberarea sclavilor care se înrolează în armată, pentru ca în 27 august, Polverel să elibereze sclavii care aparţineau plantaţiilor vacante. Două zile mai târziu, în 29 august, Sonthonax eliberează toţi sclavii din nord, dar fără acceptul francezilor.

Ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea este marcat de câteva trate importante, precum si de hotărârea Adunării Generale a Franței privind abolirea sclaviei în toate coloniile franceze. (4 februarie 1794)

În 22 iulie 1795, prin Tratatul de la Bâle, Franţa semnează pacea cu Prusia şi Spania, prin care Spania ceda estul insulei, actuala Republică Dominicană, către Franţa, care controla deja actuala Haiti încă din 1697. Totodată Franţa urma să cedeze prin acest tratat teritoriile din Pirinei.

---

[8] Charles F. Gritzner, *Haiti,* New York: Chelsea House, 2011, 51- 57 *passim.*

[9] Leon D. Pamphile, *Haitians and African Americans. A Heritage of Tragedy and Hope*, Gainesville: University Press of Florida, 2001, ix, 2.

[10] Emmanuel Wesner, *Histoire, La période révolutionnaire (1789-1804) à Saint-Domingue et en France*, Port-au-Prince:, W2YPP Emmanuel, Edition du Bicentennaire, 1991, ii.

Ulterior, în 31 august 1798, este semnat Tratatul secret Toussaint-Maitland (general britanic) prin care ultimele trupe britanice erau evacuate din Saint Domingue.

Numele lui Toussaint Louverture se impune pe scena socio-politică a insulei la data de 21 ianuarie 1801, când acesta invadează estul Hispaniola și cucerește orașul Santo Domingo. El declară libertate pentru toți sclavii și numește o Adunare Centrală formată din 10 membri, cu scopul de a concepe o constituție. În 3 iulie același an, Louverture este numit guvernator general pe viață al Santo Domingo. Acesta instituie un regim autoritar şi nu recunoaşte decât formal autoritatea lui Bonaparte.

În acest context, Franța decide că se impune restabilirea ordinii coloniale, armata fiind trimisă pe insulă în 29 ianuarie 1802. Misiunea a fost condusă de către generalul Leclerc. După câteva luni de conflict, în 6 mai 1802, Toussaint Louverture capitulează, având loc deportarea acestuia în Franţa. Nu mult mai târziu, în 1803, acesta moare într-o închisoare franceză, respectiv la Fortul Joux. Succesorii săi continuă luptele pentru independență și reușesc să învingă forțele franceze.

La 1 ianuarie 1804, Jean-Jacques Dessalines declară independența Haiti față de Franța și devine împărat al noii republici. Orașul Port-au-Prince este stabilit drept capitală a tânărului stat insular.

Jean-Jacques Dessalines este asasinat în 17 octombrie 1806, fiind succedat de Henri Pétion. Acesta lasă țării prima Constituție Republicană (27 decembrie 1806). Alegerea sa ca preşedinte al Republicii din Centru şi Sud are loc la data de 9 martie 1807.

Următorii ani stau sub amprenta unui constant război civil. În 1811, Henri Cristophe este încoronat rege al părții de Nord, pentru ca abia în 1820, Jean-Pierre Boyer, urmaşul lui Pétion, să reuşească să unifice Nordul şi Sudul insulei Hispaniola sub conducerea sa, devenind președinte pe viață al Republicii Haiti, iar în anul 1822 cucerind partea spaniolă. Boyer a deținut unul dintre cele mai lungi mandate prezidențiale din istoria tânără a statului, respectiv în perioada 30.03.1818 - 13.03.1843.

Charles al X-lea recunoaște, într-un târziu, prin ordonanță regală, independența Haiti față de Franța, la data de 17 aprilie 1825, în schimbul unei sume (creanţe) de 150.000.000 franci pentru a repara prejudiciul creat de ruptura legăturilor coloniale. Haiti va avea nevoie de peste 100 de ani pentru a plăti această sumă uriaşă.

Anul 1842 este marcat de un alt seism devastator, care lovește nordul Haiti, distrugând orașul Cap Haitien. Fragilul stat se reface cu dificultate.

În februarie 1844, Republica Dominicană își declară independența față de Haiti, iar ulterior, între anii 1847-1859, în fruntea statului ajunge Fustin Soulouque, care se proclamă împărat.

Problema creștinismului în zonă a reprezentat mereu o prioritate, în 28 martie 1860 semnându-se un Concordat între Haiti și Sfântul Scaun, acesta echivalând cu o recunoaștere oficială a statului. De altfel, doi ani mai târziu, în 1862, Haiti este recunoscută oficial de către Statele Unite ale Americii.

Capitala este, în 19 martie 1866, scena unui imens incendiu, care devastează orașul și produce urmări dezastruoase în plan social.

În anul 1872, așa-numitul caz al „căpitanului Batsch" prin care doi cetățeni germani au solicitat statului Haiti despăgubiri de 15.000 dolari pentru prejudiciile suferite de către aceştia în timpul conducerii generalului Nicolas Geffard, (1859-1867) un actor al revoluției haitiene, şi a preşedintelui Sylvain Salnave (1867-1869), vine să reateste ideea lipsei de experiență în autoguvernare și a fragilității noii entități politice.

Între timp însă, instituțiile statului prind contur, în 15 septembrie 1880 având loc crearea Băncii Naționale a Haiti.

Unul dintre cele mai scurte mandate prezidențiale se derulează între 14 august 1911 și 8 august 1912. Alegerea preşedintelui Cincinnatus Leconte durează mai puțin de un an, dat fiind că o explozie la Palatul Prezidențial provoacă decesul acestuia.

Relațiile comerciale cu Statele Unite ale Americii se consolidează în timp, un moment esențial constituindu-l înființarea, în 1912, a Companiei Haitiano-Americane a Zahărului.

Ulterior, în 17 decembrie 1914, are loc preluarea rezervelor Băncii Naționale de către 50 de militari americani, respectiv a aproximativ 500.000 dolari în aur.

Tensiunile și instabilitatea politică devin un loc comun în țară, peisajul social, administrativ și legal fiind marcate de incertitudine și răsturnări teatrale de situație. În 27 iulie 1915 are loc asasinarea de către armată a 168 „prizonieri politici", la ordinul preşedintelui Jean Vilbrun Guillaume Sam (mandat în perioada 9 martie 1915 – 27 iulie 1915)

O zi mai târziu, are loc uciderea acestuia de către populație. Preşedintele american Woodrow Wilson trimite de îndată Marina Americană, respectiv trei mii US Marines, în Port-au-Prince. Trupele speciale ale marinei au atacat Fort Riviere, bastionul insurgenților.

Acesta a constituit începutul a 19 ani de ocupație SUA în Haiti. La data de 12 august 1915 a fost ales un președinte în persoana lui Philippe Sudre Dartiguenave, fost președinte al Senatului, pentru ca la data de 2 septembrie 1915 să fie semnat un tratat prin care SUA prelua controlul administrației și

vămilor, iar administratorul american avea drept de veto asupra tuturor deciziilor guvernamentale din Haiti. În 15 septembrie același an are loc semnarea Convenției haitiano-americane.

După încheierea, în anul 1924, a perioadei de ocupație americană în Republica Dominicană, se scurg trei ani până la începerea negocierilor privind delimitarea frontierei haitiano-dominicane. În 21 ianuarie 1929, Haiti și Republica Dominicană semnează un acord de stabilire a frontierelor păstrate până astăzi.

La 9 ani de la retragerea din Republica Dominicană, Statele Unite ale Americii pun capăt ocupației din Haiti, la data de 7 august 1933. Ultimele forțe părăsesc această țară în anul următor, iar în 1935, guvernul haitian redevine proprietarul Băncii Naționale a țării.

Tensiunile escaladează la sigura frontieră de pe insulă, iar în 28 septembrie 1938, între 17.000 și 35.000 de haitieni care locuiesc în Republica Dominicană sunt masacrați de forțele militare.

La data de 22 octombrie 1957, Dr. François Duvalier, *Papa Doc*, este ales președinte al Haiti, în urma unui scutin contestat. Un an mai târziu, în vara lui 1958, are loc înființarea odioasei miliții „voluntarii securităţii naţionale" sau „Tonton Macoutes", care va teroriza țara pe tot parcursul mandatului celor doi președinți Duvalier.

Haiti devine scena cotidiană a unor asasinate colective sau punctuale, care vizează oponenții politici ai regimului. În 22 iunie 1964, după o domnie de teroare împotriva oponenților săi, Duvalier devine președinte pe viață. Acesta se sprijină pe suportul negrilor, contrar elitei mulatrilor. Puterea lui se bazează pe miliția „Tonton Macoutes", în defavoarea unei armate slăbite. În acest context, mii de haitieni aleg să fugă din țară, mulți dintre aceștia pierzându-și viața în aceste încercări. Celebrii „boat people", oameni care încearcă să atingă coastele Floridei în bărci improvizate, atrag atenția societății internaționale.

În 21 aprilie 1971, François Duvalier moare, la conducerea țării succedându-i fiul său, Jean-Claude Duvalier „Baby Doc" (în vârstă de 19 ani), în calitate de președinte pe viață.

În timpul conducerii lui *Baby Doc*, Haiti a primit atât de multe ajutoare externe de la ţări precum: SUA, Canada, Franţa, Germania, Israel, China, încât acestea depășeau veniturile bugetului național.[11] Conform informațiilor din literatura de specialitate, în luna decembrie 1980, acesta sustrage pentru interese proprii aproximativ 20 milioane dolari din cele 22 de milioane dolari

[11] Catherine Eve di Chiara, *Le dossier Haïti. Un pays en peril*, Paris: Editions Tallandier, 1988, 367

pregătite de către FMI pentru bugetul Haiti. Se pare că o parte din aceşti bani au mers pentru finanţarea bandelor „Tontons Macoutes".[12]

În acest climat insecuritar, intervenția religioasă este considerată oportună pentru o încercare de reechilibrare a contextului social, iar la data de 9 martie 1983, Papa Ioan Paul al II-lea efectuează o vizită în Port-au-Prince.

Sub presiunea oponenţilor săi, în 7 februarie 1986, Președintele Jean-Claude Duvalier pleacă în exil în Franța. Generalul Henry Namphy preia puterea în calitate de conducător al unei hunte militare.

În anul 1987 este adoptată o nouă Constituție, însă alegerile prezideniale şi legislative sunt anulate ca urmare a masacrelor din ziua scrutinului. Un an mai târziu, în 1988, Leslie Manigat este ales președinte, însă, așa cum era de așteptat, având în vedere precedentele alegeri, votul este contestat și sabotat.

O oarecare stabilizare se întrevede prin alegerea, în 16 decembrie 1990, a lui Jean Bertrand Aristide ca președinte al Republicii, cu 67,48% din voturi (sau un număr de 1.107.125 voturi) conform *The 1990 General Election in Haiti. International Delegation Report,* întocmit sub conducerea fostului președinte american Jimmy Carter.[13]

În luna septembrie 1991 însă, Jean Bertrand Aristide este înlăturat printr-o lovitură de stat instrumentată de către generalul Raoul Cédras. În acest context, Statele Unite și CEE își suspendă ajutorul economic către Haiti, sancțiunile crescând în amploare în următorii ani, prin embargo petrolier și în domeniul armamentului.

Răsturnarea președintelui prin lovitură de stat duce și la o îndelung tergiversată implicare a SUA în rezolvarea conflictului, Aristide reluându-și funcțiile abia după iminenta debarcare a trupelor americane pe insulă, odată ce forța militară s-a pus în mișcare.

În decembrie 1992, Secretarul General al ONU l-a desemnat pe Dante Caputo ca trimis special în Haiti, fără ca negocierile să avanseze spre o direcție favorabilă. Drept urmare, în 20 aprilie 1993, prin Rezoluția 47/20B, Adunarea Generală a ONU a mandatat o misiune civilă comună, împreună cu OAS – Organizația Statelor Americane, aceasta urmând să raporteze

[12] Catherine Eve di Chiara, *Le dossier Haïti. Un pays en peril*, Paris: Editions Tallandier, 1988, 376

[13] *The 1990 General Election in Haiti. International Delegation Report,* National Democratic Institute for International Affairs, 1991, 122.

chestiuni cu privire la respectarea drepturilor omului în Haiti. Misiunea este cunoscută sub acronimul francez MICIVIH.[14]

Ca urmare a înăspririi sancțiunilor economice adoptate de Consiliul de Securitate al ONU în data de 16 iunie 1993, prin rezoluția 841[15], Raoul Cedras acceptă discuțiile cu mediatorul Dante Caputo[16], în vederea revenirii președintelui Aristide, însă rezultatele favorabile nu se întrevăd nici acum.

În data de 13 octombrie 1993, Consiliul de Securitate revine asupra embargoului, acesta fiind, aparent, singura armă oarecum eficientă în lupta cu creșterea alarmantă a violenței și cu încălcarea constantă a drepturilor omului în Haiti, cu precădere contra susținătorilor președintelui Aristide. Cu această ocazie, majoritatea membrilor misiunii MICIVIH sunt evacuați, în Haiti rămânând doar un număr restrâns de observatori.

În luna octombrie 1994, soldații americani implicați în misiunea „Soutenir la démocratie" debarcă în capitala Haiti, ca urmare a rezoluției Consiliului de Securitate al ONU.

Altfel spus, sintetizând, înțelegerea pe care fostul președinte american Jimmy Carter a încheiat-o pentru plecarea generalului Raoul Cedras de la putere și restabilirea democrației, nu a funcționat decât odată ce președintele Bil Clinton, la presiunea opiniei publice și a apărătorilor drepturilor omului, obține o rezoluție a Consiliului de Securitate ONU, autorizând folosirea forței pentru restaurarea democrației în Haiti.

Revenirea lui Aristide în țară îl consacră, în istoria Haiti, drept primul președinte care este repus în drepturi, odată înlăturat de la putere.

În 1995, trupele americane cedează locul Misiunii Națiunilor Unite în Haiti, cunoscută sub acronimul MINUHA. Aceasta se va transforma în MITNUH, care va rămâne în haiti până în 1997. În același an, fostul prim ministru René Préval, susținător al președintelui Jean Bertrand Aristide, este ales la rândul său în demnitatea de șef al statului. Neînțelegerile între cei doi generează însă un lung șir de conflicte, Aristide intenționând să candideze la alegerile prevăzute pentru anul 2000.

---

[14] Timothy L. Gall, Jeneen M. Hobby (Ed.), *Worldmark Enciclopedia of the Nations*, (twelfth edition, volume I, United Nations, Farmington Hills, Thomson Gale, 2007), p. 70.

[15] Timothy L. Gall, Jeneen M. Hobby (Ed.), *Worldmark Enciclopedia of the Nations*, (twelfth edition, volume I, United Nations, Farmington Hills, Thomson Gale, 2007), p. 36.

[16] http://www.lemonde.fr/archives/article/1994/10/15/le-chef-de-l-etat-haitien-rentre-dans-son-pays-apres-plus-de-trois-ans-d-exil-du-renversement-a-la-reinstallation_3849971_1819218.html#5uPtfmwtIjjCwHGE.99 (accesat octombrie 6 2017)

Conform opoziției și, în același timp, Organizației Statelor Americane (OEA), alegerile sunt viciate, iar rezultatul favorabil lui Aristide este dat de un absenteism imens la urne, mai puțin de 10% dintre alegători participând la vot. Drept consecință, în data de 6 februarie 2001, în ajunul preluării, pentru a doua oară neconsecutiv, a președinției de către Aristide, Uniunea Europeană și Banca Inter-americană impun, la rândul lor, sancțiuni financiare contra Haiti, pentru sabotarea principiilor democratice.

De altfel, șirul de asasinate contra jurnaliștilor sau unor voci din opoziție continuă, situația escaladând până la încercarea de lovitură de stat din 17 decembrie 2001, aparent regizată de susținătorii puterii. În acest context, OEA – Organizația Statelor Americane – votează o rezoluție care prevede alegeri în a doua jumătate a anului 2003.

Din punct de vedere religios, acesta este momentul recunoașterii voodoo ca religie oficială, pe același palier cu alte credințe. După creștinarea in corpore prin Codul Negru, sincretismul religios haitian prinde formă oficială pentru întâia dată de la importul acestei credințe pe insula Hispaniola.

Anul 2003 este marcat de revolte constante, de acuzații la adresa președinției, iar celebrarea a 200 de ani de independență, la începutul anului 2004, se transformă într-o revoltă care îl determină pe Aristide să ia, din nou, calea exilului. În acest context, Consiliul de Securitate ONU autorizează, în luna februarie, trimiterea unei Forțe Multinaționale Interimare în Haiti – MIF.

Având în vedere faptul că situația din această țară continuă să reprezinte o amenințare pentru stabilitatea regiunii, în temeiul articolului VII al Cartei ONU, Consiliul de Securitate decide, la data de 30 aprilie 2004, prin rezoluția 1542, crearea Misiunii Națiunilor Unite pentru Stabilizare în Haiti – MINUSTAH. Plasată sub comandament brazilian, aceasta preia, prin transfer, la 1 iunie 2004, autoritatea MIF în Haiti.[17]

Având în vedere proliferarea infracționalității și climatul instabil care domnește pe întreg teritoriul țării, având drept epicentru capitala Port-au-Prince, Consiliul de Securitate al ONU decide, la data de 22 iunie 2005, prin rezoluția 1608, suplimentarea efectivelor MINUSTAH, cu atât mai mult cu cât, pentru sfârșitul anului, sunt prevăzute alegeri.[18] În acest context, 800 de

[17] Timothy L. Gall, Jeneen M. Hobby (Ed.), *Worldmark Enciclopedia of the Nations,* (twelfth edition, volume I, United Nations, Farmington Hills, Thomson Gale, 2007), p. 90

[18] http://www.un.org/press/en/2005/sc8421.doc.htm (accesat octombrie 3 2017).

militari și 275 de civili și polițiști se alătură celor deja activi în cadrul misiunii.[19]

În urma alegerilor, la data de 7 februarie 2006, fostul președinte René Preval este din nou în fruntea statului, iar un guvern ales democratic își intră în atribuții, prim executiv rezultând din alegeri libere, după încheierea regimului Aristide, în 2004.

Din păcate însă, anii următori nu aduc o înbunătățire a situației generale, bandele continuând să facă legea în capitală și în marile orașe, foametea împingând oamenii la revolte stradale, mai ales odată cu semnificativa creștere, în 2008, a prețului alimentelor, iar calamitățile naturale completând peisajul și atmosfera dezolantă a țării, prin creșterea numărului persoanelor fără adăpost, a decedaților și dispăruților. Uraganele Gustav și Hanna se succed în lunile august-septembrie.[20]

În anul 2009, fostul președinte SUA, Bill Clinton, este numit reprezentant special al ONU pentru Haiti. In același an, Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional anulează 80% din datoria Haiti, respectiv echivalentul a 1,2 miliarde dolari.[21]

12 ianuarie 2010, ora 16:53... în Port-au Prince, populația e convinsă că asistă la momentul Apocalipsei. Că nimic nu va mai opri pământul care se zguduie din temelii, în urma seismului cu o magnitudine de 7,3 grade pe scara Richter, al cărui epicentru se situează la doar 25 de km distanță de capitală și la 10 km adâncime.

Replicile nu contenesc, fiind vorba despre câteva zeci. La doar opt zile după tragedie, în 20 ianuarie, un nou cutremur de 6,1 grade pe scara Richter distruge și ceea ce a mai rămas în picioare în fatidica zi de 12 ianuarie.[22]

Cutremurul ucide aproximativ 300.000 de persoane, rănește un număr cel puțin egal și distruge o mare parte din Port-au-Prince și comunitățile învecinate, de asemenea lăsând în urmă peste un milion de oameni fără adăpost și 1,5 milioane de sinistrați[23]

---

[19] http://www.un.org/fr/peacekeeping/missions/minustah/presse.html (accesat octombrie 1 2017).

[20] http://www.lemonde.fr/ameriques/article/2008/09/02/l-ouragan-hanna-fait-10-morts-a-haiti-deja-frappe-par-gustav_1090770_3222.html (accesat octombrie 3 2017).

[21] http://www.banquemondiale.org/fr/news/press-release/2010/05/28/world-bank-announces-total-cancellation-of-haitis-debt (accesat septembrie 29 2017).

[22] ****Haïti (Petit Futé Haïti 2016-2017)*, Paris: Nouvelles Editions de l'Université, 2015, 41.

[23] Laënnec Hurbon (coord.), *Catastrophes et environnment. Haïti, séisme du 12 janvier 2010*, Paris: Editions de l'Ecole de Hautes Etudes en Sciences Sociales, 2014, 14-15.

În timp ce ajutoarele umanitare se anunță din diverse surse, autoritățile haitiene fac față cu greu crizei umanitare și stării de urgență zero a țării. Franța și SUA sunt primele țări care acordă asistență, în data de 15 ianuarie armata americană preia controlul aeroportului din Port-au-Prince, ca urmare a accordului președintelui haitian, pentru ca în 17 ianuarie, Secretarul general ONU la acea dată, Ban Ki-Moon, să vină în capatala haitiană, acolo unde sediul misiunii MINUSTAH a fost distrus, șeful acesteia, Hédi Annabi, ca de altfel mulți alți ofițeri și personal civil, fiind uciși sub dărâmături.[24]

O epidemie de holeră, pentru care este acuzat contingentul nepalez al MINUSTAH, se grefează pe dezastrul umanitar fără precedent, completată de trecerea uraganului Tomas, care agravează, la rândul său, condițiile de viață ale sinistraților.

Furia populației crește ca urmare a incapacității guvernului de a gestiona tragedia și, precum era de așteptat, încă din momentul zero al declanșării dezastrului seismic, diverse luări de poziție și tentative de analiză își fac simțit ecoul în rândul haitienilor, dar și a întregii planete, căreia mass media îi prezintă o imagine deformată, exagerată și subiectivă a situației din teren.

Finalul anului este marcat de organizarea, în data de 28 noiembrie 2010, a alegerilor prezidențiale, într-o atmosferă sumbră și tensionată, care culminează în manifestații stradale, ca urmare a ieșirii din cursă, aparent fără voia electoratului, a candidatului Michel Martelly, un îndrăgit și renumit cântăreț de muzică ușoară. În competiția electorală rămân Mirlande Manigat et Jude Célestin. Rezultatele oficiale indică o prezență la vot de doar 22,87%, procentajele obținute de primii trei clasați fiind suspect de apropiate.[25]

În cel de al doilea tur însă, partidul de la putere, INITE, își retrage candidatul din cursa prezidențială, în urma a numeroase presiuni stradale, acuzații de fraudă și, finalmente, o mediere a Organizației Statelor Americane.

Martelly, supranimit *Sweet Micky sau Tet Kalé,* reintră astfel în cursa pe care o câștigă, în 20 martie 2011, cu 67,57% din sufragii.[26]

---

[24] http://www.universalis.fr/evenement/12-25-janvier-2010-seisme-meurtrier-et-destructeur/ (accesat octombrie 3 2017).

[25] http://www.haitilibre.com/article-1859-haiti-elections-2010-resultats-preliminaires-officiels-premier-tour.html (accesat septembrie 29 2017).

[26] http://www.lemonde.fr/ameriques/article/2011/04/21/haiti-des-violences-eclatent-apres-l-annonce-des-resultats-des-elections_1511134_3222.html (accesat septembrie 29 2017).

Începutul anului 2011 este marcat însă și de un alt moment politic – cheie: întoarcerea în Haiti, în 16 ianuarie, după 25 de ani de exil, a fostului dictator Jean-Claude Duvalier, Baby Doc.

Anul 2011 este unul al reîntoarcerilor, deoarece în data de 18 martie revine în țară, după un al doilea exil de șapte ani în Africa de Sud, și fostul președinte Jean-Bertrand Aristide.

Mandatul lui Martelly nu aduce nici schimbări majore, nici stabiltatea mult dorită, fără a fi, totuși, marcat de mișcări sociale majore. Neînțelegerile din cadrul guvernului, opozanții din parlament ai președinției și nu în ultimul rând, vocea străzii, ecou al unei populații nemulțumite, creează premisele unei dorințe imperative de schimbare.

După ce, în anul 2012, ca urmare a unor tensiuni privind dubla naționalitate a unor miniștri – interzisă de constituție, Garry Conille, prim ministru, este obligat să demisioneze, guvernul este condus succesiv de alți reprezentanți ai puterii sau ai opoziției.

La finalul mandatului legislativului ales in 2010-2011, Evans Paul este instalat în fruntea guvernului, la data de 16 februarie 2015, principala sa misiune fiind organizarea alegerilor prezidențiale, în vara aceluiași an.

În 9 august 2015 are loc primul tur al alegerilor legislative, eveniment marcat de violențe și tarat de un absenteism semnificativ la urne, prezența fiind de doar 17,8%.[27]

La data de 25 octombrie 2015 se derulează, simultan, primul tur al prezidențialelor și cel de al doilea tur al legislativelor. Și de această dată, atmosfera este tensionată, conflictele stradale nu se lasă așteptate iar prezența la vot traduce lipsa de cultură socio-politică a populației.

Candidaturile sunt în număr mare, iar procentele obținute nu dovedesc o preferință clară, corect fundamentată, pentru un anumit candidat. Jovenel Moïse conduce după primul tur, urmat îndeaproape de Jude Célestin.

Rezultatele alegerilor legislative rămân suspendate, deoarece acestea nu s-au putut organiza în toate circumscripțiile, ca urmare a stării de tensiune și a violențelor care au împiedicat desfășurarea acestora în siguranță.[28]

În 22 ianuarie 2016, Consiliul Electoral provizoriu decide amânarea, sine die, a turului al doilea al prezidențialelor, din motive de securitate. Totodată, Jude Célestin decide să se retragă din cursă.[29]

---

[27] http://www.universalis.fr/evenement/9-aout-2015-premier-tour-des-elections-legislatives/ (accesat octombrie 3 2017).

[28] http://www.universalis.fr/evenement/25-octobre-2015-premier-tour-de-l-election-presidentielle-et-second-tour-des-legislatives/ (accesat septembrie 29 2017).

Ca urmare a încheierii mandatului președintelui Martelly, Jocelerme Privert preia interimatul, asumându-și, alături de corpul de miniștri, misiunea de a organiza alegerile. În data de 6 iunie 2016, Consiliul Electoral provizoriu denunță abaterile grave în organizarea primului tur al prezidențialelor, în octombrie 2015, anulându-l și anunțând următoarele tururi de scrutin pentru octombrie 2016, respectiv ianuarie 2017.

Planurile sunt perturbate de trecerea Uraganului Matthew, între 3 și 7 octombrie 2016. Furtuna devastează, în special, Departamentul Sud (Les Cayes) și Departamentul Grand Anse (Jeremie), provocând numeroase pierderi de vieți umane, pagube materiale enorme, prin raportare la starea economică precară a populației, și determinând, totodată, o amplificare a riscului epidemic, mai ales în cazul holerei și a maladiilor răspândite de țânțari.

În data de 20 noiembrie 2016, la mai bine de o lună după trecerea uraganului, alegerile prezidențiale au loc într-o atmosferă cvasi-firească, Jovenel Moïse câștigând detașat, cu 55,7%, funcția de șef al statului. Absenteismul generalizat rămâne o problemă majoră, iar în vara anului 2017, asistăm la mișcări stradale contra regimului politic, ceea ce dovedește faptul că Haïti se înscrie din nou, în mod tragic, pe traiectoria deja consacrată, cea a unui stat aflat sub o zodie nefastă, într-o spirală a dezinteresului generalizat și a lipsei fundamentelor sociale stabile. [30]

III. Concluzii

Dincolo de aspectul strict legat de o imagine cât mai fidelă realității, în privința trecutului istoric al Haiti, am considerat că nu putem contura un tablou realist și actual al situației socio-culturale, politice și economice a acestui stat care, cu o spectaculoasă vocație a eșecului, este lăsat pradă corupției generalizate, haosului social, valorilor răsturnate și unui inexplicabil refuz al oricărei șanse reale spre mai bine, decât sondând trecutul acestuia și identificând mecanismele prin care fenomeul "Haiti" s-a produs.

[29] http://www.universalis.fr/evenement/3-22-janvier-2016-report-du-second-tour-de-l-election-presidentielle/ (accesat septembrie 29 2017).
[30] http://www.universalis.fr/evenement/20-novembre-2016-election-de-jovenel-moise-a-la-presidence-de-la-republique/ (accesat octombrie 3 2017).

Bibliografie

di Chiara, Catherine Eve, *Le dossier Haïti. Un pays en peril*. Paris: Editions Tallandier, 1988.

***Eveil a l'histoire d'Haïti et a la Géographie*. Port-au-Prince: Imprimerie Henri Deschamps, 1985.

Gall, Timothy L., Jeneen M. Hobby (Ed.),***Worldmark Enciclopedia of the Nations.* twelfth edition, volume I, United Nations, Farmington Hills, Thomson Gale, 2007.

Gritzner, Charles F., *Haiti.* New York: Chelsea House, 2011.

***Haïti (Petit Futé Haïti 2016-2017)*. Paris: Nouvelles Editions de l'Université, 2015.

Hurbon, Laënnec, (coord.), *Catastrophes et environnment. Haïti, séisme du 12 janvier 2010.* Paris: Editions de l'Ecole de Hautes Etudes en Sciences Sociales, 2014.

Martineau, Jean-Claude*, Haïti en six leçons.* Québec: Kiyikaat Editions,2012.

Oriol, Michèle, *Histoire et Éducation Civique*. Port au Prince: Fondation pour la Recherche Iconographique et Documentaire, 2001.

Pamphile, Leon D., *Haitians and African Americans. A Heritage of Tragedy and Hope.* Gainesville: University Press of Florida, 2001.

***The 1990 General Election in Haiti. International Delegation Report.* National Democratic Institute for International Affairs, 1991.

Wesner, Emmanuel, *Histoire, La période révolutionnaire (1789-1804) à Saint-Domingue et en France*. Port-au-Prince: W2YPP Emmanuel, Edition du Bicentennaire, 1991.

Wesner, Emmanuel, *Histoire, géographie, éducation à la citoyenneté*. Port-au-Prince : Collection W2YPP Emmanuel, 2012.

http://lenouvelliste.com/lenouvelliste/article/94528/Haiti-et-les-Etats-Unis-une-aventure-inversement-proportionnelle, (accesat octombrie 2 2017)

http://www.lemonde.fr/archives/article/1994/10/15/le-chef-de-l-etat-haitien-rentre-dans-son-pays-apres-plus-de-trois-ans-d-exil-du-renversement-a-la-reinstallation_3849971_1819218.html#5uPtfmwtIjjCwHGE.99 (accesat octombrie 6 2017)

http://www.un.org/press/en/2005/sc8421.doc.htm, (accesat octombrie 3 2017)

http://www.un.org/fr/peacekeeping/missions/minustah/presse.html, (accesat octombrie 1 2017)

http://www.lemonde.fr/ameriques/article/2008/09/02/l-ouragan-hanna-fait-10-morts-a-haiti-deja-frappe-par-gustav_1090770_3222.html, (accesat octombrie 3 2017)

http://www.banquemondiale.org/fr/news/press-release/2010/05/28/world-bank-announces-total-cancellation-of-haitis-debt, (accesat septembrie 29 2017)
http://www.universalis.fr/evenement/12-25-janvier-2010-seisme-meurtrier-et-destructeur/, (accesat octombrie 3 2017)
http://www.haitilibre.com/article-1859-haiti-elections-2010-resultats-preliminaires-officiels-premier-tour.html, (accesat septembrie 29 2017)
http://www.lemonde.fr/ameriques/article/2011/04/21/haiti-des-violences-eclatent-apres-l-annonce-des-resultats-des-elections_1511134_3222.html, (accesat septembrie 29 2017)
http://www.universalis.fr/evenement/9-aout-2015-premier-tour-des-elections-legislatives/, (accesat octombrie 3 2017)
http://www.universalis.fr/evenement/25-octobre-2015-premier-tour-de-l-election-presidentielle-et-second-tour-des-legislatives/, (accesat septembrie 29 2017)
http://www.universalis.fr/evenement/3-22-janvier-2016-report-du-second-tour-de-l-election-presidentielle/, (accesat septembrie 29 2017)
http://www.universalis.fr/evenement/20-novembre-2016-election-de-jovenel-moise-a-la-presidence-de-la-republique/, (accesat octombrie 3 2017)

Strategii şi resurse în construcţia de imagine: Timişoara, Capitală Culturală Europeană în 2021

Lia Lucia Epure
Universitata de Vest "Vasile Goldiş" din Arad

Abstract:
This paper awill discuss several general conceptual and especially symbolic lines of a possible Public Relations approach which could be used in order to build a solid and authentic PR and public communication campaign for the City of Timisoara (Romania) for 2021 when the city will be the European Capital of Culture. The paper draws a short picture by developing a brief classification of the set of symbolic and material resources which could be used in order to obtain an effective PR campaign not only for the great cultural event scheduled for the year 2021 for the City of Timisoara but also for building a positive image for the city and the entire region and country. This paper is written with the purpose of discussing a general theoretical frame for an effective PR campaign. Therefore, we are not highlighting practical aspects which are either already present in this specific PR campaign or they will be in near future.

Keywords: Public Image; PR Image Construction; European Capital of Culture.

I. Introducere

Acest studiu de mici dimensiuni își propune să analizeze, din perspectiva principiilor comunicării publice, o serie de aspecte ce țin de șansele unei promovări eficiente și corespunzătoare atât a câștigării titlului de Capitală Culturală Europeană pentru Timișoara în anul 2021 cât și a desfășurării ca atare a întregului șir de manifestări ce urmează să fie derulate în Timișoara pe durata anului cât Timișoara va deține titlul menționat. Facem precizarea că unele dintre ideile expuse aici le-am anunțat deja cu prilejul unor studii pe care le-am publicat anterior[1]. Aici, unele dintre analize pornesc de la idei

[1] Lia Lucia Epure, "The Image of a City as an Image of a Country – The City of Timișoara and its New Historical Opportunity as a European Cultural Capital in

pe care deja am avut prilejul să le facem publice în alte împrejurări contextul de față fiind de fapt un prilej pentru dezvoltarea și aprofundarea lor într-o manieră care să le cizeleze și să le dea o formă structurală completă. Desigur, suplimentar față de valorificarea unor idei legate de tematica materialului de față, idei pe care le-am expus în câteva studii ce sunt publicate deja, aici vom dezvolta câteva idei pornind de la câteva concepte fundamentale din teoria comunicării publice în general.

O primă linie directoare va avea în vedere resursele simbolice și metodologice pe care le poate oferi istoria ca atare a orașului Timișoara în vederea unei valorificări la nivelul promovării și consolidării de imagine din perspectiva câștigării titlului de Capitală Culturală Europeană în 2021.

O a doua linie va viza preponderent, integrând aspecte esențiale din prima linie de dezvoltare teoretica, analiza resurselor locale, pe diverse planuri, în vederea atât a promovării imaginii orașului dar și a promovării evenimentelor în sine ce urmează a fi desfășurate la nivelul orașului pe întreaga perioadă a anului 2021.

În sfârșit, ultima linie de analiză va lua în discuție, într-o maniera destul de extinsă și de asemenea integrată cu primele două direcții de cercetare și teoretizare, setul de resurse naționale, simbolice, materiale, politice etc., ce pot fi de asemenea mobilizate în vederea promovării extinse și a consolidării imaginii și comunicării publice în general cu ocazia evenimentului din 2021 pentru orașul Timișoara.

II. Resurse simbolice și materiale pentru promovare și construcție de imagine – analiza posibilității de valorificare a istoriei orașului Timișoara

O spunem din start: atunci când este vorba despre Timișoara și despre imaginea orașului ca oraș al premierelor istorice a devenit de destul de multă vreme deja un fel de clișeu să faci trimitere și să scoți ulterior în evidență acest lucru prin diverse exemple foarte la îndemână care să ateste efectiv faptul că Timișoara, ca oraș important pentru regiune și pentru Europa Centrală dar nu numai, are, cu adevărat, o istorie cu care nu doar că s-ar putea mândri ca să spunem așa dar care poate fi în mod autentic și eficient utilizată în orice fel de campanie de promovare a orașului indiferent că vorbim despre evenimente cu pronunțat caracter cultural sau de altă natură.

2021" in *Convergent Discourses. Exploring the Contexts of Communication*, ed. Dumitru Mircea Buda . Târgu Mureș: Arhipelag XXI Press, 2016, 109 – 112.

Dincolo de banalitatea evidentă a observației de mai sus lucrul care trebuie să ne intereseze și în raport cu care trebuie inițiată și promovată o interogare constructivă, cu vădite valențe și oportunități de a genera o metodologie ulterioară, este dacă istoria în sine a orașului, și aici avem în vedere preponderent premierele orașului în plan european mai ales, ar putea fi valorificată în mod intensiv și eficient în vederea promovării orașului cu prilejul marelui eveniment simbolic și cutural din anul 2021?

În mod mai mult decât evident răspunsul este unul pozitiv. Ca strategie formală de relații publice și de comunicare publică în general a face trimitere, în mod *realist* și *responsabil*, la istoria și, mai ales la reușitele istorice ale unui oraș, reale, autentice, de necontestat, nu reprezintă nimic exagerat sau umflat artificial doar de dragul de a obține reușite de imagine imediate sau ceva asemănător. Dimpotrivă, recursul la istoria unui oraș, prin raportare la reușitele reale din trecut, reușite ce înseamnă practic premiere adevărate, nu poate reprezenta decât o mină de aur autentică pentru specialistul autentic în relații publice și în comunicare publică în general.

Însă, dincolo de evidența acestor afirmații dorim să subliniem acum următoarele elemente, aspecte care țin în mod exclusiv de tehnici de relații publice și de comunicare publică. Considerăm că recursul la reușitele istorice incontestabile ale Timișoarei de-a lungul întregii sale existențe ca oraș semnficativ din Europa Centrală, în cazul oricărei tentative autentice de a promova imaginea orașului, cu toate consecințele ce pot decurge de aici la nivelul percepției opiniei publice, trebuie în mod necesar să scoată în evidență autenticitatea și importanța reală a ceea ce orașul a reușit în mod real să atingă de-a lungul existenței sale. Cu alte cuvinte, tehnnicile de promovare nu trebuie să se limiteze doar la a scoate în relief aceste premiere ale orașului ci, din punctul nostru de vedere, o astfel de tehnică trebuie să pună accentul pe scoaterea în evidență a *potențialului de viitor* al Timișoarei valorificând la nivelul tehnicilor de relații publice și de comunicare tocmai acest trecut al orașului.

O atenție specială ar trebui să fie acordată evitării repetițiilor și evitării riscului ca receptorul căruia îi va fi destinat mesajul să resimtă întregul proces de comunicare diseminat mediatic ca pe un mesaj deja transmis iar acum doar reluat. Aici lucrurile vor depinde, desigur, de profesionalismul dar și de creativitatea muncii de PR care va fi desfășurată în vederea promovării orașului indiferent cine va desfășura această muncă.

Tot pe linia ideilor deja expuse până aici legate de posibilitățile de promovare a imaginii orașului prin raportare la istoria lui este util să facem o scurtă clasificare a resurselor simbolice ce ar putea fi valorficate în acest sens.

Asftel, legat în mod strict de aceste resurse despre care vorbim, orice fel de campanie de promovare a imaginii orașului va avea la dispoziție, din punctul nostru de vedere, trei mari categorii de repere.

Mai întâi, se va va putea încerca valorificarea reușitelor și premierelor Timișoarei *în plan tehnic*. De la premiera introducerii iluminatului public la introducerea tramvaiului electric, de la prima stație de salvare de pe teritoriul Imperiului Austro-Ungar, în anul 1884 după cum se cunoaște, și până canalizarea Begăi împreună cu altele similare, orice campanie de promovare a imaginii orașului va avea astfel la dispoziție un set de repere din care, desigur, se pot alege în funcție de modul cum se va concepe conținutul ca atare al campaniilor de promovare.

În al doilea rând, un alt element deosebit de important ce va putea fi valorificat pentru diverse campanii de promovare a imaginii orașului Timișoara este reprezentat de *istoria în plan civic*, în sensul larg al expresiei, pe care o are orașul. Aici pot fi incluse destul de multe elemente, de la civismul ridicat al orașului, acesta fiind și orașul declanșării evenimentelor din 1989, până la moștenirea în planul *armoniei interetnice* și a dimensiunii multiculturale a acestuia. Despre acest din urmă aspect am mai avut deja prilejul în unul dintre studiile noastre scris în colaborare și publicat deja cu câțiva ani în urmă[2].

În situația armoniei interetnice o linie distinctă pe care s-ar putea încerca valorificarea acesteia în planul consolidării de imagine ar putea fi și încercarea de a scoate în evidență, prin tehnici de PR adecvate și profesionist aplicate dar, în același timp, și prin tehnici generale de comunicare publică aplicate în mod similar, *situația din prezent* a convietuirii în armonie în cazul tuturor etniilor tradiționale ale populației orașului. Desigur, în acțiunea de scoatere în evidență a dimenisunii multiculturalității orașului recursul la istorie nu va putea fi evitat. Avantajul aici va fi dat de faptul că orice tip de campanie de promovare a orașului va avea la dispoziție o literatura consistentă și valoroasă care poate oricând depune mărtuie tocmai de această dimensiune multiculturală a Timișoarei dar și de felul în care

[2] Păcurar, A., Epure, L.L. – "Multicultural Heritage and Border Cooperation. Towards a New Concept of Multiethnic Identity in Romania", in *Studies on Literature, Discourse and Multicultural Dialogue*, ed. Iulian Boldea. Târgu Mureș: Arhipelag XXI, 2013, 139 – 142.

interculturalitatea orașului poate sta la temelia configurării unei identități regionale, identitate bine conturată la nivelul Europei Centrale[3].

O linie distinctă în interiorul direcției principale de valorificare a dimensiunii multiculturale a orașului Timișoara, o abordare ce poate completa în mod eficient scoaterea în evidență a identității regionale în plan cultural a orașului, poate fi desfășurată punând în valoarea identitatea multiculturală a orașului în lumina unei *identități transfrontaliere*. Fiind prin excelență un spațiu de interferențe culturale[4] istoria orașului poate fi valorificată și din acest punct de vedere la nivulul oricărei abordări profesioniste de PR.

În sfârșit, se poate încerca în mod realist și scoaterea în evidență a dimensiunii implicării politice de care a dat dovadă de-a lungul timpului populația din Timișoara în acest caz nefiind neapărat nevoie să se facă trimitere la oraș ca la locul declanșării evenimentelor din anul 1989. Bunăoară, pot fi invocate și astfel valorificate și alte elemente asemănătoare, situații și diverse contexte istorice în care Timișoara a dat dovadă de o anumită vocație politică autentică. Ne gândim aici, apropiat de zilele noastre de orașul care a generat Proclamația de la Timișoara, după evenimentele din 1989 de exemplu.

III. Promovarea și problema resurselor locale – aspecte de principiu

Problema resurselor locale se rezumă la două componente majore. Prima se refera la ceea ce pot oferi ca sprijin financiar și logisitic autoritățile locale iar cea de-a are în vederea același tip de sprijin din partea unor entități independente de orice formă de autoritate publică locală.

Fără a intra aici în detalii, din câte cunoaștem deja, există o puternică dorință de implicare în promovarea evenimentului preconizat pentru anul 2021 dar și în promovarea imaginii ca atare a orașului în lumina acelui eveniment. Reușita acestor atingerii celor două obiective depinde, desigur, de dedicația și profesionalismul entităților ce vor fi implicate în acest tip de proiecte de promovara.

Dat fiind faptul că scopul acestui mic studiu este acela de a trasa la modul general posibile linii directoare pentru orientarea unor campanii de

---

[3] Neumann, Victor. *Identități multiple în Europa regiunilor / Identites multiples dans l'Europe des regions. Interculturalitatea Banatului / L'interculturalite du Banat*. Timișoara: Hestia,1997.

[4] Neumann, Victor (coordonator). *Istoria Banatului. Studii privind particularitățile unei regiuni transfrontaliere*. București: Editura Academiei Române, 2015.

promovare publică și de consolidare de imagine ar fi destul de impropriu să ne apucăm aici să trecem în revistă inițiativele de promovare deja existente. Ceea ce vizăm este doar trasarea cadrului general necesar de a fi atins în vederea unei promovări concrete cu adevărat reușite. Este evident totuși faptul că punerea accentului pe statutul orașului ca oraș important în istorie în spațiul Europei Centrale să imprime și necesitatea valorificării acestui trecut istoric în plan cultural mai larg făcând în acest mod trimitere la reperele și valorile istorice ale întregului spațiu din această zonă a Europei[5].

De aceea, în linia celor semnalate mai sus și menținându-ne la nivelul trasării cadrului general despre care vorbeam, ne vedem într-un fel obligați să scoatem în evidență aici și posibile riscuri care există și care se pot, din nefericire, manifesta la nivelul local al promovării publice a evenimentului dar și al promovării imaginii orașului în general.

Astfel, unul dintre aceste riscuri, așa cum le vedem și le înțelegem noi, este reprezentat de posibilitatea generării unui soi de concurență, cu potențial distructiv și contraproductiv în raport cu interesele orașului, între factorii locali de promovare indiferent că am vorbi aici de autorități publice locale sau de entități strict private care se pot implica în proiecte de acest gen. Rămâne ca responsabilitatea și maturitatea celor implicați la nivel local în proiectul promovării orașului să reușească să evite acest gen de situații și să pună în practică o cooperare, chiar dacă ar fi vorba de una tacită, care să elimine riscul subminării reciproce a eforturilor celuilalt.

IV. Promovarea și problema resurselor naționale

Când vorbim despre promovare la nivel național avem în vedere, la nivel de principiu, același tip de resurse care pot fi implicate la nivel local cu precizarea că în cazul promovării la nivel național *factorul politic va fi vizibil în mod mai pregnant decât la nivel local.*

Pe scurt, implicarea la nivel național în susținerea și promovarea evenimentului programat pentru întreaga perioadă a anului 2021 pentru orașul Timișoara presupune, desigur, și implicare la nivel guvernamental. Aici nu vorbim doar despre necesitatea alocării unor resurse financiare corespunzătoare ci și de necesitatea existenței unei voințe politice autentice și determinate aptă să susțină orașul Timișoara în contextul unui eveniment cum este cel preconizat pentru anul 2021. Aici anii următori vor fi decisivi și

[5] Neumann, Victor, *Tentația lui* homo europaeus . *Geneza ideilor moderne în Europa Centrală și de Sud-Est*, Iași: Polirom, 2006.

urmează să vedem dacă va exista sau nu responsabilitate guvernamentală serioasă în această direcție.

V. Concluzii

Într-un rezumat de final ideile pe care le susținem privitoare la promovarea orașului Timișoara în orizontul evenimentului ce va avea loc pentru oraș în anul 2021 reflectă, credem, un plan integrat și coerent de dezvoltare și de implementare a unei campanii de promovare și de generare și consolidare de imagine. Trecutul orașului împreună cu resursele locale și cele naționale sunt capabile, dacă vor fi prinse într-un plan integrat de promovare, să asigure succesul la nivelul comunicării și promovări publice a evenimentului din 2021, eveniment pentru care Timișoara s-a pregătit din plin și pe care foarte frumosul oraș de pe Bega îl merită cu prisosință.

Bibliografie:

Epure, L.L."The Image of a City as an Image of a Country – The City of Timișoara and its New Historical Opportunity as a European Cultural Capital in 2021" in *Convergent Discourses. Exploring the Contexts of Communication*, ed. Dumitru Mircea Buda, 109 – 112, Târgu Mureș: Arhipelag XXI Press, 2016.

Pacurar, A., Epure, L.L. "Multicultural Heritage and Border Cooperation. Towards a New Concept of Multiethnic Identity in Romania", in *Studies on Literature, Discourse and Multicultural Dialogue*, ed. Iulian Boldea, 139 – 142. Târgu Mureș: Arhipelag XXI, 2013.

Neumann, Victor. *Tentația lui* homo europaeus . *Geneza ideilor moderne în Europa Centrală și de Sud-Est,* Iași: Polirom, 2006.

_____. *Identitati multiple in Europa regiunilor / Identites multiples dans l'Europe des regions. Interculturalitatea Banatului / L'interculturalite du Banat*. Timișoara: Hestia,1997.

Neumann, Victor (coordonator). *Istoria Banatului. Studii privind particularitățile unei regiuni transfrontaliere*, București: Editura Academiei Române, 2015.

Înțelegerea acțiunii sociale în cadrul teoriei raționalității comunicative a lui Jürgen Habermas

Ioan Lesuțan
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" din Arad

Abstract:
The theory of communicative rationality by Jürgen Habermas differentiates between two kinds of social action: the success-oriented strategic action and understanding-oriented communicative action. Strategic action is a purposive-rational action oriented towards other persons from a utilitarian point of view, for example the calculative manipulation of others. In other words, an actor who acts strategically is primarily trying to achieve his own ends. In contrast, communicative action is oriented towards mutual conflict resolution through understanding. Actors here do not primarily aim at accomplishing their own success, but want to harmonize their plans of actions with the other participants. This attempt to sustain consensus is based on the intersubjective recognition of criticisable validity claims. Thus, communicative action is the opposite of strategic action. In addition, Habermas argues that the use of language with an orientation of understanding is the"original" mode of language.

Keywords: theory of communicative rationality; social action; strategic action; communicative action.

I. O tipologie a acțiunii sociale

Teoria acțiunii sociale a lui Habermas este cel mai bine înțeleasă în contextul încercărilor sale de a fundamenta teoria raționalității comunicative, ce are în centrul său conceptul de „înțelegere" (*Verständigung*) și care o diferențiază de teoria acțiunii dezvoltată de vechea teorie critică reprezentată de gânditori precum: Horkheimer, Adorno sau Marcuse, sau de teoriile sociologice clasice. Scopul teoriei acțiunii sociale a lui Habermas, după cum ne spune chiar el, este „nu de a caracteriza empiric dispozițiile de comportament, ci cuprinderea structurilor generale ale proceselor de

înțelegere din care se lasă deduse condițiile de participare ce pot fi caracterizate formal"[1].

În cadrul teoriei acțiunii sociale, filosoful german realizează distincția între două tipuri majore ale acțiunii, și anume „acțiunea rațională în raport cu un scop" și „acțiunea comunicativă", distincție ce nu funcționează doar ca fundament pentru teoria acțiunii sociale a lui Habermas, ci ea este necesară pentru înțelegerea noțiunii sale de comunicare rațională. Altfel spus, nu putem spera a explica prima decât în lumina ultimei, și invers.

Demersul lui Habermas pleacă de la recunoașterea hegemoniei teoriilor instrumentale în teoriile acțiunii sociale și a societății, și încearcă a arăta nepotrivirea conceptului de acțiune angajat de acestea și necesitatea completării conceptului de acțiune cu cel de acțiune comunicativă, care este elementul de noutate pe care Habermas îl aduce teoriei acțiunii sociale.

Acțiunea este în concepția lui Habermas o activitate intențională și semnificativă a unei persoane și ea se deosebește de „comportament". În prelegerea „Christian Gauss" de la Princeton University, februarie – martie 1971, ce constituie o anticipare a lucrării sale fundamentale *Teoria acțiunii comunicaționale*, Habermas realizează o serie de distincții pentru a susține paradigma „semnificației" ca program teoretic al științelor sociale, printre care și deosebirea dintre „acțiune" și „comportament". În fapt, distincția dintre „acțiune" și „comportament" este o distincție realizată de Max Weber pe care Habermas o preia cu anumite ajustări. De altfel, orientarea teoriei sociale a lui Habermas este fundamental weberiană, lucru ce reiese și din subtitlul pe care îl poartă primul volum a celei mai importante lucrări a sa *Teoria acțiunii comunicaționale*, și anume „Rațiunea și raționalizarea societății". O bună parte din ea este dedicată regândirii a trei noțiuni weberine fundamentale: acțiunea socială, rațiune și raționalizare.

Revenind la distincția dintre „acțiune" și „comportament", Habermas arată că ultima este o activitate involuntară, ca opusă primei care este o activitate intențională și care are o anumită „semnificație"[2] pentru cel care o realizează, precum și pentru cei din jur. Tocmai pentru că „acțiunea" este semnificativă, ea presupune că persoană care o efectuează este o ființă socială și ca atare se constituie în obiectul de studiu al sociologiei. Aceeași idee este reluată în *Teoria acțiunii comunicative* când discută cele două

[1] Jürgen, Habermas. *Reason and the Rationalization of Society,* Volume 1 of *The Theory of Communicative Action,* English translation by Thomas McCarthy. Boston: Beacon Press, 1984, 286. (TCA 1, în continuare).

[2] Jürgen, Habermas. *On the Pragmatics of Social Interaction: Preliminary Studies in the Theory of Communicative Action*. Cambridge: MIT Press, 2002, 4 – 6.

versiuni ale teoriei acțiunii propuse de Max Weber[3]. Astfel, înțelegerea lui Habermas a „acțiunii" este mai bine rezumată de sintagma „acțiune socială"[4].

Habermas consideră că în științele sociale conceptele acțiunii angajate pot fi reduse, în esență, la patru forme de bază:

a) acțiunea teleologică în care actorul ia „o *decizie* între direcțiile alternative de acțiune, în vederea realizării unui scop, ghidat de maxim, și bazată pe interpretarea situației"[5]. Această modalitate de a concepe acțiunea este centrală în teoriile filosofice ale acțiunii începând de la Aristotel. Ca și subdiviziunea a sa se regăsește acțiunea strategică în care actorul anticipează ce anume vor face ceilalți actori îndrumați de scopuri, și este un model care stă în spatele deciziei teoretice și a teoriei jocurilor specifice economiei, sociologiei și psihologiei sociale.

b) acțiunea regularizată de norme - ce „nu se referă la comportamentul actorilor solitari care găsesc alți actori în mediul lor, ci ca membri ai unui grup social care își orientează acțiunile lor potrivit unor valori comune"[6]. Normele exprimă un acord care se obține în interiorul unui grup social. Acest model normativ – arată Habermas – stă în spatele teoriei care este larg răspândită în sociologie.

c) acțiunea dramaturgică - uneori un actor nu este nici singur/solitar și nici membru al unui grup social, ci interacționează cu oameni care „formează un public pentru alții, înaintea cărora ei se prezintă. Actorul stârnește la publicul său o imagine oarecare, o impresie a sa"[7]. El are un acces privilegiat la propriile sale intenții, dorințe etc. și poate monitoriza sau regla accesul public la ele. Aceasta este „o prezentare de sine", nu spontană ci stilizată, în vederea audienței. Modelul dramartugic este folosit, în primul rând, în descrierea fenomenologică a interacțiunii.

d) *acțiunea comunicativă* – se referă la doi sau mai mulți actori, capabili de vorbire și acțiune care stabilesc o relație (verbală sau extraverbală) și „caută să găsească înțelegerea asupra situației acționale și asupra planurilor lor de acțiune pentru a-și coordona acțiunile lor prin înțelegere. Conceptul central, cel al *interpretării*, se referă în primul

[3] TCA 1, 279.
[4] Andrew, Edgar. *Habermas: the key concepts*. New York, Routledge, 2006, 3.
[5] TCA 1, 85.
[6] Ibidem.
[7] TCA 1, 86.

rând la a negocia definirea situației care să permită consensul. Cum vom vedea, limba joacă un rol proeminent în cadrul acestui model”[8].

Habermas distinge între aceste forme ale acțiunii sociale prin modul în care este angajat limbajul în fiecare din ele: el argumentează că în primele trei modele limbajul este angajat într-o singură direcție. Astfel, în acțiunea teleologică ea este îndreptată în direcția „a determina pe cineva” să facă ceva, și acțiunea este comunicarea celor care au scop doar realizarea propriilor scopuri - actul de vorbire este ceea ce este numit perlocuționar. În acțiunea normativă ea este mediul de transmitere a valorilor culturale și a consensului „care este doar reproducerea cu fiecare acțiune adițională a actului de înțelegere, și acțiunea este acțiune consensuală a acelora care simplu descriu o existență deja existentă a înțelegerii normative”. În modelul dramartugical ea [limba] este mediul autoprezentării în fața audienței. În contrast cu o asemenea folosire a limbii unidirecțional, în acțiunea comunicativă limbajul este „mediul unei comunicări *prelungite* … care ia toate funcțiile limbii în mod egal în considerare”[9].

Acțiunea comunicativă se opune acțiunii teleologice, chiar dacă Habermas admite, la un moment dat, că acțiunea comunicativă ar avea o anumită structură teleologică, de vreme ce toți actorii urmăresc anumite scopuri particulare. Ceea ce le deosebește este mecanismul *de coordonare*, care este diferit. Coordonarea specific teleologică este „împletirea calculul egocentrist cu utilitatea”[10], astfel încât importanța conflictului și cooperării depinde de interesele proprii. Dar este singurul fel de acțiune care *conține rămășițe* cu o explicație a caracteristicilor acțiunii orientate direct către succes. Celelalte trei acțiuni sunt diferite: coordonarea normativă ca înțelegere integrativă social asupra valorilor și normelor se infiltrează prin tradiția culturală și socializare; coordonarea specific dramaturgică ca și consens între jucători și publicul lor, și, cel mai important pentru intenția prezentă, în acțiunea comunicativă talentul interpretativ pe care procesele *cooperative* ale interpretării se bazează reprezintă mecanismul pentru acțiunea *coordonată*[11].

Pe această temă a coordonării, el arată că, conceptul de acțiune comunicativă este prezent în așa fel încât actul de a ajunge la înțelegere, care leagă planul structurii teleologice al diferiților participanți și în felul acesta

[8] Ibidem.
[9] TCA 1, 95.
[10] TCA 1, 101.
[11] Ibidem.

combină actele individuale într-o interacțiune complexă, nu pot ele însele a fi reduse la acțiunea teleologică[12].

De altfel, Habermas se delimitează nu numai de filosofia empirică ci și de teoria analitică, care, în viziunea filosofului german, se limitează la „un model atomistic al acțiunii" având în vedere „un actor izolat" și nu ia în considerare „mecanismele acțiunii coordonate prin intermediul cărora se realizează relațiile personale"[13]. Mai mult, teoria analitică are un scop preponderent metateoretic, urmărind clarificarea conceptelor cu care se operează și nu modul în care acestea sunt folosite. Teoria critică pe care o promovează Habermas nu se mulțumește cu clarificările teoretice, ci vizează a răspunde unor nevoi practice, de unde conceperea teoriei acțiunii comunicative ca premisă pentru reconstrucția teoriei socialului. Teoria acțiunii comunicative a lui Habermas nu se focalizează pe individ, ci pe relație, conexiune sau interacțiune.

Intenția lui Habermas este aceea de a elabora o teorie a societății orientată către critică, în optica emancipării persoanei, intenție anunțată în *Cunoaștere și interes* (1968), unde filosoful german elaborează structura întreită a epistemologiei sale care va deveni centrală pentru toate lucrările sale. Habermas trasează trei domenii generice ale interesului uman, anume: tehnic, practic și interese emancipatorii. Acestor domenii le corespund în teoria acțiunii sociale trei tipuri de acțiune, și anume: acțiunea instrumentală, acțiunea strategică și acțiunea comunicativă. Acestea la rândul lor se subdivid după criteriul orientării acțiunii în acțiune orientată către succes și acțiune orientată către înțelegere, iar după criteriul poziției acțiunii în acțiune non-socială și acțiune socială. Prin combinarea celor două criterii și a tipurilor de interes uman rezultă că acțiunea instrumentală este o acțiune non-socială orientată către succes, acțiunea strategică este o acțiune socială orientată către succes, iar acțiunea comunicativă este o acțiune socială orientată către înțelegere[14]. Acțiunea strategică este un mod al acțiunii instrumentale ce are loc în mediul social.

II. Acțiunea rațională în raport cu un scop versus acțiunea comunicativă

În studiile și lucrările sale timpurii, Habermas realizează distincția între acțiunea rațională în raport cu un scop (*zweckrationales Handeln*) și acțiunea

[12] TCA 1, 288.
[13] TCA 1, 274.
[14] TCA 1, 285.

comunicativă. Această distincție este enunțată în studiul din 1967 consacrat lui Hegel: *Munca și interacțiune: comentarii asupra Filosofiei minții a lui Hegel de la Jena*[15], sub forma „muncii" și „interacțiunii" și apare în analiza modului în care Hegel, în cadrul cursurilor ținute la Jena între 1803 – 1804 și 1805 – 1806, discută despre procesul formativ al spiritului. Acest proces formativ apare prin intermediul a trei medii – limba, interacțiunea și munca – fiecare cu o dialectică specifică (ultimele două presupunând-o pe prima). Hegel, constată Habermas, va abandona, în lucrările ulterioare, această schemă a auto-formării spiritului în favoarea modelului auto-reflecției. Marx a redescoperit corelația dintre muncă și interacțiune, în dialectica forțelor productive și a relațiilor de producție, dar el reduce interacțiunea la muncă or, este de părere Habermas acest lucru nu este posibil, deoarece „*eliberarea de foame și trudă* nu converge necesar cu *eliberarea de servitute și umilire*, căci evoluția muncii și cea a interacțiunii nu sunt automat legate"[16]

În studiul său *Tehnologia și știința ca „ideologie"*(1968), Habermas reia, în contextul discutării filosofiei lui Herbert Marcuse, distincția dintre acțiunii rațională în raport cu un scop *(zweckrationales Handeln*) și acțiunea comunicativă. Pentru Habermas acțiunea rațională în raport cu un scop, adică în termenii vechii teorii critice „rațiunea instrumentală", nu mai este văzută ca represivă, cum este cazul lui Marcuse, ci el susține importanța rațiunii instrumentale în dezvoltarea științelor naturale. Mai mult, Habermas realizează o distincție în cadrul acțiunii raționale în raport cu un scop, între acțiunea instrumentală și acțiunea strategică, deși încă ele sunt analizate sub același criteriu, anume al finalității lor. Sistemul acțiunii raționale în raport cu un scop (ce cuprinde acțiunea instrumentală și acțiunea strategică) este echivalat cu *munca* și este:

> „guvernat de *reguli tehnice* bazate pe cunoștințe empirice. În ambele cazuri ele implică predicții asupra unor evenimente observabile fizice sau sociale. Aceste predicții pot fi dovedite ca fiind corecte sau incorecte. Conduita alegerii raționale este guvernată de *strategii* bazate pe cunoștințe analitice. Ele implică deducții din reguli prioritate (sisteme de valori) și proceduri decizionale; aceste propoziții sunt fie corect, fie incorect deduse. Acțiunea rațională în raport cu un scop (*zweckrationales Handeln*) realizează scopurile sale sub anumite condiții date. Dar în timp ce *acțiunea instrumentală* (s.n) organizează mijloacele care sunt

[15] Jürgen, Habermas. „Labor and Interaction: Remarks on Hegel`s Jena Philosophy of Mind" în *Theory and Practice*. Boston: Beacon Press. 1974, 142 – 169.
[16] Ibidem, 169.

> adecvate sau inadecvate conform cu criteriul unul control efectiv al realității, *acțiunea strategică* (s.n) depinde doar de evaluarea corectă a posibilelor alternative de alegere, care rezultă din calculul adăugat de valori și maxime"[17].

Acțiunea rațională în raport cu un scop este definită în termenii relațiilor scop – mijloace și se măsoară în extinderea puterii de dispunere tehnică de obiectele lumii exterioare (naturale și sociale). Problematică, din punctul de vedere a lui Habermas, nu este acțiunea instrumentală când ea este îndreptată către înțelegerea noastră a lumii fizice, ci când ea este aplicată impropriu lumii sociale ca acțiune strategică.

Acțiunea specifică lumii sociale trebuie să fie acțiunea comunicativă care este echivalentă cu *interacțiunea*, mai exact cu interacțiunea simbolică ce este guvernată de „*normele consensuale*, care definesc așteptările și atitudinile reciproce și care trebuie să fie înțelese și recunoscute de cel puțin doi subiecți activi"[18]. Astfel, Habermas introduce distincția dintre muncă și interacțiune, distincție sintetizată în tabelul următor[19]:

	Cadrul instituțional: interacțiunea simbolică	Sistemele acțiunii (instrumentale și strategice) raționale în raport cu un scop
Regulile de orientare a acțiunii	Normele sociale	Regulile tehnice
Nivelul definiției	Intersubiectivitatea împărtășirii limbajului comun	Limbaj independent de context
Tipul definiției	Așteptări reciproce asupra comportamentului	Predicții condiționale Imperative condiționale
Mecanismele de achiziție	Internalizarea rolului	Învățarea abilităților și calificărilor
Funcția tipului de acțiune	Menținerea instituțiilor (conformitatea cu normele pe baza unei	Rezolvarea problemelor (atingerea țelului definit în termenii relațiilor mijloace –

[17] Jürgen, Habermas. "Technology and Science as 'Ideology'". In *Toward a Rational Society; Student Protest, Science, and Politics.* Boston: Beacon Press. 1970, 92.
[18] Ibidem.
[19] Ibidem 93.

	constrângeri reciproce)	scop)
Sancțiuni împotriva violării regulilor	Pedeapsa pe baza sancțiunilor convenționale: eșecul împotriva autorității	Ineficacitatea: eșecul în realitate
„Rațională-zarea"	Emancipatorie, individualizare; extinderea comunicării libere de dominație	Creșterea forțelor productive; extinderea puterii și controlului tehnic

Interacțiunea are la bază normele sociale ce definesc așteptări reciproce de comportament și ele trebuie a fi înțelese și recunoscute de cel puțin doi actori ce acționează. Sensul acestor norme apare în comunicare care se stabilește la nivelul limbajului comun, valabilitatea lor fiind întemeiată în intersubiectivitatea înțelegerii asupra intențiilor și sunt întărite prin sancțiuni. Pe de cealaltă parte, munca are la bază regulile tehnice ce depind de validitatea propozițiilor empirice.

Această distincție dintre „muncă" și „interacțiune", Habermas o va recunoaște ca nu este suficient de adecvată pentru diferențierea dintre acțiunea instrumentală și cea comunicativă[20], ea fiind reluată într-un mod diferit în *Teoria acțiunii comunicative*, când acțiunea instrumentală va fi clar delimitată de acțiunea strategică, ea fiind exclusiv nonsocială, în timp ce acțiunea strategică este o formă a acțiunii sociale, și ea are loc între două sau mai multe persoane : „noi numim o acțiune orientată de succes instrumental atunci când noi o considerăm sub aspectul urmării unor reguli tehnice a acțiunii și îi evaluăm eficiența intervenției într-un complex de circumstanțe și evenimente. Noi numim o acțiune orientată către un succes strategic atunci când noi o considerăm sub aspectul urmăririi unor reguli ale alegerilor raționale și îi evaluăm eficacitatea prin influențarea deciziei unui oponent rațional"[21]. Astfel, acțiunea instrumentală vizează lumea fizică, a proceselor naturale iar cea strategică lumea socială, a proceselor sociale.

III. Acțiunea comunicativă versus acțiunea strategică

Habermas și-a limitat atenția, în *Teoria acțiunii comunicative* și în studiile cei urmează, mai ales asupra acțiunilor raționale cu scop social: anume la

[20] Jürgen, Habermas. „What is Universal Pragmatics?" în *Communication and the Evolution of Society*. Boston: Beacon Press, 1979, 41.
[21] TCA I, 285.

acțiunile strategice și acțiunile comunicative. Teoria acțiunilor raționale cu scop social a lui Habermas dezvoltată în *Teoria acțiunii comunicative* are în vedere patru elemente[22], și anume: disocierea raționalizării sociale în două planuri: „rațiunea instrumentală" și „rațiunea comunicativă", aceasta din urmă având un primat asupra celei dintâi, și a ancora astfel teoria sa a acțiunii comunicative; schimbarea de paradigmă în științele sociale de la paradigma „acțiunii strategice" la paradigma „acțiunii comunicaționale" și reconstrucția sistemul social din perspectiva „acțiunii comunicative" ca acțiune fundamentală; îmbinarea cercetării limbajului și filosofiei sociale și abordarea vieții sociale din optica relațiilor sale.

Coordonarea acțiunii sociale și modul în care este posibilă ordinea socială – ce sunt problemele la care trebuie să răspundă teoria acțiunii sociale a lui Habermas –presupune acțiunea comunicativă alături de acțiunea strategică, și mai mult un primat al primei în raport cu ultima. Acest lucru va fi realizat de Habermas printr-o abordare a acțiunii sociale din perspectiva filosofiei limbajului. De altfel, trecerea de la distincția dintre muncă și interacțiune la acțiunea strategică și acțiunea comunicativă se face prin tematizarea rațiunii comunicative în termenii diferitelor moduri de folosire a limbajului.

Jari I. Niemi[23] consideră că distincția dintre acțiunea comunicativă și acțiunea strategică a lui Habermas își are *locus classicus* în separația dintre imperativul categoric și imperativele ipotetice realizată de Kant, și poate fi înțeleasă ca o analogie socială a distincției kantiene. Habermas are în vedere, însă, interacțiunea dintre doi sau mai mulți actori, față de Kant care are în vedere actorul individual.

Încă din discuțiile referitoare la „muncă" și „interacțiune" din *Tehnologia și știința ca „ideologie"*, Habermas introduce în cadrul discuției problema raționalității, și cu aceasta conceptualizarea lui Max Weber, ce caracterizează atât procesul dezvoltării forțelor de producție (munca) cât și cel al cadrului instituțional (interacțiunea), arătând că „raționalizarea" poate fi reformulată cu ajutorul acestei distincții. Reformulare care va deveni subiectul principal al primului volum din *Teoria acțiunii comunicative*, fiind suportul teoriei acțiunii comunicative.

---

[22] Andrei, Marga. *Introducere în filosofia contemporană*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988, 274.

[23] Jari I. Niemi. „Jurgen Habermas's Theory of Communicative Rationality: The Foundational Distinction between Communicative and Strategic Action." *Social Theory and Practice* 4 (2005): 513+

Habermas reformulează conceptul weberian al raționalității, făcând distincția[24] dintre raționalizare «de jos» - adică o extindere a sistemului acțiunii raționale în raport cu un scop pe orizontală, și o raționalizare «de sus» - adică o extindere a legitimării prin tablouri secularizate ale lumii pe seama celor tradiționale. Max Weber a privit raționalizarea mai cu seamă ca o extindere a raționalizării «de jos», ceea ce reprezintă o limitare a raționalizării sistemelor de acțiune la acțiunea rațională în raport cu un scop. Or Habermas arată că pentru cercetarea „proceselor de raționalizare socială în întreaga lor lărgime, este nevoie de alte baze de natura teoriei acțiunii"[25].

Aceste „alte baze" Habermas le găsește în „versiunea neoficială" a conceptualizării rațională a acțiunii de către Max Weber, și anume distingerea acțiunilor sociale în conformitate cu mecanismele de coordonare a acțiunilor individuale în acțiuni bazate pe „poziții de interes" și acțiuni bazate pe „acorduri normative", distincție pe care Max Weber nu a dus-o mai departe. Habermas reia problema raționalizării acțiunii din acest punct și o reformulează distingând trei tipuri de acțiuni[26]:

„O acțiune orientată spre succes pe care o numim *instrumentală* atunci când o considerăm sub aspectul urmăririi regulilor de acțiune tehnice și evaluăm gradul de efectivitate al unei intervenții într-un context de stări și evenimente; numim *strategică* o acțiune orientată de succes atunci când o considerăm sub aspectul urmăririi de reguli ale alegerii raționale și evaluăm gradul de efectivitate al influențării pe deciziile unui participant rival rațional. Acțiunile instrumentale pot fi legate cu interacțiuni sociale; acțiunile strategice prezintă ele însele acțiuni sociale. Dimpotrivă, vorbesc de acțiuni comunicative când planurile de acțiune ale actorilor participanți sunt coordonate nu prin calcule ale succesului, ci prin acte ale înțelegerii. În acțiunile comunicative participanții nu sunt orientați în primul rând spre succesul propriu: ei își urmăresc scopurile individuale sub condiția ca ei să-și stabilească, unul în raport cu altul, planurile lor de acțiune pe baza definițiilor de situații comune. În acest sens, abordarea negociată a definițiilor, a situațiilor este o parte componentă esențială a prestațiilor de interpretare pretinsă de acțiunea comunicativă."

Așa cum se poate observa, Habermas subliniază faptul că acțiunea strategică este o formă a acțiunii sociale, și ca atare nu poate fi confundată cu acțiunea instrumentală (prin care o persoană manipulează lumea fizică din jurul ei). Acțiunea strategică are loc între două sau mai multe persoane. Ea

[24] Andrei Marga, *Filosofia lui Habermas*. Iaşi: Polirom, 2006, 317.
[25] TCA I, 284.
[26] TCA I, 285 – 286.

este în opoziție cu acțiunea comunicativă, deoarece în măsura în care persoana acționează strategic ea nu urmărește a stabili o înțelegere împărtășită a lumii cu altă persoană. Ea nu încearcă a împărtăși o înțelegere a lumii fizice sau a normelor și obiceiurilor care pot sau guvernează orice acțiune, ci intenționează a determina pe celălalt a acționa în direcția dorită de el. Prin acțiunea strategică se blochează chiar orice încercarea de a ajunge la un acord. Celălalt este obligat a acționa conform cu intențiile celui care desfășoară acțiunea strategică, și în forma ostentativă se poate ajunge la amenințare și violență.

Acțiunea strategică este de două feluri: „acțiune strategică deschisă" și „acțiune strategică latentă sau ascunsă"[27]. La rândul său, acțiunea strategică latentă poate fi „acțiune manipulantă" și „comunicare sistematic distorsionată". În primul caz, slăbiciunile argumentului agentului acțiunii strategice sunt disimulate prin limbaj emotiv, cum este cazul retoricii; în cazul comunicării sistematic distorsionată, limbajul este deformat dându-se impresia existenței unui consens.

Acțiunea comunicativă îmbracă forma a ceea ce Habermas numește „acțiune consensuală", când presupunerile comune sunt luate ca și garant, și „acțiune orientată către înțelegere" ce încearcă să stabilească presupozițiile comune[28].

Pe lângă faptul că amândouă acțiunile (atât cea strategică cât și cea comunicativă) au ca și domeniu al manifestării socialul, amândouă sunt interacțiuni mediate lingvistic care au loc între agenți rațională. Ceea ce le diferențiază este modul în care este întrebuințat limbajul în mecanismul de coordonare a acțiunii: „dacă limbajul natural este angajat doar ca mediu pentru transmiterea informațiilor sau dacă el slujește și ca sursă a integrării sociale"[29].

În acțiunea strategică limbajul este numai unul din mijloacele pe care actorii îl folosesc pentru a putea finaliza acțiunea și a-și atinge scopul. În acțiunea comunicativă limbajul este folosit sub toate aspectele sale; pentru realizarea înțelegerii este necesară o negociere a modului de înțelegere a situației date, ce presupune evaluări, reveniri, renunțări pentru a se ajunge la acord. Acest lucru este posibil doar prin intermediul dialogului,

---

[27] Jürgen, Habermas. „What is Universal Pragmatics?" în *Communication and the Evolution of Society*. Boston: Beacon Press, 1979, 208 – 210.

[28] Ibidem.

[29] Jurgen Habermas, „Actions, Speech Acts, Linguistically Mediated Interactions, and the Lifeworld" în *On the Pragmatics of Communication*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1998, 221.

răsturnând astfel teoriile acțiunii bazate pe individualismul monologic. Astfel, modelul unui singur individ orientat doar către lume în termenii propriului calcul strategic (al costurilor și beneficiilor relative a acestei sau acelei acțiuni) specific acțiunii strategice este completat, de Habermas, cu modelul interacțiunii dintre doi sau mai mulți actori ce urmăresc înțelegerea.

În acțiunea strategică deschisă succesul acțiunii este dependent de anunțarea explicită a unor consecințe empirice ce îmbracă forma amenințării, imperativelor, cererilor ostentative și așa mai departe, ceea ce, din punctul de vedere a lui Habermas, ne arată clar că nu există o intenție a agentului acțiunii de a ajunge la o înțelegere cu destinatarul, ci mai degrabă de a atinge rezultatul dorit. În cazul acțiunii strategice latente intențiile sunt ascunse destinatarului, ele iau forma inducerii în eroare sau a manipulării. Aici avem o ascundere deliberată a consecințelor și crearea unui consens fals. Intenția de a ajunge la o înțelegere este în întregime omisă.

Succesul acțiunii strategică depinde, așadar, de abilitatea agentului de a influența destinatarul ori prin declarații de forță ori prin înșelătorie; în ambele cazuri limbajul se reduce la mediu al transmiterii de informații. Problema coordonării acțiunii, în cazul acțiunii strategice, nu se realizează prin intermediul limbajului ci prin *influență,* prin mijloace extralingvistice[30].

Spre deosebire de acțiunea strategică, în acțiunea comunicativă procesul de coordonare a acțiunii sociale se realizează prin *procesul ajungerii la înțelegere* (*Verständingung*), adică prin „legătură și energiile legăturii *limbii însuși*", ceea ce înseamnă că succesul acțiunii depinde doar de posibilitatea înțelegerii prin și în interiorul limbajului. Acest lucru este posibil prin schimbarea de perspectivă a actorilor asupra acțiunii: de la o atitudine obiectivistă a actorului orientat către succes la o atitudine „performativă" a vorbitorului care dorește ajungerea la o înțelegere cu celălalt referitor la o situație din lumea obiectivă. Trecerea la o atitudine „performativă" presupune că subiecții acțiunii nu se află într-o relație instrumentală ci ei sunt „membrii ai unei «lumi-a-vieții-trăite» (*Lebenswelt*) împărtășită intersubiectiv în comunitatea lor lingvistică"[31]. Astfel, succesul acțiunii nu poate apărea în afara acordului intersubiectiv. Acțiunea comunicativă este o formă a acțiunii sociale în care planurile acțiunii diferiților agenți sunt coordonate printr-o folosire a limbajului (sau a expresiilor extra-lingvistice) orientat către înțelegere (*Verständingung*) și către consens (*Einverständnis*).

Cele două tipuri de acțiuni (strategică și comunicativă) nu numai că sunt conceptual diferite, dar ele sunt și exclusive, „văzute din perspectiva

[30] Ibidem.
[31] Ibidem. 219.

participanților, cele două mecanisme – acela a căutării înțelegerii, ce motivează convingerile, și cel care exercită influență, ce induce comportamentul – trebuie să fie mutual exclusive"[32], altfel spus, actorul acțiunii nu poate simultan a căuta un acord, o înțelegere și să exercite și o influență asupra celuilalt.

Această teză a exclusivității mutuale, pe care o formulează Habermas, ne arată că dacă urmărim a înțelege înțelegerea ca înțelegere, nu o putem realiza prin acțiuni specifice acțiunii strategice. Ea încă nu demonstrează primatul acțiunii comunicative asupra acțiunii strategice, care este una din intențiile teorii acțiunii comunicative a lui Habermas, ci doar că avem nevoie alături de acțiunea strategică și de acțiunea comunicativă în încercarea de a explica interacțiunile de la nivel social, deoarece apelul numai la acțiunea strategică lasă porțiuni semnificative din limbajul comun neexplicate, sau altfel spus, aceste devin neinteligibile.

IV. Teza priorității acțiunii comunicative

Habermas argumentează că acțiunea comunicativă este mecanismul primar al integrării sociale, în timp ce acțiunea strategică are un rol secund. David Rasmussen, arată că „această teză privitoare la primatul modului comunicativ constituie intuiția teoretică majoră ce susține întreg edificiul pe care Habermas l-a construit"[33].

Pentru demonstrarea tezei primatului acțiunii comunicative în raport cu acțiunea strategică, Habermas adoptă o strategie teoretico-lingvistică: el argumentează că folosirea limbajului orientat către înțelegere este modul originar sau primar al folosirii limbii[34].

Această susținere se realizează prin încercarea de a dovedi că folosirea limbajului orientat către înțelegere este modul originar de folosire a limbajului, și că celelalte moduri de folosire a limbajului sunt parazitare pe acesta. În interiorul modului strategic de folosire a limbajului, Habermas distinge, în plus, între folosirea strategică manifestă și folosirea strategică latentă, iar ultima este subdivizată în folosire strategică latentă conștientă și inconștientă. Habermas încearcă a arata că toate aceste forme ale folosirii strategice a limbajului sunt parazitare pe modul de folosire comunicativ al limbajului[35].

---

[32] Ibidem. 221 – 222.
[33] David, Rasmussen. *Reading Habermas.* Cambridge, Massachusetts: Basil Blackwell, 1990, 28.
[34] TCA I, 288.
[35] TCA I, 333.

În *Teoria acțiunii comunicative* Habermas susține că modul strategic de folosire a limbajului este parazitar pe modul de folosire orientat către înțelegere prin folosirea distincției lui Austin dintre ilocuționar și perlocuționar[36]. Potrivit lui Austin există trei tipuri de acte de vorbire: acte locuționare, acte ilocuționare și perlocuționale.

Actul locuționar este actul de a spune ceva, fiind simplă transmitere a unui conținut lexical și gramatical, simplă enunțare. Prin acest tip de construcție lingvistică vorbitorul spune ceva despre o stare de lucruri. Actul ilocuționar este definit prin faptul că exprimă o anumită intenție comunicativă, iar actul perlocuționar este definit prin efectele pe care le are asupra interlocutorilor. Distincția realizată de Austin poate fi sintetizată, crede Habermas, în următoarea formulare: „a spune ceva, a acționa spunând ceva și a prilejui ceva prin însăși faptul că acționezi spunând ceva"[37].

Habermas constată că ceea ce Austin numește act ilocuționar poate fi încadrat atât în acțiunea comunicativă cât și la acțiunea strategică, ceea ce afirmă filosoful german, este o reproducere a *pattern*-ului acțiunii de tip teleologic:

„Natural, actele de vorbire pot servi scopului strategic nonilocuționar al influențării ascultătorului doar dacă ele sunt potrivite atingerii scopurilor ilocuționare. Dacă ascultătorul eșuează a înțelege ceea ce spune vorbitorul, un vorbitor ce acționează strategic nu va fi capabil a aduce ascultătorul prin intermediul actelor comunicative la modul dorit. Prin această extindere, ceea ce noi am numit inițial „orientarea folosirii limbajului în orientarea către consecințe" nu este o folosire originală a limbajului, ci premisa majoră a actelor de vorbire care servește scopurilor ilocuționale sub condițiile acțiunii orientate către succes[38].

Habermas găsește o identitate între natura acțiunii teleologice și substanța actelor perlocuționare: „la fel cum înțelesul a ceea ce se spune este constitutiv actelor ilocuționare, tot așa intențiile agentului sunt constitutive acțiunilor teleologice."[39] În actul perlocuționar avem un înțeles care nu este discutat ci doar transmis, partenerul este chemat să-l înțeleagă, să-l accepte, dar în nici un caz să-l pună sub semnul întrebării. Înțelesul în actele perlocuționare este rezultatul unui consens în aparență ce este atins comunicativ.

[36] TCA I, 288.
[37] TCA I, 289.
[38] TCA I, 293.
[39] TCA I, 289.

Habermas arată că atitudinea orientată către succes (acțiunea strategică) nu este constitutivă pentru reușita proceselor de înțelegere, nici chiar când acestea sunt cuprinse în procesele de înțelegere: „ceea ce avem în vedere cu înțelegerea și atitudinea orientată spre înțelegere trebuie să fie clarificat *numai* pe baza actelor ilocuționare”[40], iar succesul ilocuționar nu poate fi explicat în termenii condițiilor succesului obținut prin acțiuni teleologice.

În esență, Habermas vrea să argumenteze că acțiunea strategică este parazitară prin natură deoarece succesul său poate fi realizat numai bazându-se pe poziția comunicativă, adică acordul atins comunicativ este cel care îndeplinește funcția de coordonare a acțiunii sociale: „acțiunea comunicativă se distinge de interacțiunile strategice prin aceea că toți participanții își urmăresc fără rezerve țelurile ilocuționare pentru a atinge un acord, care oferă baza pentru o coordonare asumată a respectivelor planuri de acțiune urmărite individual”[41]. Mai mult, acțiunea comunicativă presupune „toate interacțiunile în care cei implicați își coordonează planurile individuale exclusiv pe baza acordului realizat pe bază de dialog”[42].

Habermas își duce demersul mai departe propunând o serie de criterii care să favorizeze o asemenea abordare și să conducă la înțelegere. Aici identificăm și diferența pe care Habermas o introduce față de abordările anterioare. Dacă până la el un act de limbaj era analizat doar din perspectivă semantică (a valorii de adevăr sau fals), Habermas adaugă acestui criteriu legitimitatea și sinceritatea.

V. Remarci critice asupra distincților și tezei priorității a lui Habermas

Distincția dintre acțiunea strategică și acțiunea comunicativă realizată de Habermas, dar mai ales încercarea acestuia de a susține teza priorității acțiunii comunicative ca fundamentală pentru constituirea relațiilor sociale a fost și este amplu dezbătută în filosofia contemporană, ceea ce la determinat pe Habermas să realizeze anumite ajustări ale tezei sale inițiale.

Chiar de la începutul distincție (cea dintre „muncă” și „interacțiune”), Habermas a avut parte de critici. O critică importantă este cea formulată de Anthony Giddens, care în „Labour and Interaction”[43] formulează mai multe

[40] TCA I, 293.
[41] TCA I, 295 – 296.
[42] TCA I, 305.
[43] Anthony Giddens, „Labour and Interaction”, în David Held, John B. Thompson. (ed) *Habermas. Critical Debates*. Cambridge, MIT Press, 1982, 155 – 161.

obiecții la distincția dintre „muncă" și „interacțiune", și anume: asimilarea inacceptabilă a „muncii", „forțelor de producție" și „acțiunii raționale în raport cu un scop", pe de o parte, și a „interacțiunii", „relațiilor de producție" și „comunicării" pe de altă parte; reducerea „interacțiunii" la o „acțiune" și faptul că evoluția societății contemporane nu poate fi explicată doar în termeni de relație dintre „muncă" și „interacțiune", ea fiind mult mai complexă.

Habermas răspunde acestor obiecții[44] arătând că perechea de concepte „forțe de producție" – „relații de producție" operează la alt nivel conceptual decât perechea „acțiune rațională cu un scop" și „acțiune comunicativă", aceasta din urmă vizând societatea ca întreg, în timp ce prima privește un anumit tip de acțiune pe care oamenii pot să o angajeze. Mai mult, Habermas distinge între două niveluri ale societății: o societate ca lume a vieții trăite structurată simbolic și o societate ca sistem. Prima nu poate fi redusă, după cum propune Giddens la a doua, deoarece reproducția socială nu se reduce la praxis: „conceptul de bază al filosofiei praxisului ne dă în cel mai bun caz un concept antromorfist al societății"[45].

În ceea ce privește distincția dintre acțiunea strategică și acțiunea comunicativă, critica se îndreaptă mai ales asupra susținerii primatului acțiunii comunicative asupra acțiunii strategice. Această susținere este atacată de obicei în folosirea particulară a distincției dintre ilocuționar și perlocuționar a lui Austin. Asupra acestor critici Habermas se oprește în „A Replay"[46], unde el aduce anumite clarificări terminologice, dar își susține în continuare teza primatului acțiunii comunicative asupra acțiunii strategice.

Habermas distinge între „scopul ilocuționar imediat" și „scopul ilocuționar mult mai îndepărtat", în folosirea strategică a actelor ilocuționare, mai cu seamă în actele strategice latente, unde, arată filosoful german, „vorbitorul nu trebuie a «recunoaște» existența efectelor perlocuționale", ce sunt rezultatul unui consens aparent atins comunicativ. Atingerea scopului ilocuționar (intenția comunicativă) nu înseamnă „numai înțelegerea unei afirmații (cu o cunoaștere concomitentă a condițiilor sale de acceptabilitate), ci și includerea acordului la care se ajunge cu ascultătorul,

---

[44] Jürgen Habermas, „A Reply to my Critics", în David Held, John B. Thompson, *op. cit.*

[45] Ibidem. 268.

[46] Jürgen Habermas, „A Reply" în Axel Honneth, Hans Joas (ed). *Communicative Action: Essays on Jürgen Habermas's The Theory of Communicative Action*. MIT Press, 1991, 214 – 264, dar mai ales p. 239 şi următoarele.

adică acceptarea de către ascultător a ofertei făcute cu ajutorul actului de vorbire"[47].

O identificarea între scopurile ilocuționare și scopurile perlocuționare este, din punctul de vedere a lui Habermas, inadmisibilă, chiar dacă descrierea celor două are loc pe baza aceluiași joc teleologic de limbaj. Scopurile ilocuționare a găsirii înțelegerii nu pot fi definite fără o referire la mijloacele lingvistice ale găsirii înțelegerii, adică „limbajul și *telos*-ul găsirii înțelegerii intrinseci se constituie reciproc"[48].

Maeve Cooke[49] se oprește asupra altor aspecte legat de argumentele lui Habermas în privința tezei primatului acțiunii comunicative. În primul rând, ea găsește o lacună argumentativă în construcția filosoful german, și anume că argumentul lui se referă numai la acțiunea strategică latentă. Deși Habermas a inițiat procesul de a arăta că și folosirea strategică manifestă a limbajului este parazitară pe folosirea comunicativă, acest lucru nu este dus până la capăt[50]. Altfel spus, demonstrația lui Habermas nu este completă, ea necuprinzând toate formele folosirii strategice a limbajului pe care el le distinge (în primul rând folosirea strategică manifestă și folosirea strategică latentă), și pe care el însuși le consideră a fi parazitare pe folosirea limbajului. Dar, nu aceasta este problema majoră a construcției lui Habermas, deoarece „până la urmă, nu contează foarte mult dacă Habermas ajunge a umple această lacună și a demonstra statutul derivat al folosirii strategice manifeste a limbajului"[51].

Problema majoră este că întreg edificiul demonstrativ a lui Habermas demonstrează, cel mult, prioritatea *conceptuală* a folosirii limbajului orientat către înțelegere – „deși primatul pentru care el argumentează în cazul acțiunii comunicative este unul *funcțional*"[52] – și că el nu poate folosi acest demers argumentativ pentru „afirmarea primatul *funcțional* al acțiunii comunicative asupra acțiunii strategice în procesul integrativ și reproductiv al lumii-vieții-trăite (*Lebenswelt*)"[53]. Demonstrația lui Habermas se îndreaptă

[47] Ibidem. 240.
[48] Ibidem. 241.
[49] Maeve Cooke, *Language and Reason: A Study of Habermas's Pragmatics*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1997.
[50] Ibidem. 24 – 25.
[51] Ibidem. 25.
[52] Definirea acțiunii comunicative ca acțiune orientată către înțelegere este realizată, susține Maeve Cooke, pe trei aspecte *funcționale* – ajungerea la înțelegere, coordonarea acțiunii și socializarea indivizilor.
[53] Ibidem.

asupra modului în care noi *învățăm* limbajul și nu la modul în care noi *folosim* limbajul.

Critica lui Maeve Cooke este îndreptată împotriva argumentelor sprijinite lingvistic pentru a arăta primatul acțiunii comunicative asupra celei strategice ca mecanism de integrare socială, și nu împotriva tezei necesității acțiunii comunicative, sau a faptului că pentru a explica interacțiunea socială este nevoie mai mult decât poziția instrumentală. Interacțiunea socială nu poate fi explicată doar de acțiunea strategică, deoarece se ignoră miezul normativ prezent în multe forme ale acestei interacțiuni – miez care trebuie articulat printr-o înțelegere lingvistică. Chiar dacă teza priorității este discutabilă, importanța acțiunii comunicative în formularea unei teorii sociale complete și generale este indiscutabilă.

Bibliografie:

Cooke, Maeve. *Language and Reason: A Study of Habermas's Pragmatics*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1997.

Edgar, Andrew. *Habermas: the key concepts*. New York, Routledge, 2006.

Giddens, Anthony. „Labour and Interaction", în David Held, John B. Thompson. (ed) *Habermas. Critical Debates*. 155 – 161. Cambridge, MIT Press, 1982.

Habermas Jürgen. „A Reply to my Critics" în David Held, John B. Thompson. (ed) *Habermas. Critical Debates*. 219 - 283. Cambridge, MIT Press, 1982.

Habermas, Jürgen. "Technology and Science as 'Ideology'" în *Toward a Rational Society; Student Protest, Science, and Politics*. 81 – 122. Boston: Beacon Press. 1970.

Habermas, Jürgen. „A Reply" în *Communicative Action: Essays on Jürgen Habermas's The Theory of Communicative Action*. Axel Honneth, Hans Joas (ed). 214 – 264. MIT Press, 1991.

Habermas, Jürgen. „Actions, Speech Acts, Linguistically Mediated Interactions, and the Lifeworld" în *On the Pragmatics of Communication*, 215 – 256. Cambridge, MIT Press, 2000.

Habermas, Jürgen. „Labor and Interaction: Remarks on Hegel`s Jena Philosophy of Mind" în *Theory and Practice*, 142 – 169. Boston: Beacon Press. 1974.

Habermas, Jürgen. „What is Universal Pragmatics?" în *Communication and the Evolution of Society*, 1 – 68. Boston: Beacon Press, 1979.

Habermas, Jürgen. *On the Pragmatics of Social Interaction: Preliminary Studies in the Theory of Communicative Action* (Cambridge: MIT Press, 2002)

Habermas, Jürgen. *Reason and the Rationalization of Society,* Volume 1 of *The Theory of Communicative Action,* English translation by Thomas McCarthy. Boston: Beacon Press, 1984

Marga, Andrei. *Filosofia lui Habermas*. Iaşi: Polirom, 2006.

Marga, Andrei. *Introducere în filosofia contemporană*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988.

Marga, Andrei. *Raționalitate. Comunicare. Argumentare.* Cluj Napoca: Editura Dacia, 1991.

Niemi, Jari I.. „Jurgen Habermas's Theory of Communicative Rationality: The Foundational Distinction between Communicative and Strategic Action." *Social Theory and Practice* 4 (2005): 513+

Pusey, Michael. *Jürgen Habermas*. London: Routledge, 1993.

Rasmussen, David. *Reading Habermas.* Cambridge, Massachusetts: Basil Blackwell, 1990.

Participarea socială a persoanelor vârstnice

Aurora Lupaş
Universitata de Vest „Vasile Goldiş" din Arad

Abstract:
Older people represent a category which specifically constitutes the object of social worker intervention. The modern society treats the elderly with disbelief the uselessness, by creating a culture of young people where the older person finds his or her place increasingly difficult. Promoting the concept of „active aging" assumes education and formation for a lifetime, making withdrawing from activity progressive, by practicing activities beneficial to health.

Keywords: social participation; active aging; elderly; quality of life; loneliness; social services for the elderly.

Conceptul de "îmbătrânire activă" proiectează o societate în care persoanele vârstnice sunt încurajate şi au posibilitatea de a duce o viaţă pe cât posibil sănătoasă, productivă, participativă şi independent.

Persoanele vârstnice reprezintă una din categoriile care constituie în mod special obiectul intervenţiei asistenţilor sociali. Dacă civilizaţiile antice apreciau şi foloseau înţelepciunea bătrânilor, societatea modernă tratează cu neîncredere utilitatea persoanelor vârstnice, dezvoltând o cultură a tinerilor în care vârstnicul îşi găseşte din ce în ce mai greu locul.

De multe ori vârstnicul a pierdut în lupta sa pentru o existenţă decentă. Mulţi dintre bătrâni trăiesc sub pragul de sărăcie, mulţi renunţă la facilităţile confortului (căldură, apă, energie) din cauza veniturilor mici, sunt nevoiţi să apeleze la serviciile cantinelor sociale şi din cauza neputinţelor fizice şi a singurătăţii îşi părăsesc locuinţele şi recurg la internarea în instituţiile de ocrotire socială. Diminuarea, veniturilor, starea precară de sănătate şi singurătatea sunt câteva dintre problemele cu care se confruntă vârstnicii şi care au ca efect scăderea calităţii vieţii lor.

Problematica vârstnicilor este complexă şi în ultimele decenii ale secolului nostru percepţia asupra îngrijirii vârstnicului s-a modificat şi s-a nuanţat. În condiţiile unei societăţi sănătoase atitudinea caritabilă, de

înţelegere asociată cu sentimente de respect, afecţiune şi empatie ajută persoana vârstnică să-şi trăiască această perioadă din viaţă liniştit şi împăcat ca într-o toamnă frumoasă şi blândă la sfârşit de recoltă.

Din cauza veniturilor insuficiente, a stării de sănătate precare, a relaţiilor sociale diminuate, persoanele vârstnice se află în situaţia de risc, de marginalizare.

Obiectivul intervenţiei asistenţei sociale este de a sprijini pe cei aflaţi în dificultate să obţină condiţiile necesare unei vieţi decente, ajutându-i să-şi dezvolte propriile capacităţi şi competenţe pentru o funcţionare socială corespunzătoare.[1]

Pe o perioadă de timp mai scurtă sau mai lungă aceste persoane sau grupuri nu pot duce o viaţă activă, fără un ajutor economic sau fără un suport fizic, moral sau social din exterior şi de aceea statul trebuie să intervină acordându-le asistenţă socială.

Pentru a răspunde la întrebarea: *De ce este necesară acordarea de asistenţă socială unor anumite categorii de persoane*? trebuie să pornim de la înţelegerea semnificaţiei termenului de nevoi sociale. Nevoile sociale reprezintă ansamblul trebuinţelor, necesităţilor, cerinţelor indispensabile unei persoane pentru asigurarea condiţiilor de viaţă, în vederea unei integrări sociale optime. În practica asistenţei sociale putem identifica numeroase trebuinţe atât biologice, psihologice cât şi sociale.

Psihologul american, Abraham Maslow a creat un model numit ierarhia nevoilor. Această ierarhie a nevoilor, a trebuinţelor umane este structurată pe mai multe niveluri şi cu cât oamenii sunt motivaţi de trebuinţe aflate la niveluri superioare, cu atât sunt mai productivi, mai eficienţi. La baza piramidei se află nevoile elementare, cele de ordin fiziologic: apă, hrană îmbrăcăminte. Odată satisfăcute aceste nevoi, oamenii au nevoie de securitate, adică asigurarea unei locuinţe, a unei pensii, adică tot ceea ce îi conferă omului, în cazul nostru, vârstnicului siguranţă şi securitate. Satisfacerea nevoilor fiziologice şi a celor de securitate conduc spre apariţia unor nevoi de ordin superior, a nevoilor sociale. Cu toţii simţim nevoia de a aparţine unui grup şi de a aparţine cuiva, de a fi iubiţi şi acceptaţi. Cu atât mai mult la vârstnici satisfacerea nevoilor sociale este foarte importantă, pentru ei a rămâne activi şi implicaţi în viaţa comunităţii contează mult şi se răsfrânge pozitiv şi asupra stării lor de sănătate. *Nevoia de stimă* se referă la nevoia de a fi bine cunoscut de către ceilalţi şi la nevoia individului de a se simţi valoros, competent şi respectat. În situaţia în care individul este

[1] Zamfir, Cătălin, (coord.), *Politici sociale în România.* Bucureşti: Editura Expert, 1999, 63.

ridiculizat, defăimat, discreditat sau evaluat negativ, se va simţi rănit şi nevoile de pe acest nivel nu sunt satisfăcute. Vârstnicul are nevoie de linişte, confort, stimă, respect, demnitate şi ar dori să-şi valorifice cunoştinţele profesionale, experienţa de viaţă, experienţa în cadrul familiei. Valorificarea potenţialului persoanelor vârstnice se face cel mai bine în cadrul comunităţii, în activităţile de voluntariat. Nevoia de autorealizare sau împlinire de sine presupune construirea unei imagini de sine favorabile care să conducă la împlinirea socială. De multe ori, vârstnicul are o stimă de sine scăzută rezultată din incapacitatea de a-şi rezolva probemele.

Asistenţa socială a persoanelor vârstnice este privită, uneori, ca o problemă, deşi o populaţie care îmbătrâneşte nu este în mod necesar o problemă.[2]

Nevoia şi dependenţa socio-medicală a persoanei vârstnice este determinată prin anchetă socială realizată de primăria de domiciliu şi stabilită potrivit grilei naţionale de evaluare a nevoilor persoanelor vârstnice.

Asistenţa socială abordează aceste probleme la diferite niveluri:

1. la nivel individual – asistenţa economică, psihologică;
2. la nivel interpersonal şi de grup - terapii de familie, ale grupurilor sociale marginalizate;
3. la nivel comunitar - rezolvarea conflictelor etnice, grupale, mobilizarea energiilor individuale şi colective pentru refacerea resurselor necesare integrării lor normale.

Serviciile de asistenţă socială au ca finalitate să ajute indivizii, grupurile sau comunităţile să depăşească perioadele de dificultate, adaptându-se la o viaţă normală.

Sistemul de asistenţă socială se compune din:

- sistemul de beneficii de asistenţă socială;
- sistemul de servicii sociale.

Dacă beneficiile sociale suplinesc un deficit de resurse, serviciile de asistenţă socială se adresează unui deficit de capacităţi, având ca scop principal dezvoltarea, corectarea sau refacerea unor capacităţi individuale sau comunitare necesare unei vieţi normale şi autosuficiente. Beneficiile de asistenţă socială se acordă persoanelor vârstnice care se găsesc în situaţii de vulnerabilitate cum ar fi: veniturile lor nu sunt suficiente pentru asigurarea unui trai decent, nu se pot gospodări singure şi necesită asistenţă şi îngrijire.

---

[2] Marshall, M., *Asistenţa socială pentru bătrâni*. Bucureşti: Editura Alternative, 1993, 43.

Legea 292/ 2011 în Cap. IV, secţiunea a 4-a se ocupă de asistenţa socială a persoanelor vârstnice. Potrivit art. 94-(1)[3] beneficiile de asistenta sociala se acordă persoanelor vârstnice care se găsesc în situaţii de vulnerabilitate, respectiv: nu realizează venituri proprii sau veniturile lor ori ale susţinătorilor legali nu sunt suficiente pentru asigurarea unui trai decent şi mediu sigur de viaţă; se află în imposibilitatea de a-şi asigura singure activităţile de bază ale vieţii zilnice, nu se pot gospodări singure şi necesită asistenţă şi îngrijire; nu au locuinţă şi nici posibilitatea de a-şi asigura condiţiile de locuit pe baza resurselor proprii; se află în alte situaţii de urgenţă sau de necesitate, prevăzute de lege.

Beneficiile de asistenţă socială pentru persoanele vârstnice sunt: beneficiile de asistenţă socială pentru prevenirea şi combaterea sărăciei şi a riscului de excluziune socială; indemnizaţii de îngrijire, acordate în condiţiile legii; alocaţii sau contribuţii pentru asigurarea calităţii serviciilor sociale, destinate acoperirii costurilor hranei în cantine sociale, în centrele rezidenţiale de îngrijire, precum şi pentru susţinerea unor suplimente nutriţionale; facilitaţi privind transportul urban şi interurban, telefon, radio-tv, achiziţia de produse alimentare, bilete de tratament balnear sau pentru recreere, precum si a altor servicii; ajutoare pentru situaţii care pun în pericol viaţa şi siguranţa persoanei vârstnice, precum şi pentru evitarea instituţionalizării; ajutoare în natură precum: alimente, încalţăminte, îmbrăcăminte, medicamente şi dispozitive medicale, materiale de construcţii şi altele asemenea.

Beneficiile de asistenţă socială reprezintă un suport cu ajutorul căruia persoanele vârstnice resimt mai uşor reducerea veniturilor, scăderea puterii de cumpărare şi diminuează riscul de sărăcie şi excluziune socială a lor.

Serviciile comunitare acordate persoanelor vârstnice se realizează cu acordul acestora şi au în vedere, conform art.7 (1) lit. a-c, din Legea 17/2000:

a. îngrijirea temporară sau permanentă la domiciliu;
b. îngrijirea temporară sau permanentă într-un centru de îngrijire pentru persoane vârstnice;
c. îngrijirea în centre de zi, cluburi pentru vârstnici, case de îngrijire temporară, apartamente şi locuinţe sociale şi altele asemenea, acestea din urmă având rolul de a sprijini menţinerea la domiciliu, cât mai mult posibil.[4]

[3] Legea 292/ 2011 a asistentei sociale, Cap. IV, secţiunea a 4-a , art. 94-(1).
[4] Legea 17/2000 privind asistenţa socială a persoanelor vârstnice,art.7 (1) lit. a-c.

Textul legii lasă deschisă posibilitatea diversificării acestor servicii. Prin urmare, autorităţile locale au posibilitatea de a răspunde nevoilor vârstnicilor la nivel local, pe măsura resurselor de care dispun în acest plan.

Factorii de risc social şi gradul de dependenţă a persoanei vârstnice influenţează opţiunea acesteia spre un anumit program de îngrijire: la domiciliu sau rezidenţial.

Pentru asigurarea îngrijirii la domiciliu a persoanei vârstnice aflată în situaţia de dependenţă socio-medicală, stabilită potrivit grilei naţionale de evaluare a nevoilor persoanelor vârstnice, consiliile locale pot angaja personal de îngrijire. Acordarea serviciilor de îngrijire personală la domiciliu a persoanelor vârstnice se realizează de către îngrijitorul formal sau informal. Îngrijirea formală se asigură de persoana calificată, certificată profesional, în condiţiile legii, în timp ce îngrijirea informală se asigură de membrii [5]de familie, prieteni, vecini sau o altă persoană necalificată care îşi asumă responsabilitatea îngrijirii persoanei.

Serviciile comunitare asigurate persoanelor vârstnice dependente, fie la domiciliu, fie în căminele pentru vârstnici sunt de trei tipuri: servicii sociale, servicii sociomedicale şi servicii medicale.

Serviciile comunitare acordate persoanelor vârstnice la domiciliu urmăresc menţinerea la domiciliu a persoanelor încadrate într-un grad de dependenţă. În acest sens, serviciile acordate sunt destinate îndeplinirii activităţilor de bază, prevenirii sau limitării degradării autonomiei funcţionale, prezervării stării de sănătate şi asigurării unei vieţi decente şi demne.[6]

Ajutorul practic pe care asistentul social îl poate oferi vârstniculu este: de a obţine informaţia corectă de la pacient; de a deţine informaţia corectă şi recentă cu privire la serviciile sociale existente. Punctele expuse sunt esenţiale în munca asistentului social.

Este foarte important ca asistentul social să obţină o informaţie corectă deoarece acest lucru îl ajută să identifice problema clientului, ceea ce duce la aflarea cauzei problemei şi soluţionarea ei. Cunoscând problema clientului putem oferi soluţii. Soluţiile pot fi formulate nu doar datorită unei cunoaşteri corecte a problemei pacientului ci şi pa baza cunoaşterii

---

[5] Zamfir, Elena, Preda Marian (coord.), *Diagnoza problemelor sociale comunitare*. *Studii de caz*, Bucureşti: Editura Expert, 2000, 32.

[6] Ordinul 246/2006 privind aprobarea Standardelor minime specifice de calitate pentru serviciile de îngrijire la domiciliu pentru persoanele vârstnice şi pentru centrele rezidenţiale pentru persoanele vârstnice.

ajutorului care poate fi acordat. Dacă asistentul social are informaţii corecte cu privire la acest ajutor, el poate să-l coreleze şi să-l planifice în raport de nevoile existente.

O altă sarcină care intră în competenţa asistentului social este de a-i organiza pe alţii să realizeze îngrijirea propriu-zisă, stabilind diferite forme de îngrijire, grupe de voluntari sau cluburi (centre rezidenţiale, centre de zi). Câteva astfel de activităţi ar putea fi: activităţile de lucru manual (confecţionarea de ornamente pentru împodobirea centrului în funcţie de anotimpul din an, confecţionarea de felicitări şi mărţişoare, tricotat şi croşetat diferite obiecte). Produsele realizate de vârstnici ar putea fi expuse în comunitate sau oferite diverşilor sponsori sau parteneri. Tot pentru a se simţi utili şi a le creşte stima de sine, vârstnicii pot desfăşura activităţi de autogospodărire, grădinărit.

După-amiezile ar putea fi mai frumoase pentru vârstnici dacă ei ar participa la jocuri interactive de stimulare cognitivă, discuţii libere pe diverse teme: religioase, literare, medicale, istorice, sociale, financiare, psihologice, etc., ar desfăşura activităţi de informare prin invitarea unor specialişti pe diferite domenii de interes public. Este importantă comunicarea de informaţii pe care asistentul social o poate acorda vârstnicilor, însă de o mare importanţă este realizarea comunicării sentimentelor de către vârstnic.

Dacă vârstnicul refuză ajutorul asistentului social, acesta trebuie să respecte alegerea făcută, dacă această alegere nu pune în pericol viaţa lui sau a celor din jur.

După ce are loc comunicarea de informaţii asupra ajutorului posibil ce poate fi acordat , asistentul social poate influenţa alegerea clientului numai în interesul acestuia. Un alt lucru pe care asistentul social trebuie să-l facă este să dea idei pozitive despre utilizarea abilităţilor şi energiilor vârstnicilor. Îndrumarea acestor abilităţi şi energii trebuie să fie făcută spre domenii accesibile sănătăţii fizice şi intelectuale ale bătrânilor.

Tot în vederea realizării unei bune comunicări cu vârstnicul, Mary Marshall propune câteva reguli care facilitează această comunicare cu vârstnicii: să se facă eforturi de a înţelege istoria vieţii bătrânului, să se acorde importanţă comunicării nonverbale, să se depăşească blocajele printr-o comunicare afectivă, o strângere de mână. [7]

Pe lângă toate lucrurile pe care un asistent social poate şi trebuie să le facă în lucrul cu vârstnici, ca de altfel în munca lui cu oricare categorie de

[7] Marshall, M. *Asistenţa socială pentru bătrâni*, Bucureşti: Editura Alternative, 1993, 28.

oameni, el trebuie să protejeze ajutorul familial de care dispune vârstnicul. Astfel, asistentul social are sarcina de a instrui şi de a ajuta familia să se implice în acordarea ajutorului şi de a dezvolta strategii cu privire la asistenţa socială a persoanelor de vârsta a treia.. Asistentul social are sarcina de a încuraja familia în a menţine vârstnicul în familie, de a informa familia cu privire la locurile în care ei pot solicita şi găsi ajutor în caz de nevoie şi de a prezenta formele de ajutor , atât vârstnicilor cât şi familiei. Şi pentru vârstnicii rezidenţi, menţinerea legăturilor cu familia este o parte importantă a vieţii lor, indiferent cât de frecvente sunt vizitele acesteia. Chiar în cazul în care contactul cu familia este minim, amintirile şi trăirile vârstnicilor sunt legate constant de familie.

Asistentul social trebuie să efectueze vizite la domiciliul persoanelor vârstnice. Problemele cum ar fi sprijinul economic, îngrijirea sănătăţii, socializarea rămân preocupările cele mai serioase ale vârstnicilor. Aceste probleme care se ivesc în familia lărgită pot fi soluţionate cu mult tact, răbdare şi înţelegere de către asistentul social prin consiliere pentru a rezolva conflictele apărute. O problema extrem de importantă este şi aceea a consilierii familiilor vârstnice cu risc de abandon, situaţie în care asistentul social trebuie să se implice în observarea, ascultarea, înţelegerea, evaluarea şi soluţionarea cazului în sensul cel mai potrivit şi benefic pentru vârstnic.

Pensionarea este considerată de mulţi autori ca o mare încercare, fiind percepută ca o pierdere. Această etapă poate fi însă depăşită cu bine. dacă asistentul social ar îndruma şi consilia persoanele care se pregătesc de pensionare. Foarte folositor este rolul asistentului social în special în cazul celor pensionaţi pe caz de boală, a celor care îşi pierd brusc capacitatea de lucru, fapt care intervine în mod agresiv atât pe plan economic, cât şi pe plan psihic.

Asistentul social în munca sa cu persoanele vârstnice trebuie să încurajeze relaţiile între comunitate şi aceştia, ei, însă nu trebuie să lase totul pe seama asistentului social. Vârstnicul trebuie sa preţuiască atenţia ce i se acordă si să răspundă emoţional. La rândul său, asistentul social trebuie să-şi pună în valoare calităţile necesare de asistent social: „un temperament calm, o atitudine noncritică, încredere în sine, abilitatea de a empatiza şi preocuparea sinceră pentru celălalt, răbdare, conştiinţă de sine, obiectivitate”.[8]

Principiile care au la bază valorile fundamentale ale asistenţei sociale: furnizarea de servicii în sprijinul beneficiarilor, respectarea demnităţii şi unicităţii individului, a confidenţialităţii şi integrităţii persoanei,

[8] Buzducea, D. *Sisteme moderne în asistenţa socială*, Iaşi: Editura Polirom, 2009, 63.

autodeterminării şi competenţei profesionale se vor regăsi şi în comportamentul asistentului social faţă de persoana vârstnică.

Concluzii

Am văzut că toate aceste schimbări pe plan fizic, social şi psihic, pot accelera sau încetini procesul de îmbătrânire şi pentru mulţi vârstnici, bătrâneţea poate fi o perioadă de criză. Această criză se accentuează tot mai mult datorită pierderilor care survin şi care sunt determinate de factori fizici, psihici şi sociali, factori care determină persoana vârstnică să ajungă dependentă de cineva. În această situaţie a omului împovărat de grijile şi neputinţele bătrâneţii trebuie să vedem ce poate oferi munca socială acestui grup, acestei categorii de oameni.

În ciuda tuturor provocărilor, îmbătrânirea populaţiei oferă, de asemenea, o oportunitate de dezvoltare societăţii româneşti. Îmbunătăţirile suplimentare în domeniul sănătăţii şi educaţiei, precum şi un număr mai mare de persoane care dispun de timp după pensionare vor oferi României un grup de vârstnici capabili să contribuie semnificativ la dezvoltarea societăţii românești prin participarea lor socială. S-a observat că există o legătură între implicarea civică, atât prin reţele sociale formale, cât şi informale și îmbunătățirile aduse printr-o varietate de măsuri de creştere a nivelului de bunăstare, inclusiv a nivelului de fericire, a satisfacţiei cu privire la viaţă, a stimei de sine, a sentimentului de control, a sănătăţii fizice,

Conceptele de „îmbătrânire activă" şi „solidaritate între generaţii"care au fost lansate prin declararea anului 2012 *„Anul european al îmbătrânirii active şi al solidarităţii între generaţii*" de către Parlamentul European sunt puse în practică prin măsuri care să demonstreze că vârstnicii nu sunt o povară pentru societate ci, din contră, au un rol activ în societate, sunt utili şi rămân o resursă importantă de cunoştinţe, experienţă profesională, conştiinciozitate, dăruire şi exemplu pentru tineri.

UE consideră conceptul de îmbătrânire activă, ca fiind esențial pentru atingerea obiectivelor Strategiei Europa 2020;in acest sens Romania a adoptat Strategia privind îmbătrânirea activă si protectia persoanelor varstnice 2015-2020 care are ca si obiective prioritare:

1. prelungirea şi îmbunătăţirea calităţii vieţii persoanelor vârstnice
2. promovarea participării sociale active și demne a persoanelor vârstnice

3. obținerea unui grad mai ridicat de independență și siguranță pentru persoanele cu nevoi de îngrijire de lungă durată.[9]

Bibliografie

Buzducea, D. *Sisteme moderne în asistenţa socială*. Iaşi: Editura Polirom, 2009.

Buzducea, D. (coord.). *Asistenţa socială a grupurilor de risc*. Iaşi: Editura Polirom, 2010.

Marshall, M. *Asistenţa socială pentru bătrâni*. Bucurşti: Editura Alternative, 1993.

Zamfir, Cătălin, (coord.). *Politici sociale în România*. Bucureşti: Editura Expert, 1999.

Zamfir, Elena, Preda Marian (coord.). *Diagnoza problemelor sociale comunitare. Studii de caz.* Bucureşti: Editura Expert, 2000.

*** Legea 466/2004 privind statutul asistentului social.

*** Legea 17/2000 privind asistenţa socială a persoanelor vârstnice.

*** Legea 292/2011 a asistenţei sociale.

HG nr. 886/2000 privind criteriile de încadrare în grade de dependenţă a vârstnicilor.

OG. 68/2003 ordonanţa privind serviciile sociale.

Ordinul 246/2006 privind aprobarea Standardelor minime specifice de calitate pentru serviciile de îngrijire la domiciliu pentru persoanele vârstnice şi pentru centrele rezidenţiale pentru persoanele vârstnice.

Strategia naţionala pentru promovarea îmbătrânirii active şi protecţia persoanelor vârstnice pentru perioada 2015-2020, Guvernul României, prin Ministerul Muncii, Familiei, Protecţiei Sociale şi Persoanelor Vârstnice.

[9] Strategia naţionala pentru promovarea îmbătrânirii active şi protecţia persoanelor vârstnice pentru perioada 2015-2020, Guvernul României, prin Ministerul Muncii, Familiei, Protecţiei Sociale şi Persoanelor Vârstnice.

Modelul asistenţial de intervenţie şi îngrijire paleativă în demenţă

Oana Alexandra Morcan
Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad

Abstract:
There are only a few studies on the Romanian local and national level dealing with the extent of dementia in the Romanian population, as well as on the needs of people affected by it and their caretakers. In order to lay the foundations of a social and psychological intervention, there are social policies which create services or facilities for this category and their peers. The present research meets these objectives by evaluating and analyzing the social problems to be improved or settled.

Keywords: dementia; Alzheimer; social policies; psycho-social assistance; need intrvention; palliative care.

I. Introducere

Pornind de la premisa că, prima dintre concepţiile globale care au orientat practica asistenţei sociale provine din medicină. *„Spre sfârşitul secolului al XIX-lea, când începea să se contureze identitatea profesiei de asistent social, există o strânsă înrudire între asistenţa medicală şi cea socială".* [376]Primele asistente sociale nu erau altceva decât cadre medicale cu pregătire medie, care urmăreau evoluţia pacientului în mediul său familial şi profesional după încetarea tratamentului medical, considerând că refacerea completă a celui din urmă presupune nu doar o bună îngrijire în spital, ci şi un sprijin post-tratament.

În felul acesta, asistenţă socială a apărut în prelungirea actului medical, iar strategiile de intervenţie, teoriile şi limbajul medical au fost transferate în asistenţa socială.

[376] Bocancea, C.Marile strategii metodologice ale asistenţei sociale din Asistenţă socială- Studii şi aplicaţi, Iaşi: Editura Polirom, 2005.

Modelul tratamentului social (modelul medical sau casework) a fost puternic influentat de curentele psihanalitice si psihoterapeutice ale începutului de secol XX, fapt care a condus chiar la o "reformă terminologic" în asistență socială.

Preambul

În studiul de faţă am pornit de la ipoteza cu privire la importanţa implicării asistentului social în problematica demenței Alzheimer din punct de vedere social, utilizând metoda estimării aşa cum este descrisă de către (Coulshed, V., 1993, p.22) ca fiind un mod de strângere continuă şi de sinteză a datelor existente care includ gânduri şi sentimente, cu scopul de a formula planuri de „diagnostic" şi „tratament".

În contextul unei strategii globale care îşi propune ca scop îmbunătăţirea serviciilor de îngrijiri, a unei legislaţii menite să întâmpine nevoile persoanelor diagnosticate cu demenţă Alzheimer, Boala Alzheimer a fost descrisă pentru prima dată acum o sută de ani[377].

Din păcate îngrijitorii care au aceste sarcini pentru mulţi ani îşi pierd şi ei, sau îşi deteriorează personalitatea, identitatea şi voinţa. Statisticile argumentează aceste declaraţii generale că ar fi povestiri şi nu realităţi. În

[377] Spre lămurire, în anul 1907, psihiatrul german Alois Alzheimer a publicat în revista Allgemeine Zeitschrift fur Psychiatrie und Psychisch-Gerichtliche Medizin un articol intitulat "O afectiune gravă caracteristică a cortexului cerebral" (1907). Acest articol de două pagini, urmat de alte câteva în 1908, 1909 şi 1911 au condus la sintagma "boala Alzheimer", utilizată pentru prima dată de către Emil Kraepelin în tratatul său de psihiatrie din 1910. În articolul din 1907, Alzheimer descria cazul pacientei Auguste D, în vârstă de 51 de ani, care prezentase tulburări cognitive progresive, halucinaţii, idei delirante şi disfuncţionalitate psihosocială. Examinările post-mortem evidenţiaseră de asemenea o serie de modificări specifice, necunoscute la vremea respectivă. Astfel după ce a scris o epicriză detaliată, a trecut cazul în registrul de autopsii al clinicii, la numărul 181, datat 28 aprilie 1906, Frankfurt, urmat de numele de familie D. şi de locul de proveniență a ţesutului ca fiind Frankfurt. Acest fapt demonstrează că respectivul creier fusese analizat în cunoscutul său laborator de neuropatologie. După şase luni, pe 3 noiembrie 1906, şi-a prezentat descoperirile la cea de-a treizeci şi şaptea întrunire a Psihiatrilor Germani din Sud-vest din Tubingen. În 1907, prezentarea a fost publicată în Allgemeine Zeitschrift fur Psychiatrie und Psychisch-Gerichtliche Medizin sub titlul "O afecţiune gravă caracteristică a cortexului cerebral". Au trecut însă mai mult de 50 de ani până când observaţiile lui Alzheimer au căpătat valoarea de entitate nosologică, această formă de demenţă fiind în cele din urmă recunoscută de toţi clinicienii.

cazul femeilor care şi muncesc şi au în îngrijire şi persoane cu demenţă Alzheimer, cumulează o săptămână de muncă de aproximativ 70, 80 de ore. În câteva cazuri aceste responsabilităţi sunt echivalente cu trei slujbe, full time. Majoritatea îngrijitorilor oferă îngrijire de la 1-4 ani, incluzând 60% care oferă îngrijire full time pentru cel puţin trei ani.

Majoritatea acestora au puţine, sau dacă au ceva resurse să îi ajute în îndeplinirea responsabilităților. O treime din familiile cu o persoană cu Alzheimer trăiesc sub limita de sărăcie. Efectul asupra îngrijitorilor este predictibil; sănătatea fizică şi emoţională fiindu-le afectate. Îngrijitorii din familie, suferă mai multe boli de stres, precum: scăderea imunităţii, mai mult decât populaţia generală.

O treime din îngrijitori vorbesc despre o sărăcie proprie precară.

Doleanţa tuturor este de a părăsi pentru puţin timp îngrijirea. Centrul respiro, ar putea reprezenta soluţia pentru pauza în oferirea de servicii de îngrijire, fiind adevăratul răspuns la sarciniile persoanelor în nevoi.

Centrul respiro poate fi într-o varietate de forme şi modele, însă în orice formă ar fi acesta face diferenţă în viaţa îngrjitorilor. De-alungul a patru ani de zile, unele Asociaţii destinate demenţei Alzheimer, au operat un program demonstrativ de Centru respiro la nivel naţional pentru a stabilii şi evalua un model de programe pentru centru respiro.

Deşi rezultatul acestora şi a altor demonstraţii de programe de tip centrul respiro nu sunt în mod demonstrativ cuantificabile, nevoile îngrijitorilor pentru respiro acasă sunt evidente. Este de asemenea predictibil că toate problemele experimentate de îngrijitori sunt amplificate pentru cei din zonele rurale.

Este adeseori asumat că în zonele rurale o reţea informală de ajutor din partea prietenilor, vecinilor şi voluntarilor să asiste familiile cu membrii în nevoie.[378]

Totuşi cercetările asupra îngrijitorilor care locuiesc în zone rurale (Wolk, Pray, Kalk Brenner și Propp, 1986) indică faptul că natura demenţei Alzheimer, este atât de opresivă, reţelele informale fiind insuficiente ca să acopere nevoile lor.

Politicile de îngrijiri paliative vor fi bazate pe valorile recomandate de Consiliul Europei: drepturile omului şi drepturile pacienţilor, demnitatea umană, coeziune socială, democratie, echitate, solidaritate, oportunităti egale, participare şi libertate de alegere.

---

[378] Warren, B.(1981). Helping networks, South Bend, IN: University of Notre Dame Press.

Studiile de specialitate prezentau asistentul social, drept un fel de medic ce are capacitatea de a descoperi şi de a trata „maladiile sociale", iar serviciul social era privit ca o instituţie care stabileşte tipologii de diagnostic şi de tratament pentru „bolile societăţii". Practica asistenţei sociale din primele decenii ale secolului XX pornea de la premisa că disfuncţiile psihosociale cu care indivizii şi familiile acestora se confruntă, sunt practic nişte „boli" pe care asistenţii sociali le pot diagnostica şi trata.

Pare surprinzător, dar în practica zilelor noastre şi în problematica bolii despre care discutăm, medicul este cel care întâlneşte pentru prima dată persoana vârstnică cu probleme ale funcţiilor cognitive, schimbări de comportament şi pierderi majore ale funcţiilor sociale.

Existenţa unei medicaţii specifice şi eficiente doar în stadiile iniţiale ale bolii, sporeşte enorm importanţa diagnosticului precoce, rolul şi responsabilitatea profesioniştilor care sunt în contact permanent cu familiile. Cunoscând problemele cu care sistemul sanitar se confruntă de ani de zile, nu putem să nu vorbim despre suprasolicitarea medicilor de familie care nu au timp pentru screeningul demenţei, acest lucru revenind altor specialişti în procesul de estimare a nevoilor clienţilor[379] admite că profesioniştii din sistemul de sănătate primară nu posedă neapărat aptitudinile de îngrijire a indivizilor cu demenţă, ba mai mult, interesul pe care medicii generalişti îl arată faţă de demenţă este foarte variabil. *„Graţie modernizării perspectivelor psihosociologice de analiză a problemelor umane şi sociale, modelul medical a evoluat în timp, devenind tot mai mult o „marcă metodologică" a asistenţei sociale"*[380]. Denumirile sub care îl regăsim în prezent sunt acelea de *casework*, *serviciu social individualizat* sau *metoda intervenţiei psihosociale*.

În acest sens formulez recomandări şi principii care se pretează îngrijirii paleative: orice persoană care are nevoie de ingrijire paliativa trebuie sa aiba acces la aceste servicii fără eforturi in mediul cel mai apropiat de nevoile si preferintele persoanei/ familiei care o îngrijeşte; îngrijirea paleativă trebuie să-şi formuleze scopul în sensul asigurării si păstrării calităţii vieţii bolnavului; îngrijirea paliativă se va adresa nevoilor sociale, familiale urmate de cele fizice, psihologice si spirituale; interventia implică existenţa unei echipe interdisciplinare, multi-profesionale specializate ce dispune de resurse adecvate; asistenţa socială trebuie să devină parte integrantă în modelul de intervenţie, iar personalul implicat in ingrijiri paliative va trebui

[379] Tudose,C.,(2001). Demenţele, o provocare pentru medicul de familie, Bucureşti: Editura Infomedica, 77.

[380] Bocancea, C., Neamţu, G., (1999). Elemente de asistenţă socială, Iasi: Editura Polirom, 38.

instruim pentru a respecta, drepturile clienţilor, obligatiile si standardele profesionale, si vor actiona in interesul exlusiv al acestora.

Dacă ar fi să sintetizăm ideea de bază a acestor prevederi rezultă orientarea preponderent medicală şi psihiatrică. „...căci aproape toată literatura de specialitate despre pacienţii psihiatrici este scrisă din punct de vedere al psihiatrului – iar psihiatrul, din punct de vedere social, se află de partea opusă pacienţilor"[381].

Prima dintre concepţiile globale care au orientat practica asistenţei sociale provine din medicină. *„Spre sfârşitul secolului XIX-lea, când începea să se contureze identitatea profesiei de asistent social, există o strânsă înrudire între asistenţa medicală şi cea socială."*[382]

II.Asistenţa socială de familie

"A trata familiile nu este o chestiune ce depinde doar de teorie şi tehnică, ci este un act de iubire" (Nichols & Schwartz) În definiţia dată de Zastrow, familia este descrisă drept "un sistem interdependent de interacţiuni, unde schimbarea în cazul unuia determină schimbare şi la ceilalţi."[383]

Un alt argument pertinent pentru care intervenţia trebuie să se focuseze pe familie şi nu pe individ, îl constituie faptul că datorită legăturilor dintre aceştia, problemele individuale pot afecta în aşa fel familia întrucât şi aceasta are nevoie de „intervenţie de specialitate".[384] (treatment process)

În ţările dezvoltate, în cadrul sistemului de servicii publice adresate familiei, servicii ce vin în întâmpinarea nevoilor acesteia, s-au înfiinţat şi dezvoltat servicii de consiliere familială şi de terapie de familie".[385]

Ce strategii de intervenţie ar trebui asistentul social să înveţe în munca cu clienţii săi, este o întrebare la care Zastrow vorbeşte despre sutele de modalităţi de intervenţie care au fost dezvoltate la nivelul micro, mezzo şi

---

[381] Erving, G., (2004): Aziluri-Eseuri despre situaţia socială a pacienţilor psihiatrici şi a altor categorii de persoane instituţionalizate, Bucureşti: Editura Polirom, 15-23.

[382] Bocancea, C., (2005). Marile strategii metodologice ale asistenţei sociale din Asistenţă socială- Studii şi aplicaţi, Iaşi: Editura Polirom.

[383] Zastrow, Ch. (1998). The practice of social work, Sixth Edition, Books, Cole Publishing Company, 117.

[384] Zastrow, Ch. (1998). The practice of social work, Sixth Edition, Books, Cole Publishing Company, 52.

[385] Mihăilescu, I., (2003). Sociologie Generală, Bucureşti: Editura Polirom. (Mihăilescu apud Zamfir C., Zamfir E., 1995).

macro al practicii asistenţiale. Despre toate acestea el vorbeşte în lucrarea "The Practice of Social Work", unde întocmeşte o listă a acestora.[386]

Aceste categorii de servicii orientate iniţial fie asupra copiilor, fie asupra cuplului, pun astăzi accentul din ce în ce mai mare pe o abordare a familiei ca sistem, pe evaluarea integrată a problemelor şi pe modul în care pe o abordare a familiei ca sistem, pe evaluarea integrată a problemelor şi pe modul în care aceste probleme afectează relaţiile şi comportamentele din interiorul familiilor.

Se impune cu necesitate să se contureze tot mai mult un profil al asistentului social psihiatric, care să preia inclusiv o mulţime din atribuţiile medicului psihiatru, oferind astfel asistenţă socială la un nivel cât mai performant, atât la nivel spitalicesc, comunitar (servicii de îngrijire paleativă, locuinţe protejate), dar mai ales ambulator- ca intervenţie de sprijin şi prevenţie.

Asistentul social astfel expertizat, echipat şi « alfabetizat » pe această dimensiune profesională, trebuie să intervină în acest proces al reabilitării, al recuperării, ca un liant între servicii şi persoane, asigurându-se în tot acest răstimp ca pacientului i se oferă posibilitatea de a munci, de a stabili relatii cu vecinătatea, de a întreprinde acţiuni şi a lua decizii de unul singur, și nu în ultimul rând de a beneficia de un climat familial securizant, care să-i ofere suport pe de-o parte, iar pe de alta parte să-i confere încrederea de a acţiona singur.

Concluzii

În cea ce priveste evaluarea familiilor persoanelor cu demenţă Alzheimer, se conturează domenii de intervenţie mai particularizate, pe care voi încerca să le identific schematizat în cercetări viitoare, urmând a fi tratate mai elaborat.
În ceea ce priveşte reţeaua socială, studiile arată că persoanele cu demenţă Alzheimer trăiesc cu familia. Cea mai frecventă compoziţie a grupului de convieţuire, cel puţin după instalarea demenţei include soţul/soţia (unde mai există ambii parteneri), respectiv copiii cu familiile lor şi nepoţii acestora.

Acest model de convieţuire este singura variantă pentru vârstnicul cu demenţă Alzheimer, în care familia este *principala sursă de sprijin pentru toţi.* Sunt extreme situaţiile în care există o altă figură de îngrijire a vârstnicul cu demenţă Alzheimer, atunci când există o familie, fie ea şi lărgită.

---

386 Zastrow, Ch., (1998). The practice of social work, Sixth Edition, Books, Cole Publishing Company The Practice of Social Work, 6th edition, 32.

Activitatea de asistenţă socială cu familia presupune două componente de bază: *assesmentul (evaluarea) şi terapia de familie.*

Se poate observa, faptul că există o conştientizare mai echilibrată la nivel micro și macro social, comparativ cu deceniile anterioare. Interrelația practicii individualizate (micro) și cea comunitară (macro) sunt cel mai bine reprezentate în practica generalistă. O orientare incisivă vizavi de abordarea generalistă, este prevăzută în selecția "practicii integrate a lui[387] oferă în schimb un cadru pentru analiza intervențiilor în conformitatecu un "continuum" care variază de la sisteme mici la sisteme mari. În acest context, problemele sociale sunt identificate ca obiective fundamentale ale comportamentului de intervenție.

Când vorbim despre practica generalistă specifică asistenței sociale în munca cu persoanele cu demență Alzheimer și cu aparținătorii acestora, la nivelul țării noastre este necesar a dezvolta programe și servicii sociale noi.

„Procesul de creere a unor programe sau servicii sociale noi, este foarte complex, și ar necesita considerații a multiplilor factori inter și intra organizatorici."[388] Ceea ce e foarte important de reținut este că fiecare pas al procesului de implementare a unor programe sau servicii sociale noi, implică trei elemente foarte importante: abilități, expertiză și resurse.

Nici un program sau serviciu social nu ar trebui creat înainte de a se face o evaluare realistă a nevoilor existente. Este necesar să se certifice nevoia/le viabile și concrete, înaintea implementării unui proiect.

Nu se poate însă vorbi despre existenţa unui singur cadru teoretic care să servească modelului de intervenţie paleativă; cu privire la aceasta există două seturi de teorii care contribuie la studiul comunităţii: ecologia umană şi teoria sistemelor sociale. Aceste perspective, sunt foarte bine dezvoltate în rândul ştiinţelor sociale, fiind utilizate pe scară largă în cercurile de asistenţă socială, în conceptualizarea mediului social. (Germain, 1991, Meyer, 1983, Longres, 1999) „...căci aproape toată literatura de specialitate despre pacienţii psihiatrici este scrisă din punct de vedere al psihiatrului – iar psihiatrul, din punct de vedere social, se află de partea opusă pacienţilor". [389]

Politicile sociale în România ar trebui să dezvolte un model de intervenţie integralist, centrat atât pe bolnavul mintal (cu probleme psihiatrice) cât şi pe familia acestuia. "Principalul *obiectiv al asistenţei sociale*

---

[387] Parson, Jorgenses și Hermandez, 1994" Jack, Rothman, John, L., Erlich & John, Tropman:1995, 22-23.

[388] Idem, Rothman, J., L., Erlich și Tropman, J., 1995, 430-448.

[389] Erving, G., (2004): Aziluri-Eseuri despre situaţia socială a pacienţilor psihiatrici şi a altor categorii de persoane instituţionalizate, București: Editura Polirom, 15-23.

în sectorul psihiatric ar trebui să *vizeze restabilirea individului în plan socio-profesional şi familial*, capacitându-l astfel la o viaţă cât mai independentă, raportată la capacităţile lor, şi nu încurajând dependenţa, prin revenirea/ recăderea spre o dependenţă medicală/instituţională."[390]

Importanţa acestei probleme ar trebui să fie subliniată şi de faptul că, spre deosebire de marea majoritate a bolilor somatice, prezenţa unei boli psihice la individ reprezintă o sursă de alterare a stării de echilibru a microgrupului social, prin care înţelegem: familia, vecinătate, sfera profesională.

[390] Morcan, O (2012): Alzheimer: bolnav, familie, societate-intervenie asistenţială, Editura Pro Universitaria, Bucureşti: 274.

Scurte biografii ale autorilor

IOAN BIRIŞ este profesor universitar și conducător de doctorat în filosofie la Universitatea de Vest din Timişoara. Licenţiat în filosofie, are un doctorat în filosofie şi unul în sociologie. A beneficiat de burse şi stagii de documentare la universităţile din München, Padova şi Dijon. Este profesor „Jean Monnet" (din 2001) şi a fost profesor asociat la Universitatea din Padova (2007-2009). Timp de mai mulţi ani (2005-2014) a fost preşedintele Comitetului de Istoria şi Filosofia Ştiinţei şi Tehnicii al Academiei Române, Filiala Timişoara. A mai publicat: *Totalitate, sistem, holon* (1992; 2007); *Istorie şi cultură* (Dacia, 1996); *Valorile dreptului şi logica intenţională* (1996); *Sociologia civilizațiilor* (2000); *Societate și comunicare culturală* (coord., 2006); *Conceptele științelor sociale. Modele și aplicații* (coord., 2008); *Rolul imaginarului în cunoașterea științifică* (coord., 2009); *Conceptele științei* (2010); *Filosofia și logica științelor sociale* (2014); *Philosophy in the Age of Applied Logic* (2017).

CONSTANTIN GRECU a absolvit Facultatea de Filosofie a Universității din București în anul 1962 și a obținut titlul științific de doctor în filosofie de la aceeași universitate în anul 1976. Din 1962 și până în anul 2003 a fost cadru didactic universitar la Universitatea de Vest din Timișoara, fiind profesor universitar titular și conducător de doctorat în filosofie din anul 1990. Din 2004 este profesor universitar titular la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" din Arad, în cadrul Departamentului de Științe Psiho-Socio-Umane. A ținut cursuri și a publicat și coordonat lucrări de filosofie generală, logică, științele comunicării, semiotică, filosofia științei, teoria explicației științifice, logica și filosofia interogației, logica și filosofia timpului. În 1983 a fost distins cu premiul „Simion Bărnuțiu" al Academiei Române, iar în ultimii ani a primit diplome de excelență și de profesor universitar emerit al Universității de Vest din Timișoara și al Universității de Vest „Vasile Goldiș" din Arad. Din 1990 până în 2003 a fost șeful Departamentului de Filosofie al Universității de Vest din Timișoara și președinte al Comitetului Român de Istoria și Filosofia Științei al Academiei Române, filiala Timișoara. Este membru al unor societăți de filosofie și logică, precum și al comitetelor de redacție ale *Revistei de filosofie* și *Revue Roumaine de Philosophie* ale Academiei Române.

CRISTINA-ELENA MERCEA este psiholog și lector universitar în cadrul Universității de Vest „Vasile Goldiș" din Arad, cu o experiență

profesională de peste zece ani. Are specializarea de licență în Psihologie, master în Psihologie clinică și doctorat în Sociologie. De asemenea, este și consilier psihologic, certificat de Societatea de Psihoterapie Experiențială Română și membră a Colegiului Psihologilor din România, cu certificare în psihologie educațională, consiliere școlară și vocațională, în psihologie clinică și în consiliere psihologică.

Lector univ. dr. **MIHAELA OZARCHEVICI** (n. 12 decembrie, 1974). Doctor în Jurnalism şi Ştiinţe ale Comunicării, a publicat în numeroase cărţi şi reviste de specialitate, principala temă fiind comunicarea în administraţia publică. Preocuparea pentru studiul comunicării și al jurnalismului a existat încă din anul 2000, când a început activitatea de jurnalist politic, în cadrul publicației Observator arădean. Timp de șase ani a activat în acest domeniu, oferind zilnic cititorilor știri, reportaje și interviuri care i-au avut ca protagoniști pe oamenii politici ai momentului. În prezent este cadru didactic al Universităţii de Vest „Vasile Goldiş" din Arad şi coordonator al Compartimentului Relaţii Publice şi Mass Media din cadrul Consiliului Judeţean Arad. Între lucrările publicate amintim: „Judeţul Arad – paşi spre Europa", „Istoricul legislativului arădean în perioada 1990-prezent", „Purtătorul de cuvânt în administraţia publică", „Consiliul Judeţean, trecut, prezent şi perspective", „Generaţiile administraţiei de tranziţie".

MARIA SINACI este licențiată în Teologie ortodoxă și Istorie. A absolvit Studii Aprofundate în Teologie ortodoxă sistematică și masteratul de Istorie și civilizație europeană. A obținut doctoratul în Filosofie cu o lucrare în domeniul eticii. Este cadru didactic titular la Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad, fiind lector univ. la Facultatea de Ştiinţe Socio-Umane și Educaţie Fizică şi Sportivă. Din anul 2016 este director al Centrului de Bioetică și Studii Sociale. A fost implicată în derularea unor proiecte, atât în calitate de coordonator, cât și de membru al echipei de proiect. A publicat numeroase studii în domeniul eticii, comunicării, istoriei și a participat cu lucrări la conferinţe ştiinţifice naţionale şi internaţionale.

LAURA-REBECA STIEGELBAUER, este, din aprilie 2012, doctor în filologie al Universității Alexandru Ioan Cuza, Iasi, specializarea Cultură și Civilizație Britanică (Istorie Orală Britanică). În prezent lector universitar de limba engleză (professor acreditat CELTA) în cadrul Universității de Vest „Vasile Goldiș" din Arad, România. Autor a mai multor articole și cărți publicate atât la edituri naționale recunoscute cât și internaționale.

ANDREEA ELENA PĂCURARI este licențiată în Limba și Literatura Engleză-Limba și Literatura Franceză. Din anul 2017 are masterat în Limbi Moderne Aplicate în Afaceri. Este profesor de Limba Engleză și Limba Franceză din anul 2012. În prezent este profesor de Limba Engleză și Limba Franceză la Școala Gimnazială „Andrei Șaguna" din Arad, România.

SORIN BULBOACĂ este absolvent al Facultăţii de Istorie şi Filosofie, Universitatea „Babeş –Bolyai" din Cluj – Napoca, ca şef de promoţie (1997). A terminat masteratul de Studii Medievale şi a obţinut doctoratul în Istorie la aceeaşi Universitate, în 2005. Este mediator antidiscriminare din anul 2006. Este cadru didactic titular la Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad, fiind conferenţiar la Facultatea de Ştiinţe Socio-Umane şi Educaţie Fizică şi Sport. A publicat studii şi cărţi în domeniul istoriei României, demografiei, istoriei pedagogiei şi istoriei asistenţei sociale. A participat la mai multe conferinţe ştiinţifice naţionale şi internaţionale în domeniul istoriei şi al asistenţei sociale.

ANA-BLANCA CIOCOI-POP este membră a Departamentului de Studii Anglo Americane şi Germanistice din anul 2005, în cadrul căruia este responsabilă cu seminarii şi cursuri de literatură americană şi britanică. I-a fost acordat titlul de doctor cu calificativul magna cum laude în anul 2008 pentru teza „Instances of Constructive Skepticism: Franz Kafka, William Golding, Jeffrey Eugenides". Interesele sale în domeniul cercetării variază de la literatură anglo-americană a epocii victoriene până la cea postmodernă şi contemporană.

STĂNCUŢA RAMONA DIMA-LAZA. Conferenţiar universitar dr. în cadrul Universităţii de Vest "Vasile Goldiş" din Arad de mai mult de 14 ani, cu un doctorat în filologie, predau cursuri şi seminarii atât la specializari de Limbi Moderne Aplicate, Limbă şi Literatură Chineză-Limba şi Literatură Engleză cât şi la studenţii Facultăţii de Medicină. În ceea ce priveşte activitatea de cercetare, am publicat articole axate pe comunicare intercultuală având în vedere fluxul mare de studenţi străini din universitatea noastră. Licenţiată în Nutriţie şi Dietetică, am publicat cărţi de limbă engleză pentru obiective specifice, cu precădere terminologie medicală printre care amintesc *Go…Medical*, *Vocabulary Booster for Medical Professionals* sau *Medical English. Interdisciplinary Language Training and Assessment*. Totodată sunt traducător autorizat de Ministerul Justiţiei şi colaborez cu birouri notariale din Arad.

GHEORGHE FALCĂ (n. 22 ianuarie, 1967, Brad, Hunedoara) este de profesie inginer, absolvent al Institutului Politehnic „Traian Vuia" Timişoara, Facultatea de Construcţii, Specializarea Căi Ferate, Drumuri şi Poduri. Cu o bogata experienţă în administraţia locală - in perioada 2000 - 2004 a ocupat funcţia de vicepreşedinte a Consiliului Judeţean Arad iar din anul 2004 şi până în prezent deţine funcţia de primar al municipiului Arad - Gheorghe Falcă valorifică aceste cunoştinţe în domeniul universitar, prin activitatea desfăşurată la catedra Facultăţii de Stiinţe Socio-Umane si Educaţie Fizică şi Sport din cadrul Universităţii de Vest „Vasile Goldiş" din Arad, unde este cadru didactic.

FLORICA FAUR este conferenţiar universitar doctor la Facultatea de Științe Socio-Umane și Educație Fizică și Sport, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" din Arad. Este preocupată de cercetarea literaturii corporale din perioada interbelică, dar și de importanța benzii desenate ca metodă de stimulare a lecturii la școlarii mici.

SPERANŢA SOFIA MILANCOVICI. Născută în 1 iunie 1980, la Arad, absolventă a Universităţii de Vest din Timişoara, specializarea română – franceză (2003), şi a Universităţii de Vest „Vasile Goldiş" din Arad, specializarea jurnalism –engleză (2004), respectiv ştiinţe juridice (2017), ulterior a unui masterat în literatură şi mentalităţi (2005), Speranţa Sofia Milancovici este doctor în filologie, din anul 2008, cu distincţia Magna cum Laude, al Institutului de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu", Academia Română. Teza de doctorat a fost dedicată scriitorului bilingv Benjamin Fundoianu/Fondane. Împletind studiile postuniversitare în domeniul ştiinţelor socio-umane şi juridice, cu solicitanta carieră didactică şi cu activităţi de management academic, Speranţa Sofia Milancovici activează, de la absolvirea facultăţii, în cadrul Universităţii de Vest „Vasile Goldiş" din Arad, actualmente fiind conferenţiar universitar. Calitatea de cercetător și-a exersat-o, pentru câțiva ani, la Filiala Timiș a Academiei Române. Activitatea sa științifică este certificată prin prezența constantă în peisajul publicațiilor de specialitate, prin participarea la proiecte de cercetare și prin apartenența la diferite comitete editoriale sau de evaluare. Lista sa de lucrări numără 5 volume de autor, numeroase îngrijiri editoriale și capitole în volume colective, precum și peste 30 de articole indexate în baze de date internaționale. Temele abordate vizează, cu precădere, comunicarea interculturală, literatura francofonă și raporturile identitate/alteritate.

ADRIAN PĂCURAR (n. 1975). Licență în filozofie la Universitatea de Vest din Timișoara cu o lucrare despre teoria noțiunii în logica clasică (2001). Masterat în filozofia științei la Universitatea de Vest din Timișoara cu o lucrare în epistemologia științelor umane despre fenomenologia angoasei și temeiul intențional la construcției ontologice (*Heidegger si problema Nimicului*, 2004). Doctorat în filozofie la Universitatea de Vest din Timișoara cu o teză despre epistemologia științelor sociale (2008). Activitatea profesională – Universitatea de Vest din Timișoara, doctorand la zi (2004 – 2008), cadru didactic asociat (2008 – 2010), cercetător postdoctoral (2010 – 2013). În prezent este lector la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" din Arad (2012 – prezent) unde susține cursuri în domeniul științelor comunicării. Publicații semnificative: *The Failure of Ethics or Making Science in the Limit. The Anatomy of Romanian Contemporary Funding System from Human Resources Program from Scientific Research*, în „Social Economics and Entrepreneurship", Edited by Patricia – Luciana Runcan and Georgeta Râță", Cambridge Scholars Publishing, 2014, UK. *Psychological Features of Social Reaction in Romania to Austerity Measures from 2010. A Brief Incursion into the Anatomy of a Historically Configured Mentality* (prim autor) în „Applied Social Psychology", Edited by Patricia – Luciana Runcan and Georgeta Râță, Cambridge Scholars Publishing, 2014, UK. În prezent pregătește pentru apariție două volume de proză (*La margine de întuneric* și *Abisul roșu*) dar și un studiu extins, o premieră pentru cultura română, despre fundamentele epistemologice ale psihiatriei fenomenologice și ale analizei existențiale – *Heidegger, Binswanger și aventura psihiatriei existențiale.*

VIRGINIA POPOVIĆ . Născută în 8 iunie 1975 la Seleuş, Banatul sârbesc, Republica Serbia, este absolventă a Universității din Novi Sad, Facultatea de Filosofie, Departamentul de Limba şi Literatura Română, specializarea limba și literatura română (2000). Are studii postuniversitare (2008) și doctorat în filologie (2012) pe care le-a terminat la Facultatea de Filosofie din cadrul Universității din Novi Sad, specializarea literatura română. În anul 2001 - 2002 activează la Universitatea de Învățători din Belgrad, despărțământul în limba română la Vârșeț, unde ține seminarii din limba și literatura română. Din anul 2003 este angajată la Facultatea de Filosofie, Departamentul de Limba și Literatura Română din Novi Sad, iar din 2017 este conferențiar universitar la aceeași facultate unde ține cursurile de literatură română veche și literatura română a secolului XIX, literatură română din Voivodina și folclor. Participă la diferite proiecte de cercetare naționale și internaționale și este unul dintre autorii standardelor educaționale pentru învățământul primar și mediu în limba română în Serbia. Participă la schimbul de experiențe prin programul de mobilitate Eramsus+, la universitățile din

România. Lista de lucrări numără 6 cărți în care cercetează literatura română din Voivodina în context general românesc și european. Este colaborator și membru în colegii ştiinţifice şi colective de redacţie ale unor publicaţii recunoscute, a participat la numeroase manifestări ştiinţifice internaţionale şi a publicat un număr însemnat de articole şi recenzii în reviste de specialitate indexate în baze de date internaționale. Se ocupă cu traduceri literare și specializate.

MIRUNA CIOCOI-POP este din anul 2013 cadru didactic titular şi responsabil de cercetarea ştiinţifică în Departamentul de Limbi Moderne din cadrul Universităţii de Vest "Vasile Goldiş" din Arad. Începând cu anul universitar 2017-2018 devine cadru didactic asociat la Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Departamentul de Studii Anglo-Americane şi Germanistice. În septembrie 2016 i se acordă, la Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, titlul de doctor în Filologie, cu calificativul „Foarte Bine", pentru teza intitulată „Exil, Identitate şi Imaginar în operele lui Petru Popescu şi Jeffrey Eugenides". A publicat lucrări ştiinţifice la reviste de specialitate din străinătate şi din ţară. Aria de interes în domeniul cercetării se extinde de la literatură contemporană, anglo-americană sau germană, până la tehnici de traducere sau metodologia predării limbilor străine.

ȘTEFAN-IAROSLAV DANIEL. Născut în 21 octombrie 1979, la Șimleu Silvaniei, Ștefan-Iaroslav Daniel este absolvent al Școlii Militare de Poliție „Vasile Lascăr" Câmpina (2001), al Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, specializarea finanțe-bănci (2006) şi al Universității de Vest „Vasile Goldiş" din Arad, specializarea științe juridice (2017), precum și al unui masterat în management și finanțare în administrația publică (2008). Din anul 2015 este doctorand al Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, Școala Doctorală de Relații Internaționale și Studii de Securitate. Teza de doctorat are drept subiect eficiența misiunilor ONU în secolul XXI, cu un studiu de caz vizând Haiti. Activitatea sa în cadrul Inspectoratului de Poliție Județean Arad a fost completată de schimburi de experiență în Franța, Ungaria și Germania, precum și cu cea în cadrul Misiunii Națiunilor Unite pentru Stabilizare în Haiti (MINUSTAH), unde a funcționat în perioada martie 2015-aprilie 2017.
Simultan cu înscrierea la studiile doctorale și-a început activitatea ca asistent universitar în cadrul Universităţii de Vest „Vasile Goldiş" din Arad, Departamentul de Științe Psiho-Socio-Umane. În peisajul publicațiilor de specialitate din România, Ștefan-Iaroslav Daniel semnează articole care focalizează problematica misiunilor ONU, a situației socio-politice din Haiti, precum și alte subiecte din sfera actualității domeniului relațiilor

internaționale, fiind totodată implicat în proiecte vizând organizarea unor conferințe de specialitate.

Conf. univ. dr. **LIA LUCIA EPURE** predă la Universitatea de Vest "Vasile Goldiș" din Arad, Facultatea de Științe Socio-Umane, Educație Fizica și Sport, fiind titulara unor cursuri de Comunicare, Relații Publice, Managementul PR și Managementul Comunicării în Criză. De asemenea, conduce publicația regională "Ziua de Vest", ce apare în județele Timiș, Arad, Caraș - Severin. Este, de altfel, și președinta "Uniunii Europene Banat România", un ONG cultural, membru fondator al Asociației Timișoara, Capitală Culturală Europeană, câștigătoarea mai multor proiecte cu finanțare europeană, în parteneriat cu alte organizații din Serbia. Este autor de cărți, atât de profil, cât și literatură, între care "Managementul Comunicării Organizaționale" (Ed. Brumar, Timișoara, 2012), "Regele Mihai, un surâs care nu se vede" (Ed. Brumar, Timișoara, 2005), "Timișoara, intre Europa si Orient" (Ed. Brumar, Timișoara, 2005) și altele.

IOAN LESUȚAN este lector universitar la Facultatea de Științe Socio-Umane și Educație Fizică și Sport a Universității de Vest ,,Vasile Godiș" din Arad. Absolvent al Facultății de Istorie și Filosofie, specializarea Filosofie, și a Facultății de Psihologie și Științe ale Educației, specializarea Psihologie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Din 2010 doctor în Filosofie al Universității de Vest din Timișoara cu teza „Comunicare și acțiune socială în perspectiva teoriei critice. Contribuția lui Jürgen Habermas". Autor a unor carți, studii și articole în domenii precum logică și argumentare, filosofie politică, filosofia comunicării, științele comunicării, psihologia comunicării.

AURORA LUPAS a absolvit Facultatea de Filosofie şi Istorie la Universitata Babes Boyai , Cluj Napoca în 1986; apoi, după absolvirea în 2004 a masterului în Drept Administrativ şi Statutul Funcţionarului Public şi în 2007 a masterului în „Ocrotirea familiei şi asistenţă socială " la Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad, în anul 2011 a obţinut titlul ştiinţific de Doctor în Sociologie la Universitatea de Vest Timisoara. De peste 25 de ani este preocupată de domeniul social, activând aici din 1992, şi îmbinînd foarte bine activitatea didactică cu cariera profesională de funcţionar public, având o expertiză largă în acest domeniu, fiind de la început şi până în prezent în Colegiul Director al DGASPC Arad, fiind manager de proiect, formator şi expert în incluziune socială şi adopţie, competenţe obţinute în urma nenumăratelor cursuri de perfecţionare la care a participat în acest interval de timp, făcând parte din echipa de lucru la

nivelul Autorităţii Naţionale de Protecţie a Copilului şi Adopţie din cadrul Ministerului Muncii şi Justiţiei Sociale, contribuind cu expertiza sa la propuneri în ce priveşte legea de ocrotire a drepturilor copilului ,legea adoptiei, (2004, 2012, 2014, 2016), legea asistenţei sociale (2011). Din anul 1998 este profesor asociat la Şcoala Postliceala, apoi la Colegiul de Asistenţă Sociala, iar din 2003 şi până în prezent este lector universitar la Facultatea de Ştiinţe socio-umane şi EFS, specializarea asistenţă socială, UVVG Arad. Domeniile de interes: politici sociale, politici de incluziune, administraţie publică, adoptie. Câteva publicaţii relevante în domeniile menţionate: "Adopţia copilului cu risc de excluziune. Raport de cercetare"(2010) , „Teste grilă Asistenţă socială, (2013 şi 2016)", Adopţia copilului cu risc de excluziune în România", (2014), Identitate etnică şi adopţie", (2014), Consideraţii privind managementul conflictului la nivel institutional (2013);„Îmbătrânirea activă a persoanelor vârstnice"(2016), The professional integration of young people who leave the protection system"(2016) şi alte lucrări pe domeniul amintit în publicaţii cotate CNCSIS.

OANA ALEXANDRA MORCAN deține o diplomă de licență in psihologie și o diplomă de licență în domeniul asistenței sociale, respectiv un doctorat în sociologie. Este prodecan si lector în cadrul Departamentului de Stiinte Psiho-Socio-Umane din cadrul Universității de Vest "Vasile Goldis" din Arad, România, unde coordonează practica de teren a elevilor și conduce discipline în domeniile parteneriatului public-privat în domeniul asistenței sociale, sistemului de asistență socială și politici sociale, precum şi discipline precum: Sociologia educaţiei, Psihologie socială, sau Introducere în psihologie, la nivel masteral. Este, de asemenea, unul dintre fondatorii Alianţei România fără orfani și președintele Asociației Sansa Schimbarii. Domeniile sale de interes academic includ munca socială în demență, abordarea socială în cazul persoanelor cu dizabilități și perspectiva modelului social în practica și valorile în activitatea socială, în special în domeniul tineretului și în domeniul adopției. Publicațiile sale includ o carte, peste 36 de articole științifice, precum și câteva capitole din cărți şi recenzii.